

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
ВАЗОРАТИ МОЛИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МИНИСТЕРСТВО ФИНАНСОВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

**Кафедраи фаъолияти биржавӣ
Кафедра биржевой деятельности**

**МАҶМУИ МАҚОЛАҶОИ КОНФЕРЕНСИЯИ ҶУМҲУРИЯВИИ ИЛМӢ-
АМАЛӢ ДАР МАВЗӢИ «МУАММОҶОИ ТАШАККУЛ ВА ДУРНАМОИ
РУШДИ БОЗОРИ КОҶАЗҶОИ ҚИМАТНОК ДАР ШАРОИТИ ГУЗАРИШ БА
ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ» БАХШИДА БА «СОЛҶОИ РУШДИ ИҚТИСОДИ
РАҚАМӢ ВА ИННОВАТСИЯ (2025-2030)»**

22.02.2025

**СБОРНИК СТАТЕЙ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ «ПРОБЛЕМЫ
ФОРМИРОВАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ
БУМАГ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ»,
ПОСВЯЩЕННОЙ «ГОДАМ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И
ИННОВАЦИЙ (2025-2030)»**

22.02.2025

ДУШАНБЕ – 2025

УДК: 336.761

ББК: 65.264

Ҳайати таҳририя:

Редакционная коллегия:

Мирсаидов С.А., Фарайдунов О.Қ.,
Ҳамроев М.И., Худойбердиев Ҷ.М. Раҳимзода Ф.М.

Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Муаммоҳои ташаккул ва дурнамои рушди бозори коғазҳои қиматнок дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ» бахшида ба «солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» (2025-2030), (22 февралӣ соли 2025) – Душанбе, 2025.- 218 саҳ.

Сборник статей Республиканской научно-практической конференции на тему «Проблемы формирования и перспективы развития рынка ценных бумаг в условиях перехода к цифровой экономике», посвященной «Годам развития цифровой экономики и инноваций» (2025-2030), (22 февраля 2025 г.) - Душанбе, 2025. – 218 стр.

Дар маҷмӯа маърузаҳои илмӣ профессорон, омӯзгорон, докторантон, унвонҷӯён ва магистрантони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва пажӯишгоҳҳои илмӣ-тадқиқотии ҷумҳурӣ гирд оварда шудааст. Маводҳо паҳлӯҳои гуногуни рушди бозори коғазҳои қиматнокро дар бар гирифта, дар онҳо масъалаҳои рақамикунӣ сегментҳои асосии бозори молиявӣ ва бахшҳои дигари иқтисодӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Масъулияти муҳтавои илмӣ, далелҳо ва иқтибосҳо ба зиммаи ҳуди муаллифони мақолаҳо воғузор мегардад.

В сборнике опубликованы научные доклады профессоров, преподавателей, докторантов, соискателей и магистрантов учреждений высшего профессионального образования и научно-исследовательских институтов республики. В статьях рассматриваются различные аспекты развития рынка ценных бумаг, анализируются вопросы, связанные с цифровизацией ключевых сегментов финансового рынка и других секторов экономики.

Ответственность за научное содержание, точности факторов и цитаты несут авторы опубликованных материалов.

Масъулини ҷоп: Мирсаидов С.А., Фарайдунов О.Қ.

Ответственные за выпуск: Мирсаидов С.А., Фарайдунов О.Қ.

©ДДМИТ, 2025

©ТГФЭУ, 2025

САРСУХАН

Дар шароити рушди муносибатҳои молиявӣ, бозори қоғазҳои қиматнок яке аз омилҳои муҳими афзоиши захираҳои молиявӣ ба ҳисоб меаравад.

Рушди бозори қоғазҳои қиматнок метавонад ба татбиқи миқдори зиёди лоиҳаҳои инноватсионии бузург, миёна ва хурд дар саросари кишвар, ки ба бозори дохилӣ нигаронида шудаанд, мусоидат намояд. Дар ин замина пешниҳоди миқдори иловагии пул барои ҷойгиркунии дарозмуддат ба бахшҳои иқтисодӣ ва кей, ки дорои арзиши баланди иловагӣ, мебошанд ва бо коркарди амиқи ашёи хоми аввалияи ватанӣ, ташкили соҳаҳои меҳнатталаб, тавсеаи иқтисоди содиротӣ ва ғайра машғул мебошанд, муҳим арзёбӣ мегардад.

Ташаккулёбии бозори молиявӣ ҳамчун низоми ҳамгирошудаи қисматҳо, бо раванди рушди низоми муносибатҳои иқтисодӣ алоқамандии зич дорад, ки он мувофиқ ба қонунҳои бозорӣ мебошад. Бинобар ин, дар шароити муносибатҳои иқтисодӣ бозоргонӣ, ташаккулёбии бозори молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ буда самаранкии истифодаи сармояро дар шароити нокифоягии он таъмин менамояд.

Инкилоби илмӣ ва техникаӣ ва рақамикунории соҳаҳои иқтисодӣ, ки солҳои охир ба вуқӯ омада истодааст, ба қуллаи раванд ва сохтори истеҳсолот, тақсимот, истеъмол ва мубодила таъсир расонида ба истифодабарии самараноки захираҳои молиявӣ мусоидат менамояд.

Бояд гуфт, ки айни ҳол дар кишварҳои дорои бозори молиявии рушдфтои ҷаҳонӣ савдои электронии қоғазҳои қиматнок ба таври васеъ ба роҳ монда шудааст, ки ин ба иштрокчиёни касбии бозори қоғазҳои қиматнок имкониятҳои навро ҷиҳати ҷалби захираҳои молиявӣ ба миён меорад. Бо назардошти таҷрибаи ҷаҳонӣ метавон гуфт, ки дар заминаи имкониятҳои нави рушди иқтисодӣ рақамӣ ва истифодаи зеҳни сунъӣ ба бозори қоғазҳои қиматноки дуҷумлиндарачаи ватанӣ ва савдои электронии қоғазҳои қиматнок дар биржаҳои фондии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир расонда раванди истифодабарии маблағҳои муваққатан озоди субъектҳои иқтисодиро ба маротиб осон мегардонад.

Тавре ки ба ҳамагон маълум аст, санаи 28.02.2024 дар Паёми навбатӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ -Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки «Ҷиҳати вусъат бахшидан ба равандҳои инноватсионӣ ва истифодаи ҳамаҷонибаи имкониятҳои технологияҳои рақамӣ дар иқтисодиёт пешниҳод менамоям, ки солҳои 2025 – 2030 «Солҳои рушди иқтисодӣ рақамӣ ва инноватсия» эълон карда шаванд. Ин имконият медиҳад, ки бо истифодаи равандҳои инноватсионӣ дар бахшҳои иқтисодӣ самараи иқтисодиёт ва ҷалби сармоя дар ҳадди аксар истифода гарданд.

Қобил ба зикр аст, ки таҳия ва нашри маҷмуи мақолаҳои конференсияҳои ҷумҳуриявӣ байналмиллалӣ ба рушди бозори қоғазҳои қиматнок ва саводнокии молиявии аҳоли таъсири амиқ мерасонад. Инчунин дар заминаи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бозори қоғазҳои қиматнок” аз 28.06.2011 ҳамчун заминаи институтсионалӣ ба таҳким ва рушди бозори қоғазҳои қиматнок метавон таъсир гузошт.

БАХШИ МОЛИЯ ВА БОЗОРИ ҚОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОК

ХУСУСИЯТҲОИ РУШДИ БОЗОРИ ҚОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОК ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Мирсаидов С.А. - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, мудири кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 927802994. E-mail: surush-sa@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои бозори қоғазҳои қимматнок, таркиб ва хусусиятҳои рушди он мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Таъкид шудааст, ки бозори қоғазҳои қимматнок дар рушди иқтисодиёти давлат ҷойгоҳи муҳим дошта, баҳри маблағгузори соҳаҳои афзалиятдоштаи истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ мусоидат хоҳад кард. Ҳамчунин муаллиф зарурияти тадбиқи технологияи рақамиро дар рушди минбаъдаи бозори қоғазҳои қимматнок асоснок намудааст.

Калидвожаҳо: қоғазҳои қимматнок, саҳмияҳо, иқтисоди бозорӣ, сармоягузорӣ эмитент, технологияи рақамӣ.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Мирсаидов С.А. - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14. Тел.: 927802994. E-mail: surush-sa@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы рынка ценных бумаг, его структура и особенности развития. Подчеркивается, что рынок ценных бумаг занимает важное место в развитии экономики государства и будет способствовать финансированию приоритетных производственных и социальных отраслей. Также автором обосновано необходимость применения цифровых технологий в дальнейшем развитии рынка ценных бумаг.

Ключевые слова: ценные бумаги, акции, рыночная экономика, эмитент инвестиций, цифровые технологии.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE SECURITIES MARKET IN MODERN CONDITIONS

Mirsaidov S.A. - doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Stock Exchange Activities of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Tel.: 927802994. E-mail: surush-sa@mail.ru

The article examines issues of the securities market, its structure and development features. It is emphasized that the securities market occupies an important place in the development of the state economy and will facilitate the financing of priority production and social sectors. The author also substantiates the need to use digital technologies in the further development of the securities market.

Key words: securities, shares, market economy, investment issuer, digital technologies.

Истилоҳи қоғазҳои қиматнок ба як воситаи молиявии муомилотшаванда, ки арзиши пулии муайян дорад, дахл дорад. Қоғазҳои қиматнок моликияти корпоративиро дар шакли саҳмияҳо, муносибатҳои қарзӣ бо муассисаи давлатӣ ё корпоративие, ки бо моликияти вомбаргҳои субъект намояндагӣ мекунад ё ҳуқуқи моликият, ки бо опцион ифода шудааст иборат аст. Қараёни сармоя ба бозорҳои хусусӣ дар рушди иқтисодӣ нақши муҳим мебошад. Сармоягузори хусусӣ ба соҳибкорони навкор дар рушди ғояҳои инноватсионии онҳо кӯмак мекунад, ба тичорати муқарраршуда имкон медиҳад, ки иқтисодии худро инкишоф диҳанд ва барои бисёр бахшҳои иқтисодиёт захираҳои заруриро таъмин кунанд. Ҳамчунин сармоягузори хусусӣ як ҷузъи калидии эҷоди сарватҳои сатҳи макрииқтисодии дарозмуддати мамлакат буда, ба таъмин ва тақсими самараноки он дар иқтисодиёти миллӣ муҳим ба ҳисоб меравад.

Бозори қоғазҳои қиматнок як низоми бисёрҷанбаи иҷтимоию иқтисодӣ мебошад, ки дар асоси он дар маҷмӯи иқтисоди бозорӣ амал мекунад. Бо ёрии он барои маблағгузорӣ ба соҳаҳои истехсолӣ ва иҷтимоӣ сармоя ҷамъ карда мешавад, азнавсозии сохтори иқтисодиёт ба амал меояд, дар сохти ҷамъиятӣ тамоюли раванди мусбат муайян карда мешаванд. Маҳз дар ҳолати соҳиб шудан ва озодона ихтиёрдорӣ қоғазҳои қиматнок некуаҳволии аҳоли баланд гашта, омодагии фитратӣ-ақлонии аҳоли ба муносибатҳои бозорӣ афзун мегарданд.

Бозори қоғазҳои қиматнок шакли олии инкишофи муносибатҳои молу пулро ифода мекунад. Вай дар танзими муомилоти пул ва қарз ҷои муҳимро ишғол мекунад. Бозори қоғазҳои қиматнок дар шароити рушди мутаносиб, рушди инфрасохтор ва таъмини ҳуқуқи механизмҳои ҳифзи ҳамаи иштирокчиёни он (сармоягузoron, эмитентҳо, миёнаравҳо) як суръатбахши тавоноии рушди иқтисодии ҳар як давлат мебошад. Бозори қоғазҳои қиматнок як низоми мураккабест, ки дар он ҳама унсурҳо миқдори зиёди иттилоотро тавлид ва истеъмол мекунанд. Фаъолияти бозори қоғазҳои қиматнок дар марҳалаи ҳозира ва дар оянда дастгирии пурқуввати иттилоотиро тақозо мекунад, аз ин рӯ, дар баробари бозор бозори махсуси иттилоотӣ бо иштирокчиён ва инфрасохтори он ташаккул меёбад.

Фаъолияти касбие, ки дар бозори қоғазҳои қиматнок анҷом дода мешавад, фаъолиятест, ки дар самти махсус оид ба тақсими маблағҳо дар асоси қоғазҳои қиматнок, таъмини ташкилию технологӣ ва иттилоотии

муомилот ва барориши қоғазҳои қиматнок. Кор оид ба ташкили савдо дар бозори қоғазҳои қиматнок расонидани хизматҳои мебошад, ки бевосита ба ҳалли муомилоти қоғазҳои қиматнок байни иштирокчиёни бозори қоғазҳои қиматнок мусоидат мекунад.

Хусусиятҳои фаъолияти ташкили савдо дар бозори қоғазҳои қиматнок:

- маълумотро дар бораи қоидаҳои ба савдо иҷозат додани шарикон ва қоғазҳои қиматнок, қарорҳо, созиш, ба расмӣ даровардан ва анҷом додани аҳдҳо, тартиби пешниҳоди хизматрасониҳо, тартиби ворид намудани тағйироту иловаҳо, инчунин номгуӣ қоғазҳои қиматнокро, ки барои савдо иҷозат дода шудаанд, муайян мекунад;

- дар бораи ҳама гуна аҳдҳои басташуда, сана ва муҳлати анҷом додани аҳд, номи қоғазҳои қиматнок, ки предмети аҳд мебошанд, арзиши як қоғазҳои қиматнок ва шумораи қоғазҳои қиматнок, рақами бақайдгирии давлатии барориши қоғазҳои қиматнокро пешниҳод менамоянд;

- қоғазҳои қиматнокро, ки барои сармоягузори касбӣ пешбинӣ шудаанд, ба савдо роҳ медиҳанд;

Яке аз самтҳои рушди минбаъдаи бозори қоғазҳои қиматнок гузариш ва тадқиқи технологияи рақамӣ дар ин самт мебошад. Зеро таҷрибаи пешқадам нишон медиҳад, ки рушди технологияҳои молиявӣ, усулҳои нав дар танзим ва назорат, табдил додани муассисаҳои молиявӣ ба ташкилотҳои технологӣ, ҳамаи ин ба инфрасохтори бозори қоғазҳои қиматнок таъсири назаррас расонидааст.

Аммо айни замон инфрасохтори бозори қоғазҳои қиматноки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври назаррас инкишоф наёфтааст. Марҳила ба марҳила барои сармоягузори дар асоси технологияҳои иттилоотӣ имкониятҳои нав пайдо гашта истодаанд. Дар маҷмӯъ дурнамои рушди тадқиқи технологияи рақамӣ барои сармоягузори дар бозори қоғазҳои қиматнок дар назар аст.

Ҳамин тавр рақамигардии бозори қоғазҳои қиматнок чунин муаммоҳоро ҳал менамоянд:

Мушкилоти қаллобӣ, ки бо сабаби афзоиши паҳншавии Интернет миқдори назаррасро касб кардааст, инчунин мушкилоти шаффофияти маълумот дар бораи иштирокчиёни бозори қоғазҳои қиматнок ва амалиёти анҷомдодашуда.

Адабиёт

1. Алехин, Б. И. Рынок ценных бумаг : учебник и практикум для академического бакалавриата / Б. И. Алехин. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2019. — 497 с.
2. Боголюбова. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2019. — 256 с. Казакова, Н. А. Финансовый анализ в 2 ч. Часть 1 : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / Н. А. Казакова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2019. — 297 с.
3. Основы портфельного инвестирования: учебник для бакалавриата и магистратуры / Т. В. Никитина, А. В. Репета-Турсунова, М. Фрёммель, А. В. Ядрин. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2019. — 195 с.
4. Рахимов З. Инвестиционная деятельность банковской системы в условиях рынка. Душанбе, «Ирфон», 2002.
5. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. — 2016. — № 5(55). — С. 78-89. — EDN ZRQFZB.
6. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. — 2022. — № 3. — С. 38-43. — EDN OUEEVZ.
7. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. — 2022. — № 1. — С. 47-55. — EDN OUXPWL.
8. Шарипов, Б. М. Теоретические аспекты формирования финансового рынка в условиях перехода экономики Таджикистана к новой модели развития / Б. М. Шарипов // Экономика: вчера, сегодня, завтра. — 2017. — Т. 7, № 10А. — С. 16-29. — EDN YMWVLX.

ПРОБЛЕМЫ ДИВЕРСИФИКАЦИИ КАНАЛОВ ОБЕСПЕЧЕННОСТИ ФИНАНСОВО- ИНВЕСТИЦИОННЫМИ РЕСУРСАМИ ОТРАСЛЕЙ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СФЕРЫ ПОСРЕДСТВОМ ОБРАЩЕНИЯ ЦЕННЫХ БУМАГ

Шарифзода Б. М. - д.э.н., доцент, главный научный сотрудник, *Институт экономики и демографии, Национальная академия наук Таджикистана, г. Душанбе, Республика Таджикистан, тел.: 907-78-65-68, b_sharipov@mail.ru*

Абдусаттори Ворис. - соискателъ Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана, Республика Таджикистан, (+992)-55-221-221, voris.abdysattor@gmail.com

Шарафов Дж. Дж. - соискателъ Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана, (+992) 2000-66-88-83.

Статья посвящена анализу проблем диверсификации каналов обеспечения финансово-инвестиционными ресурсами отраслей производственной сферы Таджикистана через рынок ценных бумаг. Авторы отмечают слабое развитие сегмента корпоративных ценных бумаг, доминирование государственных облигаций краткосрочного характера и недостаточную активность вторичного рынка. Выявлено, что текущая модель финансирования через ценные бумаги ориентирована на поддержание бюджетной стабильности, а не на долгосрочные инвестиции в реальный сектор. В статье предложены меры по развитию цифровой инфраструктуры, снижению барьеров для малых предприятий и популяризации биржевых инструментов среди населения.

Ключевые слова: рынок, ценные бумаги, государственные облигации, корпоративные ценные бумаги, первичный и вторичный рынок, финансирование реального сектора, диверсификация, инвестиционные ресурсы, цифровая инфраструктура, финансовые ресурсы, реформы.

МУАММОҲОИ ДИВЕРСИФИКАЦИИ КАНАЛҲОИ ТАЪМИНОТ БО ЗАХИРАҲОИ МОЛИЯВИЮ САРМОЯГУЗОРИИ СОҲАИ ИСТЕҲСОЛӢ БО ВОСИТАИ ҚОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОҚ.

Шарифзода Б. М. - доктори илмҳои иқтисод, дотсент, сарҳодими илмии Институти иқтисод ва демографияи АМИТ, тел.: 907-78-65-68, b_sharipov@mail.ru

Абдусаттори Ворис. – унвонҷӯи Институти иқтисод ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, (+992)-55-221-221, (+992)-55-221-221, voris.abdysattor@gmail.com

Шарафов Ҷ. Ҷ. – унвонҷӯи Институти иқтисод ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, (+992) 2000-66-88-83

Мақола ба таҳлили мушкилоти диверсификасияи каналҳои таъмини захираҳои молиявӣ ва сармоягузорӣ ба соҳаҳои истеҳсолии Тоҷикистон тавассути бозори қоғазҳои қиматноқ бахшида шудааст. Муаллифон рушди сусти сегменти қоғазҳои қиматноқи корпоративиро, бартарияти истифодаи вомбаргҳои кӯтоҳмуддати давлатӣ ва ғайридавлӣ нокифояи бозори такрорӣро қайд мекунанд. Муайян карда шуд, ки модели кунунии маблағгузорӣ тавассути қоғазҳои қиматноқ ба нигоҳ доштани суботи молиявӣ ва на ба сармоягузори дарахмуддати бахши воқеӣ нигаронида шудааст. Мақола ба рақамикунунии инфраструктураи бозори қоғазҳои қиматноқ ҳамчун воситаи муосири дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ пешниҳодҳои муфид пешкаш намудааст.

Калидвожаҳо: бозор, қоғазҳои қиматноқ, вомбаргҳои давлатӣ, қоғазҳои қиматноқи корпоративӣ, бозори яқумдараҷа ва дуҷумдараҷа, маблағгузори бахши воқеӣ, диверсификасия, захираҳои сармоягузорӣ, инфрасохтори рақамӣ, захираҳои молиявӣ, ислохот.

PROBLEMS OF DIVERSIFICATION OF CHANNELS OF PROVIDING FINANCIAL AND INVESTMENT RESOURCES OF THE PRODUCTION SPHERE BY MEANS OF CIRCULATION OF SECURITIES

Sharifzoda B. M. - Doctor of Economics, Associate Professor, Chief Researcher, Institute of Economics and Demography, National Academy of Sciences of Tajikistan, Dushanbe, Republic of Tajikistan, tel.: 907-78-65-68, b_sharipov@mail.ru

Abdusattori Voris. - PhD student, Institute of Economics and Demography, National Academy of Sciences of Tajikistan, Republic of Tajikistan, (+992)-55-221-221, voris.abdysattor@gmail.com

Sharafov J. D. - PhD student, Institute of Economics and Demography, National Academy of Sciences of Tajikistan, (+992) 2000-66-88-83

The article is devoted to the analysis of the problems of diversification of channels for providing financial and investment resources to the production sectors of Tajikistan through the securities market. The authors note the weak development of the corporate securities segment, the dominance of short-term government bonds and insufficient activity of the secondary market. It was revealed that the current model of financing through securities is focused on maintaining budget stability, rather than long-term investments in the real sector. The article proposes measures to develop digital infrastructure, reduce barriers for small businesses and popularize exchange instruments among the population.

Keywords: market, securities, government bonds, corporate securities, primary and secondary market, financing of the real sector, diversification, investment resources, digital infrastructure, financial resources, reforms.

Известно, что финансовый рынок Таджикистана характеризуется низкими показателями формирования и развития сегмента ценных бумаг, включая зачаточное состояние его подсегментов как вторичное обращение ценных бумаг и производных финансовых инструментов. Несмотря на то, что законодательная база для формирования и развития этого сегмента финансового рынка была заложена еще в 1992 году с принятием Закона Республики Таджикистан «О ценных бумагах и фондовых биржах», однако за годы независимости данный сегмент не получил достаточного развития, именно в контексте обеспечения финансирования реальной экономики инвестиционными финансовыми ресурсами.

В Таджикистане объектом операций по ценным бумагам преимущественно выступают государственные ценные бумаги Национального Банка Таджикистана, казначейские векселя Министерства финансов, и другие виды государственных ценных бумаг в виде выигрышных государственных облигаций, реализуемых населению. Однако эти инструменты используются преимущественно на цели поддержания

финансовой стабильности, включая низкий уровень инфляции, для стерилизации излишней ликвидности в экономике, концентрируемой периодически в банковской и бюджетной сферах, среди населения. Как показывает анализ, в основном, получили развитие государственные ценные бумаги, имеющие короткие сроки обращения на финансовом рынке Таджикистана. Так, срок обращения ценных бумаг Национального банка Таджикистана составляют от 14 до 28 дней, а сроки обращения государственных казначейских векселей Министерства финансов Республики Таджикистан - до 3 месяцев.

В последнее время, практикуется эмиссия и долгосрочных ценных бумаг, включая выпуск долгосрочных облигаций и векселей Министерства финансов страны со сроками погашения от 5 до 10 лет и более. Однако, выпуск долгосрочных облигаций и векселей увязан с решением бюджетных проблем, в частности урегулирования долговых проблем ликвидированных системообразующих банков, а не реального финансирования развития предприятий реального сектора экономики. Так, например, необходимость поддержки и оздоровления деятельности, крупных системообразующих банков страны, которые периодически впадали в трудную ситуацию, связанную с потерей ими ликвидности и платёжеспособности.

Так, крупные отечественные банки, выполняя функции агентов правительства, из-за отсутствия соответствующих механизмов и инструментов поддержки реального сектора, для реализации инвестиционных проектов. Так, при чрезмерном росте такого рода просроченных кредитов, выданных данными банками реальному сектору, обуславливает периодические их списания правительством, для чего используют долгосрочные облигации с целью поддержания ресурсной базы и капитала. Как правило, эти операции осуществляются за счет роста внутреннего долга государства. Такая форма, на наш взгляд, отражает объективный процесс скрытого бюджетного финансирования развития предприятий реального сектора экономики, в условиях низкого уровня развития отечественного финансового рынка как системы интегрированных сегментов, которая не позволяет эффективно использовать имеющиеся финансовые ресурсы с наибольшей социально-экономической эффективностью.

Учитывая краткосрочный характер ценных бумаг, соответственно, финансовые средства, мобилизованные посредством сегмента

государственных ценных бумаг, не могут быть в полной мере использованы в настоящее время как для мобилизации свободных сбережений участников финансового рынка, так и вложения подобных ресурсов на финансирование долгосрочных инновационных проектов на предприятиях реальной экономики. Так, основными покупателями краткосрочных государственных казначейских векселей Министерства финансов Республики Таджикистан и облигаций Национального банка Таджикистана являются кредитные финансовые организации, включая Государственный сберегательный банк - «Амонатбанк», ОАО «Ориентбанк», ЗАО «Первый микрофинансовый банк», ЗАО «Казкомерцбанк», а также Фонд гарантии депозитов частных лиц и т.д., которые используют избыточную краткосрочную свободную ликвидность для получения дополнительных доходов.

Если учесть, относительно низкую доходность государственных ценных бумаг (от 7,50% до 10,99% годовых), которые не могут конкурировать с банковскими депозитами, как по уровню доходности, так и степени их государственной гарантии (банковские депозиты населения находятся под частичной защитой государства), то соответственно и возможности использования ценных бумаг для целей мобилизации свободных денежных ресурсов субъектов рынка, включая населения, и их инвестирования в отрасли реальной экономики, остаются ограниченными.

Проведение операций на открытом рынке Национальным банком Таджикистана с использованием государственных ценных бумаг за последние десятилетия существенно активизировалось с целью стерилизации накопленной излишней ликвидности банков и снижения давления на обменный курс национальной валюты и поддержания низких уровней инфляции. Другими словами, до настоящего времени продолжается политика использования эмиссии и обращения государственных ценных бумаг преимущественно на цели поддержания финансовой стабильности в экономике.

Хотя были предприняты меры по проведению реформ в части активизации обращения государственных ценных бумаг как в рамках СНР 2030 [1], ПСР 2016-2020 [2] и ПСР 2021-2025 [3] предусматривающее расширение возможностей эмиссии и выпуска в обращение не только краткосрочных, но и совокупности среднесрочных и долгосрочных государственных ценных бумаг, которые должны быть ориентированы на

мобилизацию свободных сбережений населения и юридических лиц, имеющих инвестиционные мотивы, для последующего размещения мобилизованных финансовых ресурсов в реальном секторе, обеспечивая их долгосрочную инновационную активность на базе применения цифровых и иных прогрессивных технологий.

Так, в рамках СПР 2030 предусматривалось обеспечить опережающее развитие сегмента ценных бумаг, а также создание сети отсутствующих видов небанковских финансовых организаций, которые позволят обеспечить создание и активное функционирование альтернативного канала и источника финансирования развития реальной экономики. Так, за счет широкой диверсификации каналов финансирования, поэтапно, в рамках ПСР 2016-2020 и ПСР 2021-2025, предусматривалось увеличение уровня кредитования экономики с 23,2 % ВВП до 43-50 % ВВП. и повышение капитализации рынка ценных бумаг до 20% ВВП до конца 2030 гг. Это позволило бы обеспечить рост монетизации экономики с 22% к ВВП в 2015 г. до 48-56 % ВВП в 2030 г., или более два раз. Однако в данном направлении добиться установленных промежуточных целей и показателе достичь не удалось. [1] Основной причиной последнего, на наш взгляд, является облегченный доступ к внешним ресурсам, особенно к иностранным инвестициям, выделяемые партнерами по развитию, а также создание «благоприятного режима" для притока прямых и портфельных иностранных инвестиций. Так, в ее рамках, выделены налоговые льготы только в 2024 г. на сумму более 18 млрд. сомони. Предоставление относительно привлекательных условий при продаже отечественных облигации, позволили иностранным инвесторам покупку евробондов на сумму 500 млн. долларов, которые направлены целевым образом на строительство Рогунской ГЭС.

В данном контексте, первичная капитализация на сегменте корпоративных ценных бумаг в Таджикистане составляет более 50% ВВП. [4]

Положительным можно отметить рост эмиссии и размещения акций на организованном, как первичном, так и вторичном сегментах рынка ценных бумаг в Республике Таджикистан за период 2022-2024 гг. (Таблица 1).

Таблица 1. – Динамика эмиссии и размещения акций на организованном первичном и вторичном сегментах рынка ценных бумаг в Республике Таджикистан, за период 2022-2024 гг., в млн. сомони

Года	Количество эмитентов, ед.	Общий объем продаж	В том числе	
			На первичном сегменте	На вторичном сегменте
2022	37	533, 9	364, 5	169, 3
2023	42	1 716, 2	1130, 9	585,4
2024	42	2 742, 9	2 344, 6	398,3

Источник: составлено автором по материалам ОАО “Прайм-Инвест”.

Анализ таблицы 1 показывает, что наблюдается рост общего объема продаж акций за период 2022-2024 с 533,9 млн. сомони до 2 742,9 млн. сомони, или увеличение в 5,1 раза. Наибольший скачок произошел в 2023 году (рост на 221% по сравнению с 2022 г.). Количество эмитентов также увеличилось с 37 ед. в 2022 г. до 42 ед. в 2023 и 2024 гг. (рост на 13,5%).

Однако, первичный рынок продолжает доминировать в общем объеме (68–85% продаж), где наблюдается резкий рост продаж в 2024 году по сравнению с 2023 г. - 2 344,6 млн. сомони против 1130,9 млн. сомони, или больше в 2,1 раза.

На вторичном рынке, где происходит торговля уже выпущенными акциями, наблюдается неустойчивые и колебательные тенденции. Так, если в 2023 г. наблюдался рекордный рост объема продаж до 585,4 млн. сомони, что больше на 246% по сравнению с 2022 г., то в 2024 г. объемы продаж резко сократились до 398,3 млн. сомони, или на 32%.

Наблюдается и стабилизация числа эмитентов за период 2023–2024 гг. , что указывает на неопределённость регуляторных требований функционирующей биржи, не развитость ее инфраструктуры, в том числе низкий уровень цифровой доступности.

Увеличение же объемов операций на открытом рынке, основаны на преимущественном размещении государственных ценных бумаг, направленных на стерилизацию избыточной ликвидности в банковской системе и экономике. Такое положение ложится дополнительным

финансовым бременем на национальную экономику связи с высокими издержками обслуживания ценных бумаг. Кроме того, сохраняются высокие процентные ставки по кредитам, ограничивающие их доступность предприятиям реального сектора при том факте, что в национальной экономике Таджикистана в обращении наличные деньги вне банков на сумму более 30 млрд. сомони. В совокупности, такое положение сдерживает рост внутренних инвестиционных финансовых вложений как на макроуровне- национальной экономики, так и среди предприятия реального сектора экономики- на микроуровне. Это чревато нарастанием отрицательных последствий для обеспечения устойчивого развития национальной экономики, особенно в долгосрочном аспекте, в контексте ее инновационной трансформации, включая и ее цифровизацию. В частности, это связано с тем, что прямые иностранные инвестиции направляются в отрасли нефинансового сектора для вложения преимущественно на развитие сырьевых и добывающих отраслей. Это ведет к сохранению сырьевой направленности экономики и отсталости отраслевой структуры экономики, сужению экспортного потенциала и ее узкой диверсификации. [6;7;8]

То есть, развитие первичного сегмента ценных бумаг сопровождается формированием диспропорций с учетом того, что вторичный подсегмент обращения ценных бумаг, особенно корпоративных видов, не получает должного развития. Соответственно, сегмент вторичного обращения ценных бумаг только начинает использоваться для мобилизации свободных денежных сбережений населения и других субъектов рынка, и их прямого инвестирования в национальную экономику, как альтернатива банковскому каналу привлечения финансовых ресурсов в экономику (таблица 2).

Таблица 2 – Динамика размещения облигаций на организованном рынке ценных бумаг в Республике Таджикистана за период 2022-2024 гг., в млн. сомони.

Года	Количество эмитентов, ед.	Общий объем продаж	В том числе	
			Корпоративные	Государственные
2022	1	10, 0	10,0	-
2023	1	20,0	20, 0	-
2024	2	600, 0	20, 0	580,0

Источник: составлено автором по материалам ОАО “Прайм- Инвест”.

Анализ таблицы 2 показывает, что за рассматриваемый период 2022-2024 гг. наблюдается бурный рост общего объема продаж облигаций. Так, если в 2022 было реализовано облигаций на сумму 10,0 млн. сомони и в 2020 г. на – на 20,0 млн. сомони, однако в 2024 г. было реализовано облигаций на сумму 600, 0 млн. сомони, или в 60 раз больше чем 2022 г.

Однако, количество эмитентов остается незначительным. Так, за период 2022–2023 гг. был 1 эмитент, а в 2024 — всего 2 участника. Ограниченное число эмитентов свидетельствует о высокой концентрации рынка и рисках диверсификации.

Анализ показывает, что за данный период объемы корпоративные облигации остаются стабильными, где наблюдается рост в 2 раза, или с 10, 0 млн. сомони в 2022 г. до 20, 0 млн. сомони в 2023г. При этом, доля корпоративного сектора в общем продаж резко сократилась с 100% в 2022 г. и 2023 г. до 3,3% в 2024г.

Продажи государственных облигаций в 2024 г. составили 580,0 млн сомони, и составили 96,7% рынка продаж облигаций. Это свидетельствуют о том, что государство начинает работать на организованном рынке как ключевой эмитент, используя этот канал финансирования для краткосрочного устранения дефицита бюджета и поддержания финансовой стабильности в национальной экономике. Соответственно, рынок облигаций Таджикистана в 2024 году кардинально изменился за счет выхода государства. Однако, его корпоративный сегмент развит слабо.

Анализ показал, что ограниченными являются и возможности по выходу предприятий реального сектора и активного населения на биржевые площадки. Так, высоки финансовые издержки по листингу ценных бумаг для малых и средних предприятий, стоимость которых превышает 20 тыс. сомони, что является высоким барьером, ограничивают выход малых по объемам, имеющие низкую рентабельность предприятиям выхода на биржу. Кроме того, отсутствуют механизмы и инструменты по прямому выходу населения для покупки и продажи ценных бумаг на биржевых площадках. Не скоординирована деятельность отечественных фондовых бирж и других элементов инфраструктуры сегмента ценных бумаг, включая взаимодействия с реестродержателями и другими субъектами этого сегмента. Все еще основная часть сделок по купле и продаже ценных бумаг осуществляется внебиржевых площадок, являются непрозрачными, с искаженным

ценообразованием. Соответственно, сдерживание процесса формирования вторичного сегмента ценных бумаг становится причиной консервации отношений собственности, связанной с ее концентрацией среди ограниченного круга крупных отечественных и иностранных инвесторов и притока новых вложений в отрасли. [6]

Для активизации этого подсегмента предлагалось в рамках СНР 2030 и ПСР 2021-2025 обязать крупных акционеров предприятий реализовать пакеты их акций в объеме до 5-10 их стоимости через фондовую биржу, розничным инвесторам в лице населения. Это позволило бы сформировать внутренний, альтернативный как внешнему, так и банковскому сегменту канал по финансированию национальной экономики, за счет мобилизации внутренних свободных денежных сбережений. Это позволило бы не только обеспечить дополнительный приток финансовых ресурсов в реальную экономику, сохранению и поддержанию финансовой стабильности и достичь запланированных страной стратегических целей. В обратном случае, сохраняются высокие риски, которые могут усугубить имеющиеся социально-экономические проблемы Таджикистана, отбросив развитие страны на десятилетия назад. [1; 2;3]

Анализ показывает, что в Таджикистане объективно необходимо создание цифровой инфраструктуры на сегменте ценных бумаг, позволяющие обеспечить прозрачность, надежность операций с акциями, повысить каналы доступа к данной системе, объединить и операции по фиксированию операций с реестродержателями. Тем самым возможно создать широкую доступность для субъектов рынка, включая предприятия, иностранных инвесторов, население получать достоверную информацию о реальном состоянии на данном сегменте финансового рынка. Функционирование фондовой биржи согласно международным стандартам позволит экономике Таджикистана повысить инвестиционный климат, и стать удобной площадкой для инвестирования, как для местных, так и иностранных инвесторов. [8]

В этой связи, необходимо дальнейшее проведение реформ рынка ценных бумаг, включая разработку новых законов и нормативных документов и положений, регулирующих сферу вторичного обращения ценных бумаг, подсегмента производных финансовых инструментов, активизировать работу расширению знаний участников рынков, регуляторов

и судебных органов о обращении ценных бумаг, реализацию мер по развитию рыночной инфраструктуры в сфере ценных бумаг, включая ее цифровизацию и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

1. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nbt.tj/ru/>.
2. Программа среднесрочного развития Республики Таджикистан на 2016 – 2020 годы [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nbt.tj/ru/>.
3. Программа среднесрочного развития Республики Таджикистан на 2021 – 2025 годы [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nbt.tj/ru/>.
4. Рахимов, Р. К. Совершенствование взаимодействия реального и денежного секторов экономики Республики Таджикистан / Р. К. Рахимов, Я. П. Довгялло, Б. М. Шарипов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2015. – № 2/3(165). – С. 113-121. – EDN UNJKDJ.
5. Шарипов, Б. М. Теоретико-методологические аспекты стимулирования инновационного развития экономики Республики Таджикистан / Б. М. Шарипов, Д. Т. Назаров // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2020. – № 4(17). – С. 50-59. – EDN KGBFWU.
6. Шарипов, Б. М. Теоретические аспекты формирования финансового рынка в условиях перехода экономики Таджикистана к новой модели развития / Б. М. Шарипов // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – 2017. – Т. 7, № 10А. – С. 16-29. – EDN YMWVLX.
7. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.
8. Шарифзода, Б. М. Возможности использования банковских цифровых технологий в контексте обеспечения качественного развития промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода, В. Абдусатори, Д. Д. Шаропов // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 1. – С. 88-94. – EDN KQFXSC.

БАРТАРИҲОИ ИПОТЕКАИ РАҚАМӢ ДАР ШАРОИТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

*Ҳикматов У.С. – доктори илҳои иқтисод. Профессори кафедраи кори бонкии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Буни
Ҳисорак, шаҳраки донишҷуён. Тел: +992 93 931-70-70 e-mail: UShikmatov@gmail.com*

Дар мақола масъалаҳои марбут ба бартариятҳои ипотекаи рақамӣ муфассал баррасӣ карда мешаванд. Мушкилоти асосии пешгирии воридшавии ипотекаи рақамӣ ба хати маҳсулоти қарзии ташкилотҳои қарзии кишвар ошкор карда шуданд. Қадамҳои мушаххас барои ҳалли монеаҳои боздоранда дар роҳи қарзӣ намудани ипотекаи рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод ва асоснок карда шуданд.

Калимаҳои калидӣ: низомии бонкӣ, ташкилотҳои қарзӣ; таҳлили рушд; хизматрасониҳои рақамии бонкӣ, қарзҳои ипотекаӣ, ипотекаи рақамӣ, сандуқи қарзӣ, рақамикунонӣ, гарав.

ПРЕИМУЩЕСТВА ЦИФРОВОЙ ИПОТЕКИ В УСЛОВИЯХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Хикматов У. С. – доктор экономических наук, профессор кафедры банковского дела Таджикского национального университета. Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Айни 37. Тел: +992-93-931-70-70. E-mail: UShikmatov@gmail.com

В статье подробно рассмотрены вопросы связанные с преимуществами внедрения цифровой ипотеки. Выявлены основные проблемы, препятствующие внедрению цифровой ипотеки в линейку кредитных продуктов кредитных организаций страны. Предложены и обоснованы конкретные шаги для решения сдерживающих барьеров на пути внедрения цифровой ипотеки в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: банковская система, кредитные организации; анализ развития; цифровые банковские услуги, ипотечные кредиты, цифровая ипотека, кредитный портфель, цифровизация, залоговое обеспечение.

ADVANTAGES OF THE DIGITAL MORTGAGES IN REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Hikmatov U. S. – Doctor of Economics, Professor of Banking department. Tajik National University. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 37 Ayni str. Phone: +992 93 931-70-70. E-mail: UShikmatov@gmail.com

The issues related to the advantages of digital mortgages are considered in detail. The main problems preventing the introduction of digital mortgages into the line of credit products of credit institutions of the country have been identified. Concrete steps are proposed and justified to address the constraining barriers to the introduction of digital mortgages in the Republic of Tajikistan.

Keywords: banking system, credit organizations; development analysis; digital banking services, mortgage loans, digital mortgage, loan portfolio, digitalization, collateral.

Суръати ҷараёни рақамикунонии бахшҳои иқтисодӣ соҳа аз соҳа зиёд шуда, байни онҳо низомии бонкӣ як аз пешқадамтарин ба ҳисоб меравад. Шумораи намудҳои амалиёт ва хизматрасониҳои рақамии бонкӣ афзуда, қисмататашон фосилавӣ, бе ташрифи мизоч ба ташкилоти қарзӣ амалӣ мешавад. Байни маҳсулотҳои қарзӣ, ки аз тарафи ташкилотҳои қарзӣ ба мизочон, бидуни ташрифи онҳо ба филиалу марказҳои хизматрасонӣ амалӣ

карда мешаванд – қарзҳои истеъмоли ба шахсони воқеии қисмати асосиро ташкил медиҳанд. Мутаъсифона, дигар намуд маҳсулотҳои қарзӣ ба монанди қарзҳои ипотекии манзилӣ аз ин равандро дар қанор мебошанд.

Қарздиҳии ипотекии рақамӣ – намуди қарздиҳие, ки тадқиқи он пурра тариқи онлайн (фосилавӣ) амалӣ шуда равандроаш пурра рақамикунӣ шудаанд. Чунин намуди қарзт ипотекии манзили дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ нашудааст, аммо мамлакатаҳои ҳамсоя ва шарикони стратегӣ (Қазоқистон ва Россия) онро барвақт тадқиқ намудаанд. Бартариҳои ипотекаи рақамӣ нисбат ба ипотекаи муқарарӣ дар қадвали 1 оварда шудааст.

Қадвали 1.

Бартариҳои ипотекаи рақамӣ нисбат ба ипотекаи муқарарӣ*

Равандҳо	Ипотекаи муқарарӣ	Ипотекаи рақамӣ
Ариза барои гирифтани қарз	Зарурияти шахсан омадан ба ташкилоти қарзӣ барои пур кардани ариза	Ариза онлайн равон карда мешавад. Ташриф ба ташкилоти қарзӣ лозим нест
Гузaronидани таҳлили молиявии мизоч	Зарурияти пешниҳоди маълумотнома оид ба даромад; маълумотнома оид ба маблағҳо дар суръатҳисобҳои шахсӣ (агар бошад); пешниҳоди дигар ҳуҷаатҳо	Лозим нест. Ташкилоти қарзӣ тариқи онлайн ин маълумотҳоро аз сарчашмаҳои дахлдор дастрас менамояд
Баҳогузории гарав	Зарурияти ташрифи кормандони бонк, мизоч ва баҳогузор ба объекти гарав	Лозим нест. Гарав тариқи онлайн баҳогузорӣ мешавад
Маълумотномаҳои зарурӣ барои барасмият даровардани ҳуҷҷатҳо	- Маълумотнома аз нозироти андоз оид ба надоштани қарздорӣ объекти хариду фурӯш; - Маълумотнома аз Корхонаи воҳиди давлатии «Бақайдгирии молу мулки ғайриманкул»	Лозим нест. Ташкилоти қарзӣ тариқи онлайн ин маълумотҳоро аз сарчашмаҳои дахлдор дастрас менамояд

Ба расмият даровардани хуччатҳо	Зарурияти ташрифи кормандони бонк ва мизоч ба идораи нотериалӣ	Лозим нест. Барасмият даровардани хуччатҳо тариқи онлайн амалӣ шуда имзои тарафҳо тариқи имзои рақамӣ гирифта мешаванд
Вақт барои гирифтани қарз	Вобаста аз ташкилоти қарзӣ – аз 5 то 14 рӯз	Дар давоми 1 рӯз
Хароҷотҳои иловагӣ	- Хароҷотҳои вобаста ба роҳкирои мизоч дар давоми раванди гирифтани қарз; - Хароҷотҳои иловагии пешбиниашуда аз тарафи мизоч	Нест

***Сарчашма:** таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ.

Таҳлили ҷадвали 1 гувоҳи аз он медиҳад, ки баратариҳои ипотекаи рақамӣ айон буда, аз нигоҳи самаранокӣ, асосии кор в қулай будани равандҳо нисбати ипотекаи мукқарарӣ фарқияти кулӣ дорад. Ба ғайр аз бартариҳои номбурда, омили дигаре, ки ҳамчун бартарӣ метавон ҳисоб намуд ин имконияти паст шудани ғоизи қарҳои ипотекаӣ аз ҳисоби қоҳиш ёфтани хароҷотҳои ташкилотҳои қарзӣ аз ҳисоби амалӣ намудани ипотекаи рақамӣ. Яъне, рақамикунонии раванди қарздиҳӣ ба паст намудани хароҷотҳо вобаста ба пешниҳоди қарз таъсир мерасонанд.

"Ипотекаи рақамӣ барои ҳамаи иштирокчиёни ин раванд муфид хоҳад буд: барои қарзгирандагон – метавонанд шартҳои муфидро бо назардошти нарх интиҳоб кунанд; ширкатҳои суғурта, бонкҳо ва нархгузорон, – метавонанд хароҷоти худро кам кунанд; барои ширкатҳои сохтмонӣ – метавонанд мизочони навро ҷалб кунанд. Бозор дар маҷмӯъ барои иштирокчиёни он шаффофтар ва бехатартар хоҳад буд"[1].

Барои амалӣ намудани ипотекаи рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин амалҳоро бояд ташкилотҳои қарзӣ ва давлат ба анҷом расонанд (ниг. ҷадвали 2).

Чӣ тавре, ки аз ҷадвали 2 бар меояд, барои амалӣ намудани ипотекаи рақамӣ тайёрии ҷиддӣ аз ҳарду тараф лозим аст. Агар ташкилотҳои қарзӣ

бояд, асосан, муаъамаҳои техникиро аз байн бурда инфрасохтори заруруро ташкил намоянд, аз тарафи давлат масъалаҳои ҳалталаб ниҳоянд бисёр.

Ҷадвали 2.

Амалҳои зарурӣ барои пешниҳод намудани ипотекаи рақамӣ*

Равандҳо	Ташкилотҳои қарзӣ	Давлат
Ариза барои гирифтани қарз	Имконияти қабули онлайн-аризаи мизочон тавассути сомонаи ташкилоти қарзӣ	
Гузаронидани таҳлили молиявии мизоч	Гузаронидани таҳлили молиявии мизоч тариқи онлайн. Моделҳои махсуси скорингӣ бояд истифода шаванд. Дастрасӣ ба маълумотҳои молияии мизоч: - нозироти андоз; - суръатхисобҳои бонкӣ; - нафақа; - пардохтҳои иҷтимоӣ; - дигар маълумотҳо	Ташкил намудани дастрасии ташкилотҳои қарзӣ ба маълумотҳои молиявие, ки давлат идора мекунад. Ташкил намудани инфрасохтори рақамие, ки барои гузаронидани таҳлили молиявии мизоч аз тарафи ташкилотҳои қарзӣ лозим аст
Баҳогузориҳои гарав	Онлайн баҳогузориҳои гарав. Моделҳои махсус бояд истифода шаванд. Ташкилотҳои қарзӣ бояд дар равандҳои худ ин намуд баҳогузориро ворид намоянд	
Маълумотномаҳои зарурӣ барои барасмият даровардани	Ташкил намудани инфрасохтори зарурӣ барои пайваст шудан ва дастрасӣ пайдо намудан	Ташкил намудани дастрасии ташкилотҳои қарзӣ ба маълумотҳои зарурӣ, ки ба мақомотҳои

хуҷҷатҳо	ба маълумотномаҳои зарурӣ, ки аз тарафи мақомоти давлатӣ пешниҳод мешаванд	давлатӣ дахл доранд. Ташкил намудани инфрасохтори рақамие, ки барои пешниҳоди маълумотномаҳо хизмат мекунад ва онҳоро тариқи онлайн пешниҳод менамояд
Ба расмият даровардани хуҷҷатҳо	Ташкил намудани инфрасохтори зарурӣ барои пайваст шудан ба инфрасохтори онлайн нотариус	Ташкил намудани раванди ба расмият дарории хуҷҷатҳо (хариду-фурӯши амвол, ба гарв гузоштани он, ва ғайра) дар намуди онлайн

****Сарчашма:** таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ ва коркарди ҷадвали 1.*

Пеш аз ҳама, бояд масъалаҳои маъёрию-ҳуқуқӣ ҳалли худро ёбанд. Қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ипотекаи рақамӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи имзои электронӣ-рақамӣ»; Ворид намудани таъғиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи нотариати давлатӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гарави молу мулки манкул ва бақайдгирии ухдадорихои таъминшуда” ин аст рӯйхати ҳадди ақал барои чорӣ намудани ипоткаи рақамӣ. Ба ғайр аз ин, корҳои зиёди техникӣ, ки бояд ҳар як органи мақомоти давлатӣ вобаста ба рақамикунонии хуҷҷатҳо, иҷро намоянд.

Ҳамин тариқ, татбиқи ипотекаи рақамӣ як раванди муттасил ва ногузир аст, ки муваффақияти он аз якҷанд нуктаҳои муҳим вобаста аст: мавҷудияти стратегияи рушди лоиҳаи ипотекаӣ, ки дар он рақамикунонӣ танҳо як қисми лоиҳа мебошад; нигоҳ доштани салоҳиятҳои инсонӣ ҳамчун асоси таъмини сифат, муносибати шахсӣ ба ҳар мизоч, эҳсосоти муносибатҳои мизочон ва шарикон; истифодаи бартариҳои рақамикунонӣ ва автоматизатсия барои беҳтар донишони мизоч ва сохтани муносибатҳои дарозмуддат [2, С.320].

Адабиёт:

1. В ДОМ.РФ считают, что цифровизации ипотеки помогут единые условия банковских кредитов. [Манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://tass.ru/nedvizhimost/11079355> Санаи дастрасӣ: 27.11.2024.
2. Ионов А.В., Добролежа Е.В. Особенности применения цифровой ипотеки и маркетплейсов в условиях цифровизации российской экономики // Финансовый и банковский менеджмент: опыт и проблемы. Тезисы докладов и выступлений XX международной научной конференции молодых ученых. г. Ростов-на-Дону, Россия. – 2018. – С. 319-322.
3. Комилова, К. Н. Самтҳои афзалиятноки такмили истифодаи воситаҳои маркетинги рақамӣ дар бонкҳои тижоратӣ / К. Н. Комилова, Б. М. Шарифзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – №. 4. – Р. 85-91. – EDN ZKJQAI.
4. Назариева, Х. Г. Совершенствование кредитных продуктов для малого и среднего бизнеса в рамках клиентоориентированной цифровой модели бизнес-процессов / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № S2.1(31). – С. 51-56. – EDN CROIWF.
5. Шарифзода, Б. М. Банковские цифровые технологии и их вклад в обеспечении качества развития промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода, Д. Д. Шаропов, В. Абдусатори // Проблемы и перспективы развития промышленности России : Сборник материалов XIV Международной научно-практической конференции, Москва, 17 апреля 2024 года. – Москва: Общество с ограниченной ответственностью "Русайнс", 2024. – С. 188-199. – EDN CPVIFT.

ТАҲЛИЛИ ТАЪСИРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ БА РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ

Нуров М.Р.-номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, декани факултети молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, к.Нахимов 64/14. Тел.: (+992) 904067171

Дембегиев М.С.- номзади илмҳои иқтисодӣ, муовини декани факултети молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, к.Нахимов 64/14. Тел.: (+992) 998303020.

Яке аз унсурҳои асосии низоми иқтисодиёти муосир рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар заминаи ҳамоҳангсозии он ба самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ мебошад. Бинобар он дар мақола бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавқеи он дар низоми иқтисодӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Муаллифон вазъи муосири бозори хизматрасониҳои бонкии ватаниро арзёбӣ намуда, афзалияти қортҳои пардохтиро, ҳамчун қисмати таркибии бозори хизматрасонӣ муайян намудаанд.

Калидвожаҳо: бозор, хизматрасонии бонкӣ, сармоягузорӣ, молияи корпоративӣ, қортҳои падохтӣ.

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ БАНКОВСКИХ УСЛУГ НА РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Нуров М.Р.-кандидат экономических наук, доцент, декан факультета «Финансы и кредит» Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Нахимова 64/14. Тел.: (+992) 904067171

Дембегиев М.С.- кандидат экономических наук, заместитель декана факультета «Финансы и кредит» Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Нахимова 64/14. Тел.: (+992) 998303020.

Одним из основных элементов современной экономической системы является развитие рынка банковских услуг на основе его координации с приоритетными направлениями экономики. Поэтому в статье исследуется рынок банковских услуг Республики Таджикистан и его положение в экономической системе. Авторы оценили современное состояние отечественного рынка банковских услуг и определили приоритетность платежных карт как составляющей рынка услуг.

Ключевые слова: рынок, банковские услуги, инвестиции, корпоративные финансы, платежные карты.

ANALYSIS OF THE IMPACT OF BANKING SERVICES ON THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Nurov M.R.-candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Finance and Credit of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Tel.: (+992) 904067171

Dembegiyev M.S.- candidate of Economic Sciences, deputy dean of the Faculty of Finance and Credit of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Tel.: (+992) 998303020.

One of the main elements of the modern economic system is the development of the banking services market on the basis of its coordination with the priority economic directions. Therefore, the market of banking services of the Republic of Tajikistan and its position in the economic system are investigated in the article. The authors evaluated the current state of the domestic banking services market and determined the priority of payment cards as a component of the service market.

Keywords: market, banking services, investment, corporate finance, payment cards.

Масъалаҳои такмил ва ба талаботи иқтисоди бозорӣ мутобиқ намудани фаъолияти бонкҳо яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иҷтимоӣю иқтисодии ҳар як кишвар ба ҳисоб меравад. Зеро бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва хизматҳои гуногуни дар он пешниҳодшаванда ҷузъи амалиёти анъанавии тиҷорати бонкӣ мебошанд, ки ба зиёд кардани даромади бонкҳо ва қонё гардонидани ниёзҳои мизочон, бо мақсади рушди иқтисодиёти миллӣ, нигаронида шудаанд. Дар раванди ҳамгирии иқтисодиёти ҷаҳонӣ, дар шароити ҷаҳонишавии фаъолияти иқтисодӣ ва афзоиши фурӯши хизматрасониҳо дар кишварҳои пешрафта, омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонии хизматрасонии бонкӣ бо мақсади истифодаи он дар кишвари мо аҳамияти хосса пайдо кардааст.

Идомаи мантиқии ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкиро аксари олимони соҳа ба он ақидаанд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ дорои сохтори мураккаб буда, фаъолияти бонкҳо дар ин бозор бо мушкилиҳои зиёде дучор мегардад. Дар ин хусус олими рус О.И. Лаврушин чунин қайд мекунад: “Танҳо дар натиҷаи омӯзиши амиқ ва таҳлили дурусти ин бозор бонк метавонад фаъолияти густурда ва самаранок дошта бошад”[2]. Дар баробари ин, А.М. Костерина чунин ақида дорад: “Пешниҳоди хизматрасониҳо бояд бо тарзу усули ба ҳар як бонк хос пешниҳод карда шавад” [1, 159].

Яъне, бонкҳо ҳангоми пешниҳоди маҳсулот бояд бозори хизматрасониҳоро ба таври зарурӣ таҳлил намуда, усулҳои махсуси худро истифода кунанд. Ҳар як бонк дар алоҳидагӣ тартиби муайяни пешниҳоди хизматрасониҳои худро бояд коркард намояд ва тибқи он амал кунад. Танҳо дар ин ҳолат бонк метавонад рақобатпазир бошад ва мавқеи рақобатнокии худро дар бозор ҳифз кунад. Дар шароити иқтисодиёти нақшавӣ ин мавзӯ амалан ба назар гирифта намешуд, зеро усули идоракунии низоми бонкии кишвар аксар вақт манфиатҳои муштариён ва бонкҳоро ба назар намегирифт. Гузариш ба иқтисоди бозорӣ мазмуни бонкҳоро ба сифати як намуди махсуси тиҷорат куллан дигаргун намуд. Аз ин хотир, мушкилоти ҷойдошта дар хизматрасониҳои бонкӣ мубрам арзёбӣ гардида, нақши бонкҳо дар баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо, ташкили бозори хизматрасониҳои бонкӣ, сифати хизматҳои расонидашуда ва доираи онҳо торафт зиёд гардида, концепсияи умумӣ доир ба фурӯши хизматрасониҳои бонкӣ ба мизочон рӯ ба рушд ниҳода истодааст [3].

Дар адабиёти иқтисодии миллӣ ва хориҷӣ як қатор мавод дар бораи масъалаҳои хизматрасонии бонкӣ, ки ба амалиёти қарзӣ, асъорию

ҳисоббаробаркунӣ ва баҳодиҳии хавфҳои қарзию асбӯрӣ дахл доранд, ба нашр расонида шудаанд. Бинобар ин, омӯзиши тамоюлҳои асосии рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар кишварҳои пешрафта дар шароити ҳамгироии иқтисодӣ ва тамаркузи сармояи бонкӣ зарурати хосса пайдо менамояд. Таҷрибаи ҷаҳонии хизматрасониҳои бонкӣ, аз ҷумла пардохтҳо, тичорат дар соҳаи сармоягузорӣ, молияи корпоративӣ, идоракунии дороиҳо ва истифодаи технологияҳои бонкӣ то ҳол дар кишвари мо ба таври кофӣ омӯхта нашудааст.

Вобаста ба ин, хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ доираи анъанавии фаъолияти соҳибкорӣ буда, сарчашмаи муҳимтарини ҷалби захираҳои бонкӣ ва қонегардонии талаботи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба шумор мераванд. Дар иқтисодиёти ҳар як кишвар низоми бонкӣ мақоми муайян ва махсусро ишғол намуда, дар ҷараёни фаъолияти худ имконияти самаранокии кори иқтисодиётро таъмин мекунанд. Имрӯз нақши бонкҳо дар ҳар як давлат боз ҳам рушд карда, вобаста ба он муҳимияти хизматрасониҳои бонкӣ низ афзуда истодааст. Дар баробари ин, хизматрасониҳои собиқ такмил дода шуда, дар асоси онҳо хизматрасониҳои нав ба миён омада истодаанд. Аз ин ҷиҳат, мақсади асосии мо омӯختани таҷрибаи ҷаҳонӣ дар ташаккул ва идоракунии сандуқи хизматрасониҳои бонкӣ ва роҳҳои истифодаи он дар фаъолияти бонкҳои кишвар маҳсуб меёбад. Вобаста ба муҳити институтсионалии бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз ҳама омили асосӣ талаботи муштариён мебошад. Аз ҳамин лиҳоз, зарурати ташкили як бозори фарогир шартӣ асосии ташкили дурусти он бо усулҳои инноватсионӣ мебошад. Дуруст қайд гардидааст, ки ҳаёти имрӯзаро бе хизматрасониҳои бонкӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Ғайр аз ин, бисёре аз хизматрасониҳои бонкӣ имконият медиҳанд, ки шахс вақт ва маблағи худро сарфа намояд.

Иқтисодиёти кишварҳои пешрафта ҳамчун низоме, ки дар он тақсимои васеи меҳнат ва махсусгардонии субъектҳои иқтисоди бозорӣ ба таври зарурӣ амалӣ гаштаанд, тавсиф дода мешавад. Имрӯзҳо раванди ҷаҳонишавӣ ва фаъолгардонии фаъолияти иқтисодӣ хоси ҷомеаи ҷаҳонӣ ба шумор меравад. Тибқи таҳқиқоти А.С. Булатов [4, 167], ба хусусиятҳои муайянкунандаи иқтисоди муосири ҷаҳонӣ, тағйирот дар сохтори истеҳсолот ва истеъмолот аз ҳисоби афзоиш ёфтани нақши хизматрасониҳо, баланд шудани сатҳи маълумот, таваҷҷуҳи зиёд ба муҳити зист, иттилоотонии ҳаёти ҷамъиятӣ ва ҷаҳонишавии иқтисодиёт дохил мешаванд. Сохтори истеҳсолот ва маҷмуи маҳсулоти дохилии (ММД) ҷаҳонӣ бо тадриҷан афзудани ҳиссаи

соҳаи хизматрасонӣ тавсиф дода мешавад. Дар солҳои 80-уми асри гузашта он 3,4 фоизи ММД-ро ташкил медод. Аз солҳои 2000-ум то инҷониб ҳиссаи он дар ММД-и ҷаҳонӣ пайваста афзоиш меёбад. Соли 2018 ин нишондиҳанда ба 54,92 фоиз баробар шуд. Ҳиссаи он аз ҳама зиёдтар дар ММД-и кишварҳои Макао ва Гонконг (мутаносибан 94,2 ва 88,5 фоизӣ) ва аз ҳама камтар дар ММД-и кишварҳои Гаити ва Яман (мутаносибан 13,49 ва 13,51 фоизӣ) мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, соли 2020 ин нишондиҳанда 42,1 фоизро ташкил дод.

Ҷадвали 1. - Нишондиҳандаҳои бозори қортҳои пардохти бонкӣ дар солҳои 2005-2020

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Солҳо						Афзоиши мутлақ	Афзоиши нисбӣ, маротиба
	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
Миқдори умумии қортҳои пардохтӣ (ҳаз. адад)	1446,1	1620,3	1694,1	1817,4	1344,5	3247,8	1801,7	1,2 мар
Банкоматҳо (адад)	762	799	685	678	878	1281,0	519	1,6 мар
Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд (адад)	1 564	1755	1381	1485	1813	1899	335	21,4%
Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ (адад)	650	700	1944	3014	3535	3811,00	3697	468 мар.
Шумораи умумии амалиёт (ҳаз. адад)	15695	16778	17644	21096	6005	7886,44	7808,56	2,1 мар
Ҳаҷми умумии амалиёт (млн сомонӣ)	14426	15649	16925	19868	12598	36418,3	14956,2	1,5 мар

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои https://www.nbt.tj/tj/payment_system/card_market.php

Дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз қисматҳои таркибии он низоми бозори қортҳои пардохтӣ мебошад, ки дар доираи техникаву технологияҳои муосир дар ҳоли рушд қарор дошта, талаботи мизочонро дар сатҳи зарурӣ қонеъ мегардонад. Вобаста ба таҳлилҳои ҷадвали мазкур гуфтан

мумкин аст, ки яке аз қисматҳои муваффақи бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин бозори қортҳои пардохтӣ мебошад, ки нишондиҳандаҳои он бамаротиб афзоиш ёфтаанд. Ҳамчун асос аз таҳлил ва муқоисаи маълумотҳои ҷадвали мазкур бармеояд, ки миқдори умумии қортҳои пардохтӣ агар дар соли 2015 1446,1 ададро ташкил намуда бошанд, пас ин нишондиҳанда бамаротиб афзоиш ёфта, дар соли 2020 3247,8 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 1,2 маротиба зиёд мебошад. Ҳамчунин, шумораи банкоматҳо бошад, соли 2015 762 ададро ташкил намуда бошад, ин нишондиҳанда дар соли 2020 1281,0 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 1,6 маротиба афзоиш ёфтааст. Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд бошад, дар соли 2015 650 адад ва дар соли 2020 1899 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 21,4% афзоиш ёфтааст. Яке аз механизмҳои дигари бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ мебошанд, ки бамаротиб дар ҳоли зиёдшавӣ қарор доранд. Шумораи терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ агар дар соли 2018 650 ададро ташкил намуда бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 3811,0 адад расидааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 4621 маротиба афзоиш ёфтааст.

Ҳамин тавр дар шароити бамаротиб зиёд гардидани талабот ба пули нақд зарурати рушди бозори қортҳои пардохтӣ, ҳамчун қисмати таркибии бозори хизматрасонӣ аз ҷониби ҳамаи бонкҳои тиҷоратӣ, мувофиқи мақсад мебошад. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки ҷиҳати коҳиши талабот ба пули нақд масъалаҳои зерин ба инобат гирифта шаванд:

- ташкили инфрасохтори бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо назардошти истифодаи васеи техникаву технологияи муосир;
- вобаста ба имкониятҳои иқтисодии низоми бонкӣ марҳала ба марҳала ба ҳисоббаробаркуниҳои электронӣ гузаштан;
- истифодаи роҳҳои ҳавасмандгардонии мизочон дар заминаи истифодаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ.

Адабиёт:

1. Kosterina, A.M. Banking / A.M. Kosterina. - 2nd ed., revised and enlarged. - M.: Yurayt Publishing House, 2014. – 159 pp.
2. Lavrushin, O.I. Banking: textbook / O.I. Lavrushin. - 2nd ed., revised and enlarged. - M.: Finance and Statistics, 2010. - 672 pp.

3. Вострухина, Т.Ю. Основные направления развития банковских услуг в регионах: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.10; [Место защиты: Гос. ун-т упр.]. - Москва, 2012. – 158 с.
4. Заернюк, В.М. Методологические основы институционального развития рынка банковских услуг: диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.10. [Место защиты: Российский государственный университет туризма и сервиса]. - Москва, 2014. – 167 с.
5. Комилова, К. Н. Самтҳои афзалиятноки такмили истифодаи воситаҳои маркетинги рақамӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ / К. Н. Комилова, Б. М. Шарифзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – №. 4. – Р. 85-91. – EDN ZKJQAI.
6. Назариева, Х. Г. Совершенствование кредитных продуктов для малого и среднего бизнеса в рамках клиентоориентированной цифровой модели бизнес-процессов / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № S2.1(31). – С. 51-56. – EDN CROIWF.
7. Шарифзода, Б. М. Банковские цифровые технологии и их вклад в обеспечении качества развития промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода, Д. Д. Шаропов, В. Абдусатори // Проблемы и перспективы развития промышленности России : Сборник материалов XIV Международной научно-практической конференции, Москва, 17 апреля 2024 года. – Москва: Общество с ограниченной ответственностью "Русайнс", 2024. – С. 188-199. – EDN CPVIFT.
8. Каюмов, Н. К. Вопросы увеличения вклада банковского сектора в обеспечении ускоренной индустриализации экономики Таджикистана: проблемы и пути реш / Н. К. Каюмов, Б. М. Шарипов // Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций в условиях индустриализации и инновационной экономики : Материалы международной научно-практической конференции, Душанбе, Таджикистан, 10 февраля 2023 года. – Душанбе: Таджикский национальный университет, 2023. – С. 24-31. – EDN VJZWJV.
9. Шарипов, Б. М. Пути усиления вклада банковского сектора в обеспечение ускоренной индустриализации экономики Таджикистана / Б. М. Шарипов, Ф. А. Курбонова, А. Ж. Зокиров // Вестник

Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2023. – № 12. – С. 205-211. – EDN AZDSKW.

10. Асламов, А. И. Перспективы и проблемы развития рынка банковских услуг Республики Таджикистан в условиях вхождения во Всемирную Торговую Организацию / А. И. Асламов, Б. М. Шарипов // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2014. – № 3. – С. 240-243. – EDN SADFKD.
11. Шарифзода, Б. М. Оценка влияния финансового механизма на инновационное развитие промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 3. – С. 72-85. – EDN DVRQEW.

МУНОСИБАТИ БОНКҲО БО БОЗОРИ ҚОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОК ВА ТАЪСИРИ ОН БА НИЗОМИ МОЛИЯВИИ МАМЛАКАТ

Мирализода З.М. - н.и.и., дотсент, мудири кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Суроға: 735140, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Бохтар, кучаи Айни-67, тел: (+992) 777-07-65-06, E-mail: Safar-71@mail.ru

Дар ин мақола муносибати байни бонкҳо ва бозори қоғазҳои қиматнок, таъсири онҳо ба системаи молиявии мамлакат мавриди таҳқиқ қарор дода мешавад. Вазифаҳои бонкҳо ҳамчун миёнарав дар бозорҳои молиявӣ, нақши қоғазҳои қиматнок дар ҷалби сармоя ва идоракунии хавфҳо, инчунин тамоюлҳо ва мушкилоти муносири ин соҳа дар шароити рақамисозӣ ва ҷаҳонишавӣ таҳлил карда мешаванд.

Калидвожаҳо: қоғазҳои қиматнок, бонкҳои инвестиционӣ, пасандозҳо, амалиёти молиявӣ, хизматрасониҳои андеррайтингӣ, рақамикунии иқтисодиёт, ширкат-финтех, блокчейн, криптовалюта.

ВЗАИМОСВЯЗЬ БАНКОВ С РЫНКОМ ЦЕННЫХ БУМАГ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ФИНАНСОВУЮ СИСТЕМУ СТРАНЫ

Мирализода З.М. - к.э.н., доцент, заведующий кафедрой банковской деятельности Бохтарского государственного университета им. Насира Хусрава. Адрес: 735140, Республика Таджикистан, г. Бохтар, ул. Айни-67, тел.: (+992) 777-07-65-06, E-mail: Safar-71@mail.ru

В данной статье будет рассмотрена взаимосвязь между банками и рынком ценных бумаг, их влияние на финансовую систему страны. Проанализированы функции банков как посредников на финансовых рынках, роль ценных бумаг в привлечении капитала и управлении рисками, а также современные тенденции и проблемы сферы в условиях цифровизации и глобализации.

Ключевые слова: ценные бумаги, инвестиционные банки, депозиты, финансовые операции, андеррайтинговые услуги, цифровизация экономики, компания-финтех, блокчейн, криптовалюта.

BANKS' RELATIONSHIP WITH THE SECURITIES MARKET AND ITS IMPACT ON THE COUNTRY'S FINANCIAL SYSTEM

Miralizoda Z.M. - PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Banking at Bokhtar State University named after Nasir Khusrav. Address: 735140, Republic of Tajikistan, cities of Bokhtar, Aini-67 Street, tel.: (+992) 777-07-65-06, E-mail: Safar-71@mail.ru

This article will examine the relationship between banks and the securities market, and their impact on the country's financial system. The article analyzes the functions of banks as intermediaries in financial markets, the role of securities in attracting capital and managing risks, as well as current trends and problems of the industry in the context of digitalization and globalization.

Keywords: securities, investment banks, deposits, financial transactions, underwriting services, digitalization of the economy, fintech company, blockchain, cryptocurrency.

Фаъолияти бонкӣ ва бозори қоғазҳои қиматнок унсурҳои асосии низоми молиявии мамлакат буда, тақсимои самараноки захираҳо ва нигоҳдории устувории иқтисодиро таъмин менамоянд. Дар ин маврид бонкҳо ҳамчун миёнаравони молиявӣ дар ҷойгиркунии маблағҳои захирашуда ва тақсимои онҳо ба сармоягузорӣ нақши муҳим мебозанд. Қоғазҳои қиматнок бошанд, ҳамчун воситаи ҷалби сармоя ва идоракунии хавфҳо хизмат мерасонанд. Дар шароити тез тағйирёбии муҳити иқтисодӣ муҳимияти масъалаи муносибатҳои мутақобилаи байни бонкҳо ва бозори қоғазҳои қиматнок ва таъсири он ба устувории молиявии иқтисодӣ муассир аст.

Бонкҳо дар низоми молиявии иқтисодӣ ҳамчун миёнаравон ва ҳамчун бонкҳои инвестиционӣ баромад менамоянд. Бонкҳо ҳамчун миёнаравон қарзгирандагон ва қарздиҳандагонро бо ҳам мепаїванданд. Онҳо пасандозҳои аҳолиро ҷамъ намуда, ин воситаҳои пулиро ба маблағгузориҳои лоиҳаҳои гуногун тавассути қарзҳо ва сармоягузорӣ ба қоғазҳои қиматнок равона месозанд. Ин ба тақсимои самараноктари маблағҳо ва пасткунии хароҷоти гузаронидани амалиёти молиявӣ мусоидат менамояд. [1, 46]

Ҳаҷми қарзҳои аз тарафи ташкилоти қарзию молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон додашуда (ҳаз.сомонӣ)

№	Нишондиҳанда	2023	2024	Суръати афзоиш, %
1.	Қарзҳои додашудаи ташкилотҳои қарзии молиявӣ	18 991 159,0	24 557 814,5	129,31

2.	Қарзҳои додашуда ва пардохташудаи бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ	1 610 818,3	2 044 520,2	126,92
3.	Саҳми нишондиҳандаи сатри 2 дар ҳаҷми қарзҳои додашудаи сатри 1	8,48	8,33	98,15

Сарчашма: www.nbt.tj. Бюллетени омили бонкӣ.

Чӣ ҳеле ки аз маълумоти ҷадвал дида мешавад, ҳаҷми қарзҳои аз тарафи ташкилоти қарзӣ молиявии мамлакат додашуда дар соли 2024 нисбат ба соли 2023 тамоюли мусбӣ касб намудааст, ки ин ҳолат аз фаъолияти хуби низоми бонкии мамлакат шаҳодат медиҳад.

Бонкҳои инвестиционӣ дар бозори қоғазҳои қиматнок нақши муҳим бозида, хизматрасониҳои андеррайтингӣ, машваратӣ ва хизматрасониҳо оид ба фурушро пешниҳод менамоянд. Онҳо ба ширкатҳо оид ба баромадан ба бозор, ҷойгиркунии саҳмияҳо ва вомбаргҳо, инчунин дар ҳамҷояшавӣ ва хариди шарикӣ мусоидат мекунанд. Бонкҳои инвестиционӣ ҳамчунин ба ташкилкунӣ ва идоракунии фондҳои инвестиционӣ машғул мегарданд, ки ин ба онҳо имконияти ҷалб намудани сармояи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро медиҳад.

Қоғазҳои қиматнок, ба монанди саҳмияҳо ва вомбаргҳо воситаҳои асосии ҷалби сармоя маҳсуб меёбанд. Саҳмия саҳро дар ширкат ифода намуда, ба саҳомон имконияти ширкат намудан дар идоракунӣ ва гирифтани фойдари медиҳад. Вомбарг бошад, масъулияти қарзиро ифода менамояд, ки онро давлат ва ширкатҳои хусусӣ бо мақсади ҷалби сармоя мебароранд ва дар ивази он масъулияти баргардонидани қарз ва фоизҳои онро ба уҳда мегиранд.

Бозори қоғазҳои қиматнок ҳамчун майдони фаъолият барои фуруши саҳмияҳо ва вомбаргҳо амал намуда, шаффофият ва бозоргирии савдори таъмин менамояд. Ин бозор ба сармоягузoron имконият медиҳад, ки қарорҳои асоснокшударо оид ба хариду фуруш қабул намоянд. Бозори қоғазҳои қиматноки самаранок фаъолияткунанда ба пастшавии арзиши сармоя барои эмитент ва ба баландшавии даромаднокии сармоягузoron мусоидат менамояд.

Бонкҳо ва бозори қоғазҳои қиматнок бо ҳамдигар дар алоқамандии зич фаъолият менамоянд. Онҳо асосан дар самтҳои идоракунӣ хавфҳо ва коркарди стратегияҳои инвестиционӣ ҳамкорӣ менамоянд.

Бонкҳо барои идоракунии хавфҳо қоғазҳои қиматнокро ба таври фаъол истифода менамоянд. Онҳо метавонанд мавқеи худро бо истифода аз опсионҳо ва фьючерсҳо пешакӣ муайян созанд, ки ин ба онҳо имконияти ҳимоя шудан аз тағйирёбии нархҳои дороиҳоро медиҳад. Гайр аз ин, бонкҳо метавонанд қоғазҳои қиматнокро ҳамчун гарав барои гирифтани қарз истифода намоянд, ки ин омил метавонад дараҷаи бозоргирии онҳоро баланд бардорад.

Бонкҳо стратегияҳои гуногуни инвеститсиониро коркард мекунанд, ки онҳо дар асоси таҳлили бозори қоғазҳои қиматнок таҳия гардидаанд. Ин метавонад сармоягузори портфелӣ, савдо дар асоси алгоритмҳо ва идоракунии дороиҳо бошад. Чунин стратегияҳо, албатта ба бонкҳо имконият медиҳанд, ки даромади худро зиёд кунанд ва дар баробари ин хавфҳои худро минималӣ гардонанд.

Раванди рақамикунории иқтисодиёт ба таври назаррас фаъолияти бонкӣ ва бозори қоғазҳои қиматнокро тағйир дод. Пайдошавии ширкат-финтех, блокчейн ва криптовалюта имкониятҳои навро дар самти ҳамкориҳои байни иштирокчиёни бозори молиявӣ ташкил додааст. Лекин, дар баробари ин баъзе мушкилот ба монанди таъмини ҳимояи маълумоти молиявӣ аз ҳучумҳои киберӣ ва танзими воситаҳои нави молиявӣ ҷой доранд.

Ҷаҳонишавии бозорҳои молиявӣ ба ҳамкориҳои муфиди иқтисодиётҳои миллии давлатҳои алоҳида мусоидат менамояд. Ин ҳамкориҳо имкониятҳои навро барои бонкҳо ва сармоягузoron кушода, хавфҳои дар натиҷаи вазъи иқтисодӣ ва сиёсии мамлакатҳо пайдошударо дар мамлакатҳои гуногун паст мекунад.

Хулоса, барои низоми молиявии мамлакат муносибати байни бонкҳо ва бозори қоғазҳои қиматнок ҷанбаи муҳим арзёбӣ мегардад. Бонкҳо дар нақши миёнарав саҳми беназири худро дар ташаккулёбии маблағҳо ва тақсимои он ба самти сармоягузорӣ мегузоранд, ки ин ба рушди иқтисодиёт мусоидат менамояд. Бонкҳои инвеститсионӣ бошанд, дар навбати худ дастрасии ширкатҳоро ба сармоя таъмин намуда, ба идоракунии хавфҳо ёрӣ мерасонанд ва дар баробари ин, доираи васеи хизматрасониҳоро дар бозори қоғазҳои қиматнок пешниҳод менамоянд.

Ҳамин тариқ, барои таъмини устувории низоми молиявии мамлакат муносибати байни фаъолияти бонкӣ ва бозори қоғазҳои қиматнокро дурустар омӯхтан лозим ва вобаста ба тамоюлҳо ва хавфҳои нав ин алоқамандиро тақвият додан лозим аст. Ин имконият медиҳад, ки на танҳо

самаранокии амалиётҳои молиявӣ баланд бардошта шавад, балки муҳити иқтисодии устувор ва беҳатар барои ҳамаи иштирокчиёни бозор ташкил карда шавад.

Адабиёт:

1. Бланк, И. А. "Финансовая система: банки и рынки." - Учебное пособие, рассматривающее роль банков в финансовой системе и их взаимодействие с рынком ценных бумаг.
2. Бурков, Д. С. "Банковская система и ценные бумаги." - Книга, посвященная механизмам взаимодействия банков и фондового рынка.
3. Ковалев, В. В. "Инвестиции. Теория и практика." - Изложение теории и практики инвестиционной деятельности банков, их влияния на рынок ценных бумаг.
4. Мизейств, А. Б. "Рынок ценных бумаг и роль банков в нем." - Исследование, рассматривающее различные аспекты взаимодействия между банковским сектором и рынком ценных бумаг.
5. Никитин, А. В. "Банковское дело и фондовый рынок." - Работа, посвященная анализу взаимосвязи банковских операций и фондового рынка.
6. Цыганков, А. А. "Управление инвестициями в банках: инструменты и стратегии." - Книга о том, как банки управляют инвестициями в ценные бумаги и какие стратегии они используют.
7. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
8. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUUEVZ.
9. Шарифзода, Б. М. Оценка влияния финансового механизма на инновационное развитие промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 3. – С. 72-85. – EDN DVRQEW.

НАҚШИ ДИГАРГУНИҲОИ БОЗОРИ ДАР РАВАНДИ ТАШАККУЛҶИИ БОЗОРИ МОЛИЯВӢ

Қараев Р.Х. - номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи фаъолияти биржавии Доносиҳои давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Тел.: (+992) 90-917-09-09. E-mail:

Муаллиф дар мақолаи мазкур қайд менамояд, ки яке аз самтҳои муҳими дигаргунсозии бозорӣ, ҷорӣ намудани институти моликияти хусусии бо қонунгузорӣ

кафолат додашуда ба шумор меравад. Ин раванд, зимни оғози марҳилаи дигаргуннамоии моликияти давлатӣ амалӣ гардида, тавассути хусусигардонӣ ва сахҳоминамоии корхонаҳои давлатӣ бартарият пайдо намуд. Ташаккулёбии бозори молиявӣ ҳамчун низоми ҳамгирошудаи қисматҳо, бо раванди рушди низоми муносибатҳои иқтисодӣ алоқамандии зич дорад, ки он мувофиқ ба қонунҳои бозорӣ мебошад. Бинобар ин, дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозорӣ, ташаккулёбии бозори молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ мебошад.

Калидвожаҳо: бозори молиявӣ, ислоҳоти иқтисодӣ, моликияти хусусӣ, иқтисоди бозорӣ, асосҳои молиявӣ, иштирокчиёни бозори молиявӣ.

РОЛЬ РЫНОЧНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА

***Караев Р.Х.** - кандидат экономических наук, доцент кафедры биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Нахимова 64/14. Тел.: (+992) 90-917-09-09. Электронная почта:*

В статье автор отмечает, что одним из важных направлений рыночных преобразований является введение института частной собственности, гарантированного законом. Этот процесс был реализован в начале этапа трансформации государственной собственности и приобрел известность благодаря приватизации и представлению акционерного капитала государственных предприятий. Формирование финансового рынка как целостной системы компонентов тесно связано с процессом развития системы экономических отношений, который подчиняется рыночным законам. Поэтому в условиях перехода к рыночным отношениям формирование финансового рынка в Республике Таджикистан является целесообразным.

Ключевые слова: финансовый рынок, экономическая реформа, частная собственность, рыночная экономика, финансовые основы, участники финансового рынка.

THE ROLE OF MARKET CHANGES IN THE PROCESS OF FORMATION OF THE FINANCIAL MARKET

***Karaev R.Kh.** - candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Exchange Activities of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Str. 64/14. Tel.: (+992) 90-917-09-09. E-mail:*

The author notes in this article that one of the important directions of market transformations is the introduction of the institution of private property guaranteed by legislation. This process was implemented at the beginning of the transformation of state property and gained prominence through privatization and shareholding of state-owned enterprises. The formation of the financial market as an integrated system of components is closely related to the process of development of the system of economic relations, which is in accordance with market laws. Therefore, in the conditions of transition to market relations, the formation of the financial market in the Republic of Tajikistan is expedient.

Key words: financial market, economic reform, private property, market economy, financial fundamentals, financial market participants.

Ташаккулёбии бозори молиявӣ ҳамчун низоми ҳамгирошудаи қисматҳо, бо раванди рушди низоми муносибатҳои иқтисодӣ алоқамандии зич дорад, ки он мувофиқ ба қонунҳои бозорӣ мебошад. Бинобар ин, дар

шароити гузариш ба муносибатҳои бозорӣ, ташаккулёбии бозори молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ мебошад.

Тавре маълум аст, раванди таъсиси асосҳои хоҷагидорӣ бозорӣ, барои ҳама кишварҳои минтақа (ИДМ) ва аз ҷумла барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти дар марҳилаи гузариш қарор доштан, ки дар давоми он бояд дигаргуннамоии иқтисодӣ амалӣ гардад, зарур арзёбӣ мегардад, зеро то ин марҳила кишвари мо дар қатори дигар давлатҳо таҳти таъсири иқтисоди нақшавии мутамарказонидашуда қарор дошт. Аз ин хотир, таъмини гузариш аз иқтисоди мутамарказонидашудаи нақшавии навбӣ директивӣ, байни соҳаҳо, бахшҳо, минтақаҳо ва корхонаҳо, тақиснамоии фондҳо ва захираҳои моддӣ, ки асосан тавассути нақшаи давлатӣ идора мегардиданд, ба танзими бар асоси қонунҳои бозор, ки ба низоми сифатан дигар ва махсусан шаклҳои нави муносибатҳои иқтисодӣ, ниҳодҳои бозорӣ, механизмҳо ва абзорҳои бозорӣ таъяс менамояд, тақозои равобити асри муосир башумор мераванд.

Аз ин лиҳоз, гузариш ба марҳилаи нав, бо амалинамоии маҷмӯи дигаргунсозӣ бозорӣ, ки аз як тараф шикаст ва аз байн бурдани усулҳои қаблӣ танзими иқтисод ва аз тарафи дигар таъсиси ниҳодҳои нави бозорӣ ва дигаргуннамоии фаъолияти қаблӣ субъектҳои фаъолияткунандаро талаб менамояд, барои кишвари мо аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Дар рафти гузариши иқтисодӣ аз як шароит ба шароити дигар, дигаргунсозии қатъии низоми иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба вуқӯъ омада, ҳуқуқҳои молиявӣ, институтҳо ва абзорҳои идоранамоӣ, ҳадаф ва воситаҳои рушди иқтисодӣ куллан тағйир меёбанд.

Нуқтаи ибтидоии ислохотҳои иқтисодӣ ва дар ин ҷода татбиқи замина барои ташаккулёбии бозори молиявӣ миллӣ ҳанӯз дар 1991с., зимни ба даст овардани истиқлолият ба вуқӯъ омада буд. Татбиқи дигаргунсозӣ бозорӣ, раванди ивазнамоии модели низоми иқтисодӣ бо як қатор паёмдҳҳои манфӣ рӯ ба рӯ гардид, махсусан дар натиҷаи тундшавии муносибат бинобар ихтилофҳои мавҷуда, ки он дар навбати худ боиси сар задани таҳдидҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ гардид. Ҳамин тавр, раванди дигаргунсозӣ дар кишвар бо тағйирёбии вазъи сиёсӣ ҳамради гардида оқибат он ба ҷанги шаҳравндӣ овард. Чунин вазъ таъсири худро дар раванди ташаккулдиҳии асосҳои иқтисоди бозорӣ ва бозори молиявӣ гузошта, сабаби батаъхир афтодани дигаргунӣ бозорӣ гардид. Тавре, Н.Қ. Қайюмов иброз дошта буд “Аввалин кӯшишҳо ҷиҳати татбиқи ислохотҳои демократӣ, феврал баъд аз ба даст овардани истиқлолият дар кишвар амалӣ гаштанд. Аммо, ин раванд бо сабаби

сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар давоми солҳои тӯлонӣ ба таъхир афтод. Аз ин хотир, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қиёс бо дигар кишварҳои муштаракул манофеъ татбиқи ислоҳотҳои бозорино на дар 1992с., балки дар солҳои баъдӣ оғоз намуд”. Чунин ҳолат тафовутҳои дар сатҳи рушди иқтисодии Тоҷикистон ва дар ташкили бозори молиявӣ ба бор оварда, рушди кишварро дар қиёс бо дигар кишварҳои минтақа ба қафо партофт. Бояд ибтидо дошт, ки таъсиси низоми навӣи бозорӣ дар Тоҷикистон, раванди дарозмуддат ва мушкил арзёбӣ мегардад. Мушкилот на танҳо бо бузургии вазифаҳо доир ба ворид намудани ислоҳот дар низоми иқтисодии мавҷуда, балки бо бартаарафнамоии бӯҳронҳои пуршиддат, ки дар марҳилаи гузариш ба вучуд омада буданд асоснок карда мешаванд.

Яке аз самтҳои муҳими дигаргунсозии бозорӣ, ҷорӣ намудани институти моликияти хусусии бо қонунгузорӣ қафолат додашуда ба шумор меравад. Ин раванд, зимни оғози марҳилаи дигаргуннамоии моликияти давлатӣ амалӣ гардида, тавассути хусусигардонӣ ва саҳҳоминамоии корхонаҳои давлатӣ бартариат пайдо намуд. Он имкон дод, то тавассути хусусигардонии босуръат ва умумии моликияти давлатӣ, аз як тараф ҳиссаи давлат дар иқтисоди миллӣ коҳиш ёбад ва аз дигар тараф, хароҷотҳои буҷетӣ ҷиҳати нигоҳдории собиқ корхонаҳои давлатӣ бартараф карда шавад

Бо назардошти таҳилҳои амалинамуда, метавон ибтидо дошт, ки татбиқи дигаргунсозии бозорӣ дар иқтисоди кишвар, таъсиси асосҳои аввалияи иқтисоди бозорӣ ва бозори молиявӣ ҳамчун низоми ҳамгирошудаи қисматҳо таъмин намуд, муҳимтаринашон инҳоянд:

- таъсиси иқтисоди бисёрҷониба доир ба фаъолиятнамоии миқдори зиёди молистеҳсолкунандагон, ки бар асоси шаклҳои мухталифи моликият асос ёфтааст, ташкили муҳити рақобатпазир, нархгузориҳои озод, озодии интиҳоби фаъолиятнамоӣ ва истифоданамоии натиҷаҳои он, таъсиси механизмҳо ва абзорҳо доир ба танзим ва рушди иқтисоди миллӣ, таъмини устувории молиявӣ, сатҳи пасти таваррум, мусолиҳакорӣи иқтисод ва кушодии он бо ҷаҳони муосир;

- динамикаи нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки иқтисоди Тоҷикистон баъд аз рафъи таназзул ва бӯҳронҳои солҳои 1991-1996 рушди иқтисодиро дар 1997-1999 солҳо таъмин намуда, аз ибтидои 2000с., то ба ҳол рушди иқтисодиро таъмин намудаситодааст;

- устувории молиявии иқтисодӣ ба даст оварда шуда, аз як тараф таваррум дар сатҳи паст қарор дода шуд, аз дигар тараф бошад шароити мусоид барои маблағгузории иқтисод ва аз ҷумла, ҷаби сармояи хориҷӣ таъмин карда шуд;

Аммо, дар иқтисоди Тоҷикистон раванди ташаккулёбии бозори молиявӣ ҳамчун низом та ба ҳол, ба анҷом расонида нашудааст. Татбиқи дурусти он фаъолияти пурмасъули ҳукумати кишвар, иштирокчиёни бозории молиявӣ ва олимони соҳавиро тақозо менамояд.

Адабиёт:

1. Аганбегян, А.Г. Возрастающий корпоративный долг перед иностранными инвесторами – «петля на шее» национальной экономики / А.Г. Аганбегян // Деньги и кредит. – 2013. – №3. – С.3-8.
2. Каюмов, Н.К. Экономические реформы в Таджикистане: история, последствия и уроки [Текст] / Н.К.Каюмов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2006. – № 4. – С.81-87.
3. Каюмов, Н.К. Глобализационные процессы и экономические проблемы Таджикистана [Текст]/ Н.К. Каюмов, Т.Н. Назаров, И.И. Махмудов, Р.К. Рахимов, Х.У. Умаров. // Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2003. № 4. С. 5–64.
4. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
5. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.
6. Шарипов, Б. М. Теоретические аспекты формирования финансового рынка в условиях перехода экономики Таджикистана к новой модели развития / Б. М. Шарипов // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – 2017. – Т. 7, № 10А. – С. 16-29. – EDN YMWVLX.
7. Шарипов Б.М. Роль формирования полной архитектуры финансового рынка таджикистана в изменении модели национальной экономики/ Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. 2017. № 3(53). С. 232.-242

БАРНОМАҲО ДОИР БА РУШДИ САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОК ВА ТАТБИҚИ ОН ДАР МИНТАҚАҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аҳадов И.Қ. – номзади илмои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 918 90 41 46. E-mail: im-yusuf@mail.ru.

Эмомов М.Н. – доторанти (Phd) кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14.

Муаллифон дар асоси таҳқиқи адабиётҳои иқтисодӣ ва стратегияҳои рушд тавонистаанд, ки нақши барномаҳоро дар рушди минтақаҳо пурра таҳлил намуда, муайян намудаанд, ки самаранокии он ба татбиқи дурусти он вобаста аст.

Дар ҳулосаи мақола муаллифон мушаххас намудаанд, ки дар ҳолати иҷроиши талаботҳои дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ як қатор проблемаҳо ҳал карда шуда, ба дастовардҳои назаррас ноил гаштан мумкин аст.

Калидвожаҳо: барнома, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, самтҳои афзалиятнок, рушди минтақа, рушди устувор, СМР-2030, субъектони иқтисодӣ, сармояи инсонӣ, БМРҚТ, ғуруҳбандии минтақаҳо.

ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Аҳадов И.Қ. – кандидат экономических наук., старший преподаватель кафедры банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: +992 918 90 41 46. Электронная почта: im-yusuf@mail.ru.

Эмомов М.Н. - докторант (PhD) кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14.

На основе исследования экономической литературы и стратегий развития авторы смогли полностью проанализировать роль программ в развитии регионов и установили, что ее эффективность зависит от правильной реализации.

В заключении статьи авторы указали, что в случае выполнения требований правовых норм можно решить ряд проблем и добиться значительных достижений.

Ключевые слова: программа, нормативные правовые акты, приоритетные направления, региональное развитие, устойчивое развитие, НСР-2030, экономические субъекты, человеческий капитал, СПР, классификация регионов..

PROGRAMS ON THE DEVELOPMENT OF PRIORITY AREAS AND ITS IMPLEMENTATION IN THE REGIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Ahadow I.Q. - Candidate of Economic Sciences, art. lecturer of the banking department of Tajik state university of finance and economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: +992 918 90 41 46. E-mail: im-yusuf@mail.ru.

Emomov M.N. - PhD student of the Department of Finance of Tajikistan State University of Finance and Economy. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Nakhimov Street 64/14.

Based on the study of economic literature and development strategies, the authors were able to fully analyze the role of programs in regional development and found that its effectiveness depends on proper implementation.

In conclusion of the article, the authors indicated that if the requirements of legal norms are met, a number of problems can be solved and significant achievements can be achieved.

Keywords: program, normative legal acts, priority directions, regional development, sustainable development, NDS-2030, economic subjects, human capital, MDP, classification of regions.

Иқтисодиёти мамлакат бар замми он ки дорои як қатор масъалаҳои ҳалталаб мебошад, инчунин рушд додани самтҳои иқтисодиву иҷтимоӣ дар сатҳи минтақаҳо низ бояд дар мади назари ҳукумати ҷумҳурӣ қарор гирад. Ин пеш аз ҳама барои баланд бардоштани сатҳи иқтисодиёти минтақа, масъалаҳои тараққӣ додани бозори истеъмолӣ ва зиёд кардани даромади аҳоли равона карда шудааст. Дар ҳалли ин масъала ва бартараф намудани ин мушкилотҳои дар ин самт ҷойдошта, нақши тамоми ниҳодҳои давлатӣ дар ҳамкорӣ бо мақомоти иҷроияи маҳаллӣ назаррас мебошад.

Ҳадафи олии рушди дарозмӯҳлати Тоҷикистон баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар бар пояи таъмини рушди устувори иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Барои ноилшавӣ ба ин ҳадафи олии ҳадафҳои зерини стратегияи рушд барои 15 соли оянда муайян шудаанд:

1. Таъмини амнияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши неруи барқ;
2. Раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ба кишвари транзитӣ;
3. Таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат;
4. Вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул[4].

Пешгӯӣ ва таҳия намудани барномаю стратегияҳо барои рушди иҷтимоию иқтисодии минтақа, ки дар замони муосир ояндабинӣ намудан бениҳоят мушкил аст, як раванди мураккаб боқӣ мемонад. Ҳангоми таҳияи нақшаҳои стратегӣ дар шакли барномаву стратегияҳо омилҳои зерин, ки барои расидан ба ҳадафҳои дар пешгузошта таъсиргузор мебошад, ба назар гирифта мешавад:

- вазъияти сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодии минтақа;
- сатҳу сифати зиндагии аҳоли;
- нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии бадастомадаи минтақаҳо дар давраҳои гузашта;
- иҷроиши буҷет дар давраҳои гузашта;
- натيجاҳои татбиқи барномаҳои мӯҳлатнок (миёнамӯҳлат ва дарозмӯҳлат);
- сатҳи иҷроиши қарору дархост ва фармонҳо аз тарафи мақомоти маҳаллии минтақаҳо.

Банақшагирӣ ё худ банақшагирии ояндабинӣ ин равандеро дар назар дорад, ки мақсади асосиро ҳангоми таҳия намудани он ҳадафҳо ва меъёрҳои

идоракунӣ, муайян намудани мушкилот ва ғояҳои стратегӣ, рақобатпазирии рақибон ва пешгӯии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар бар мегирад.

Барои татбиқи нақшаи дар пешгузашта доир ба ягон намуди фаъолият, ки метавонад дар пешрафти ягон соҳа ва ё соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ нақшгузор бошад, ҳатман барнома ва стратегияи махсус лозим мешавад, ки тавассути он афзалиятҳои манфиатҳо ва хусусиятҳои рушди соҳа муайян карда мешавад. Бинобар ин, доир ба нақшаҳои рушди иқтисодӣ, рушди соҳаҳои афзалиятнок, махсусан рушди минтақаҳо як қатор стратегияву барномаҳо аз тарафи ҳукумати мамлакат ба амал бароварда шудаанд. Ҳар яке аз барномаҳои баровардашуда дорои хусусияти хоси худ буда, дар маҷмӯъ алоқамандии байниҷаҳидгарии зич доранд. Дар ҳолати иҷроиши талаботҳои ин барномаву стратегияҳо мақсадҳои гузаштаи он доир ба рушди ин ё он соҳа дар амал татбиқ мегардад. Аз тарафи дигар риояи талаботҳои барномаву стратегияҳо аз тарафи тамоми мақомоти ҳокимият ҳатмӣ буда, онҳо ҳамчун роҳнамои расидан ба рушди устувор мебошанд.

Доир ба ин Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар паёмҳои худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2016 баён намуд, ки баланд бардоштани самаранокии истифодаи боигарии кишвар, ки дар сармояи инсонӣ, табиӣ ва моддӣ муаррифӣ мегардад, ҳамчун самти афзалиятноки амалҳо дар стратегияю барномаҳои давлатии рушд барои давраи то соли 2030 махсус мегардад[1].

Дар ҳақиқат, барномаҳои миёнамуҳлату дарозмуҳлат ва стратегияҳои рушд барои давраҳои муайян имконият медиҳад, ки тамоми проблемаю камбудиҳои соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ муайян карда шуда, роҳҳои ҳалли он ёфта шавад. Мақсадҳои банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ноил гаштан ба ҳадафҳои стратегӣ ва татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ, инчунин суръат бахшидан ба рушди иқтисодёт буда, ҳамаи он баҳри баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли равона карда шудааст.

Дар СМР-2030 ҳамчун воситаи асоси низоми банақшагирии стратегияи мамлакат баромад менамояд, рушди соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ ва таъсири он ба рушди минтақаҳои кишвар ҳадафҳои асосӣ ба ҳисоб меравад.

Рушди минтақаҳои кишвар сатҳи муҳимтарини татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ буда, ҳамчун нуқтаи ниҳии тамоми кушишҳои қатъии ҳукумат дар самтҳои афзалиятнок дида барои маҷмӯаи мешавад: аз ҷумла, таъмини сатҳи қобили қабули амнияти энергетикӣ ва озуқаворӣ, рушди имконоти коммуникатсионии кишвар ва вусъатдиҳии шӯғли пурмаҳсул[4].

Зарурат ва самти ислоҳот дар ҷаҳорҷӯбаи рушди минтақавӣ бо ҷанбаҳои зерин алоқаманд аст:

- коҳишдиҳии тафовути минтақавӣ ва таъмини тамоми аҳоли бо дастрасии баробар дар саросари кишвар ба хизматрасониҳои асосии заминавӣ (маълумоти ибтидоӣ, хизматрасонии аввалияи тиббӣ, таъминот бо тамоми намудҳои захираҳои энергетикӣ ва оби тозаӣ нӯшокӣ, шабакаҳои муносиби корезӣ ва ғайра);

- ташаккулдиҳии сармояи сифатноки инсонӣ;

- фароҳам овардани шароитҳои ҷолиб барои зиндагонии мардум ва пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ дар минтақаҳои Тоҷикистон[4].

Дар ин самт санадҳои меъёрии ҳукукии зиёде аз тарафи ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал бароварда шудаанд аз қабili қонуни ҚТ «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ», қонуни ҚТ «Дар бораи созишномаи сармоягузорӣ», қонуни ҚТ «Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ», «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020», «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025», «Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ барои солҳои 2012–2020», «Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҳимояи сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки ҳамаи ин барои ҷалби сармоя, рушди минтақаҳои кишвар ва фаъолияти соҳибкорӣ равона гардидааст.

Ҳамаи ин санадҳои меъёрии татбиқшаванда бо хусусиятҳои худ баҳри ташаккул додани тамоми соҳаҳои иҷтимоиву иқтисодии минтақа таъсири худро гузоштаанд ва ё дар оянда мегузоранд.

Дар барномаҳои ба рушди минтақа алоқаманд масъалаҳои гуногун аз қабili таҳкими низоми маъмурӣ дар минтақа, дастрасӣ ба захираҳо ва самаранок истифода намудани онҳо, рушди соҳибкории истеҳсолӣ, тақвият бахшидан ба ислоҳоти аграрӣ, таъмини рушди инфрасохтор дар бахшҳо, аз ҷумла дар бахши нақлиётӣ, таъмини рушди самтҳои афзалиятнок, таъмини аҳоли бо ғизои комил, таҳакими рушди маориф ва тайёр намудани кадрҳои баландихтисос, тадбирҳо барои паст кардани таъсири тағйирёбии иқлим, таъмини сиёсати гендерӣ, ҳифзи иҷтимоии гурӯҳҳои осебпазири ҷомеа, таъмини тамоми бахшҳо бо технологияи иттилоотӣ ва ғайра баҳри расидан ба мақсад вазифагузорӣ карда шудаанд.

Яке аз онҳо Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 мебошад, ки дар он тамоюлҳои рушди имрӯзаи ҷаҳонӣ дар шароити ҷаҳонишавиро ба назар гирифта, нақши минтақасоҳро дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ муайян намудааст. Дар давоми 20 соли истиқлолияти Тоҷикистон тағйиротҳои зиёд дар фаъолнокии иқтисодиёти минтақаҳо ба амал омада, дар асоси ин дастовардҳо нақшаҳои мукамал барои солҳои оянда тартиб дода шуд. Тибқи нақша бояд низоми таъминоти молиявии минтақаҳо такмил, сохтори маҷмӯи маҳсулоти минтақаҳо ва

моликияти хусусии минтақаҳо афзоиш дода шуда, низоми муносибатҳои субъектҳои иқтисодии минтақахоро куллан тағйир додан лозим буд. Инчунин, баромадан аз иқтисодиёти нақшавӣ ва таъмини сифати баланди зиндагии аҳоли дар минтақаҳо ва ҳалли масъалаҳои асосии рушд бо ба миён гузошта шуда буд.

Чи тавре ки маълум аст равандҳои муосири глобализатсия фарқияти нобаробарии иқтисодиву иҷтимоии аҳолиро зиёд намуда, инчунин боиси ба миён омадани як қатор мушкилот гардид, ки онҳо муносибатҳои иҷтимоиро дар кишвар мушкил гардонид, сабаби асосии номутаносибии байниминтақавӣ гаштааст.

Проблеммаи дигаре ки дар ин барнома инъикос ёфтааст ин норасоӣ ва ё ҳамаи маҳдудияти барқ дар минтақаҳои кишвар мебошад, ки он ба сатҳи зиндагии аҳоли ва рушди минтақаҳои мамлакат таъсири манфӣ мерасонад. Тибқи таҳлилҳои коршиносон норасоии барқ ба муҳити зист ва саломатии аҳоли низ таъсири манфӣ мерасонад.

Чи тавре ки дар «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» оварда шудааст: «Дар шароити кунунӣ минтақаҳои Тоҷикистон дорои иқтидор ва имкониятҳои зиёд барои рушд мебошанд, ки мутаассифона бинобар самаранокии пасти идоракунии давлатӣ дар сатҳи минтақаҳо ва норасоии шадиди кадрҳои баландихтисос истифода намешаванд. Минтақаҳои мамлакат, пеш аз ҳама ба сармоягузориҳои ҳаҷман калон ва кадрҳои баландихтисос эҳтиёҷ дорад. ...Барои таъмини рушди мутаवзини мамлакат тадбирҳо оид ба бунёди низоми шахрҳои миёна ва хурд, шахракҳои калони аҳолинишин ҳамчун «самтҳои рушди» устувор андешида мешаванд»[1].

Ҳамаи он камбудӣҳову бартариятҳои «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020»-ро ба назар гирифта, барномаи миёнамуҳлати нав «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025» - ро мавриди амал қарор доданд. Мақсади барномаи миёнамуҳлат аз он иборат аст, ки дар давраи пурталотуми иқтисодӣ ба нақша гирифтани нақшаи панҷсола кифоя буда, иҷро кардани он махсусан дар сатҳи минтақа осон мегардад.

Дар БМР 2021–2025 чораҳои зерин ҳамчун ҳадафҳо ва вазифаҳои афзалиятнок муайян карда шудаанд:

- баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои миллӣ;
- рушди босуръати соҳаҳои воқеии иқтисодиёти миллӣ;
- устувор намудани асосҳои иқтисодиёти институтсионалӣ;
- рушди сармояи инсонӣ ва беҳтар намудани сифати хизматрасониҳои бахши иҷтимоӣ;
- ташкили фазои мусоид барои ҷалби сармояи ватанию хориҷӣ;

– рушди минбаъдаи мутавозини минтақаҳои кишвар, ки самаранокии ислоҳоти иқтисодӣ ва дараҷаи ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии рушди миллиро арзёбӣ менамоянд[2].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон минтақа яке аз ҷузъҳои асосии иқтисодиёт ба ҳисоб рафта, он аз ҷузъҳои гуногуни минтақавӣ таркиб ёфтааст, бинобар ин, пешбурдани сиёсати минтақавӣ барои ҳалли мушкилоти сиёсати иқтисоди миллий бениҳоят муҳим мебошад. Бояд қайд намуд, ки рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ягона набуда, балки аз ҳамдигар фарқи беандоза дорад. Ин маънои онро дорад, ки тафовутҳои сатҳи инкишофи иқтисодии байниминтақавӣ зиёд буда, аз рӯи нишондиҳандаҳои гуногун аз ҳамдигар фарқ менамоянд ва онро бо баъзе нишондиҳандаҳо гурӯҳбандӣ менамоянд.

Гурӯҳбандии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи нишондиҳандаи сатҳи даромади аҳолии имконият медиҳад, ки ноҳияҳо ба 5 қисмат ҷудо карда шаванд: шаҳру ноҳияҳои дорои даромади баланд (Душанбе, Хуҷанд, Ҳисор, Ваҳдат, Турсунзода, Панҷакент, Истаравшан, Исфара, Конибодом ва ноҳияҳои Б. Ғафуров, Ёвон, Рӯдакӣ), дорои даромади миёнае, ки барои зиёд намудани он имкониятҳои васеъ доранд (ноҳияҳои Деваштич, Ашт, Ҷ. Расулов, Кубодиён, Ҷ. Балхӣ, Фархор, Восеъ, Бохтар ва шаҳрҳои Данғара, Кӯлоб, Норақ), дорои даромади миёна (шаҳри Хоруғ, ноҳияҳои Шахристон, Айнӣ, Рашт, Шахритус, Вахш, Панҷ, Ҷайхун, Абдурахмони Ҷомӣ, Хурсон), дорои даромади паст (шаҳрҳои Роғун, Леваканд, ноҳияҳои Ванҷ, Рӯшон, Нуробод, Темурмалик, Муъминобод, Дӯстӣ, Варзоб, Лахш, Файзобод ва Кӯхистони Мастҷох) ва дорои даромади камтарин (Мурғоб, Шугнон, Роштқалъа, Ишкошим, Сангвор, Дарвоз, Тоҷикобод, Ховалинг, Балҷувон, Шамсиддин Шоҳин ва Носири Хисрав)[4]. Аммо, онҳоро вобаста ба сатҳи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ баробар намудан ғайриимкон буда, омилҳои географӣ, экологӣ ва минтақавӣ ҷойгиршавии он таъсири манфии худро мерасонад. Бинобар ин, дар сатҳи давлат низ ин масъала зерин тавачҷӯҳ қарор дошта, дар нақшаҳои стратегии худ баробаркунии минтақасоҳро ба нақша мегиранд, яъне, аз ҳисоби бучети як минтақа бучети минтақавӣ дигарро таъмин менамоянд, то ки самтҳои афзалиятноки минтақавӣ даромадаш паст ҳадди ақал дар як сатҳи миёна рушд намояд.

Инчунин, нобаробарӣ дар ҷойгир шудани корхонаҳои саноатӣ ва қувваҳои истеҳсолкунанда дар минтақаҳо ба мушоҳида мерасад, ки ин ба рушди мутавозини минтақаҳо таъсир мерасонад. Масалан, аз 2164 корхона ва коргоҳҳои саноатии дар ҷумҳурӣ мавҷуда 30 фоиз дар вилояти Суғд, 27,5 фоиз дар вилояти Хатлон, 21,1 фоиз дар шаҳри Душанбе, 19 фоиз дар НТҶ ва танҳо 2,4 фоиз дар ВМКБ ҷойгир мебошанд[2].

Барномаҳои рушди минтақаҳои алоҳида ҳанӯз вазифаи воситаи воқеии идоракунии ҳудудро бо сабабҳои зерин иҷро намеkunанд:

- сатҳи пасти таҳлили методии вазъи рушд ва захираҳои мавҷуда, ба ҳисоб нагирифтани таҳдидҳо ва омилҳои рушди минтақаҳо;
- алоқамандии нокифояи барномаҳои рушд бо чараҳои молиявӣ, бо афзалиятҳои манфиатҳои сармоягузорӣ ва маблағгузориҳои минтақавӣ, тамоюли рушди соҳаҳои иҷтимоии минтақа[4].

Барои рушди фаъолияти иқтисодиву иҷтимоии минтақа, афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳо ба минтақа, рушди самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ, ташкили соҳибкории хурду миёна дар минтақа якҷанд омилҳо таъсири мусбат расонанд, аз қабili муътадил намудани фазои сармоягузорӣ дар сатҳи минтақавӣ ва миллӣ, мукамал намудани раванди ташкили соҳибкорӣ ва соҳибкорӣ, такмил додани сиёсати давлатии сармоягузорӣ, такмил додани сиёсати дастгирии давлатӣ оид ба сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ.

Инчунин, барои беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ба соҳаҳои афзалиятнок ва ташкили соҳибкории хурду миёна дар минтақа пеш аз ҳама барномаҳои махсус ва механизми дастгирии давлатӣ ташкил ва такмил дода шавад. Барои рушди саноат дар бахши истеҳсолӣ ба мукамалгардонии раванди ҷалб намудани сармоягузориҳо ба соҳаҳои афзалиятнок бартарӣ дода мешавад.

Дастгирии давлатии самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкорӣ дар минтақаҳо тавассути:

- самаранок ташкил намудани дастгирӣ ва рушди соҳибкорӣ дар минтақаҳо;
- дастгирии давлатии самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкорӣ, рушди истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда ва истеҳсолоти воридотивазкунанда;
- таъсиси ташкилотҳои инфрасохторӣ дар воҳидҳои марзию маъмурӣ;
- таъмини дастгирии давлатии соҳибкории инноватсионӣ, ташкил намудани технопаркҳо, бизнес-инкубаторҳо ва ғайра;
- таъсиси марказҳои минтақавии иттилоотию таҳлилӣ ва машваратӣ[1].

Чӣ тавре ки дар Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва Ҳимояи сармоягузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд гардидааст афзалиятҳои сиёсати давлатии сармоягузорӣ бояд ба ҷанбаҳои зерин мутамарказ карда шаванд:

- афзалиятҳои соҳавӣ: ташвиқ намудан ва ҳавасмандгардонии намудҳои фаъолияти барои кишвар муҳим, аз ҷумла содироти маҳсулоти рақобатпазир ва воридоти технологияҳои нав, ҷалби сармоягузориҳо ба соҳаҳои афзалиятноке, ки номгӯи онҳо бояд ба таври мунтазам таҷдиди назар карда шавад;

- афзалиятҳои нисбати ширкатҳо: дар баробари ҳавасмандгардонии сармоягузориҳои ширкатҳои бузург бояд ба ҷалби сармоягузориҳои

ширкатҳои хурд ва миёна, ки ба такмилдиҳии заминаи умумии қонунгузории ҳавасмандгардонии сармоягузориҳо ва пешниҳод гардидани кафолатҳои устувории шароити ғайрифаъолияти сармоягузорӣ дар тамоми сатҳҳо эҳтиёҷи хеле бештар дорад;

- афзалиятҳои рушди минтақавӣ: дар баробари амалияи фароҳамоварии шароити махсусан мусоиди ғайрифаъолияти сармоягузорӣ дар минтақаҳои озоди иқтисодии алоҳида, истифодаи ташаббус ва иқтидорҳои захиравии минтақаҳо бо дарназардошти рушди инфрасохтор ва ниҳодҳои маъмуриё, ки барои ҷалби сармоягузориҳои ояндадор зарур мебошад;

- афзалиятҳои минтақавӣ ва кишвар: суръатбахшии раванди ҷалби сармоягузориҳо ба иқтисоди кишвар вусъатбахшии (диверсификатсияи) манбаҳои воридоти сармоя ба кишварро, ҳам аз ҳисоби давлатҳои аз нигоҳи иқтисодӣ мутараққӣ ва ҳам аз кишварҳои дорои бозорҳои босуръат рушдбанда, бо дарназардошти эҳтиёҷот ва тамоюли рушди тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ, талаб менамояд[3].

Дар натиҷаи корбарӣ ва иҷроии талаботҳои дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарҷгардида як қатор проблемаҳо ҳал карда шуда, ба дастовардҳои назаррас аз қабili баланд бардоштани иқтисодии содиротии минтақа, баланд бардоштани рақобатпазирии молу маҳсулот ва хизматрасонҳо, таҳкими ғайрифаъолияти молиявии корхонаҳои истеҳсоливу хизматрасонӣ, рушди механизмҳои молиявӣ қарзӣ, таъминоти корхонаҳо бо ашёи хом, бартараф намудани монеаҳои ба рушди иқтисодӣ таъсиррасон, вусъат додани сиёсати содиротии мамалакат ва ғайра ноил гардидан мумкин аст.

Адабиёт

1. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, Душанбе – 2016. 253 с.
2. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025. Душанбе – 2021. 283 с.
3. Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҷимояи сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2012, №755. ш. Душанбе. 32 с.
4. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе – 2016, 89 с.
5. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
6. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.

РОҲҶОИ МУККАМАЛНАМОИИ НИЗОМИ АНДОЗИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ ИМРӢЗА

ХАЛИФАЗОДА Ҷ. Б. – номзоди илмҳои иқтисодӣ, ассистенти кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 000022336. E-mail: Khalifazoda96@mail.ru

Дар мақолаи мазкур ҷанбаҳои асосии роҳҳои мукамалнамоии низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити имрӯза мавриди омузиш қарор гирифтааст. Инчунин самтҳои асосии тақмили низоми андозситонӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ бо мақсади таъкили сиёсати фискалии давлат, ғани гардонидани буҷет ва нақши он дар рушди ғайолияти соҳибкорӣ, бо назардошти пардохти андоз ва усулҳои ҳавасмандгардонии он дар минтақаҳои кишвар нишон дода шудааст. Дар асоси фикрҳои дар боло овардашуда пешниҳоди ҷолиб оиди мукамалгардонии механизми андозситонӣ ва дурнамои рушди низоми андоз дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст.

Калидвожаҳо: буҷети давлатӣ, иқтисоди бозорӣ, низоми андоз, масоили рушд, андозситонӣ, гаронии андоз, сиёсати андоз, низоми молиявӣ, буҷетикунонӣ, соҳибкорӣ, ҳавасмандгардонии андозӣ, танзими андозӣ, масъулияти андозбандӣ.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

ХАЛИФАЗОДА ДЖ. Б. - кандидат экономических наук, ассистент кафедры налог и страхования Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 000022336. E-mail: Khalifazoda96@mail.ru

В статье рассматриваются основные аспекты путей совершенствования налоговой системы Республики Таджикистан в современных условиях. Также обозначены основные направления совершенствования налоговой системы в условиях рыночной экономики с целью упорядочения фискальной политики государства, обогащения бюджета и его роли в развитии предпринимательской деятельности с учетом налоговых платежей и методов их стимулирования в регионах страны. На основе вышеизложенных идей сделаны интересные предложения по совершенствованию механизма взимания налогов и перспективам развития налоговой системы в условиях Республики Таджикистан.

Ключевые слова: государственный бюджет, рыночная экономика, налоговая система, проблемы развития, налогообложение, налоговая нагрузка, налоговая политика, финансовая система, бюджетирование, предпринимательство, налоговые льготы, налоговое регулирование, налоговая ответственность.

WAYS TO IMPROVE THE TAX SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN MODERN CONDITIONS

KHALIFAZODA J.B. - candidate of economic sciences, assistant of the tax and insurance department of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: 000022336. E-mail: Khalifazoda96@mail.ru

The article discusses the main aspects of ways to improve the tax system of the Republic of Tajikistan in modern conditions. It also identifies the main directions for improving the tax system in a market economy in order to streamline the fiscal policy of the state, enrich the budget and its role in the development of entrepreneurship, taking into account tax payments and

methods of stimulating them in the regions of the country. Based on the above ideas, interesting proposals are made to improve the mechanism for collecting taxes and the prospects for developing the tax system in the Republic of Tajikistan.

Key words: state budget, market economy, tax system, development problems, taxation, tax burden, tax policy, financial system, budgeting, entrepreneurship, tax incentives, tax regulation, tax liability.

Дар шароити муосир низоми андоз яке аз олотҳои таъсиррасони сиёсати иқтисодии давлат ба ҳисоб меравад. Аз як тараф, воридотҳои андозӣ ташаккули сарчашмаҳои даромади буҷетҳои сатҳҳои гуногунро таъмин месозад, аз тарафи дигар, бо баробари тағйир додани ҳаҷмҳои захираҳои молиявии ситонидашавандаи субъектҳои хоҷагидорӣ, давлат ба фаъолияти иқтисодии андозсупорандагон таъсир мерасонад, яъне иҷроиши вазифаи танзими андозҳоро таъмин менамояд.

Чустуҷӯи сатҳи мувофиқи ситонидани андозҳо яке аз муаммоҳои мураккаб ва зиддиятнок дар амалияи муосири андозбандӣ ё худ дар низоми андоз ба шумор меравад. Ҳалли ин муаммо, қабл аз ҳама, аз баҳодиҳии ҳақиқии гаронии андоз, тақсими баробарии он байни соҳаҳои реалии иқтисодиёт ва гурӯҳҳои гуногуни андозсупорандагон, ва ҳамчунин аз дараҷаи асосноккунии чараёни ташаккули чунин бузургист, ки ба шароитҳои иқтисодиёти бозории давраи гузариш мувофиқ карда шуда бошад.

Сиёсати андоз дар асоси дастури супоришҳо ва роҳнамоии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Э. Раҳмон ва дастгирии ҳукумати миллат имрӯз хуб роҳандозӣ шудааст. Системаи андозу буҷет механизмҳои мебошанд, ки тавассути онҳо ниёзмандҳои иҷтимоӣ иқтисодии ҷомеа роҳаллу ҷасл менамоянд. Манфиатҳои миллии тоҷикон воқеан танҳо дар асоси рушди устувори иқтисодиёт ва фаъолияти самаранокии низоми андоз имконпазир мебошад.

Дар шароити ислоҳоти андоз самаранок иҷрошудани масъалаҳои дар пеш гузошташуда аз бисёр ҷиҳат аз назорати андоз, ки дар низоми андоз оварда шудааст, вобастагии калон дорад.

Ҳамзамон, бо ҷорӣ намудани тартиби қабули ҳисоботи андоз дар шакли электронӣ, кам шудани номгӯи андозҳо ва шумораи ҳисоботи андоз, содда намудани расмиёти андозсупорӣ ва татбиқи амалии рушди маъмурикунонии андоз дар солҳои охир буд, ки вақт ва хароҷоти соҳибкорон вобаста ба пардохти андозҳо кам гардид.

“Шумора ва меъёрҳои имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодашавандаи андозҳо дар муқоиса бо шарикони асосии тичоратӣ дар сатҳи миёна қарор дошта, шумораи низомҳои имтиёзнок ва махсуси андозбандӣ, ки ба категорияҳои алоҳидаи андозсупорандагон ва соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёт имтиёзҳои иловагии андозӣ муқаррар намудаанд, дар қиёс бо дигар давлатҳои шарикони тичоратӣ, нисбатан зиёд мебошад”[2, с.2].

Барои самарабахш намудани низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тақмили минбаъдаи он масъалаҳои зеринро бояд ба мадди назар гирифт.

1. Баҳри баланд бардоштани дараҷаи ҷамъоварии андозҳо дар низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин муаммоҳоро бояд ҳал намуд:

❖ Мукамал гардонидани усулҳои дурнамо ё худ банақшагирии маблағҳои умумии андоз ва нақшаҳои ҳар як андоз дар алоҳидагӣ;

❖ Бо таври бояду шояд ҳамоҳангсозии мақомоти давлатие, ки бо муносибатҳои андозӣ алоқа доранд ва дар раванди андозӣ иштироки ҳатмӣ доранд;

❖ Пурзӯр намудани мақомоти судӣ барои сари вақт ҳал намудани масъалаҳои ситонидани қарзи андоз;

❖ Бо усулҳои мухталиф баланд бардоштани маърифати андозсупорандагон ва бо ин васила ҷоннок намудани маъмурикунонии андоз.

2. Самарабахш намудани натиҷаҳои назорати андоз:

❖ Баланд бардоштани маърифати кормандони мақомоти андоз (санчишгарон) ва дар ин аснод ба онҳо омӯзонидани одоби муошират бо андозсупорандагон ва ҳисси ватандӯстӣ (тамаъ нанамудани ришва), ки боиси самарабахшии санчишҳои андоз мегардад;

❖ Дуруст банақшагирии санчишҳои андозии нақшавӣ ва риояи даврияти гузаронидани онҳо, ки солҳои охир яке аз масъалаҳои ҳалталаб гардидааст;

❖ Пурзӯр намудани назорат аз болои молҳои зераксизӣ (дидбонгоҳҳо), ки яке аз муҳимҳимтарин самтҳои мукамалгардонии назорати андоз ба шумор меравад.

3. Таъмини идорасозии низоми андоз бо ҷорӣ намудани менеҷменти андоз дар сатҳҳои гуногун:

❖ Ҷорӣ намудани менеҷменти андози давлатӣ, ки ба иҷроиши талаботҳои механизми андоз асос мегузорад ва сиёсати дурусти андозиро таъмин менамояд;

❖ Андешидани тадбирҳо оид ба рушдҳои менеҷменти андози ширкатҳо (корпоративӣ), ки боиси самаранокии менеҷменти андози давлатӣ мегардад;

❖ Омӯзонидан ва ҷалб намудани менеҷерони андоз дар мақомотҳои андози мамлакат ва гузоштани қадамҳои аввалин дар ин самт.

4. Низоми ахбороти автоматиконидашудаи андозро ҷоннок намудан, ки ҳалли як қатор масъалаҳои муҳимро самаранок мегардонад:

Амалияи умури андозро фавран суръатнок мегардонад, яъне ҳисобу қитоби андозҳо осон ва вориднамудани онҳо қулай мегардад.

❖ Эҳтимоли ҳисобот оиди андозсупорандагон баланд ва амалияҳои тафтишоти натиҷабахш мешаванд.

❖ Сифати ҳисоботи бухгалтерӣ ва андозӣ хеле беҳтар мегардад.

❖ Таҳлили динамикаи даромадшавии андозҳо аниқ шуда, барои мураттаб гардонидани ҳисоби дурнамоҳои андоз маводи таҳлилий ташаккул дода мешавад.

❖ Ҳаҷми гардиши ҳуҷҷатҳо ихтисор гардида, вақти сарфашуда барои иҷроӣ корҳои таҳлилии таҳқиқоти истифода мешавад.

❖ Сифати қарордодҳои идоравӣ баланд бардошта мешавад, ки он дар навбати худ ба беҳтар гардидани коркарди андозбандии дурбинона ҳидоят мекунад.

Ин аст, ки имрӯзҳо мувофиқи тадбирҳои андешидашудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ниҳодҳои байналхалқӣ-молиявӣ ва бо мақсади тақомули минбандии сиёсати буҷетӣ-андозӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашмаҳои қонунгузорӣ оид ба ин масъала коркард ва қабул гардид.

Дар охири қайд намудан зарур аст, ки барои такмил ва пешрафти низоми андоз ба масоилҳои зерин эътибор додан ба манфиати ин соҳа аст.

➤ Аз тарафи давлат гузаронидани сиёсати бетарафонаи андоз, рад намудан ва пешниҳод намудани имтиёзҳо, сабукиҳо ва ҳам тадбирҳои хусусияти манъкунӣ дошта. Ин ба корхонаҳои истеҳсоли имконият медиҳад, ки истеҳсоли маҳсулотро зиёд намоянд, дар назди мучовирони хориҷӣ истодагарӣ карда тавонанд ва барои болоравии Маҷмӯи маҳсулоти миллии сахм гузошта дар охир даромадҳои буҷети давлат зиёд гардад.

➤ Бекор кардани амалияи андозбандии дутарафа (бо роҳи бастанӣ созишҳои андоз бо давлатҳои ҳамкор, пеша намудани ҳамгироии иқтисодӣ), аз байн бурдани ба таври сунъӣ муайян кардани дараҷаи минималии самаранокӣ тавассути тадбирҳои хусусияти андозӣ ва манъ кардани андозҳои дуҷумдараҷа, ки ғайриқонунии иқтисодиро ноустувор мегардонанд. Ҷаъи тавре, ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ба ҳаёт татбиқ намудани чунин тадбирҳо ба тараққиёти иқтисодӣ оварда мерасонад, яъне маротиба ба ҷаброн кардани зарарҳои ҷории буҷет мусоидат менамояд.

➤ Барои таъмин намудани шаффофияти андозситонӣ ва истифодаи самарабахши маблағҳои бучети давлатӣ зарур аст, ки барномаи давлатии иттилоотикунонии мақомоти андозу гумрук, молия ва дигар мақомотҳои дахлдор ҳамчунин ҳукумати кишвар таҳия ва дар амал истифода карда шавад.

Ҳамин тариқ, низоми амалкунандаи андози мамлакат, амалан то ҳол ислоҳот мепазирад, зеро ки он ба барқарор намудани нуфузи молиявии корхонаҳои саноатӣ, дастгирии соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурд ва дар маҷмӯъ ба рушди иқтисодиёт мусоидат намояд. Ба ибораи дигар, амал кардани якҷояи вазифаи фискалӣ ва танзимотии андозҳо такмил ва дигаргунсозиро металабанд.

Бо назардошти гуфтаҳои боло баҳри баланд бардоштани самаранокии низоми андози муосир дар иқтисодиёт ва бо ин васила, таъмин намудани устувори иқтисодиёт, дар амал тадбиқ намудани ҳадафи чоруми миллӣ, яъне саноатикунонии кишвар тамоми имкониятҳои мавҷударо фароҳам меорад.

АДАБИЁТ

1. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, - 2012. (бо назардошти тағйири илова ба санаи 01.01.2021), 132 саҳ.
2. Консепсияи лоиҳаи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав аз 3 январи соли 2020, 5 саҳ.
3. Дастурамал оид ба гузаронидани санчишҳои андозӣ, таҳти №706 аз 11.03.2013сол
4. Назарияи андоз ва андозбандӣ, Гулмирзоев Д. 1998с.
5. Системаи миллии андоз, Исломов Т.С., 2004с.
6. Таърихи молия, андоз ва ташаккулёбии низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Исломов Т.С., 2009с.
7. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
8. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.

МОҲИЯТИ БУЌЕТИ МАҲАЛЛӢ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛИ ОН

Раҳимзода Ф.М. – ассистенти кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон,

ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 988 21 55 51. E-mail: rakhimzoda2020@inbox.ru

Муаллиф дар мақолаи мазкур вобаста ба моҳият ва хусусиятҳои ташаққули буҷетҳои маҳаллӣ фикру ақидаҳои олимони ватанию хориҷиро мавриди таҳлил қарор дода вобаста ба он мавқеи худро низ муайян намудааст. Мавсуф инчунин хусусиятҳои асосии ташаққули даромади буҷетҳои маҳаллиро қайд намуда бартариятҳои асосии онро инъикос намудааст. Қайд карда мешавад, ки буҷетҳои маҳаллӣ звенои муҳими системаи буҷети давлатӣ мебошанд, ки онҳо барои муайян кардани самаранокии маблағгузорию лоиҳаҳои сармоягузори дар сатҳи маҳаллӣ ва самаранокии ғайрифаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ истифода мешаванд.

Калидвожаҳо: молия, молия маҳаллӣ, модел, захираҳои молиявӣ, буҷетҳои маҳаллӣ, раванди буҷетӣ.

СУТЬ МЕСТНОГО БЮДЖЕТА И ЕГО ХАРАКТЕРИСТИКА ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ

Рахимзода Ф.М. – ассистент кафедры биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992 988 21 55 51. Электронная почта: rakhimzoda2020@inbox.ru

В статье автор анализирует мнения отечественных и зарубежных ученых относительно сущности и особенностей формирования местных бюджетов, а также определяет собственную позицию по этому вопросу. Автор также отметил основные особенности формирования доходов местных бюджетов и отразил их основные преимущества. Отмечено, что местные бюджеты являются важной частью бюджетной системы государства, с помощью которых определяется эффективность финансирования инвестиционных проектов на местном уровне и результативность деятельности органов местного самоуправления.

Ключевые слова: финансы, местные финансы, модель, финансовые ресурсы, местные бюджеты, бюджетный процесс.

THE ESSENCE OF THE LOCAL BUDGET AND ITS CHARACTERISTICS ITS FORMATION

Rahimzoda F.M. – Assistant of the Department of Exchange Activities of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street, 64/14. Phone: +992 988 21 55 51. E-mail: rakhimzoda2020@inbox.ru

In the article, the author analyzes the opinions of domestic and foreign scientists regarding the essence and features of the formation of local budgets, and also defines his own position on this issue. The author also noted the main features of the formation of local budget revenues and reflected their main advantages. It is noted that local budgets are an important part of the budgetary system of the state, with the help of which the effectiveness of financing investment projects at the local level and the effectiveness of local governments are determined.

Key words: finance, local finance, model, financial resources, local budgets, budget process.

Молияи маҳаллӣ асоси молиявии худидоракунии молияи маҳаллӣ мебошад, вале ислоҳоти онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як навъ раванди муҳим гардид. Рушди иқтисодӣ имкон медиҳад, ки асосҳои қонунгузорӣ тағйир ёбанд, барномаҳо ва концепсияҳои нав ҷорӣ карда шаванд, аммо модели оптималии ташкили молияи маҳаллӣ ҳанӯз ба таври комил пайдо нашудааст. Ба ин муносибат тадқиқи асосҳои назариявии ташаккули молияи маҳаллӣ, инчунин омузиши таърихи инкишофи ақидаҳо дар бораи молияи маҳаллӣ дар илми молиявии ватанӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар айни замон шумораи зиёди мутахассисон ба тафтиши характер ва мазмуни молияи маҳаллӣ машғуланд. Аммо ба андешаи мо ҳамчун категорияи мустақили иқтисодӣ молияи маҳаллӣ нисбатан ба наздикӣ ташаккул ёфт. Аввалин таҳқиқотҳо дар ин соҳаи дониш дар асарҳои иқтисодшиносони классик А.Смит ва Д.Рикардо дида мешаванд, ки ба омӯзиши андозбандӣ, даромад ва хароҷоти иттиҳодияву иттиҳодияҳои маҳаллӣ таваҷҷӯҳ доштанд. Дар асри 19 Дар адабиёти иқтисодии ҷаҳон таваҷҷӯҳ ба мафҳуми «молияи маҳаллӣ» зиёд шудааст, зеро маҳз дар ҳамин давра дар бисёр кишварҳо, аз ҷумла давлатҳои ИДМ ташаккули ниҳоии воҳидҳои маъмурию ҳудудӣ ба вучуд омада, зарурати идоракунии захираҳои молиявии онҳо ба миён меояд.

Баробари пошхурии давлати Шуравӣ ва ташаккули муносибатҳои нави иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шавқу ҳавас ба мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ва молияи маҳаллӣ аз нав инкишоф ёфт, ки ин марҳилаи пас аз шуравии инкишофи назарияи молияи маҳаллиро оғоз намуд. Ташаккули андешаҳо дар бораи молияи маҳаллӣ дар ин давра бо рушди қонунгузорию дохилӣ дар соҳаи худидоракунии маҳаллӣ ва асосҳои молиявии он алоқаманд аст.

Бюджетҳои маҳаллӣ, ки ҳамчун фонди асосии бюджетии мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ баромад карда, барои аз нав тақсим кардани захираҳои молиявӣ дар байни гуруҳҳои алоҳидаи аҳоли ва соҳаҳои иқтисодиёт дар сатҳи минтақавии кишвар пешбинӣ шудаанд. Бо ёрии ин бюджетҳо органҳои маҳаллӣ барои ҳалли проблемаҳои мураккаби иҷтимоию иқтисодии маҳалҳо захираҳои молиявӣ ҷамъ мекунанд.

Бюджетҳои маҳаллӣ фонди асосии пулии мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ буда, ба таъмини рушди ҳудудҳои молиявии вилоятҳо ва шаҳрҳои кишвар мусоидат намуда, самаранокии таъсири мақомоти маҳаллиро ба рушди иқтисодии ҳудуди онҳо муайян мекунанд.

Бояд гуфт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бюджетҳои маҳаллӣ ба иҷтимоиёт нигаронида шудаанд, ки ин ба ҳаҷми зиёди тақсимои маблағҳои

молиявӣ барои маблағгузории муассисаҳои маориф, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва таъминоти иҷтимоӣ, хоҷагии манзилию коммуналӣ бо сатҳи ночиз будани маблағгузории моддаҳои хароҷоти иқтисодӣ ва экологӣ вобаста аст.

Бюҷетҳои маҳаллӣ звенои муҳими системаи бюҷети давлатӣ мебошанд, ки онҳо барои муайян кардани самаранокии маблағгузории лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар сатҳи маҳаллӣ ва самаранокии фаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ истифода мешаванд.

Намояндагони мактаби илмӣ иқтисодии рус дар инкишофи назарияи молия ва бюҷети маҳаллӣ ҳиссаи калон гузоштанд. Ҳамин тавр, академик Г.Поляк бюҷети маҳаллиро маҷмуи муносибатҳои иқтисодие муайян мекунад, ки ба аз нав тақсимои территориявии даромади миллии мамлакат мусоидат намуда, ба вучуд овардани базаи молиявии органҳои маҳаллии ҳокимияти давлатиро таъмин менамояд. Муаллиф моҳият ва нақши бюҷетҳои маҳаллиро танҳо аз мавқеи ташаккул ва тақсими захираҳои молиявӣ кушода додааст. Дар баробари ин, дар шароити муосир бюҷетҳои мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ як категорияи мураккаби иқтисодӣ мебошанд, ки ба рушд ва танзими нерӯи молиявии ҳудудҳои кишвар нигаронида шудаанд. В.Матеев бюҷети маҳаллиро маҷмуи шаклҳои ташкили муносибатҳои бюҷетӣ мешуморад, ки ба воситаи онҳо як қисми маблағҳои бюҷети давлатӣ ба ихтиёри мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои таъмини вазифаҳои идоракунии сектори маҳаллии иқтисодиёт равона карда мешавад.

Н.Альвианская моҳияти бюҷетҳои маҳаллиро танҳо аз мавқеи муносибатҳои байнибюҷетӣ мешуморад.

Коллективи муаллифон дар таҳти роҳбарии И.Мацкуляк моҳияти молияи маҳаллиро аз мавқеи инкишофи молия ҳамчун системаи муносибатҳои иқтисодие, ки бо қонунгузории давлатӣ танзим мешавад, бо ҷамъ кардани қисми муайяни арзиши даромади милли бо роҳи аз нав тақсим кардани он ва мувофиқан истифода бурдани ин захираҳои молиявӣ бо дарназардошти сатҳи ваколатҳои ба зиммаи худ гузошташуда таҳлил менамояд.

Муаллифон моҳияти бюҷети маҳаллиро танҳо ҳамчун фонди пулие, ки дар он маблағҳои бюҷетӣ ҷамъ карда мешаванд ва аз онҳо аз нав тақсим карда мешаванд, ошкор намуда, нақши ҳавасмандгардонии онро маҳдуд мекунанд. Моҳияти бюҷетҳои маҳаллӣ, ки муаллифон ошкор кардаанд, танҳо ҷиҳати субъективии онҳоро инъикос мекунад. Дар шароити воқеии инкишофи иқтисоди бозор бюҷетҳои маҳаллӣ ба танзими равандҳои иҷтимоию иқтисодӣ

дар сатҳи воҳидҳои маъмурию территориявӣ равона карда шудаанд. Таҳлили ақидаҳои олимони оид ба фаҳмидани моҳияти буҷетҳои маҳаллӣ ба мо имкон дод, ки онҳоро ҳамчун категорияи комплекси иқтисодӣ муайян кунем.

Буҷетҳои маҳаллӣ категорияи мураккаби бисёрҷанба мебошанд, ки аз инҳо иборатанд:

а) аз нуқтаи назари молиявӣ ин фонди маблағест, ки ба ҷамъшавии захираҳои молиявӣ ва тақсими онҳо барои иҷрои вазифаҳои мақомоти маҳаллӣ мусоидат мекунад;

б) аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ ҳуҷҷати қонунӣ тартибдодашуда мебошад, ки дар асоси он раванди буҷетӣ дар сатҳи маҳаллӣ сурат мегирад;

в) аз нуқтаи назари назарияи иқтисодӣ – муносибатҳои иқтисодие, ки байни мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо субъектҳои соҳибкорӣ ва хоҷагиҳо ба миён меоянд, ки бо мақсади ташаккул ва истифодаи фондҳои пули барои таъмини рушди иқтисодии маҳалҳо ва қонеъ гардонидани талаботи иҷтимоии аҳолии истиқоматкунандаи он ҷо;

г) аз нуқтаи назари ташкил ва идоракунӣ воситаи асосии татбиқи сиёсати буҷети давлатӣ дар сатҳи маҳаллӣ, таъмини рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва суботи молиявӣ мебошад.

Буҷетҳои маҳаллӣ, аввалан, асоси моддии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бошанд, дуюм, онҳо ба танзим ва ҳавасмандгардонии рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии ноҳияҳои шаҳр нигаронида шудаанд. Сеюм, онҳо ҳуҷҷати асосии молиявии мақомоти маҳаллӣ мебошанд. Буҷетҳои маҳаллӣ амнияти молиявӣ ва суботро дар сатҳи маҳаллӣ, идоракунӣ самараноки қарзҳои дохилию берунӣ маҳаллӣ, арзёбии вазъи молиявӣ ва сифати идоракунӣ молиявӣ, самаранокии фаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ таъмин мекунад. Системаи буҷети маҳаллӣ бо хусусиятҳои муайяни иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва мушаххас хос аст.

Ҳамин тавр, дар шароити муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон буҷетҳои маҳаллӣ вазифадор шудаанд, ки маблағгузори пурра ва самараноки лоиҳаҳои иҷтимоиро, ки бо сохтмони манзил барои аҳолии шаҳрҳои минтақаҳои ҷумҳурӣ, нигоҳдорӣ ва ба истифода додани муассисаҳои давлатии тиббӣ, муассисаҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ алоқаманданд, таъмин намоянд. Мо чунин мешуморем, ки буҷетҳои маҳаллӣ дар шароити ҳозираи тараққиёти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба ҳалли вазифаҳои дар боло нишондодашуда равона карда шаванд.

Адабиёт

1. Поляк Г. Б. Государственные и муниципальные финансы : учебное пособие / Г. Б. Поляк. — М. : ЮНИТИ, 2008. С.15. (375 с.)
2. Матеюк В. И. Муниципальные финансы : учеб. пособие / В. И. Матеюк. — Краснодар :Изд-во Кубан. гос. Ун-та, 2003. С.75
3. Государственные и муниципальные финансы : учебник/ [А. Я. Быстряков, Т. Д. Викулина, В. Ф. Воля и др.]; под ред. И. Д. Мацкуляка. — М. : Изд-во РАГС, 2003. — 676 с.
4. Кириленко О.П. Местные бюджеты Украины (история, теория, практика) / О.П. Кириленко. – Киев: НИОС, 2000. – 384 с.
5. Кравченко В.И. Местные финансы Украины / В.И. Кравченко. – К.: Т-во «Знания», КОО, 1999. – 487 с.
6. Мирсаидов, С. А. Баҳодиҳии вазъи муосири ҷаҳолияти сармоягузории ширкатҳои суғурта / С. А. Мирсаидов, А. Б. Муминов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2023. – №. 4-2(50). – EDN CQYRJR.
7. Раҳимзода, Ф. М. Асосҳои назариявии идоракунии молияи давлатӣ / Ф. М. Раҳимзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – №. 2(26). – Р. 173-178. – EDN ZCYMQI.
8. Раҳимзода, Ф. М. Некоторые аспекты развития системы управления государственными финансами в Республике Таджикистан / Ф. М. Раҳимзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – № 6. – С. 95-99. – EDN SJHJ TZ.
9. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
10. Худойбердиев, Д. М. Субъекты мирового хозяйства: интеграционные объединения мира / Д. М. Худойбердиев // Актуальные проблемы развития экономики в современных условиях : материалы международной научно-практической конференции, Москва, 11 апреля 2018 года. – Москва: Издательство Современного гуманитарного университета, 2018. – С. 252-257. – EDN YWGRYF.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА

Рахимова А.В. – старший преподаватель кафедры банковское дело Таджикского государственного финансово экономического университета. Адрес: 734067. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимов 64/14. E-mail: R.Azima.81.81@mail.ru. Тел: (+992)918750767.

Азизкулов Б.Ч. - муаллими калони кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Сурога: кучаи. Нахимов 64/14 734067 Душанбе, Республикаи Тоҷикистон тел: (+992) 93 588 78 68.

Финансовый мониторинг – это «совокупность действий государства посредством издания определенных нормативных актов и создание уполномоченных органов, усилия которых направлены на предотвращение легализации денег, полученных преступным путем, и финансирования терроризма, как в отдельных субъектах Республики Таджикистан, так и в масштабе всей страны и за ее пределами».

Несмотря на то, что такое правовое и экономическое явление как финансовый мониторинг в Республике Таджикистан появилось сравнительно недавно, определение его места в системе отраслей права представляется немаловажной задачей.

Ключевые слова: мониторинг, финансовый мониторинг, противодействия незаконным финансовым операциям, легализация доходов, финансирование терроризма, цифровые технологии.

АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ МОНИТОРИНГИ МОЛИЯВӢ

Раҳимова А.В. – муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Сурога: 734067. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. E-mail: R.Azima.81.81@mail.ru. Тел: (+992)918750767.

Азизкулов Б.Ж. - старший преподаватель кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: ул. Нахимова 64/14 734067 Душанбе, Республика Таджикистан тел: (+992) 93 588 78 68.

Мониторинги молиявӣ - «мачмӯи чорабиниҳои давлат бо роҳи қабули санадҳои меъёрии муайян ва таъсиси мақомоти ваколатдор, ки кӯшишҳои онҳо ба пешгирии қонунигардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм чи дар субъектҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам дар ҳудуди ҷумҳурӣ ва берун аз он равона карда шудаанд» мебошад.

Сарфи назар аз он, ки чунин падидаи ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ, ба мисли мониторинги молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми нав бошад ҳам, муайян намудани мавқеи он дар низоми соҳаҳои ҳуқуқ вазифаи муҳим ба назар мерасад.

Калидвожаҳо: мониторинг, мониторинги молиявӣ, муқовимат бо амалиётҳои молиявии ғайриқонунӣ, қонунгардонии даромадҳо, маблағгузории терроризм, технологияҳои рақамӣ.

THEORETICAL BASIS OF FINANCIAL MONITORING

Rakhimova A.V. - art. Lecturer of the Department of Banking, Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067. Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimov 64/14. E-mail: R_Azima_81_81. @ Mail.ru. Tel: (+992) 918750767.

Azizkulov B.J. - Senior Lecturer, Department of Finance, Tajik State University of Finance and Economics. Address: ul. Nakhimov 64/14 734067 Dushanbe, Republic of Tajikistan tel: (+992) 93 588 78 68.

Financial monitoring is “a set of state actions through the issuance of certain regulations and the creation of authorized bodies whose efforts are aimed at preventing the legalization of money obtained through criminal means and the financing of terrorism, both in individual subjects of the Republic of Tajikistan and on a national scale and beyond its borders.”

Despite the fact that such a legal and economic phenomenon as financial monitoring in the Republic of Tajikistan appeared relatively recently, determining its place in the system of branches of law seems to be an important task.

Keywords: Monitoring, financial monitoring, counteraction to illegal financial transactions, legalization of income, financing of terrorism, digital technologies.

Термин «мониторинг» означает постоянное наблюдение за нужным процессом для выявления его соответствия первоначальным предположениям или желаемому результату. Мониторинг – это ряд действий, направленных на изучение объекта путем непрерывного надзора за его состоянием и проведением дальнейшего анализа. Под банковским мониторингом понимают «систему наблюдения за ключевыми параметрами банковского сектора экономики и анализа информации о его состоянии с целью выявления тенденций, прогноза будущего развития с учетом внутренней и внешней среды и предотвращения кризисных ситуаций». Появление любой новой науки всегда, так или иначе, имеет в своей основе человеческие потребности в сфере системного осознания и освоения окружающей среды, выживания в ней и по возможности – изменения ее в лучшую сторону для жизни людей. По мнению ученых, в области исследования развития науки мы постоянно сталкиваемся с процессами дифференциации и интеграции научных знаний. Причем по ходу интеграции иногда в систему научных знаний объединяются порой распределенные случайным образом и далеко отстоящие один от другого результаты научных исследований.

Нам представляется правильным и интересным мнение известных ученых о том, что сегодня системное осознание окружающей действительности развивается таким образом, что в нём объединяются знания, полученные в результате развития гуманитарной науки, и достижения в области исследования интеллектуальных кибернетических систем.

Необходимость в науке финансового мониторинга, на наш взгляд, появилась совсем недавно – в начале 2000-х годов – и во многом связана с обострившимися к тому времени проблемами противодействия незаконным финансовым операциям и терроризму. Возникла объективная необходимость создания системы противодействия таким угрозам. Применительно к науке финансового мониторинга нужно создать концепцию противодействия внешним и внутренним угрозам посягательства на права и законные интересы граждан, общества и государства со стороны тех лиц и организаций, которые занимаются отмыванием денег и финансированием терроризма. Такая концепция должна генерировать и обобщить практические знания и опыт, в значительной мере уже наработанные Департаментом по финансовому мониторингу в нашей стране, что, безусловно, продвинет науку в нужном направлении и даст новый импульс для практики совершенствования ПОД/ФТ/ФРОМП, создаст больше возможностей для подготовки соответствующих высококвалифицированных специалистов.

Понятие «финансовый мониторинг» в законодательстве Республики Таджикистан появилось с изданием Указа Президента Республики Таджикистан «Об уполномоченном органе по противодействию легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» от 20 октября 2007 г. №724. Исполнительным органом власти стал Департамент по финансовому мониторингу при Национальном банке Таджикистана. В Указе Президента Республики Таджикистан № 1033 перед Департаментом по финансовому мониторингу поставлена новая задача: организовать и обеспечить научную и научно-исследовательскую деятельность в области противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма, а также подготовку кадров в этой области путем реализации основных профессиональных образовательных и дополнительных профессиональных программ. Финансовый мониторинг — сложная предметная область, содержащая в себе основы правового, финансового и административного регулирования, межведомственных и межгосударственных взаимоотношений.

Во всём мире началась борьба с этими явлениями в конце 90-х годов и особенно – после известных трагических событий в сентябре 2001 года, когда в США террористами было совершено нападение на торговый центр. Как уже говорилось, в США был принят Закон-патриот, по которому Министерство финансов получило ряд полномочий по борьбе с

финансированием терроризма. Проблема борьбы с терроризмом начала распространяться и на другие страны. Нужно было осмыслить, проанализировать и обобщить опыт противодействия незаконным финансовым операциям в целом и финансированию терроризма в частности. Стало очевидно, что надо изучать соответствующие нормы международного права, а также обнаружилась потребность проведения по этим вопросам сравнительных исследований нормативно-правового регулирования деятельности правоохранительных органов в зарубежных странах.

Сам термин «финансовый мониторинг» отражает предметную область, которая ориентирует науку финансового мониторинга на изучение правоохранительного законодательства, использования информационно-аналитических технологий, достижений науки в области интеллектуальных кибернетических систем. В литературе по проблемам системы финансового мониторинга в одной из научных работ авторы пишут, что термин «финансовый мониторинг» сравнительно недавно получил распространение в нашей стране. При этом акцентируется роль государственно-правовых элементов в содержании понятия финансового мониторинга. На наш взгляд, такой подход ценен в науке прежде всего в том отношении, что он отражает активную роль и ведущее значение государственно-правовых начал в финансовом мониторинге. Ведь финансовый мониторинг регулируется не частным, а публичным правом. Да и в международной практике деятельность подразделения финансовой разведки (ПФР) рассматривается как функция публичного права.

Такое понимание вытекает из определения ПФР как органа государственной власти. Financial intelligence unit – подразделение финансовой разведки (ПФР). Этот термин обозначает государственный орган, определяемый в установленном национальным законодательством государства порядке, выполняющий функции центра для сбора и анализа сообщений о подозрительных операциях и иной информации, относящейся к легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, предикатным преступлениям, финансированию терроризма и распространению оружия массового уничтожения, а также передачи такой информации в компетентные органы.

А поскольку у правового государства нет другого способа регулирования общественных отношений, кроме как издание нормативных актов, проведение их в общественную жизнь и применение всего, что связано с его правоохранительной функцией, в сфере защиты финансов страны, то,

стало быть, финансовый мониторинг – это часть правоохранительной системы в широком смысле этого слова. Правоохранительная функция государства так или иначе реализуется через функции всех его органов. В тех случаях, когда для органа государства она является основной и единственной, такой орган приобретает все качества правоохранительного органа. Впервые термин «правоохранительная система» был предложен в 1991 году. Предлагалось различать правоохранительные органы в зависимости от того, как они взаимосвязаны с правоохранительной функцией государства. Соответственно, надзорные и контролирующие органы теснее других органов государственной и другой публичной власти взаимосвязаны и постоянно взаимодействуют с правоохранительными органами. Но от этого они не становятся правоохранительными органами, поскольку не наделены правом проводить предварительное расследование преступлений.

Вместе с тем правоохранительная система за прошедшие годы значительно усложнилась. С другой стороны, и финансовая система Таджикистана тоже становится инновационной.

В ней стабильными темпами внедряются цифровые технологии, которые ускоряют и улучшают денежное обращение. Однако наряду с возникшими преимуществами новой денежной системы появились и проблемы, которых не было раньше. В частности – виртуальные валюты. С развитием информационных технологий и их применением в банковском секторе экономики появилось больше скрытых для контроля со стороны правоохранительной системы возможностей для легализации доходов, полученных преступным путем, и финансирования терроризма. Соответственно, значение финансового мониторинга возрастает. Но это возросшее значение предполагает высокий научный потенциал мониторинга. Стало быть, надо изучать сущность и содержание той деятельности, которая проводится финансовым мониторингом, и то, как сам этот финансовый мониторинг должен быть правильно встроен в финансовую систему с одной стороны и в правоохранительную систему – с другой.

Появилась новая предметная область в национальной безопасности, экономической, финансовой системе страны – и, следовательно, она нуждается в новой комплексной науке, объединяющей как минимум знания права, экономики, финансов и информационно-аналитических технологий. Главный аргумент в пользу того, что это не просто концепция или даже теория, а как раз наука, видится в том, что она имеет перспективу постоянного развития.

Банковские технологии будут изменяться, и уже сегодня нужно действовать на опережение, чтобы нейтрализовать те негативные последствия, которые наверняка могут появляться как издержки их развития. Следовательно, нужна наука, и даже учение о финансовом мониторинге как развивающаяся система его теории. А если теория развивается, аккумулируя при этом применительно к ее предметной области категории различных гуманитарных и точных наук, достижения интеллектуальных кибернетических систем, интегрируя их, то это уже не просто теория, а учение о финансовом мониторинге. Развитие идет, опираясь и на дифференциацию, и на интеграцию научных знаний в некую систему более высокого порядка, объединяющую гуманитарные и естественнонаучные знания. Как известно, система элементов всегда больше, чем просто их сумма. Примером может послужить разработка типологий легализации преступных доходов и финансирования терроризма. Чтобы разработать типологию, которая может быть использована в информационно-аналитических системах и поисках по базам данных в целях выявления сомнительных сделок и операций с денежными средствами и имуществом, связей в мафиозных и террористических организациях, нужно определить набор индикаторов разного порядка и относящихся к различным областям знаний гуманитарных, точных и естественных наук. Нужно аккумулировать юридические, экономические, информационно-аналитические и другие систематизированные знания, относящиеся к предметной области противодействия легализации преступных доходов, например демографические, социально-психологические, а в скорости – и биометрические. Вот почему это должно быть учение.

До недавнего времени понятие банковской тайны и персональных данных, как правило, относилось наукой главным образом к категориям защиты конституционных прав человека и граждан. Но сегодня, на наш взгляд, появляется актуальный вопрос, относящийся к публичному праву, – защита этих ценностей не только от хакерских атак на счета в банках и от ординарных бандитов, которые отслеживают в материальном смысле состоятельных граждан, но и от возможных попыток использования их террористами. Потому что развиваются информационные технологии, и вопросы регулирования банковского права и банковских отношений теперь уже всё больше переплетаются с вопросами, относящимися и к правоохранительной системе, и к национальной безопасности.

В мировой практике появились такие понятия, как «гибридные войны», «цветные революции», которые самым тесным образом связаны с различными способами финансирования таких социальных потрясений, от которых страдают люди. И это тоже проблема, которая требует комплексных научных исследований, в том числе с точки зрения совершенствования и применения надежных правовых и информационных технологий защиты банковской и иной конфиденциальной информации, а также использования для этого достижений интеллектуальных кибернетических систем.

В ходе гибридных войн и так называемых «цветных революций» должники могут стать лакомым блюдом для тех, кто подвигает людей на участие в экстремизме и в терроризме. Сначала обложить людей долгами в той или иной стране, создав соответствующую финансовую почву для ростовщиков, при которой даже мелкие долги становятся крупными, а затем пообещать прощение или аннулирование долгов – это вполне возможный и очевидный способ финансирования терроризма в различных формах его проявления, в том числе и в форме экстремизма. Но есть и потребности банков в кредитовании, в уступках просроченных долгов. И есть, как мы видим, побочный эффект. Отсюда проистекает важность правильных подходов к практике со стороны комплексной науки, которая все эти информационные и юридические вопросы рассматривает и изучает как систему, в которой развитие экономики, права, социологии и финансов объединено целями финансового мониторинга.

Типологии – результат применения системных знаний аналитиков об алгоритмах и методах оценки подозрительной деятельности физических лиц и организаций на банковском и финансовом рынках. Труд аналитиков во многом напоминает труд научных работников в сфере права и правопорядка, поскольку и те и другие, по сути, изучают и систематизируют факты окружающего нас мира в определенной предметной области исследований и ищут в них закономерности, выстраивают прогнозы поведения тех или иных социальных групп. Разница только в целях исследования и в уровне обобщений. Например, научный работник, изучающий криминологические объекты, изучает не только схемы совершения преступлений, скажем, в области финансирования терроризма, но и задается вопросами о том, в чём причины и условия, которые толкают людей и мотивируют их поведение, когда те становятся участниками террористических ячеек, центров и совершают террористические акты. Аналитик же, который занимается исследованием типологий финансирования терроризма, ставит перед собой

сугубо практическую цель – выявить схемы такого финансирования, с тем чтобы создать основу для финансовой разведки и финансовых расследований подозрительных сделок, которые с высокой степенью вероятности могут использоваться в целях финансирования терроризма. Затем уже те выявленные типологии, о которых идет речь, используются как один из методов анализа поступающей в финансовый мониторинг информации о подозрительных сделках.

Интересно, что различий между деятельностью аналитика и ученого становится всё меньше в области финансового мониторинга, так как высокий уровень обобщений различных факторов и закономерностей в этой сфере создает больше предпосылок для разработки типологий легализации преступных доходов и финансирования терроризма, для оценки ситуации в этой сфере и прогнозов ее изменений. Знания типологий отмыwania денег и финансирования терроризма как раз и помогают аналитикам финансового мониторинга, во-первых, адекватно оценивать и интерпретировать разведывательные данные и во-вторых, повышают скорость и качество финансового анализа, что в свою очередь повышает своевременность передачи такой информации в правоохранительные органы в тех случаях, когда для этого есть законные основания. Методология организации работы с типологиями основывается на теории управления информационными потоками. В данной сфере информационные потоки так или иначе коррелируют с денежными потоками, что и создает возможности выявления финансовых махинаций с денежными средствами и иным имуществом.

Важно правильно определить нормативные, экономические и финансовые индикаторы правомерного и неправомерного свойства, с тем чтобы затем можно было бы правильно построить информационно-аналитические системы, с помощью которых определяются риски совершения ОД и ФТ в той или иной сфере финансового рынка. На финансовом рынке действуют и оказывают свои услуги финансовые посредники (банки, небанковские кредитные организации, микрофинансовые организации, операторы платежных систем и операторы платежных услуг, страховщики, организаторы биржевой торговли, брокеры, дилеры, риелторы и другие. И когда совершаются действия ОД или ФТ, то денежные потоки проходят через организации указанных выше субъектов, и при этом они оставляют свой след. Например, в виде формально законных сделок и операций, но имеющих запутанный или необычный характер, свидетельствующий об отсутствии очевидного экономического смысла или

очевидной законной цели и совершение которых дает основания полагать, что целью их осуществления является уклонение от процедур обязательного контроля, предусмотренных Законом. Во многих странах созданы организации, которые на государственном уровне осуществляют противодействие отмыванию доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма. Их деятельность нуждается в научном осознании и сравнительных исследованиях применительно к специфике тех стран, в которых они созданы и функционируют. Без этого трудно или даже невозможно эффективное объединение их усилий, прежде всего с главным злом современности – финансированием терроризма. В Таджикистане тоже, как уже отмечалось, для решения таких же задач создана специальная структура – государственный орган государственной власти, который уполномочен осуществлять противодействие отмыванию доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма – Департамент по финансовому мониторингу.

Литературы

1. Белов В. А. Финансово-правовые институты зарубежных стран: учебное пособие / В. А. Белов, М. М. Прошунин. – М.: РИОР, ИНФРА-М, 2012.
2. Васильева М.В. Оценка эффективности и результативности использования бюджетных средств при проведении финансового контроля // Финансовая аналитика, пробл. и решения. М., 2011. № 13.
3. Закон РТ «О банковской деятельности».
4. Закон РТ «О Национальном банке Таджикистана».
5. Закон РТ «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» от 20.10.2009г. № 724.
6. Зубков В.А., Осипов С.К. Международная система противодействия отмыванию денег и финансированию терроризма. М.: Финансы и статистика, 2008.
7. Положение о Департаменте финансового мониторинга.
8. Сабитова, Н.М. Государственный финансовый контроль: Учебник / Н.М. Сабитова, М.Е. Орлова, Ч.М. Шавалеева. – М.: Рид Групп, 2012. 512 с.
9. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
10. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.
11. Джабборов, Ф. А. 11.1. Макроэкономические условия реализации внешнедолговой политики Республики Таджикистан в контексте обеспечения экономической безопасности / Ф. А. Джабборов, е. М. Джураев, Б. М. Шарипов // Аудит и финансовый анализ. – 2017. – № 3-4. – С. 626-630. – EDN YOWIQD.

МЕХАНИЗМИ БАНАҚШАГИРИИ БУЧЕТ ДАР ТАҲИЯИ ЛОИҲАИ ДАРОМАД ВА ХАРОЧОТИ БУЧЕТИ ДАВЛАТӢ

Пирова М.А. - муаллими калони кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Наҳимов, 64/14, Тел: (+992)919022918. E-mail: Pirova.79@bk.ru.

Тешаева М.И. - магистранти курси 2-юми ихтисоси 1-25010400 молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Муҳаммадиева Г.Н. - магистранти курси 2-юми ихтисоси 1-25010400 молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон.

Дар мақола механизми банақшагирии бучет дар таҳияи лоиҳаи даромад ва хароҷоти бучети давлатӣ, мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст. Дар ин замина, муаллиф истифодабарии механизми бучетӣ бо воситаи андозҳо, имтиёзҳои андозӣ, ҳаҷм ва самтҳои сармоягузорӣ, ҳамчун воситаи таъсиррасонӣ ба сохти таркибии иқтисодиёт, шаклҳои хоҷагидорӣ, ҳавасмандгардонии фаъолияти шаҳрвандон оид ба ташкили соҳибкорӣ, васеъ гардондани имконияти наवсозии фондҳои асосии истеҳсолӣ, саривақт қорӣ намудани дастовардҳои илмию техники ва боло бурдани даромадникию самаранокии истеҳсолотро муайяну мушаххас намудааст.

Калидвожаҳо: сиёсати бучетӣ, механизми банақшагирии бучетӣ, раванди бучетӣ, низомии бучет.

МЕХАНИЗМ ПЛАНИРОВАНИЯ БЮДЖЕТА ПРИ РАЗРАБОТКЕ ПРОЕКТА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА

Пирова М.А. - старший преподаватель кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета, Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14, Тел: (+992)919022918. Электронная почта: Pirova.79@bk.ru.

Тешаева М.И. - магистрант 2 курса, специальность 1-25010400 Финансы и кредит, Таджикский государственный финансово-экономический университет

Муҳаммадиева Г.Н. - магистрант 2 курса, специальности 1-25010400 Финансы и кредит, Таджикского государственного финансово-экономического университета.

В статье рассматриваются механизмы бюджетного планирования при составлении проекта доходов и расходов государственного бюджета. В этом контексте автор анализирует использование бюджетного механизма через налоги, налоговые льготы, объем и направления инвестиций как инструмент воздействия на структурный состав экономики, формы хозяйствования, стимулирование граждан к предпринимательской деятельности, расширение возможностей обновления основных производственных фондов, своевременное внедрение научно-технических достижений, а также повышение доходности и эффективности производства.

Ключевые слова: бюджетная политика, механизм бюджетного планирования, бюджетный процесс, бюджетная система.

Pirova Mehrangez Azizovna – Senior teacher of the Department of Finance, The Tajik State Finance and Economics University. **Address:** 734067, Republic of Tajikistan, c.Dushanbe, Nakhimova street, 64/14, Tel: (+992) 919022918. E-mail: **Pirova.79@bk.ru**.

BUDGET PLANNING MECHANISM IN DEVELOPING THE STATE BUDGET REVENUE AND EXPENDITURE PROJECT

Pirova M.A. - Senior Lecturer, Finance Department, Tajik State University of Finance and Economics, Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street, 64/14, Tel: (+992)919022918. E-mail: **Pirova.79@bk.ru**.

Teshaeva M.I. - 2nd year master's student, specialty 1-25010400 Finance and Credit, Tajik State University of Finance and Economics

Mukhammadieva G.N. - 2nd year master's student, specialty 1-25010400 Finance and Credit, Tajik State University of Finance and Economics.

The article examines budget planning mechanisms in the process of drafting the revenue and expenditure framework of the state budget. In this context, the author analyzes the use of the budget mechanism through taxes, tax incentives, the volume and directions of investments as a tool for influencing the structural composition of the economy, forms of management, stimulation of citizens' entrepreneurial activities, expansion of opportunities for renewing fixed production assets, timely implementation of scientific and technological achievements, as well as increasing profitability and production efficiency.

Keywords: budget policy, budget planning mechanism, budget process, budget system.

Бучети давлатӣ нақши муҳимро дар танзими банақшагирии давлатӣ мебозад, ки дар доираи сиёсати молиявӣ бучет ва андозии мамалакат амали карда мешавад. Яке аз инистутҳои асосии давлат низоми бучетӣ ба ҳисоб меравад. Дар тӯли ҳазорсолаҳои мавҷудияти давлат захираҳои молиявӣ, ки ба низоми бучет ворид мегардад мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллиро бо иҷрои вазифаҳои ба зимаашон буда таъмин месозад. Бучет ин оинаи давлат барометри ҳолати иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад. Дар иқтисодиёти бозоргонӣ дар шароити мавҷудияти имкониятҳои давлат барои таъсир расонидан ба чараёнҳои иқтисодии мамлакат нақши низоми бучет ҳамчун яке аз фишангҳои асосии танзими давлатии иқтисодиёт меафзояд, ки ин омил мавқеи ишғол намудаи низоми бучетро дар иқтисодиёти мамлакат нишон медиҳад. Дар навбати худ ин моро водор месозад, ки ба омӯзиши паҳлуҳои низоми бучети давлатӣ аҳамияти хоса диҳем. Дар ташкилбӣ ва тараққиёти иқтисодӣ иҷтимоии аҳмият ва пешгирифтаи ҳар як марҳилаҳои таърихӣ иҷро карда мешавад. Яке аз механизмҳои, ки ба давлат имконият медиҳад то ин ки сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоиро барад ин низоми молия

чамъият мебошад. Яке аз звенаҳои асосии низоми молияви буҷети давлатӣ ба ҳисоб меравад [1].

Буҷет ин шакли ташкилӣ ва истифодабарии фонди воситаҳои пулие мебошад, ки барои таъмини молиявии мақсад ва вазифаҳои давлат, худидоракунии маҳалӣ муқаррар карда шудааст. Дар мусоидоти таълими адабиётҳои иқтисодӣ санадҳои қонунгузорӣ мафҳуми буҷет ҳар ҳел шарҳ дода шудааст.

Бартариҳои инкишофи буҷетӣ, ки дар сиёсати буҷетӣ инъикос ёфтааст, бештар зӯхур меёбад. Баҳри ҳалли масъалаҳои ҷиддии ҷорӣ ба коркарду истифода ва амали намудани барномаҳои мақсадноки дарозмӯҳлат кӯшиш ба ҳарч дода мешавад. Ба таври кули методолигия ва методикаи банақшагирии буҷети тағйир меёбад. Ба ивази нишондиҳандаҳои бениҳоят бузург нишондиҳандаҳои сифати ба монанди меъёрҳои иҷтимоӣ мавриди баҳрабардори қарор мегиранд [6-32].

Дар аксари низомҳои иқтисодӣ буҷети давлатӣ яке аз олооти муҳимтарини таъсиррасон ба инкишофи иқтисодиёт ва иҷтимоиёт ҳисобида мешавад. Бо ёрии буҷет давлат аз нав тақсимкунонии даромади миллӣ, тағйирёбии сохти таркибии истеҳсолоти чамъиятӣ, натиҷамандии хоҷагидорӣ ва дигаргунсозиҳои иҷтимоиро ба амал мебарорад [5-151с].

Дар шароити бозор услубҳои таъсиррасонии буҷетӣ ба истеҳсолоти чамъиятӣ кулан дигаргун мешаванд. Раванди бозсозии куллии муносибатҳои буҷетӣ ва механизмҳои буҷетӣ торафт авҷ мегиранд.

Гузариш ба бозор зарурияти тағйирдиҳии самт ва тамоюлҳои истифодаи маблағҳои буҷетиро ба миён мегузорад. Таҷрибаи давлатҳои Ғарб нишон медиҳад, ки дар давраи гузариш давлатҳо маблағҳои буҷетро асосан ба соҳаҳои прогрессивии иқтисодиёт, ки асоси мустақилияти иқтисодӣ ва талаботи стратегии инкишофи давлатро таъмин менамоянд, истифода меkunанд.

Аз нав тақсимкунии ДМ (даромади миллӣ) бо воситаи буҷет ба давлат имкон медиҳад, ки буҷетро ҳамчун фишанги мустақим, ё худ ғайримустақим барои танзими иқтисодиёт истифода намуда, мувозинатӣ ва мутаносибии иқтисодиётро таъмин намояд.

Истифодабарии механизми буҷетӣ бо воситаи андозҳо, имтиёзҳои андозӣ, ҳаҷм ва самтҳои сармоягузорӣ ба роҳ монда шуда, ҳамчун воситаи таъсиррасони ба сохти таркибии иқтисодиёт, шаклҳои хоҷагидорӣ,

ҳавасмандгардони фаъолияти шахрвандон оид ба ташкили соҳибкорӣ, васеъ гардонидани имконияти навсозии фондҳои асосии истеҳсолӣ, саривақт қорӣ намудани дастовардҳои илмӣ–техникӣ ва боло бурдани даромаднокию самаранокии истеҳсолот ва ғайраҳо ба роҳ монда мешавад.

Механизми маблағгузорию буҷетии соҳаҳои илм, тайёр кардан ва бозомӯзии кадрҳо, қорӣ намудани имтиёзҳо нисбат ба субъектҳои иқтисодӣ, ҳавасмандгардони оид ба кашфиётҳои нави илмӣ, тадқиқотҳо ва ғайраро дар бар мегирад.

Аз ҳисоби маблағҳои буҷет соҳаҳои иҷтимоӣ ба мисли маориф, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоӣ, шуғли аҳоли ва ғайра низ сармоягузори карда мешаванд.

Маблағҳои буҷет вобаста ба тамсилаҳои иқтисодӣ бозори интиҳобкардашуда сурат гирифта, сабаби инкишоф ё худ таназзули соҳаҳои истеҳсолӣ неъматҳои моддӣ ва соҳаи иҷтимоӣ мегарданд.

Буҷети давлатӣ дар асоси истифодаи шаклҳои махсуси механизмҳои иқтисодӣ (ба мисли даромад ва хароҷоти буҷет) таъмин карда мешавад.

Даромадҳои буҷетӣ манбаи асосии молиявии фаъолияти давлат мебошанд. Хароҷоти буҷетӣ бошад, ҳамчун воситаи қонсгардони талаботи умумидавлатӣ истифода мешаванд.

Яке аз вазифаҳои асосии буҷети давлатӣ ташкил намудани раванди тақсими манбаҳои молиявӣ, фароҳамоварии таносуби муайяни соҳаҳои иқтисодиёт, вобаста ба талаботи бозорҳои дохилию берунӣ ва вазифаҳои дар назди давлат гузошташударо дар бар мегирад.

Дар мавриди банақшагирии буҷетӣ таносуби мақсадноки фондҳои пулии мутамарказу ғайримутамарказ аз қониби субъектҳои моликият ба вучуд оварда мешаванд ва ҳиссаеро, ки ба ихтиёри буҷет гузаронида, ё дар ихтиёри худ нигоҳ медоранд, муайян мекунанд. Чӣ қадаре, ки дар мавриди банақшагирии буҷетӣ таносуби тақсими манбаҳои молиявӣ аз чихати илмӣ хубтар асоснок карда шуда бошад, ҳамон қадар миқдори соҳибкорон зиёд шуда, воридшавии манбаҳои молиявӣ ба буҷет афзунтар мегардад.

Раванди буҷетӣ шакли асосии омӯзиш ва банақшагирии ташкилу тақсим ва самаранок мақсаднок истифодабарии манбаҳои молиявии мутамарказ мебошад [2]. Раванди буҷет на танҳо маънои чамъ кардану тақсим намудани манбаҳои молиявиро дорад, балки қисми фаъолияти молиявие мебошад, ки

дар асоси илм бо мақсади таъмину таркиби иқтисодиёт ба роҳ монда мешавад.

Асоси онро танзими буҷетҳо ва дар байни ноҳияҳо аз нав тақсимнамоии манбаҳои молиявӣ ташкил медиҳад. Раванди буҷет тибқи қонунҳои фаъолияти ташкилотҳои ҳукуматӣ, идораи онҳо оид ба таҳия, баррасӣ, тасдиқ кардан ва иҷро намудани буҷет ба роҳ монда мешавад.

Барои беҳтар ба роҳ мондани идоракунии буҷет, ба танзим даровардани банақшагирӣ ва иҷроиши буҷети давлатӣ тақлифҳои зеринро дар мақола мавриди таҳқиқ қарор дода, ба мақсад мувофиқ мешуморем:

1. Пеш аз маблағгузорӣ кардани ин ё он чорабинӣ таҳлили онро гузаронидан лозим аст. Оё месазад, ки ба онҳо пули давлатро сарф кунем? Маҳз дар асоси таҳлил қарорҳои дуруст қабул карда мешаванд;

2. Муайян намудани нақши буҷети давлатӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодию-иҷтимоӣ ва таъмини рушди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

3. Самтҳои асосӣ ва дараҷаи иҷроиши даромад ва харочотҳои буҷети давлатиро пешниҳод намудан;

4. Дар асоси таҳлили иҷроиши даромади буҷети ҷумҳуриявӣ сабабҳои тағйирёбии иҷроиши даромадҳоро муайян намуда, роҳҳои тақмилёбии иҷроиши онро пешниҳод намудан;

5. Молиякунонии буҷетӣ ва ташаккулёбии харочотҳои буҷети ҷумҳуриявӣ;

6. Муайян намудани роҳҳои асосии тақмили иҷроиши қисми харочоти буҷети ҷумҳуриявии мамлакат дар шароити имрӯзаи иқтисодиёт;

7. Субъектҳои поёнии амалкунанда, яъне корхонаҳо бояд кӯшиш намоянд, ки натиҷаи фаъолияти молиявӣ хоҷагидориашон дуруст ва шафоф ба роҳ монда шавад.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22 декабри соли 2023. [Захираи электронӣ] // www.president.tj.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №7, 2011.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2024» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №11, 2023 сол.
4. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. - Душанбе, 2016. - 104 с.
5. Афанасьев М.П. Бюджет и бюджетная система: учебник / М.П. Афанасьев, А.А.Беленчук, И.В.Кривоногов; под ред. М.П. Афанасьева, - 2- изд., перераб. И доп. - М.: Юрайт, 2010. - 452 с.
6. С.Ҳ. Ҳикматов, Ҷ. Саъдизода Буҷет ва низоми буҷетӣ: васоити таълимӣ Душанбе 2021с.
7. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.

ХУСУСИЯТҲОИ ТАНЗИМИ БОЗОРИ ҚОҒАЗҲОИ ҚИМТАНОК ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

***Раҳимзода Ф.М.**– ассистенти кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 988 21 55 51. E-mail: rakhimzoda2020@inbox.ru*

***Иброҳими Х.Х.**– ассистенти кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 888 80 19 63.*

***Худойбердиев Ҷ.М.** – унвонҷӯи кафедраи иқтисодиёти ҷаҳон, ДДМИТ. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. E-mail: jaha_1992@list.ru*

Дар мақолаи мазкур муаллифон хусусиятҳои танзими рушди бозори қоғазҳои қиматнокро мавриди таҳлил қарор додаанд. Қайд мешавад, ки танзими бозори қоғазҳои қиматнок ин батартибдорории фаъолияти иштирокчиён ва амалиётҳо дар байни онҳо дар бозори қоғазҳои қиматнок аз тарафи ташкилотҳои ваколатдори ҷамъият мебошад. Танзими бозори қоғазҳои қиматнок ҳамаи иштирокчиён: эмитентҳо, сармоягузoron, миёнаравҳои фондии касбӣ, ташкили инфраструктураи бозорро дар бар мегирад.

Калидвожаҳо: бозори қоғазҳои қиматнок, танзим, молия, ташкилотҳои худтанзим, унсурҳои танзим, иштирокчиёни касбӣ.

ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Рахимзода Ф.М. – ассистент кафедры биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992 988 21 55 51. Электронная почта: rakhimzoda2020@inbox.ru

Иброхими Х.Х. – ассистент кафедры биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992 888 80 19 63.

Худойбердиев Дж.М. - соискатель кафедры мировой экономики, ТГФЭУ. Адрес: 734067, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/14, Республика Таджикистан, E-mail: jaha_1992@list.ru

В данной статье авторы анализируют особенности регулирования развития рынка ценных бумаг. Отмечено, что регулирование рынка ценных бумаг — это регулирование деятельности участников и сделок между ними на рынке ценных бумаг уполномоченными государственными организациями. Регулирование рынка ценных бумаг охватывает всех участников: эмитентов, инвесторов, профессиональных биржевых маклеров, а также организации рыночной инфраструктуры.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, регулирование, финансы, саморегулируемые организации, элементы регулирования, профессиональные участники.

FEATURES OF SECURITIES MARKET REGULATION IN MODERN CONDITIONS

Rakhimzoda F.M. – Assistant Professor of the Department of Stock Exchange Activities, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 988 21 55 51. E-mail: rakhimzoda2020@inbox.ru

Ibrahimi H.H. – Assistant Professor of the Department of Stock Exchange Activities, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 888 80 19 63.

Khudoyberdiev J.M. - applicant of the Department of World economy, TSUFE. Address: Dushanbe, Nakhimov street, 64/14, Republic of Tajikistan. Email: jaha_1992@list.ru

In this article, the authors analyze the features of the regulation of the development of the securities market. It is noted that securities market regulation is the regulation of the activities of participants and transactions between them in the securities market by authorized public organizations. Securities market regulation includes all participants: issuers, investors, professional stock brokers, and the organization of market infrastructure.

Keywords: securities market, regulation, finance, self-regulatory organizations, regulatory elements, professional participants.

Воқеан, дар марҳилаи имрӯзаи тамаддуни башарӣ дар иқтисодиёти ҳар давлат бозори коғазҳои қиматнок ба баҳши муҳим табдил ёфтааст, ки муҳтаво ва динамикаи рушди иқтисодиро муайян мекунад. Инро бо асосҳои зерин метавон исбот кард, аз ҷумла, бозори қарз тавассути таъмин намудани захираҳои молиявӣ метавонад ҷаъолияти иқтисодии субъектҳои хоҷагии халқро ҳавасманд гардонад, инчунин, ба ҷаъолияти сармоягузориҳои сохторҳои соҳибкорӣ мусоидат намояд. Албатта, ин дар ҳалли муаммоҳои

иҷтимоии ҷамъият ва баланд бардоштани дараҷаи некуахлоқии аҳоли ифода меёбад.

Дар баробари ин, аҳамияти бозори қоғазҳои қимматнок ҳамчун воситаи муҳимтарини ҷалби сармояи хусусӣ ба рушди иқтисодии давлат хеле назаррас мегардад. Рушди он ба афзудани иқтидори мамлакат таъсири бевосита мерасонад. Дар маҷмӯъ, сатҳи рушди бозори қоғазҳои қимматнок ба сатҳи эътимоди мардум ба ислоҳоти иқтисодии ҷорӣ таъсири мустақим дорад, ки тавассути танзим амалӣ карда мешавад.

Давлат дар бозори қоғазҳои қимматнок ҳамчун субъекти алоҳидаи иқтисодӣ ба сифати харидор ё фурӯшанда метавонад баромад намояд. Хусусан ҳангоме, ки давлат моликиятро фурӯхтани мешавад, ё ин ки ҳангоме, ки давлат тавассути интишори қоғазҳои қимматноки давлатӣ қарз гирифтани мешавад, дар бозори қоғазҳои қимматнок ба сифати фурӯшанда баромад менамояд. Давлат метавонад тавассути каму зиёд намудани ҳаҷми арзаҳои қоғазҳои қимматноки алоҳида ба нархи онҳо дар бозор таъсир расонад.

Бояд қайд намуд, ки давлат дар бозори қоғазҳои қимматнок на танҳо ба сифти субъекти алоҳидаи иқтисодӣ баромад менамояд, балки ин бозорро тавассути фишангҳои маъмурӣ ва иқтисодӣ танзим менамояд. Танзими давлатии бозори қоғазҳои қимматнок асосан дар самтҳои зерин сурат мегирад:

- муайян намудани шаклҳои қоғазҳои қимматнок ва гардиши онҳо;
- муайян намудани тартиби ташкил ва фаъолияти ширкатҳои саҳомӣ;
- муайян намудани тартиби интишори қоғазҳои қимматнок;
- муайян намудани механизми андозбандӣ аз амалиёт бо қоғазҳои қимматнок;
- муайян намудани тартиби фаъолияти биржаҳои фондӣ ва амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок.

Танзими бозори қоғазҳои қимматнок ин батартибдарории фаъолияти иштирокчиён ва амалиётҳо дар байни онҳо дар бозори қоғазҳои қимматнок аз тарафи ташкилотҳои ваколатдори ҷамъият мебошад. Танзими бозори қоғазҳои қимматнок ҳамаи иштирокчиён: эмитентҳо, сармоягузoron, миёнаравҳои фондии касбӣ, ташкили инфраструктураи бозорро дар бар мегирад.

Танзими фаъолияти иштирокчиёни бозор метавонад: дохила ва беруна бошад.

Танзими дохила ин тобеияти фаъолияти ташкилоти мазкур ба ҳуччатҳои меъёрии худаш: оиннома, қоидаҳо ва дигар ҳуччатҳои меъёрии дохила, ки фаъолияти ин ташкилотро умуман, қисмҳо ва кормандони онро муайян мекунад, мебошад.

Танзими беруна ин тобеияти фаъолияти ташкилоти мазкур ба ҳуччатҳои меъёрии давлатӣ, дигар ташкилотҳо ва созишномаҳои байналхалқӣ мебошад.

Танзими бозори қоғазҳои қимматнок ҳама намудҳои фаъолият ва амалиётҳоро дар бар мегирад: эмиссионӣ, миёнаравӣ, сармоягузорӣ, ҷаллобӣ, гаравгузорӣ, трастӣ ва ғайра. Танзими бозори қоғазҳои қимматнок аз тарафи ташкилотҳое амалӣ карда мешавад, ки барои иҷрои вазифаи танзим ваколатдор карда шудаанд. Аз ин нуқтаи назар фарқ карда мешаванд:

- танзими давлатии бозор, ки аз тарафи органҳои давлатӣ амалӣ карда мешаванд;
- танзим аз тарафи иштирокчиёни касбии бозори қоғазҳои қимматнок ё худтанзимкунии бозор. танзими ҷамъиятӣ ё танзим ба воситаи афкори ҷамъият.

Дар назар дошта мешавад, ки ба ин ё он натиҷаҳои амали бозори қоғазҳои қимматнок аҳолии афкори худро васеъ баён мекунад ва давлат, ташкилот вобаста ба он амалҳои танзимӣ пиёда мекунад.

Қараёни танзим дар бозори қоғазҳои қимматнок унсурҳои зеринро дар бар мегирад:

- ба вучуд овардани таҳкурсии амалкунии бозор, яъне коркарди қонунҳо, қарорҳо, дастурамалҳо, қоидаҳо, нишондодҳои методӣ ва дигар нормаҳои меъёрӣ, ки фаъолияти бозорро ба тартиби эътирофи умум ва риояшаванда ба роҳ мемонад;
- интихоби иштирокчиёни касбии бозор. Бозори замонавии қоғазҳои қимматнок ба монанди дигар бозорҳо бе миёнаравҳои касбӣ вучуд доштани ғайриимкон аст. Лекин на ҳар як шахс ё ташкилот метавонад ҷои миёнаравро гирад. Барои ин ба талаботҳои муайян ҷавоб бояд дод (дониш, таҷриба, капитал);
- назорати риояи меъёру қоидаҳои амал кардани бозор;
- низоми муҷозот барои дур шудан аз меъёр ва қоидаҳо, ки дар бозор муқаррар карда шудаанд (таъкидномаҳои хаттӣ ва шифохӣ, ҷаримаҳо, ҷазои ҷиноӣ, ҷазоҳои шартӣ, баровардан аз ҳайати иштирокчиёни бозор).

Яке аз роҳҳои асосии дигари танзими бозори қоғазҳои қиматнок дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин танзимкунӣ тавассути ташкилотҳои худтанзими бозор ба ҳисоб меравад. Ташкилотҳои худтанзим – ин ташкилотҳои ғайридавлатии ғайритиҷоратӣ мебошанд, ки иштирокчиёни касбии бозори қоғазҳои қиматнок ихтиёран бо мақсади танзими чиҳатҳои муайяни бозор ташкил кардаанд. Давлат ба онҳо бо роҳи додани статуси давлатии ташкилоти худтанзим кафолати дастгирии давлатӣ медиҳад. Миқдори онҳо ва раванди қорашонро давлат муқаррар мекунад.

Ташкилоти худтанзим аз тарафи иштирокчиёни касбии бозори қоғазҳои қиматнок бо мақсади таъмини шароитҳои фаъолиятшон, риояи стандартҳои этикаи касбӣ, ҳимояи манфиатҳои иштирокчиёни касбии бозори қоғазҳои қиматнок, муқаррар кардани қоидаҳо ва стандартҳои гузаронидани амалиётҳо бо қоғазҳои қиматнок таъсис дода мешавад. Ташкилоти худтанзим на танҳо қоидаҳои стандартҳои рафтори иштирокчиёни бозор ва малиётҳоро муқаррар мекунад, вай инчунин аз болои иҷрои онҳо назорат мебарад. Ташкилоти худтанзим баъди гирифтани иҷозатнома ба фаъолият шурӯъ мекунад.

Адабиёт

8. Каюмов, Н.К. Экономические реформы в Таджикистане: история, последствия и уроки [Текст] / Н.К.Каюмов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2006. – № 4. – С.81-87.
9. Каюмов, Н.К. Глобализационные процессы и экономические проблемы Таджикистана [Текст]/ Н.К. Каюмов, Т.Н. Назаров, И.И. Махмудов, Р.К. Рахимов, Х.У. Умаров. // Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2003. № 4. С. 5–64.
10. Раҳимзода, Ф. М. Заминаҳои назариявии пайдоиш ва рушди бозори молиявӣ / Ф. М. Раҳимзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – №. 4-1(38). – Р. 375-382. – EDN CSXIJJ.
11. Аҳадов, И. Қ. Роҳҳои таъмини устувории молиявии бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / И. Қ. Аҳадов, Ф. М. Раҳимзода, Ҳ. Ҳ. Иброҳими // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №. 10-2. – Р. 98-104. – EDN XPYDGW.
12. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости

экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.

13. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.

14. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.

15. Азизов, С. А. Эволюция форм государственного регулирования рыночной экономики посредством использования финансовых механизмов / С. А. Азизов, Б. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2018. – № 3. – С. 38-45. – EDN QAEDYV.

16. Шарипов Б.М. Формирование полноценного финансового рынка как необходимое условие устойчивого экономического развития Таджикистана/ Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. 2011. № 3 (28). С. 42.

17. Абдулхакова, К. Р. Противодействие корпоративному мошенничеству - основа финансовой устойчивости хозяйствующего субъекта / К. Р. Абдулхакова, В. В. Земсков // Финансовая жизнь. – 2018. – № 4. – С. 50-52. – EDN VOIRXG.

МАСЪАЛАИ АРЗЁБИИ РУШДИ БОЗОРИ КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОК

Солиев Н.А. - муаллими калони кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Сурога: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к.Нахимов 64/14. Тел.: (+992) 908-83-38-45. E-mail: Solievn@mail.ru.

Дар мақола масъалаҳои ташаккули ба дурнамои рушди бозори коғазҳои қиматнок дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Қайд мешавад, ки тибқи методологияи Хазионаи байналмилалӣ асбоб, хангоми арзёбии умқи бозори коғазҳои қиматнок ба дараҷаи рушди бозорҳои маҳаллӣ, бахусус бозори коғазҳои қиматнок ва нишондиҳандаҳои, ки ҳаҷми маблағҳои молиявиро тавсиф мекунанд, инчунин, нишондиҳандаи баҳши молиявӣ дар саросари кишвар ва нишондиҳандаҳои тавсифкунандаи сармоягузорию иқтисоди бозори коғазҳои қиматнок диққати махсус дода мешавад.

Калидвожаҳо: коғазҳои қиматнок, маблағгузорӣ, баҳши молиявӣ, субъектҳои хоҷагидорӣ, “Индекси рушди молиявӣ”.

ВОПРОС ОЦЕНКИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ

Солиев Н.А. - старший преподаватель кафедры биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Нахимова 64/14. Тел.: (+992) 908-83-38-45. Электронная почта: Solievn_@mail.ru.

В статье рассматриваются вопросы становления и перспективы развития рынка ценных бумаг в Республике Таджикистан. Отмечено, что согласно методологии Международного валютного фонда при оценке глубины рынка ценных бумаг особое внимание уделяется степени развития локальных рынков, в частности рынка ценных бумаг и показателям, характеризующим объем финансовых средств, а также показателям финансового сектора в целом по стране и показателям, характеризующим инвестиционный потенциал рынка ценных бумаг.

Ключевые слова: ценные бумаги, финансирование, финансовый сектор, хозяйствующие субъекты, «Индекс финансового развития».

THE ISSUE OF ASSESSING THE DEVELOPMENT OF THE SECURITIES MARKET

Soliev N.A. - Senior Lecturer, Department of Stock Exchange Activities, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Tel.: (+992) 908-83-38-45. E-mail: Solievn_@mail.ru.

The article examines the issues of the formation and prospects for the development of the securities market in the Republic of Tajikistan. It is noted that according to the methodology of the International Monetary Fund, when assessing the depth of the securities market, special attention is paid to the degree of development of local markets, in particular the securities market, and indicators characterizing the volume of financial funds, as well as the financial sector indicator throughout the country and indicators characterizing the investment potential of the securities market.

Keywords: securities, financing, financial sector, economic entities, “Financial Development Index”.

Дар солҳои соҳибхитории Тоҷикистон ҳуҷҷатҳои гуногуни барномавии ҳалли муаммоҳои тезутунди иҷтимоӣ иқтисодӣ кишвар ба гурӯҳи дигар вазифаҳои афзалиятнок масъалаҳои инкишофи шаклҳои нави моликиятдорӣ ва фароҳам овардани шароити зарурӣ барои рушди манбаъҳои нави маблағгузорӣ тавсеа гардиданд. Ҳалли ин масъалаҳо дар ҷумҳуриҳои собиқ шуравӣ мувофиқи хусусиятҳои тараққиёти ҳар як мамлакат бо роҳҳои гуногун ва ба таври гуногун сурат мегирифт. Дар он давлатҳое, ки бори нахуст ислоҳоти бозорӣ ба амал омад, аз ҷумла дар Тоҷикистон дар баробари пеш рафтани муносибатҳои бозорӣ маълум гардид, ки бидуни ҷорӣ намудани низоми самарабахши муносибатҳои молиявӣ ба натиҷаҳои пешбинишуда ноил шудан имконнопазир гардид.

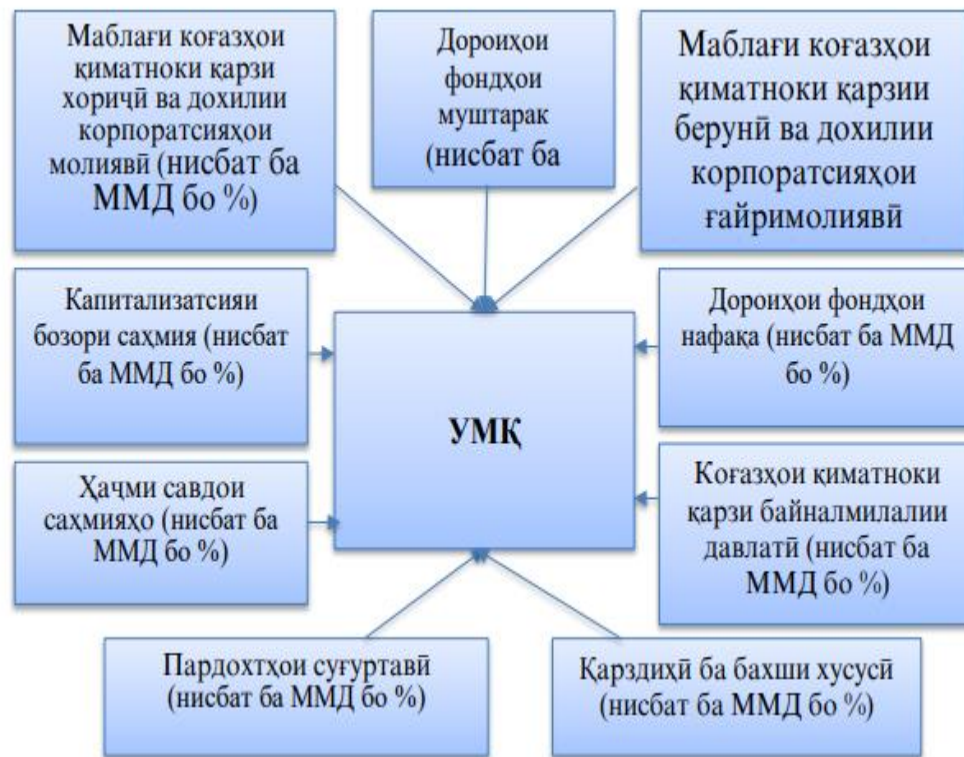
Маълум мешавад, ки дар шароити амиқтар шудани муносибатҳои бозорӣ, азбаски яке аз вазифаҳои муҳимтарини баҳши молиявӣ ин хизматрасонӣ ба муносибатҳои молиявӣ қарзие мебошад, ки байни

субъектҳои хоҷагии халқ ба миён меоянд, талабот нисбат ба тамоми сохторҳои бозори молиявии дохилӣ бештар мегардад.

Аз тарафи дигар, бахши молия як бахши муҳимми таъмини пулиро қарзии рушди иқтисоди кишвар ба шумор меравад. Ба ин муносибат дар марҳалаи муайяни тараққиёти хоҷагии халқ ба дараҷаи рушди бозори коғазҳои қиматнок баҳо додан зарурат пеш меояд. Аммо дар илми иқтисод то ҳол методологияи ягонаи арзёбии рушди бозори коғазҳои қиматнок дар байни иқтисодчиён вучуд надорад.

Одатан, баҳодиҳӣ ба муқоисаи маҷмуи васеи нишондиҳандаҳои эмпирикӣ асос меёбад. Дар баробари ин, дар амалияи ҷаҳонӣ коршиносони Бонки ҷаҳонӣ барои арзёбии рушди молиявӣ аз методологияи худ истифода мебаранд, ки бо нишондиҳандаҳои ҳисобӣ муайян карда мешавад, ки параметрҳои дастрасӣ ва самаранокӣ рушди бозорҳои молиявиро нишон медиҳанд. Дар баробари ин, маънии нишондиҳандаҳо ҳисобҳои маҷмуи нишондиҳандаҳои алоҳидаро дар бар мегирад, ки баъдан ҷамъ карда мешаванд. Ҳисобҳо оид ба нишондиҳандаҳо дар кишварҳо аз ҷониби коршиносони Хазиначи байналмилалӣ асёр (ХБА) ҳамасола анҷом дода шуда, дар шакли гузориши ҳисоботӣ “Индекси рушди молиявӣ” нашр мешаванд.

Бояд таъкид кард, ки тибқи методологияи Хазиначи байналмилалӣ асёр, ҳангоми арзёбии умқи бозори коғазҳои қиматнок ба дараҷаи рушди бозорҳои маҳаллӣ, бахусус бозори коғазҳои қиматнок ва нишондиҳандаҳои, ки ҳаҷми маблағҳои молиявиро тавсиф мекунанд, инчунин, нишондиҳандаи бахши молиявӣ дар саросари кишвар ва нишондиҳандаҳои тавсифкунандаи сармоягузорию иқтисодии бозори коғазҳои қиматнок диққати махсус дода мешавад. Методологияи арзёбии умқи бозори коғазҳои қиматнок дар қорҳои олимони рус ва қирғиз муфассалтар шарҳ дода шудааст, ки дар расми 1 оварда шудаанд.

Расми 1. Методологияи арзёбии умқи бозори коғазҳои қиматнок

Воқеан, дар марҳилаи имрӯзаи тамаддуни башарӣ дар иқтисодиёти ҳар давлат бозори коғазҳои қиматнок ба бахши муҳим табдил ёфтааст, ки муҳтаво ва динамикаи рушди иқтисодиро муайян мекунад. Инро бо асосҳои зерин метавон исбот кард, аз ҷумла, бозори қарз тавассути таъмин намудани захираҳои молиявӣ метавонад фаъолияти иқтисодии субъектҳои хоҷагии халқро ҳавасманд гардонад, инчунин, ба фаъолияти сармоягузори сохторҳои соҳибкорӣ мусоидат намояд. Албатта, ин дар ҳалли муаммоҳои иҷтимоии ҷамъият ва баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволии аҳоли ифода меёбад.

Дар навбати худ, яке аз қисми таркибии бахши молиявӣ рушди бозори суғурта буда, тавассути ҳифзи манфиатҳои иқтисодии субъектҳои хоҷагидор имкон медиҳад, ки таваккал ва хавфи субъектҳоро ҷиҳати аз даст додани манфиатҳои амволӣ танзим намояд. Қайд карда мешавад, татбиқи ҳолати идоракунӣ дар шароити ноустувор, номутавозунӣ ва пешгӯинашаванда дар бозори миллӣ аҳаммияти калон дорад. Дар баробари ин, аҳаммияти бозори коғазҳои қиматнок ҳамчун воситаи муҳимтарини ҷалби сармояи хусусӣ ба рушди иқтисодии давлат хеле назаррас мегардад. Рушди он ба афзудани иқтидори мамлакат таъсири бевосита мерасонад. Дар маҷмӯъ, сатҳи рушди

бозори когазҳои қиматнок ба сатҳи эътимоди мардум ба ислоҳоти иқтисодии ҷорӣ таъсири мустақим дорад.

Дар адабиёти иқтисодӣ дараҷаи рушди бозори когазҳои қимтанок бо роҳҳои гуногун баҳо дода мешавад ва барои ин равишҳои гуногун истифода мешаванд. Бояд гуфт, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ маъмултарин равиши систематикӣ, ки аз ҷониби мутахассисони Хазиона байналмилалӣ асёр таҳия шудааст, яъне индекси рушди молиявӣ мебошад. Хазиона байналмилалӣ асёр солҳои охир тақрибан ба методологияи худ шохиси рушди молиявӣ 184 кишвари ҷаҳонро пешниҳод кардааст, ки тибқи он рейтингҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ муайян шудааст.

Ҳамчунин, ба андешаи олимони ҷаҳон баҳодиҳии рушди бозори фондӣ аз ҷуний нишондиҳандаҳо, ба монанди коэффитсиенти бозории капитализатсияи фирмаҳо, индикаторҳои сатҳи шаффофият, нишондиҳандаҳои ошкорбаёнӣ, тағйирёбии индексҳои фондҳо ва ғайра истифода бурдан мумкин аст.

Сарфи назар аз мавҷудияти усулҳои гуногуни арзёбии ҳамаи ҷузъҳои бозори когазҳои қиматнок, мо ҷуний мешуморем, ки Хазиона байналмилалӣ асёр, аниқтар мутахассисони он методологияи беҳтаринеро истифода мебаранд, ки имкон медиҳад тамоми ҷанбаҳои мавҷудаи фаъолияти субъектҳои бозори когазҳои қиматнок ба назар гирифта шаванд. Қайд кардан зарур аст, ки дар рушди иқтисоди кишвар дар марҳилаи ҷуний як қатор тамоюлҳои манфӣ мавҷуданд, ки таҳлил ва арзёбии илмӣ рушди бозорҳои молиявиро тақозо мекунад. Аз ҷумла :

1. Суръати пасти монетизатсия дар соҳаи хоҷагии халқ, ки аз нарасидани пул дар иқтисодиёт шаҳодат медиҳад ва маблағҳои дар ихтиёри аҳоли мавҷудбуда ба бонкҳо намеравад. Мавриди зикр аст, ки аз сабаби набудани воситаҳои муомилот дар иқтисодиёт пули нақд ба бахши молиявӣ равона карда шуд, зеро фурӯши дубораи пул ғайриқонуний гардид;

2. Нокифоя будани сармояи муомилоти бисёр корхонаҳои кишвар ё фарсудаҳои онҳо, ки ба рақобатпазирии ин корхонаҳо таъсир мерасонад;

3. Сатҳи пасти қобилияти пардохтпазирии аҳоли;

4. Вазъияти номусоид дар баъзе соҳаҳои саноат, ки боиси бад шудани шуғл дар иқтисодиёт гардид;

5. Андозбандии баланд, ки ба қобилияти корхона дар идоракунии озоди пули нақд таъсири манфӣ мерасонад. Дар ҳуло, қайд кардан зарур аст, ки хусусияти холи давраи гузариш, ки дар ҷомеаи мушаххас ба амал меояд, рушди сусти институтҳои бахши молиявӣ мебошад, ҳамчунин, ноустуворӣ ва

фаъолияти безътимоди иқтисодӣ онҳоро мушоҳида кардан мумкин аст. Аз ин бармеояд, ки масъалаҳои ҷалб ва тақсимои захираҳои молиявӣ чи дар сатҳи соҳибкорӣ ва чи дар сатҳи давлатӣ авлабият пайдо карда истодаанд, ки ин муҳимияти рушди бозори молиявиро муайян мекунад.

Адабиёт

1. Каюмов, Н.К. Экономические реформы в Таджикистане: история, последствия и уроки [Текст] / Н.К.Каюмов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2006. – № 4. – С.81-87.
2. Каюмов, Н.К. Глобализационные процессы и экономические проблемы Таджикистана [Текст]/ Н.К. Каюмов, Т.Н. Назаров, И.И. Махмудов, Р.К. Рахимов, Х.У. Умаров. // Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2003. № 4. С. 5–64.
3. Раҳимзода, Ф. М. Заминаҳои назариявии пайдоиш ва рушди бозори молиявӣ / Ф. М. Раҳимзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – №. 4-1(38). – Р. 375-382. – EDN CSXIID.
4. Аҳадов, И. Қ. Роҳҳои таъмини устувории молиявии бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / И. Қ. Аҳадов, Ф. М. Раҳимзода, Ҳ. Ҳ. Иброҳими // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №. 10-2. – Р. 98-104. – EDN XPYDGW.
5. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
6. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.
7. Азизов, С. А. Эволюция форм государственного регулирования рыночной экономики посредством использования финансовых механизмов / С. А. Азизов, Б. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2018. – № 3. – С. 38-45. – EDN QAEDYV.
8. Шарипов Б.М. Формирование полноценного финансового рынка как необходимое условие устойчивого экономического развития Таджикистана/ Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. 2011. № 3 (28). С. 42.

НАҚШИ БОЗОРИ ҚОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОК ДАР САНОАТИКУНОНИИ КИШВАР

Ҳамидова М. М. - муаллимаи калони кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 907-18-40-04.

Дар мақола нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар рушди сектори саноатии иқтисодиёт баррасӣ шудааст. Ҳавасмандгардонии истеҳсолот ва сармоягузорӣ, азнавсозии сохторӣ ва баланд бардоштани самаранокии рушди саноат омилҳои муайянкунандаи ташаққули иқтисоди бозорӣ мебошанд. Дар шароити иқтисоди бозории муосир қоғазҳои қиматнок ҳамчун воситаи тағйирпазир барои сармоягузории захираҳои пулии озодаи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ баромад меkunанд. Ҳамзамон доир ба нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар ҳадафи чоруми мамлакат, яъне саноатикунонии давлат таҳлилҳои илмӣ анҷом додаанд. Ба ғайр аз ин, нақши қоғазҳои қиматнок ва мавқеи истифода намудани онҳо дар корхонаҳои калони саноатии кишвар нишон дода шуда, муайян мегардад, ки дар оянда чунин тарзи истифодабарии қоғазҳои қиматнок дар ҳолати саноатикунонӣ аҳмияти калони илмӣ амалӣ дорад.

Калидвожаҳо: бозори қоғазҳои қиматнок, биржаи фондӣ, қоғазҳои қиматнок, саноатикунонӣ, сармоя.

РОЛЬ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ СТРАНЫ

Ҳамидова М.М. – старший преподаватель кафедры менеджмента Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 907-18-40-04.

В статье рассматривается роль рынка ценных бумаг в развитии промышленного сектора экономики. Стимулирование производства и инвестиций, структурная перестройка, повышение эффективности развития промышленности являются определяющими факторами формирования рыночной экономики. В условиях современной рыночной экономики ценные бумаги выступают гибким средством инвестирования свободных денежных средств юридических и физических лиц. В то же время был проведен научный анализ роли рынка ценных бумаг в достижении четвертой цели страны, а именно индустриализации государства. Кроме того, показана роль ценных бумаг и место их использования на крупных промышленных предприятиях страны, а также определено, что в будущем этот способ использования ценных бумаг в условиях индустриализации будет иметь большое научное и практическое значение.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, фондовая биржа, ценные бумаги, индустриализация, капитал.

ROLE OF THE SECURITIES MARKET IN THE INDUSTRIALIZATION OF THE COUNTRY

Hamidova M.M. – Senior Lecturer, Department of Management, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe Highway, Nakhimov Street 64/14. Phone: 907-18-40-04.

The article discusses the role of the securities market in the development of the industrial sector of the economy. Stimulation of production and investment, structural restructuring and

increasing the efficiency of industrial development are the determining factors in the formation of a market economy. In the conditions of a modern market economy, securities act as a flexible tool for investing free cash resources of legal entities and individuals. At the same time, scientific analyses have been conducted on the role of the securities market in the fourth goal of the country, namely the industrialization of the state. In addition, the role of securities and the position of their use in large industrial enterprises of the country are shown, and it is determined that in the future this method of using securities in the context of industrialization will have great scientific and practical significance.

Key words: securities market, stock exchange, securities, industrialization, capital.

Дар шароити кунунӣ мавҷудияти захираҳои молиявӣ барои таъмини рушди устувори иқтисоди мамлакат аҳамияти хоса дорад. Барои ин зарур аст, ки дар баробари низоми устувори бонкӣ инфрасохтори воситаҳои молиявӣ ба пешво нигаронидашуда таъсис дода шавад.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати таҳияи абзорҳои «сабз»-и маблағгузорию иқтисод ва табдил додани кишвар ба кишвари «сабз» то соли 2037 таъкид шудааст. Дар ин замина татбиқи Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037 инчунин истифодаи шаклҳои нави маблағгузорӣ, бахусус вомбаргҳои «сабз», таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорию «сабз», қоғазҳои қиматноки «сабз» ва технологияҳои молиявӣ «сабз»-ро тақозо мекунад.

Дар замони муосир, раванди ташкил мусонисбатҳои молиявиро бе иштироки қоғазҳои қиматнок тасаввур кардан номумкин ҳаст. Маҳз, ба тавасутии онҳо дар чараёни амалӣ намудани муносибатҳои иқтисодию молиявӣ, байни субъектони иқтисодӣ шартномаҳои дутарафӣ баста мешаванд, ки дар асноди онҳо зиннаҳои аввалини ташаккули селаҳои молиявӣ хусусияти хос дошта, мушоҳида мешавад. Мавқеъ ва саҳми онҳо дар низоми пардохти гуногун арзёби карда мешаванд, ки иштироки онҳо раванди муносибатҳои молиявиро метезонанд. Яъне, бо истифода аз намуд ва шаклҳои қоғазҳои қиматнок, дар корхонаҳои алоҳида шаклгирии фаъолияти иннеститсионӣ ба назар мерсад, ки ба ин васила ба бахшҳои алоҳидаи иқтисодиёти миллий захираҳои пулӣ ҷалб карда мешаванд, ки иқтидори молиявӣ иқтисодиёт такмил меёбад. Барои ба чунин натиҷаҳо ноил гаштан ва ҷалби бештари сармоя, мавҷудияти бозори қоғазҳои қиматнок зарур мебошад, ки тамоми субъектони иқтисодӣ бояд ба он дастраси дошта бошанд.

Унсури асосии инфрасохтори бозор сармоя мебошад. Ширкатҳои бозори сармоя захираҳои иловагии молиявӣ пешниҳод намуда, барои инъикоси захираҳои молиявӣ арзону дарозмуддат шароит фароҳам меоранд, ки омили муҳимтарини давраи пасазбӯҳронӣ маҳсуб мешавад. Қоғазҳои қиматнок воситаи асосии баркарор намудан ва инкишоф додани усулҳои иқтисоди бозорӣ мебошанд. Ин қоғазҳо хуччатҳои мебошанд, ки ҳукуки моликиятро медиҳанд, бо ёрии қоғазҳои қиматнок ба моликияти ҷамъияти саҳомӣ — моликияти хусусӣ табдил додани моликияти давлатӣ таъмин карда мешавад. Бозори қоғазҳои қиматнок тавассути системаи ягонаи муассисаҳои молиявӣ сарчашмаҳои молиявӣ рушди иқтисодиро ташкил медиҳад ва захираҳои сармоягузорию тақсим мекунад.

Бозори қоғазҳои қимматнок яке аз қисмҳои асосии баҳши молиявии иқтисодиёт ба шумор рафта, роҳҳои табдилдиҳии пасандозро ба сармоя таъмин намуда, самтҳои ғойданоки истифодаи сармояро инъикос менамояд. Аз ин ҷо бармеояд, ки бозори қоғазҳои қимматнок бо инфрасохторҳои таркибиаш саҳми арзанда дар рушди иқтисодиёт доранд, ки маҳз дар ин бозор сарчашмаҳои молиявии дарозмуддати рушди иқтисодӣ ташкил меёбанд, ки баъдан онҳо дар асоси сохти таркибишон ба бахшҳои гуногуни иқтисодиёт, ҳамчун сармоя ворид мегардад. Таъсири бозори қоғазҳои қимматнокро ба рушди иқтисодиёт, ба таҳлили намудҳои ин бозор арзёби карда мешавад. Яъне ҷуноне, маълум ҳафт бозори мазкур дар сохтори худ, бозорҳои аввалиндараҷа ва дуюмдараҷаи қоғазҳои қимматнокро дорост.

Яке аз сифатҳои асосии иқтисоди бозорӣ қоғазҳои қиматнок мебошад. Дар баробари вуҷудати иқтисодиёти бозор муомилоти қоғазҳои қиматнок зиёд мешавад.

Саҳмияҳо, амволи ғайриманкул, вомбаргҳо, қоғазҳои қиматноки давлатӣ, сертификатҳои амонатӣ ва амонатӣ, векселҳо ва чекҳо ҳаракати молро инъикос мекунанд. Аз ин рӯ, барои кушодани моҳияти иқтисодии онҳо сифатҳои иловагии қоғазҳои қиматнокро омӯхтан лозим аст. Бе ин сифатҳо ҳуҷҷатҳо мақоми қоғазҳои қиматнокро гирифта наметавонанд. Пеш аз ҳама қоғазҳои қиматнок ҳамчун ҳуҷҷати тасдиқкунандаи ҳуқуқи моликият дар шакли ҳуқуқи моликият (саҳмияҳо, векселҳо, чекҳо ва ғайра) амал мекунанд.

Нақши қоғазҳои қиматнокро бо роҳи дуруст ҳалли масъалаҳои барориши онҳо, ҷойгирӣ, хариду нигоҳдорӣ ва фурӯши онҳо ва пешгирии таваккалҳо таъмин кардан мумкин аст.

Нақши қоғазҳои қиматнок дар соҳаи истеҳсолот ва муомилот, дар муносибатҳои молиявӣ қарзӣ, муомилоти пул ва соҳаҳои саноат зоҳир мегардад.

Нақши қоғазҳои қиматнок дар иқтисодиёт, дар соҳаҳо, соҳаҳо, шаклҳои моликият ва иқтисодҳои гуногун инкорнопазир аст.

Вазъияти бозори қоғазҳои қиматнок дар рушди устувори иқтисодиёт нақши муҳим дорад.

Паст шудани нархи қоғазҳои қиматнок амонатгуздоронро хеле заиф мегардонад. Дар натиҷа, онҳо истеҳсоли худро маҳдуд мекунанд ва талабот ба мол ва хидматҳо кам мешавад. Дар корхонаҳо маҳсулоти фурушнашуда ҷамъ шуда, ҳаҷми истеҳсолот кам шуда, коргарон аз кор хориҷ мешаванд, ки ин бештар таъсир мерасонад.

Ташкил ва рушди бозори фондӣ ба рушди баҳши корпоративӣ ва раванди хусусигардонӣ вобаста аст. Барои таъмини фаъолияти мўътадил ва рушди бозори қоғазҳои қиматнок дар Тоҷикистон тамоми фаъолиятҳои зарурии ҳуқуқӣ ва инфрасохтори институтсионалӣ фароҳам оварда шудаанд.

Мақсади асосии давлат дар бозори қоғазҳои қиматнок табдил додани бозори кунунӣ ба бозори ҳамаҷониба, самаранок ва рақобатпазир мебошад, ки имкон медиҳад, ки инвеститсияҳо бо мақсади навоарӣ ва рушд ҷамъоварӣ карда шаванд. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо, амалӣ намудани чорабиниҳои зерин мувофиқ аст.

- татбиқи механизмҳои, ки субъектҳои хоҷагидориро барои ҷалби захираҳои молиявӣ ҳавасманд мекунанд;

- таҳияи низоми даъват ва бидуни даъват барои таъмини риояи ҳуқуқ ва манфиатҳои сармоягузoron эмитентҳо;

- дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии талабот ба қоғазҳои қиматнок тавассути таъмини риояи ҳуқуқи сармоягузoron аз ҷониби эмитентҳо;

- ба низом даровардани риояи меъёрҳои идоракунии корпоративӣ ва ифшои зарурии иттилоот аз ҷониби эмитентҳо.

- таҳияи концепсияи Стратегияи амнияти милли, ки ба манфиатҳои миллии кишвар ҷавобгӯ бошад.

- тақмили пайвастаи бозори қонунгузорӣ ва танзим ва назорати қатъӣ аз болои риояи қонунгузории амалкунанда.

- таъмини ҳуқуқ ва амнияти молиявии сармоягузoron.

Бозори аввалиндараҷаи қоғазҳои қиматнок характери хос дорад, ки дар он барориш ва тақсимои аввалияи қоғазҳои қиматнок ба роҳ монда мешавад ва маблағҳои молиявӣ ҷалб карда мешаванд. Бозори аввалия аз маҷмӯи муносибатҳои зерин иборат мебошад, ки дар инҷо бастанӣ шартнома байни сармоягузорҳо, иштирокчиёни касбии бозори қоғазҳои қиматнок ва намоёндагонӣ онҳо доир ба эмиссия ва барориши қоғазҳои қиматнок сурат мегирад, ки хусусияти хос доранд.

Яке аз хусусиятҳои асосии бозори аввалия дар он дарҷ мегардад, ки маълумот оиди эмитент мавҷуд мебошад, ки барои интихоби намуди қоғазҳои қиматнок ва инвеститсияи минбаъда шароити муфид меофарад. Дар раванди барориши аввалияи қоғазҳои қиматнок ҷалби маблағҳои пулӣ аз тарафи эмитентҳо мушоҳида мешавад. Бозори мазкур яке аз механизмҳои асосии таъминкунандаи молиявии бахши воқеии иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Дар давлатҳои пешқадами дунё, ба монанди ИМА ва Бритониёи Кабир, саҳми бозори қоғазҳои қиматнок дар самти ҷалби сармоя нисбати бозори бонкӣ мавқеи хос дорад. Яъне, тавассути бозори қоғазҳои қиматнок, бештар сармоя ба иқтисодиёти ин давлатҳо ворид мегардад. Назар ба бозори бонкӣ, ин бозор дар ҷалби сармоя ба иқтисодиёт фаъолтар мебошад.

Дар шароити муосир, нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар ҷамъоварии сармояи иловагӣ хело ҳам назаррас мебошад. Бозори қоғазҳои қиматнок ҳамчун манбаи иловагии маблағгузории иқтисодиёт ба ҳисоб меравад, ки ба бозори қарзи алокаи зич дорад. Илова бар ин, сустшавӣ ва тезонидани амалиётҳо дар бозори қоғазҳои қиматнок ба ҳаракати сармоя, сохтор ва фаъолияти он таъсири назаррас дорад.

Бозори қоғазҳои қиматнок яке аз омилҳои муҳимтарини рушди иқтисодиёт ва санъатикунонии кишвар мебошад. Ин бозор барои ҷалби сармоя, таъмини манбаҳои молиявии тӯлонӣ барои лоиҳаҳои саноатӣ ва инноватсионӣ аҳамияти калон дорад.

Нақши он дар санъатикунонӣ:

1. Ҷалби сармояҳо:

- Ба воситаи фурӯши аксияҳо ва облигатсияҳо, ширкатҳои саноатӣ метавонанд маблағҳои лозимиро барои рушди истеҳсолот, харидории техникаи нав ё кушодани корхонаҳои нав ҷалб намоянд.

- Ин бозор ба ширкатҳо имконият медиҳад, ки ба воситаи саҳмияҳо (аксияҳо) сармояи хусусӣ ва байналмилалиро ҷалб кунанд.

2. Ташаккули инфрасохтори молиявӣ:

- Фаъолияти бозори қоғазҳои қиматнок ба ташаккули бонкҳо, ширкатҳои бимӣ ва дигар институтҳои молиявӣ мусоидат мекунад, ки ин ба рушди умумии системаи молиявии кишвар манфиат мерасонад.

3. Таъмини шаффофият ва эътимод:

- Бозори қоғазҳои қиматнок бо тартиботи қонунӣ ва назорати дуруст корпоратсияҳоро ба шаффофӣ ва масъулияти иҷтимоӣ меорад. Ин ба эътимоди сармоягузoron ва ҷалби сармояи хориҷӣ кумак мекунад.

4. Дастгирии лоиҳаҳои калони саноатӣ:

- Лоиҳаҳои энергетикӣ, нақлиётӣ, истеҳсоли технологӣ ва дигар соҳаҳои саноатӣ метавонанд ба воситаи эмиссияи қоғазҳои қиматнок (масалан, облигатсияҳои корпоративӣ) маблағҳои зарурӣ ҷамъ оварда, ба инкишофи саноатӣ суръат бидиҳанд.

5. Ҳамгирӣ бо бозорҳои ҷаҳонӣ:

- Фаъл намудани бозори қоғазҳои қиматнок ба кишвар имконият медиҳад, ки ба шабакаҳои сармоягузории байналмилалӣ пайваст шавад ва аз технологияҳо ва таҷрибаҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ истифода барад.

Чорабиниҳои зарурӣ барои рушд:

- Таҳкими ҷобачояки ҳуқуқӣ ва назорати эффективӣ.
- Ташвиқи маълумотномадиҳӣ дар бораи имкониятҳои сармоягузорӣ.
- Таҳияи мутахассисони молиявӣ ва технологияҳои муосир.
- Ҳамкориҳо бо бозорҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ.

Намунаҳои муваффақ:

-Бозори қоғазҳои қиматноки ИМА (NYSE): Яке аз асосҳои рушди саноати амрикоӣ аст.

-Шангай (SSE) ва Ҳонконг (HKEX): Ба рушди саноати Чин дар ҷанд даҳсолаи охир кумак карданд.

Нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар санъатикунони кишвар аз ҷанд ҷанба муҳим аст:

1. Иқтисодӣ ва истеҳсолот

- Сармоягузорӣ ва арзишҳои иқтисодӣ: Истеҳсоли қоғазҳои баландсифат (масалан, қоғазҳои махсуси барои нашриёт, бастабандӣ, ё технологӣ) ба рушди саноати кишвар мусоидат мекунад. Ин гуна маҳсулот барои фурӯш дар бозорҳои байналмилалӣ ҷолиб аст ва метавонад даромади азими арузии воҳидҳои хориҷӣ оварда расонад.

- Рушди саноатҳои вобаста: Бозори қоғазҳои қиматнок саноатҳои дигарро (масалан, бастабандӣ, китобсозӣ, технологӣ) таъмин мекунад, ки ин ба рушди умумӣ мусоидат менамояд.

2. Такмили технология ва инноватсия

- Истифодаи технологияҳои пешрафта: Истеҳсоли қоғазҳои мураккаб (масалан, қоғазҳои электронӣ, қоғазҳои зебӣ барои санъат) талаботи баланд ба технологӣ дорад. Ин сармоягузорӣ ба таҳкими пойгоҳи илмю-техникии кишвар мусоидат мекунад.

- Таҳияи кадрҳои мутахассис: Ин соҳа ба тайёр намудани мутахассисони баландихтисос (масалан, муҳандисони химиявӣ, дизайнерҳо) мусоидат менамояд.

3. Экологӣ ва истеҳсоли устувор

-Истеҳсоли ҳаловатманд: Бозори қоғазҳои қиматнок аксар вақт бо стандартҳои экологӣ ва истифодаи моддаҳои тоза (масалан, қоғазҳои аз чузъҳои табиӣ сохташуда) алоқаманд аст. Ин ба рушди иқтисодиёти сабз ва ҷалби сармоягузорони байналмилалӣ кумак мекунад.

-Самаранокӣ: Истеҳсоли қоғазҳои баландсифат бо усулҳои нав ва самарабахшӣ ба кам кардани талафоти моддаҳои хом мусоидат менамояд.

4. Ҳамгирӣ бо бозорҳои ҷаҳонӣ

- Иқтидори рақобатпазирӣ: Кишварҳое, ки қоғазҳои нодир ва қиматнок истеҳсол меkunанд (масалан, Финляндия, Шветсия), дар бозорҳои байналмилалӣ мавқеи мустаҳкам доранд. Ин ба эҳтиёҷоти саноатии дигар кишварҳо ҷавобгӯ аст.

-Ташаккули брендҳои миллий: Истеҳсоли маҳсулоти баландсифат ба эҷоди брендҳои маъруф дар сатҳи байналмилалӣ мусоидат мекунад.

5. Таъсир ба рушди иҷтимоӣ

-Таъмини фурусонатҳои корӣ: Соҳаи қоғазсозӣ барои кишварҳои бо захираҳои табиӣ (масалан, ҷангалҳо) фурусонатҳои зиёди корӣ фароҳам меорад.

-Ташвиқи фарҳанг ва маориф: Қоғазҳои баландсифат барои нашри китобҳо, санъат ва матбуот зарур аст, ки ин ба рушди маданият ва маълумот мусоидат мекунад.

Намунаҳои амалӣ:

-Финляндия аз рушди саноати қоғазсозӣ ба яке аз қувваҳои пешрафтаи иқтисодӣ табдил ёфт.

-Чопон қоғазҳои махсуси барои технологӣ (масалан, барои электроника) истеҳсол мекунад, ки ба рушди саноати дигараш кумак кардааст.

Дар заминаи татбиқи сиёсати саноатикунони босуръат, маблағгузори сабз инчунин бо баланд шудани мубрамияти татбиқи барномаи экологӣ дар равандҳои тичорат, пайдоиш ва рушди фаъоли воситаҳои нави молиявӣ, ки дар татбиқи стратегияҳои ESG мусоидат меkunанд, алоқаманд мебошад. Таъсиси системаи маблағгузори сабз татбиқи лоиҳаҳои гуногун, равишҳо ва роҳҳои нави тичорати сабз ва ислоҳи сиёсати фискалӣ бо назардошти принципҳо ва талаботи иқтисоди “сабз”-ро дар бар мегирад. Рушди воситаҳои молиявӣ, аз ҷумла навъҳои нави вомбаргҳои сабз, ки ба ҳадафҳои рушди устувор алоқаманданд, дорои аҳамияти муҳим мебошад.

Бозори қоғазҳои қиматнок на танҳо ба рушди иқтисодиёт, балки ба тақмили технология, ҳифзи муҳити зист ва эҷоди фурусонатҳои иҷтимоӣ низ мусоидат менамояд. Барои кишварҳое ки захираҳои табиӣ моддаи хом (масалан, ҷангал) доранд, ин соҳа метавонад як мошини муҳими санъатикунонӣ бошад.

Бозори қоғазҳои қиматнок ба ҳайси як “раги молиявӣ” барои иқтисодиёт ва санъатикунонӣ хидмат мекунад. Таҳкими ин бозор ба кишвар имконият медиҳад, ки сармояи дохилию хориҷиро ҷалб намуда, лоиҳаҳои саноатии калонро амалӣ кунад ва ба рушди устувори иқтисодӣ ноил шавад.

Адабиёт

1. Аскинадзи В.М. Рынок ценных бумаг: Учебно-методический комплекс / В.М. Аскинадзи. -М., 2008. -С. 5-6.

2. Бобохонзода М.Ч. Танзими давлатии рушди рақобатпазирӣ дар комплекси агросаноатӣ: дис..барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмӣ иқтисод / М.Ч. Бобохонзода. -Душанбе, 2020. -13 с.
3. Бозори коғазҳои қиматнок ва фаъолияти биржавӣ / Р.Х. Қараев, Н.А. Солиев, А.Ш. Валиев, М.Р. Нурув. -Душанбе, 2019. -С.18.
4. Миркин Я. М. Ценные бумаги и фондовый рынок. - М.: Перспектива, - 2010 - с.204.
5. Семенова Е. В. Операции с ценными бумагами. - М.: Перспектива; ИНФРА-М, 2016.
6. Солдатенков И. С. Понятие рынка ценных бумаг и виды ценных бумаг в РФ и США // Юрид. науки. - 2012. - № 4. - С. 81-86.
7. Жуков Е.Ф. Рынок ценных бумаг.: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / Е.Ф. Жукова. -2-е изд., перераб. и доп. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. -136 с.
8. Икромов Ф.Н. Институциональные основы развития рынка ценных бумаг Республики Таджикистан. Монография / Ф.Н. Икромов. -Душанбе, 2020. -С.10.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Бозори коғазҳои қиматнок". №745 ш.Душанбе, 28.06.2011 с.
10. Косимова М.И. Особенности формирования и развития рынка капитала в экономике Таджикистана: дисс.. к.э.н. / М.И. Косимова. -Душанб, 2020. -С.140-142.
11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018 Сомонаи расмӣ. [Манбаи электронӣ]. Prezident.tj.
12. Сомонаи расмӣ "Биржаи фондии Осӣи Марказӣ". [Манбаи электронӣ]. <https://case.com.tj/tj>.
13. Сомонаи расмӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Манбаи электронӣ]. <http://sanoat.tj>.
14. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
15. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.
16. Азизов, С. А. Эволюция форм государственного регулирования рыночной экономики посредством использования финансовых механизмов / С. А. Азизов, Б. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2018. – № 3. – С. 38-45. – EDN QAEDYV.
17. Шарипов Б.М. Формирование полноценного финансового рынка как необходимое условие устойчивого экономического развития Таджикистана/ Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. 2011. № 3 (28). С. 42.

18. Абдулхакова, К. Р. Противодействие корпоративному мошенничеству - основа финансовой устойчивости хозяйствующего субъекта / К. Р. Абдулхакова, В. В. Земсков // Финансовая жизнь. – 2018. – № 4. – С. 50-52. – EDN VOIRXG.

НАҚШИ БОНКИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН ДАР РУШДИ БОЗОРИ КОҶАЗҲОИ ҚИМАТНОК

Иброҳими Х.Х. – ассистент кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 888 80 19 63. E-mail:

Раҳимзода Ф.М. – ассистент кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 988 21 55 51. E-mail: rakhimzoda2020@inbox.ru

Муаллифон дар мақолаи мазкур қайд менамоянд, ки сиёсати дуруст ва фаъолияти самараноки Бонки милли барои таъмини устувории молиявӣ ва рушди иқтисоди мамлакат муҳим мебошад. Бонки марказӣ тавасути механизмҳои гуногун таъсири назарасе ба бозори коғазҳои қиматнок мерасонад. Ин таъсир метавонад мустақим ва ё ғайримустақим, бо мақсад ё бемақсад бошад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ собит намудааст, ки нақши бонки марказӣ дар татбиқ ва ташаққули дурусти низоми молияви назарас буда дар ҳамрадифӣ сиёсати танзими молиявии давлат низ дар ҳар як кишвари алоҳида таносуби фарқкунанда дорад.

Калидвожаҳо: коғазҳои қиматнок, ломбард, сиёсати пулию қарзӣ, бозори коғазҳои қиматнок, бозори муташакил, танзими молиявӣ.

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА ТАДЖИКИСТАНА В РАЗВИТИИ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ

Иброҳими Х.Х. – ассистент кафедры биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992 888 80 19 63. Электронная почта:

Раҳимзода Ф.М. – ассистент кафедры биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992 988 21 55 51. Электронная почта: rakhimzoda2020@inbox.ru

Авторы статьи отмечают, что правильная политика и эффективная деятельность Национального банка имеют важное значение для обеспечения финансовой стабильности и экономического развития страны. Центральный банк оказывает значительное влияние на рынок ценных бумаг посредством различных механизмов. Это влияние может быть прямым или косвенным, преднамеренным или непреднамеренным. Мировой опыт доказал, что роль центрального банка в реализации и правильном формировании финансовой системы имеет решающее значение, и параллельно с этим политика государства в области финансового регулирования также имеет разную пропорцию в каждой отдельной стране.

Ключевые слова: ценные бумаги, ломбард, денежно-кредитная политика, рынок ценных бумаг, организованный рынок, финансовое регулирование.

THE ROLE OF THE NATIONAL BANK OF TAJIKISTAN IN THE DEVELOPMENT OF THE SECURITIES MARKET

Ibrahimi H.H. – Assistant Professor of the Department of Stock Exchange Activities, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 888 80 19 63. E-mail:

Rakhimzoda F.M. – Assistant Professor of the Department of Stock Exchange Activities, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 988 21 55 51. E-mail: rakhimzoda2020@inbox.ru

The authors note in this article that the correct policy and effective activities of the National Bank are important for ensuring financial stability and economic development of the country. The central bank exerts a positive influence on the securities market through various mechanisms. This influence can be direct or indirect, purposeful or unintentional. World experience has proven that the role of the central bank in the implementation and proper formation of the financial system is significant, and in parallel with the state's financial regulatory policy, it also has a different proportion in each individual country.

Key words: securities, pawnshop, monetary policy, securities market, organized market, financial regulation.

Қайд кардан зарур аст, ки бонкҳои марказӣ дар ҳама давлатҳои ҷаҳон новобаста аз номҳои гуногун доштан дар ташаккули дурусти муомилоти пулӣ, ташкили бозори пул ва асъор, бозори қоғазҳои қиматнок ва маҷмуан рушди иқтисодии давлатҳо нақши калидӣ дошта рушди ин самтҳои муҳим аз ҷаҳлияти босамараи бонкҳои марказӣ вобастагии зиёд дорад. Иловадан иброн доштан зарур аст, ки нақши бонки марказӣ дар идоранамоеи низомҳои гуногуни пулию қарзӣ ва ҳамчунин танзим намудани бозори қоғазҳои қиматнок нақши калидӣ доран, зеро дар ҳама ҳола ва шароит эмиссияи қоғзҳои қиматнок ин ба сиёсати молиявии давлат алоқаманд буда онҳо дар сатҳи иқтисодӣ миллӣ бо сиёсати пулию қарзӣ ҳамбастагии доими доранд ва аз ҳамин хотир танзим ва рушди онҳо то як андоза салоҳиятҳои бонкҳои марказӣ ё миллӣ мебошанд.

Дар ҳошияи ин гуфтаҳо бояд қайд намуд, ки нақши бонки марказӣ дар бозори қоғазҳои қиматнок вобаста ба сохтори низоми молиявӣ ва сиёсати иқтисодии ҳар як давлат фарқ кунанда мебошад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ собит намудааст, ки нақши бонки марказӣ дар татбиқ ва ташаккули дурусти низоми молияви назарас буда дар ҳамрадиқӣ сиёсати танзими молиявии давлат низ дар ҳар як кишвари алоҳида таносуби фарқкунанда дорад. Дар мамлакатҳои тарақикардаи ҷаҳон, аз ҷумла дар Бритонияи Кабир вазъи молиявии давлатро дар асоси сиёсати пулию қарзӣ

ин Кумита сиёсати пулию қарзиро дар сатҳи давлат идора менамояд. Ин таҷриба дар Шведсария бошад ба ўҳдаи бонки давлатии Шведсария воғузур карда шудааст. Илова бар ҳамаи ин гуфтан зарур аст, ки Амрико Низоми захиравии федералӣ (Federal Reserve System), ки маъмулан онро Фед (The Fed) меноманд, идораи сиёсати пулию қарзӣ ва эмиссияи пулро ба ўҳда дорад. Аъзоёни давлатҳои Аврупо бошад дар самти ташаккул ва пешбурди сиёсати пули қарзӣ Бонки марказии Аврупо ба монанди давлатҳои (Италия, Австрия, Олмон, Испания ва ғайра) ба ўҳда дорад. Зеро дар ин давлатҳо – Евро ба сифати воситаи ягонаи пардохт ҳамчун пули миллии истифода мебаранд. Дар баробари ҳамаи ин ташаккул ва рушди бозори қоғазҳои қиматнок ба таври муваффақона дар ин давлатҳо инкишоф ёфта ба сифати бозорҳои ҷаҳонӣ эътироф шудаанд.

Дар низоми молиявӣ ва сиёсати давлатдорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон иштироки бонки марказӣ дар бозори қоғазҳои қиматнок нақши муҳимро иҷро менамояд зеро низоми молиявӣ ва сиёсати пулию қарзии давлатро ин ниҳоди муҳими молиявӣ танзим ва идора менамояд. Яке аз механизмҳои идораномии сиёсати пули қарзии давлат ин бозори қоғазҳои қиматнок ба ҳисоб рафта қоғазҳои қиматнок ба сиёсати пулию қарзи тасири амик мерасонад.

Сиёсати дуруст ва фаъолияти самараноки он барои таъмини устувории молиявӣ ва рушди иқтисоди мамлакат муҳим мебошад. Бонки марказӣ тавасути механизмҳои гуногун таъсири назарасе ба бозори қоғазҳои қиматнок мерасонад. Ин таъсир метавонад мустақим ва ё ғайримустақим, бо мақсад ё бемақсад бошад.

Тибқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи “Бонки миллии Тоҷикистон” Бонки миллии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад, ки бо мақсади таъмини муъадилгардонии иқтисодиёти кишвар амалиётро дар бозори қушод танҷом диҳад. Ҳамзамон боиси қайд аст, ки Бонки марказӣ ҷиҳати таъмини ҳадафҳои худ механизми ломбардиро дар амал тадбиқ менамояд, ки ин ҳамчун фишанги фаврӣ ва ба ҳолати воқеии бозори қоғазҳои қиматноки ватанӣ таъсири назаррас дорад. Дар ин маврид қоғазҳои қиматнок ҳамчун фишанги асосии механизми ломбардӣ истифода мегардад.

Бозори қоғазҳои қиматнок дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳануз дар марҳилаи аввали рушд қарор дорад аз ин лиҳоз унсурҳои асосии идоракуни ва ба танзимдароии бозори қоғазҳои қиматнок ин Бонки марказӣ, Вазорати Молия, Агентии бозори қоғазҳои қиматнок ва Биржаи фондии Осиёи Марказӣ ба шумор меравад ва дар асоси он як қатор механизмҳои идора

намои ва ба назорати ҳукукии бозори коғазҳои қиматнок як қатор ташкилотҳову идораҳо ҷаъолият менамояд. Дар асоси назорат намудан ин ташкилотҳо бозори молиявиро васеъ намуда ва ба иштирокчиёни он шафоятиро таъмин менамояд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста кушиш ба харҷ медиҳад, ки амалиётҳои сармоягузори бо коғазҳои қиматнок дар биржаҳои фондӣ сурат гирад, зеро ин яке аз роҳҳои асосии ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ ба соҳаҳои иқтисоди миллӣ ба ҳисоб рафта ҳамчун самти афзалиятнок дар сохтори таркибии бозори молиявии мамлакат мавқеи намоёнро ишғол намояд.

Тибқи маълумоти Агенсии коғазҳои қиматнок ва бақайдгирии махсуси Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон имруз дар кишвар 19 иштирокчиҳои касбӣ расман ҷаъолияти пурсамар доранд, ки ба паҳн ва хариду фуруши коғазҳои қиматнок дар биржаи фондӣ машғуланд.

Айни ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳиссаи зиёди бозори молиявиро ин маҳз ҳиссаи бозори бонкӣ ташкил медиҳад, ки ба андешаи мо ҳиссаи бозори коғазҳои қиматнок дар шароити имруза ҷиҳати ҷалби сармоя ба соҳаҳои иқтисодии миллӣ афзалиятнок ба ҳисоби меравад.

Бинобар ин тавсия медиҳем, ки ҷиҳати фаъолгардони бозори муташакили коғазҳои қиматнок боз ҳам тақмил додани механизмҳои он зарарат ба миён овардааст.

Адабиёт

1. Бланк, И. А. "Финансовая система: банки и рынки." - Учебное пособие, рассматривающее роль банков в финансовой системе и их взаимодействие с рынком ценных бумаг.
2. Никитин, А. В. "Банковское дело и фондовый рынок." - Работа, посвященная анализу взаимосвязи банковских операций и фондового рынка.
3. Цыганков, А. А. "Управление инвестициями в банках: инструменты и стратегии." - Книга о том, как банки управляют инвестициями в ценные бумаги и какие стратегии они используют.
4. Каюмов, Н.К. Экономические реформы в Таджикистане: история, последствия и уроки [Текст] / Н.К.Каюмов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2006. – № 4. – С.81-87.
5. Каюмов, Н.К. Глобализационные процессы и экономические проблемы Таджикистана [Текст]/ Н.К. Каюмов, Т.Н. Назаров, И.И. Махмудов, Р.К. Рахимов, Х.У. Умаров. // Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2003. № 4. С. 5–64.

6. Раҳимзода, Ф. М. Заминаҳои назариявии пайдоиш ва рушди бозори молиявӣ / Ф. М. Раҳимзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – №. 4-1(38). – Р. 375-382. – EDN CSXIJJ.
7. Аҳадов, И. Қ. Роҳҳои таъмини устувории молиявии бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / И. Қ. Аҳадов, Ф. М. Раҳимзода, Ҳ. Ҳ. Иброҳими // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №. 10-2. – Р. 98-104. – EDN XPYDGW.
8. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
9. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.
10. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.
11. Азизов, С. А. Эволюция форм государственного регулирования рыночной экономики посредством использования финансовых механизмов / С. А. Азизов, Б. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2018. – № 3. – С. 38-45. – EDN QAEDYV.
12. Шарипов Б.М. Формирование полноценного финансового рынка как необходимое условие устойчивого экономического развития Таджикистана/ Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. 2011. № 3 (28). С. 42.
13. Абдулхакова, К. Р. Анализ и оценка уровня экономической безопасности России, ее отраслей и регионов / К. Р. Абдулхакова // Московский экономический журнал. – 2019. – № 11. – С. 26. – DOI 10.24411/2413-046X-2019-10089. – EDN GHТТХВ.

НАҚШИ БОЗОРИ КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОК ДАР РУШДИ БОЗОРИ МОЛИЯВИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Абдулхайров Ф. М. – муаллими калони кафедраи аудит ва ревизияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/4. (+992) 93-535-30-05 E-mail: Fakhriddin0007@mail.ru

Саёраева Р. Ш. – ассистенти кафедраи аудит ва ревизияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/4. (+992) 931 14 30 10

Дар ҷаҳони муосири иқтисод бозори коғазҳои қиматнок дар ҳаёти бозори молиявии ҳар як кишвар нақши хеле муҳим дорад. Дар мақола ҳуди мафҳуми бозори муосири коғазҳои қиматнок ва маънои он баррасӣ мешавад.

Бояд гуфт, ки дар шароити муосир бозори қоғазҳои қиматнок як унсурҳои муҳими низомии молиявӣ буда, воситаи ҷалби сармоя барои ширкатҳо ва ҷалби сармоягузорӣ барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ мусоидаткунанда мебошад.

Калидвожаҳо: қоғазҳои қиматнок, бозори молиявӣ, рушд, ширкатҳо, рақамикунонӣ, хизматрасонӣ, иқтисодиёт, сахмия, сармоя.

РОЛЬ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В РАЗВИТИИ ФИНАНСОВОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

*Абдулхайров Ф. М. – старший преподаватель кафедры аудита и ревизии Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/4. (+992) 93-535-30-05
Электронная почта: Fakhriddin0007@mail.ru*

Саёраева Р. Ш. – ассистент кафедры аудит ва ревизияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 93 114 30 10.

В современном экономическом мире рынки ценных бумаг играют очень важную роль в жизни финансового рынка каждой страны. В статье рассматривается само понятие современного рынка ценных бумаг и его значение.

Следует отметить, что в современных условиях рынок ценных бумаг является важным элементом финансовой системы, способствующим привлечению капитала для компаний и привлечению инвестиций для физических и юридических лиц.

Ключевые слова: ценные бумаги, финансовый рынок, развитие, компании, цифровизация, услуги, экономика, акции, капитал.

THE ROLE OF THE SECURITIES MARKET AND FINANCIAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Abdulkhairov F. M. – senior teacher, audit and revision Department, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str., 64/4. (+992) 93-535-30-05 E-mail: Fakhriddin0007@mail.ru

Sayoraeva R. Sh. – Assistant Professor of the Audit and Revision Department of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 93 114 30 10.

In the modern economic world, the stock market plays a very important role in the life of the financial market of each country. In the article, the very concept of the modern securities market and its meaning are considered.

It should be noted that in modern conditions, the securities market is an important element of the financial system, contributing to the attraction of capital for companies and the attraction of investments for individuals and legal entities.

Key words: securities, financial market, development, company, digitization, services, economy, shares, capital.

Дар шароити муносибатҳои иқтисодиёти бозорӣ ва рушди шаклҳои гуногуни моликият бозори молиявӣ дар тараққиёти иқтисодиёти миллий нақши муҳимро мебозад. Зеро бо воситаи бозори молиявӣ муносибатҳои молӣ ва пулӣ байни субъектҳои хоҷагидорӣ барқарор шуда рушд меёбад.

Дар адабиёти иқтисодӣ зери мафҳуми бозори молиявӣ - маҷмӯи муносибатҳои иқтисодие фаҳмида мешаванд, ки дар асоси корчаллонӣ, ҳавасмандгардонӣ, бавучудоварӣ, истифода ва назорат оид ба истифодабарии мақсадноки фондҳои пулӣ, дар шароити тақсим ва аз нав тақсим кардани маҷмӯи маҳсулоти ҷамъиятӣ ва даромади миллӣ ба вуҷуд омадааст[1].

Бозори қоғазҳои қиматнок (Capital Market) як қисми муҳими низоми молиявии ҳар як кишвар аст. Ин бозор барои сармоягузoron имкониятҳои махсус барои ҷойгир кардани сармояи худ ва барои ширкатҳои иқтисодӣ имконияти ҷалби сармоя дарозмуддат фароҳам меорад[4]. Ин бозор ҳамчун ҷузъи муҳим барои рушди иқтисодиёт ва таъмини устувории молиявӣ ва пешрафти инфрасохтор ба ҳисоб меравад. Бозори қоғазҳои қиматнок он бозорест, ки дар он воситаҳои молиявии дарозмуддат, ба монанди саҳмияҳо, воҳҳои корпоративӣ ва давлатӣ, ва дигар асноди молиявӣ фурӯхта ва харидорӣ мешаванд. Ба ибораи дигар, бозорҳои қоғазҳои қиматнок ба шарикон (масалан, ширкатҳои хусусӣ, давлатҳо ва дигар ташкилотҳо) имконияти ҷалби сармояи заруриро барои амалишудани лоиҳаҳои дарозмуддат фароҳам меорад[5].

Бозори қоғазҳои қиматнок ба ду қисм тақсим мешавад:

1. **Бозори ибтидоӣ** (Primary Market) – дар ин бозор қоғазҳои қиматнок барои аввалин бор ба фурӯш гузошта мешаванд, масалан, дар огоҳии саҳмия ё воҳҳо.
2. **Бозори дуюмдараҷа** (Secondary Market) – дар ин бозор қоғазҳои қиматнок, ки қаблан фурӯхта шудаанд, байни сармоягузoron хариду фурӯш мешаванд. Ҳамчун намуна, бозори саҳмияҳо ва воҳҳо.

Нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар рушди бозори молиявӣ хеле муҳим аст. Бозори қоғазҳои қиматнок (ё бозори фондҳо) як муҳити асосӣ барои ҷалби сармоягузорӣ ва таъмини сармоя барои ширкатҳо, давлатҳо ва дигар ташкилотҳо мебошад. Бо тарзи кор, бозори қоғазҳои қиматнок имконият медиҳад, ки ширкатҳо ва давлатҳо пул ҷамъоварӣ кунанд, ва сармоягузорҳо метавонанд дар ин қоғазҳои қиматнок сармоягузорӣ кунанд ва манфиат ба даст оранд[4].

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ривочу раванқ додани ҷамъиятҳои саҳомӣ манфиатдор аст, зеро ташкили сармояи саҳомӣ ба воситаи интишор ва

фурӯши қоғазҳои қиматнок яке аз усулҳои асосии иқтисоди бозорӣ ба ҳисоб меравад[6].

Ибраз доштан ба маврид аст, ки бозори молиявӣ, бозори андоз, бонкҳо, қоғазҳои қиматнок, сиёсати инвеститсионӣ, суғурта, пул, хизмати аудиторӣ ва кафолати молиявиро дар бар мегирад.

Бозори қоғазҳои қиматнок ва сармояи қарзӣ як қисми бозори молиявӣ мебошад. Асосан бозорӣ қоғазҳои қиматнок ба мақсади андухтани маблағҳои муваққатан озоди субъектҳои хоҷагидорӣ ва истифодаи минбаъдаи онҳо бо мақсади маблағгузорӣ ташкил карда мешавад[2].

Бозори қоғазҳои қиматнок дар шакли биржаҳои фондӣ ё худ шӯбаи биржаи молӣ ташкил карда мешавад. Аксарияти бозорҳои номбаршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арафаи ташкилӣ буда, ҳанӯз натиҷаҳои назаррасро барои хоҷагии халқ фароҳам наовардаанд.

Вобаста ба объекти хариду фурӯш, бозори молиявиро ба сегментҳои зерин ҷудо мекунанд.

Расмӣ 1. Сохтори бозори муосири молиявӣ

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Бояд қайд кард, ки қисми бозори молиявӣ ин бозори бонкӣ мебошад, ки ҳамчун соҳаи муҳимтарин, ки манфиатҳои иқтисодии ҳамаи субъектҳои хоҷагии халқро фаро мегирад, дар рушди муносибатҳои сармоягузорӣ, амонатгузорӣ, пардохт ва муомилоти байни агентҳои иқтисодӣ нақши бузург дорад.

Нақшҳои асосии бозори қоғазҳои қиматнок дар рушди бозори молиявӣ инҳоянд:

- **Чалби сармоя:** Ширкатҳо ва давлатҳо метавонанд аз бозори қоғазҳои қиматнок маблағҳои заруриро барои рушди фаъолият, сохтмони инфрасохтор, ё иҷрои барномаҳои иқтисодӣ ҷалб кунанд. Ин кори муҳим барои рушди иқтисодиёт ва баланд бардоштани сифати зиндагии мардум аст.
- **Ҳавасманд кардани сармоягузoron:** Бозори қоғазҳои қиматнок шароитҳои иқтисодиро тағйир медиҳад, ки сармоягузорҳо метавонанд бо розиги ва манфиатҳои эҳтимолӣ қарор қабул кунанд. Ин барои ба иқтисодиёти бозор нақш кардани сармоя ва истифодабарии захираҳо кӯмак мекунад.
- **Таъмини пардохтпазирӣ:** Бо шароити дақиқи бозори қоғазҳои қиматнок, сармоягузорҳо метавонанд қоғазҳои қиматнокро ба осонӣ фурӯшанд ё харанд. Ин пардохтпазирӣ имконият медиҳад, ки сармоягузорҳо дар мавқеи шубҳа қарор намегиранд.
- **Диққат ба арзиши қоғазҳо:** Дар бозори қоғазҳои қиматнок, дар асоси арзиши қоғазҳои қиматнок (мисол, саҳмияҳо ва вомбаргҳо) маълумот пайдо мешавад, ки метавонад барои таҳлил кардани вазъи иқтисодӣ ва сиёсӣ ба кор барад.
- **Нархгузории самаранок:** Бозори қоғазҳои қиматнок дар дарозмуддат метавонанд ба нархи дурусти қоғазҳо дар асоси талаб ва пешниҳод ё иқтидорҳои иқтисодии давра кӯмак расонанд. Ин боиси ташкили бозори самаранок ва устувор мегардад.
- **Таҳаввул ва навсозии молиявӣ:** Бозори қоғазҳои қиматнок дар натиҷаи эҷоди маҳсулоти молиявии нав бо назардошти талабот ва эҳтиёҷоти сармоягузорҳо, ба эҷоди навоарӣ ва беҳтар намудани инфрасохтори молиявӣ кӯмак мекунад.

Дар маҷмӯъ, бозори коғазҳои қиматнок як қадами муҳим дар рушди иқтисод ва таҳкими бозори молиявӣ мебошад. Маълумот ва савдои ин молҳо барои таъсиси сармоя ва ривояти иқтисодиёт муҳим аст.

Бозорҳои коғазҳои қиматнок на танҳо барои шахсони ҳуқуқӣ ва давлатҳо имконияти ҳосил кардани сармояи зарурӣ медиҳанд, балки барои сармоягузори инфиродӣ низ имкони даромад пайдо карданро таъмин мекунанд[5].

Аз натиҷаи омӯзиши маводи илмӣ баровардани хулосаҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад.

1. Барои эҷод кардани бозори шаффоф ва мӯътадил, таъмини ҳамоҳангии қонунгузорӣ ва назорати муассисаҳои молиявӣ хеле муҳим аст. Дар чунин шартҳо, сармоягузори метавонанд бо эътимод ба амал кунанд.
2. Таъсиси бозорҳои молиявии муосир: Ба таври муосир ва самаранок пешбурди технологияи савдо, аз ҷумла барномарезии автоматикӣ (алгоритмӣ) ва платформаҳои электронӣ, кӯмак мерасонад.
3. Барқарор кардани эътимод ва шаффофият: Интиҳоби дуруст ва шаффофияти маълумот дар бораи коғазҳои қиматнок, бахусус барои сармоягузори хурд, ба эътимоди бештари онҳо кӯмак мекунад.
4. Таъмини корхонаҳои таҳлилӣ ва мушовирони молиявӣ: Ширкатҳои таҳлилӣ ва мушовирони молиявӣ метавонанд барои сармоягузори ба савдо ҷалбшуда ё хоҳишманд барои фаҳмидани вазъи бозор кӯмак кунанд.
5. Иртиботи беҳтар бо бозорҳои байналмилалӣ: Барқарор кардани иртиботи байни бозорҳои коғазҳои қиматноки кишварҳои гуногун метавонад барои рушди бозор кӯмак кунад.

Адабиёт:

1. Абдулхайров Ф.М. Бозори молиявӣ ва нақши он дар рушди иқтисодиёти миллии ҷумҳурии тоҷикистон “Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «вазъи низоми бонкии ҷумҳурии тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус (covid-19)” (11 декабри соли 2021, шаҳри кӯлоб) саҳ 478-481
2. Бегматов А.А, Муаммоҳои муосири молиявӣ –Душанбе 2020

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қоғазҳои қиматнок» аз 28 июни соли 2011, № 745.

4. Михайленко М.Н. Рынок ценных бумаг : учебник и практикум для вузов / М. Н. Михайленко. —Москва -2025. — 340 с.

5. Раҳимов З.А, Ҷӯраев Ш.Ҷ. Бозори қоғазҳои қиматнок ва биржаи фондӣ, -Душанбе , 2014

6. Сомонаи расмии БМТ www.nbt.tj

7. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.

8. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.

9. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.

10. Азизов, С. А. Эволюция форм государственного регулирования рыночной экономики посредством использования финансовых механизмов / С. А. Азизов, Б. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2018. – № 3. – С. 38-45. – EDN QAEDYV.

11. Шарипов Б.М. Формирование полноценного финансового рынка как необходимое условие устойчивого экономического развития Таджикистана/ Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. 2011. № 3 (28). С. 42.

12. Сулаймонов, Ш. Ф. Эффективный сектор бизнес-услуг как условие развития малого и среднего бизнеса в Республике Таджикистан / Ш. Ф. Сулаймонов // Наука и бизнес: пути развития. – 2017. – № 6(72). – С. 59-63. – EDN ZDLYXD.

13. Сулаймонзода, Ш. Ф. Фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ҳамчун воситаи асосии татбиқи стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии ТОҶИКИСТОН / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – №. 4(24). – Р. 129-137. – EDN CZAWOI.

МАРҲИЛАҲОИ ТАШАККУЛИ БОЗОРИ ҚОҒАЗҲОИ ҚИММАТНОК ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Чиллаев С. Н. - *унвонҷӯи кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. E-mail: sulaymo.ch@mail.ru. Телефон: +992937811177.*

Дар шароити густариши муносибатҳои молиявӣ-иқтисодӣ тавсеаи сегментҳои бозори молиявӣ, аз ҷумла бозори қоғазҳои қиматнок нуктаи калидии рушди иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Аз ин хотир, дар кишварҳои алоҳида, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи такмили бозори молиявӣ ва қисматҳои алоҳидаи он, аҳамияти аввалиндараҷа медиҳад.

Тибқи сарчашмаҳои илмӣ, яке аз нуктаҳои калидӣ дар самти ҷалби сармояи хориҷию дохилӣ ин бозори қоғазҳои қиматнок ва махсусан бозори буюмдараҷаи рушдёта дошта маҳсуб меёбад. Дар мақолаи мазкур, густариш ва равангдихи ин қисмати калидии бозори молиявӣ ва марҳилаҳои шаклгирии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Чиллаев С. Н. - *Соискатель кафедры финансы Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Электронная почта: sulaymo.ch@mail.ru. Телефон: +992937811177*

В условиях расширения финансово-экономических отношений расширение сегментов финансового рынка, в том числе рынка ценных бумаг, является ключевым моментом развития экономики. По этой причине в некоторых странах, в том числе и в Республике Таджикистан, приоритетное внимание уделяется совершенствованию финансового рынка и его отдельных частей.

По данным научных источников, одним из ключевых моментов в привлечении иностранных и внутренних инвестиций является рынок ценных бумаг, и особенно развивающийся товарный рынок. В данной статье рассматривается расширение и развитие этого ключевого сегмента финансового рынка и этапы его становления в Республике Таджикистан.

STAGES OF FORMATION OF THE SECURITIES MARKET IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Chillaev S. N. - *postgraduate, Department of Finance, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimova street 64/14. Email: sulaymo.ch@mail.ru. Phone: +992937811177.*

In the context of expanding financial and economic relations, the expansion of financial market segments, including the securities market, is a key moment in economic development. For this reason, in some countries, including the Republic of Tajikistan, priority attention is paid to improving the financial market and its individual parts.

According to scientific sources, one of the key moments in attracting foreign and domestic investment is the securities market, and especially the developing commodity market. This

article examines the expansion and development of this key segment of the financial market and the stages of its formation in the Republic of Tajikistan.

Чаҳони муосире, ки мо дар он қарор дорам, дар ҳоли дигаргуниҳои босуръатрин дар тамоми марҳилаи пайдоиши инсоният ва тавсеаи муносибатҳои иқтисодӣ қарор дорад. Дар чунин шароит, ҳар як кишвар талош бар он дорад, ки ҳамқадами ин дигаргуниҳо бошад, вагарна ба як давлатӣ қафомонда ва рӯ ба таназзуловарда мубаддал хоҳад гардид. Яке аз ин дигаргуниҳое, ки дар чаҳони муосир ба назар мерасад, ин дигаргуниҳои иқтисодӣ мебошанд ва кишварҳои пешсафи чаҳон баҳри густариши муносибатҳо бо мақсади ғирфтани даромади бештар, кӯшиш бар он доранд, то сармояи худро ба он кишварҳое тахвил диҳанд, ки дар онҳо суботи сиёсӣ-амниятӣ ва иқтисодӣ молиявӣ ҳукмфармо мебошад. Бинобар ин, ҳар як кишвар талош дорад то бозори молиявии густурда ва раванқёфта дошта бошад, то тавассути он бахшҳои муҳталифи иқтисодии хурдо раванқ диҳад.

Мувофиқ ба иттилооти чаҳонӣ, яке аз нуқтаҳои калидӣ дар самти ҷалби сармояи хориҷӣ дохилӣ, бозори тавсеаёфтаи коғазҳои қимтанок ва махсусан бозори буюмдараҷаи рушдёта дошта махсуб меёбад, аз ин хотир, барои ҳар як мамлакат ва аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон густариш ва раванқдиҳи ин қисмати калидии бозори молиявӣ, муҳимтарин унсури ҷалби сармоя арзёбӣ мегардад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лаҳзаҳои аввали соҳибистиклолӣ ва гузариш ба пайраҳи иқтисоди бозорӣ, рӯ ба хусусигадонии коҳонаҳо ва ширкатҳои муҳталиф овард. Дар чунин шароит, яъне зимни шаклгирии шаклҳои муҳталифи моликият ва дар ин замини бавучудоии ҷамъиятҳои саҳҳомӣ, мубрамияти таъсис ва фаъолгардонии бозори коғазҳои қимтанокро бештар намуд. Бар ин асос, аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз солҳои 1991- 1992 ҷиҳати ташкили заминаҳои ҳуқуқии таъсисёбии ҷамъиятҳои саҳҳомӣ ва шаклгирии инфрасохтори бозори коғазҳои қимтанок, яққатор санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ба тасвиб расонида шуданд, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷамъиятҳои саҳҳомӣ” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи коғазҳои қимтанок ва биржаҳои фондӣ”.

Лозим ба зикр аст, ки бо ҳадафи раванқи ин соҳаи муҳими иқтисодӣ то имрӯз аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба танзими бозори коғазҳои қимтанок новобаста аз шароити мавҷудаи иштирокчиёни касбии бозори коғазҳои қимтанок, ҷиҳати фароҳам овардани шароити мусоиди

ташақкулёбии бозори қоғазҳои қиматнок, аз ҷумла тақвияти назорати бозори фондӣ ва ташкили инфрасохтор, ки ба унвони яке аз афзалиятҳои ташақкулёбии бозори қоғазҳои қиматнок ба ҳисоб мераванд, корҳои муайян ба анҳом расонида шудаанд.

Дар ҳоли ҳозир, фаъолият дар бозори қоғазҳои қиматнок дар асоси Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бозори қоғазҳои қиматнок”, “Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ”, “Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият”, инчунин Низомномаҳо “Дар бораи фаъолиятҳои брокерӣю дилерӣ дар бозори қоғазҳои қиматнок”, “Дар бораи депозитарияи марказӣ”, ва дигар санадҳои меъёрий-ҳуқуқии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки фаъолияти субъектони бозори қоғазҳои қиматнокро танзим менамояд, Стратегияи рушди бозори қоғазҳои қиматнок; Стандартҳои миллии идоракунии корпоративӣ; Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият; Низомнома дар бораи фаъолияти брокерӣю дилерӣ дар бозори қоғазҳои қиматнок; Низомнома дар бораи Депозитарияи марказӣ. (Маҳфуздорандаи марказӣ) ба роҳ монда шудааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз сохторҳои, ки баҳри тавсеа ва раванги бозори қоғазҳои қиматнок ташақкул ёфтааст, ин Агентии рушди бозори қоғазҳои қиматнок ва бақайдгирии махсусгардонидашудаи Вазорати молия маҳсуб меёбад. Мувофиқ ба таҳлилҳои маълум мегардад, ки дар давоми солҳои баъдӣ, Агентии рушди бозори қоғазҳои қиматнок ва бақайдгирии махсусгардонидашудаи Вазорати молия ҷиҳати ҷамъбасти натиҷаҳои фаъолияти қорие, ки аз иҷрои талаботҳои қонунгузории амалкунанда дар соҳаи бозори қоғазҳои қиматнок ва дигар санадҳои меъёрийю ҳуқуқии дохилӣ бармеоянд, доир ба корҳои баанҷомрасонидашудаи фаъолият, чунин иттилоъ менамояд.

Қабл аз ҳама, аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба танзими бозори қоғазҳои қиматнок дар якҷоягӣ бо Ҷамъияти саҳомии кушодаи нави “Биржаи Фондии Осӣ” лоиҳаҳои Қоидаҳои листингии биржаи фондӣ, Қоидаҳои листингӣ барои корхонаҳои хурду миёна ва Қоидаҳои барориши қоғазҳои ғайрилистингӣ дар майдончаи савдои биржа таҳия ва тасдиқ гардида, дар ҳоли ҳозир назорат ва иҷроиши санадҳои дохилии болозикр аз ҷониби Биржаи фондӣ пурра амалӣ шуда истодааст.

Илова бар ин, ҷиҳати мутобиқ намудани қонунгузории амалкунанда дар соҳаи бозори қоғазҳои қиматнок ба талаботҳои муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда,

маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунии силоҳи қатли ом, ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бозори коғазҳои қиматнок” як чанд тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, айна ҳол мавриди баррасии мутахассисони соҳа қарор дорад.

Бо мақсади ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо шарикони рушд бо ташаббуси Вазорати молия, аз ҷониби Бонки Аврупоии Таҷдид ва Рушд, ки лоиҳаи расонидани техниро дар соҳаи бозори пулӣ ва бозори сармоя дар кишвар мегузаронад, бо иштироки васеи намояндагони вазорату идораҳои дахлдори ҷумҳурӣ, бонкҳои давлатию тиҷоратӣ, иштирокчиёни касбии бозори коғазҳои қиматнок ва бахши хусусӣ, як чанд мизи мудаввар баргузор гардид.

Мақсади баргузории мизи мудаввар, ин пай дар пай мукамалгардонии қонунгузории соҳаи бозори коғазҳои қиматнок ба меъёрҳои стандартҳои ҷаҳонӣ, ҳангомӣ зарурат ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ, инчунин таҳияи якчанд санадҳои зерқонунӣ, ки барои рушди минбаъдаи бозори коғазҳои қиматнок дар кишвар мусоидат менамояд, мебошад.

Дар ин робита, аз ҷониби Гурӯҳи кории байниидоравие, ки бо дастгирии техникии Бонки Аврупоию Таҷдид ва Рушд таъсис дода шудааст пешниҳод гардид, ки ҷиҳати ба бозори тақрории коғазҳои қиматнок ба ҷойгиркунии ва гардиш баровардани коғазҳои қиматноки давлатӣ, лоиҳаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ба муомилот баровардани Векселҳои давлатии хазинадории Ҷумҳурии Тоҷикистон” дар таҳрири нав таҳия карда шуда, тибқи тартиби муқарраргардида барои баррасӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шавад.

Қайд намудан ба маврид аст, ки дар ҳоли ҳозир лоиҳаи Тартиби ба муомилот баровардани Векселҳои давлатии хазинадории Вазорати молия аз ҷониби машваратчиёни техникӣ ва намояндагони Бонки Аврупоию Таҷдид ва Рушд дар ду вариант таҳия ва омода гардида, дар мувофиқагардонии вазорату идораҳои дахлдор қарор дорад.

Адабиёт

1. Белоглазовой, Г. Финансовые рынки и финансово-кредитные институты: учебное пособие. Стандарт третьего поколения / под ред. Г. Белоглазовой, Л. Кроливецкой. — СПб: Питер, 2013. – 384 с.

2. Вохидов У.М. Чиллаев С.Н. Ташаккули рақамикунони бозорҳои молиявӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон / У.М. Вохидов, С.Н. Чиллаев // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Иқтисоди “Сабз” – заминаи бунёди рушди устувор» (ш. Хоруғ, 27 апрели соли 2024). ДДХ ба номи М. Назаршоев, Душанбе, 2024. - С. 61-66.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бозори қоғазҳои қиматнок” аз 28 июни соли 2011, № 745.

4. Ҳисоботи даври Агенсии рушди бозори қоғазҳои қиматнок ва бақайдгирии махсусгардонидашудаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

5. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.

6. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.

7. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUUEEVZ.

8. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.

9. Азизов, С. А. Эволюция форм государственного регулирования рыночной экономики посредством использования финансовых механизмов / С. А. Азизов, Б. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2018. – № 3. – С. 38-45. – EDN QAEDYV.

10. Шарипов Б.М. Формирование полноценного финансового рынка как необходимое условие устойчивого экономического развития Таджикистана/ Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. 2011. № 3 (28). С. 42.

11. Сулаймонзода, Ш. Ф. Афзалиятҳои иқтисодии рақамӣ дар рушди бизнес-хизматрасонӣ дар шароити муосир / Ш. Ф. Сулаймонзода, М. А. Самиев // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – №. 3(27). – Р. 124-130. – EDN YYIIWG.

12. Сулаймонзода, Ш. Ф. Рушди бизнес-хизматрасонӣ дар шароити гузариш ба иқтисодии рақамӣ ва ҳукумати электронӣ / Ш. Ф. Сулаймонзода, А. Н. Нуралӣзода // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – №. 4-1(53). – Р. 63-72. – EDN VDVVZA.

САВОДНОКИИ МОЛИЯВӢ ОМИЛИ РУШДИ ХИЗМАТРАСОНӢОИ ИННОВАТСИОНИИ БОНКӢ

Умаров Э.Х. – магистранти курси 2-юми ихтисоси 1-25010403-Андоз ва андозбандии шӯъбаи омодакунии кадрҳои илмӣ ва илмӣ-педагогии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: (+992) 901437001. E-mail: emotali20012005@gmail.com.

Дар мақолаи мазкур ҷанбаҳои назариявии аҳамият ва зарурияти саводнокии молиявии аҳолиро мавриди таҳқиқот қарор додааст. Муаллиф бо таъкиди ба олимони хориҷию ватанӣ ва назарияҳои онҳо мафҳуми саводнокии молиявӣ ва маърифати

молиявиро шарҳ додааст. Ҳамзамон ташакули саводнокии молиявиро дар баъзе давлатҳои омӯхта таҳлил карда, ва ҳулосабарори карда аст.

Калидвожаҳо: саводнокии молиявӣ, маъриафти молиявӣ, низоми бонкӣ, ташаққулӣ, сармояи бонкӣ, истифодаи самараноки пул.

ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ – ФАКТОР РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

Умаров Э.Х. – магистрант 2-го курса специальности 1-25010403-Налог и налогообложение отдел подготовки научных и научно-педагогических кадров Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: (+992) 901437001. E-mail: emomali20012005@gmail.com.

В данной статье изучены теоретические аспекты важности и необходимости финансовой грамотности населения. Автор объяснил понятие финансовой грамотности и финансовых знаний на основе отечественных и зарубежных ученых и их теорий. При этом он проанализировал организацию финансовой грамотности в некоторых исследуемых странах и сделал вывод.

Ключевые слова: финансовая грамотность, финансовое образование, банковская система, формирование, банковский капитал, эффективное использование денег.

FINANCIAL LITERACY – A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE BANKING SERVICES

Umarov E. Kh.-master of the 2nd course, specialty 1-25010403-Tax and taxation Department of training of scientific and scientific pedagogic personnel of the Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 64/14 Nakhimov street. Phone: (+992) 901437001. E-mail: emomali20012005@gmail.com.

This article examines the theoretical aspects of the importance and necessity of financial literacy of the population. The author explained the concept of financial literacy and financial knowledge based on domestic and foreign scientists and their theories. At the same time, he analyzed the organization of financial literacy in some of the countries studied and made a conclusion.

Key words: financial literacy, financial education, banking system, formation, bank capital, effective use of money.

Афзоиши саводнокии молиявии аҳоли дар Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳиммest, ки барои пешрафти иқтисодиёт ва рушди бонкдорӣ боис мешавад. Афзоиши саводнокии молиявии аҳоли дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои то 2030” қайд гардидааст ва дар асоси он вазорату идораҳои дахлдори давлат бояд тадбирҳои муҳиммеро барои баланд бардоштани сатҳи саводнокии мардум амалӣ намоянд. Дар доираи ин Стратегия бо мақсади баланд бардоштани маърифати молиявии аҳоли ва беҳтар намудани сатҳи зиндагӣ ба шаҳрвандон идоракунии маблағҳо, самаранок истифодабарӣ аз хизматрасониҳои бонкӣ ва

пайдо кардани иттилоот оид ба маҳсулот ва хизматрасониҳои муосири молиявӣ омӯзонида мешавад. Масъалаи саводнокии шаҳрвандон яке аз мубрамтарин масъалаҳост, ки дар тайи чанд даҳсолаи охир давлатҳои ҷаҳон ба ҳалли он таваҷҷӯҳи зиёд нишон медиҳанд, аз ҷумла, ИМА ва Аврупо, ки дар ин муддат барои ҳалли проблемаи мазкур чораҳои зиёд ва муассир дида, ба пешрафти назаррас ноил гардиданд.

Тибқи оморҳо ҳоло дар Аврупо сатҳи саводнокии шаҳрвандон 75% фоизро ташкил мекунанд ва ин нишондиҳандаи хеле баланд аст. Ин нишондод аз он гувоҳӣ медиҳад, ки аксарияти кулли аврупориён донишҳои хуби молиявӣ доранд ва медонанд, ки чӣ гуна маблағ ба даст биоранд ва онҳоро сарфаву харч кунанд.

Мақсад аз зикри дастовардҳои кишварҳои пешрафта шинос кардани хонандагон бо таҷрибаи ҷаҳонӣ дар ин самт нест, балки сухан дар бораи таҷрибаи Тоҷикистон аст, ки ҳамагӣ 10-12 сол қабл ба ин мавзӯи барои шаҳрвандон хеле муҳим ва зарурӣ рӯ овард ва он ҳам дар натиҷаи тавсияҳои институтҳои байналмилалӣ молиявӣ. Аммо қабл аз он, ки мо дар ин мавзӯ сӯхбат кунем, мехостам дар бораи ин мафҳум ва истифодаи он дар Тоҷикистон ва бархе кишварҳои хориҷӣ ишора кунем. То ҷое, ки мо иттилоъ дорем, дар Тоҷикистон, чунон ки дар боло ишора кардам, ба масъалаи саводнокии молиявӣ дар охири даҳаи аввали асри равон рӯ оварданд. Ва дар тӯли каме бештар аз даҳ сол ин мафҳум ба таври гуногун истифода гардид ва мо ҳоло ҳам истилоҳи ягона ва меъёриро надорем.

Масалан, дар оғоз, вақте ки Ассотсиатсияи бонкҳо ва баъзе созмонҳои ғайридавлатӣ дар ҳамкорӣ бо созмонҳои молиявӣ хориҷӣ ба тарғиби ин мавзӯ пардохтанд, бештар аз мафҳумҳои “саводнокии молиявӣ” ва ё “дониши молиявӣ” истифода мебуданд. Ҳоло тамоми бонкҳо ва расонаҳо аз мафҳуми “саводнокии молиявӣ” истифода мебаранд. Қариб тамоми бонкҳои бонуфузи Тоҷикистон ба шумули Бонки милли дар сайтҳои худ боби махсус зери унвони “Саводнокии молиявӣ” дошта, аз фаъолиятҳои худ дар ин самт хабару гузориш пахш мекунанд.

Дар баъзе расонаҳо ин мафҳум “саводи молӣ” гуфта мешавад. Аммо дар доираҳои илмӣ бештар ибораи “маърифати молиявӣ” роиҷ гардидааст. Чанд китобе, ки ба ин мавзӯ бахшида шудаанд, ҳамин гуна номгузорӣ гардиданд. Ба андешаи мо, ҳарду ин мафҳум тарҷумаи ибораи русии “финансовая грамотность” аст, ки ба забони тоҷикӣ дар се вариант тарҷума шудаанд. Мо дар бораи он ки кадоме аз вариантҳо дурустанд, баҳс карданӣ нестем, фақат ҳаминро гуфтанием, ки бояд мутахассисони соҳа ва

забоншиносон дар ин маврид андешаҳои худро иброз дошта, сипас як калима – “саводноки” ва ё “маърифат”-ро ба ҳайси истилоҳ қабул кунанд.

Аз ҷониби дигар, он чиро, ки мо аз забони русӣ ба ҳайси “саводнокии молиявӣ” ва ё “маърифати молиявӣ” пазируфтем, на дар ҳама кишварҳо ба ин мазмун ифода мешаванд. Барои тақвияти ин фикр мурочиат мекунем ба таҷрибаи дигарон. Масалан, Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд аз истилоҳи “маълумоти молиявӣ” истифода мекунад. Дар Англия мафҳумҳои “қобилияти молиявӣ”, “потенсиали молиявӣ” –ро бештар роиҷ аст. Дар Германия бошад аз мафҳумҳои “қобилияти молиявӣ” ва “масъулияти молиявӣ” кор гирифта мешавад.

Коршиноси рус Александр Чулков дар мақолаи худ “Повышение уровня финансовой грамотности населения России как элемент системы укрепления экономической безопасности государства” мегӯяд, ки ҳоло дар зери мафҳуми “саводнокии молиявӣ” одатан раванди гирифтани маълумот дар соҳаи молия ва ё таҷаммуъи ду унсуро мефаҳманд[1,С.35]:

1. Доштани маълумот дар бораи маҳсулоти молиявӣ ва истехсолкунандагони он (фурӯшандаҳо), инчунин каналҳои ба даст овардани маълумот ва хизматрасониҳои машваратӣ;
2. Қобилияти истеъмолгарон дар масъалаи истифодаи маълумоти мавҷуда ҳангоми татбиқи ҳисобҳои махсус, баҳодиҳии рискҳо, муқоисаи бартариатҳои муқоисавӣ ва камбудӣ дар ин ё он хизматрасонии молиявӣ.

Яке аз олимони ватанӣ соҳаи иқтисод, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Умедҷон Ҳикматов мақсади баланд бардоштани сатҳи саводнокии моливиавиро дар таъмини амнияти молиявӣ-иқтисодӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ тавассути як қатор омилҳо, аз ҷумла омилҳои зерин мебинад[2, С.23]:

- баланд бардоштани сатҳи дониш ва ташаккули малакаҳое, ки ба истифодаи самараноки захираҳои молиявии аҳоли нигаронида шудаанд;
- баланд бардоштани сатҳи саводнокии аҳоли нисбат ба маҳсулот ва хизматрасониҳои муассисаҳои молиявӣ ва қарздиҳанда;
- муносибати ҷиддитари аҳоли ҳангоми муносибат бо муассисаҳои молиявӣ қарздиҳанда;
- кашф ва рушди потенциали соҳибкорӣ дар миёни аҳоли;
- пайдо кардани донишу малакаҳое, ки ҷалбу истифодашавии аҳолиро дар схемаҳои қаллобонаи аҳромҳои молиявӣ пешгирӣ мекунанд;
- баланд шудани масъулият зимни қабули қарорҳо дар баҳши молия;
- баланд гаштани неқӯаҳволии аҳоли.

Бархе коршиносони дигари соҳа ба ин назаранд, ки саводнокии молиявӣ ба ҳар як оила имкон медиҳад, ки худро дар ҳолатҳои пешгӯинашаванда, аз ҷумла, бӯҳронҳои иқтисодиву молиявӣ эмин нигоҳ дошта, инчунин сифати зиндагӣ ва некӯаҳволии худро беҳтар кунад.

Дар ин иртибот Илҳом Иброҳимов, доктори илмҳои иқтисодӣ мегӯяд, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ шаҳрвандоне, ки маърифати молиявияшон чандон баланд нест, ба ҳеҷ ваҷҳ наметавонанд сатҳи зиндагиашонро беҳбуд бахшанд, гузашта аз ин, ин категория ҳама вақт мавриди фиреби ҳаннотон қарор мегиранд.

Муҳакиқи дигари ватанӣ Баҳром Шарипов, ҳаммуаллифи китоби “Маърифати молиявӣ” таъкид мекунад, ки маърифати молиявиро ба шаҳрвандон барои он омӯзондан лозим аст, ки воситаҳои молиявиро дуруст истифода бурда тавонанд, вагарна, баъзан онҳоро ташкилотҳои молиявӣ фиреб дода, рискҳои (хавфҳои) худро ба гардани одамон мепартоянд ва ғ. ки ин боиси паст шудани сатҳи зиндагӣ мегардад[3].

Номбурда ба ин назар аст, ки истифодаи дурусти воситаҳои молиявӣ боиси рушди оила ва давлат мегардад, аз ҷумла, гирифтани ғоидаи иловагӣ аз пасандоз, хариди коғазҳои қиматбаҳо ва ғ. дороии молиявии оилаҳоро мустаҳкам ва васеъ карда, вобастагии онҳоро аз маоши буҷетӣ камтар мегардонад.

Давлат зимни истифодаи захираҳои дохилӣ аз ҳисоби маблағҳои озода одамон барои кам кардани қарзи беруна, паст кардани таваррум ва ғоизи қарзҳо ва ғайра мусоидат карда, суботи молиявии кишварро мустаҳкам мекунад ва таъсири манфии тағйирёбии вазъи берунаро ба иқтисодиёти миллӣ коҳиш медиҳад.

Муаллифони китоби “Повышение финансовой грамотности населения: международный опыт и российская практика» А.В. Зелентсова, Е.А. Блискавка, Д.Н. Демидов мегӯянд, ки аҳолии аз лиҳози молиявӣ саводнок як қатор корҳоро ба анҷом мерасонад, аз ҷумла[4,С.23-24]:

- ҳар моҳ ғоида ва масрафи оилаи худро ҳисоб мекунад;
- тибқи имкониятҳои молиявии дар ихтиёр доштааш зиндагӣ мекунад;
- аз лиҳози молиявӣ дурнамои зиндагии худро ба роҳ мемонад;
- дар асоси интиҳоб маҳсулоти молиявӣ ва хизматрасонии молиявиро меҳарад;
- ба масъалаҳои молиявӣ сарфаҳм меравад.

Соли 2012 таҳқиқоти Базаи глобалии додаҳои Бонки ҷаҳонӣ дар сатҳи пастрин қарор доштани сатҳи саводнокии молиявии сокинони

Тоҷикистонро ҳатто дар минтақаи Осиёи Марказӣ хабар дод. Бо истинод ба таҳқиқоти мазкур, Бонки ҷаҳонӣ эълон дошт, ки ҳамагӣ 2, 5 % аҳолии синнашон аз 15 сола болотари кишвар дар муассисаҳои молиявӣ суратҳисобдоранд, фақат 08 % суғуртаи тандурустиро месупоранд.

Ҳамин тариқ, таҳқиқоти имкониятҳои молиявии сокинони Тоҷикистон дар соли 2012 нишон дод, ки танҳо нисфи пурсидашудагон гуфтаанд, ки аз хизматрасониҳои бонкҳо ва ташкилотҳои хурди қарздиҳанда иттилоъдоранд.

Ба ғайр аз ин, ба ҳисоби миёна, аз 7 савол доир ба саводнокии молиявӣ тоҷикон танҳо ба 4.1 -тои онҳо дуруст посух гуфтанд, аммо аксарияти кулли сокинони кишвар аз мафҳумҳо ва **концепсияҳои молиявӣ** хабар надоранд.

Баҳори соли 2014 IFC (Корпоратсияи байналмилалӣ молиявӣ), аъзои Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ ҳамроҳ бо институтҳои молиявии Тоҷикистон барномаи комплекси саводнокии молиявиро барои аҳолии кишвар ба мақсади рафъи сатҳи пасти саводнокии молиявӣ шурӯъ кард.

Дар доираи ин барнома IFC дар ҳамкорӣ бо «AccessBank Tajikistan», «Нахустин бонки хурди молиявӣ», «ИМОН Интернешнл» ва «Финка» ба татбиқи барномаи мазкур шурӯъ карданд.

Дар соли 2015 оҷонсии Standard & Poors ба хоҳири муайян кардани саводнокии молиявии аҳоли дар 150 кишвари ҷаҳон таҳқиқот гузаронд. Ба пурсидашудагон яқинд савол дар бораи таваррум, диверсификатсияи рискҳо, ғоизҳои мураккаб пешниҳод гардид.

Дар байни кишварҳои собиқи шӯравӣ нишондиҳандаҳои беҳтаринро Эстония нишон дод. 54% шаҳрвандони ин кишвар ба масъалаҳои молиявӣ сарфаҳм мераванд. Дар Латвия (48%), Туркманистон (41%), Украина и Қазокистон (40%), Литва (39%) дар бораи молия тасаввуротдоранд. Дар дигар кишварҳои боқимондаи собиқи шӯравӣ ин нишондод чунин буд: Беларус -39%, Россия– 38%, Озарбойҷон -36% , Гурҷистон – 30%, Молдова – 27%, Ўзбекистон – 21%, Қирғизистон -19%, Арманистон – 18%, Тоҷикистон – 17%. Вазъияти аз ҳама беҳтар дар Аврупои шимолӣ аст. Саводнокии молиявии шаҳрвандони Дания, Шветсия, Норвегия 71%, баландтарин нишондиҳанда дар ҷаҳонро дорост. Дар Англия 67% , Олмон – 66%, ИМА – 57%, Фаронса – 52% шаҳрвандон метавонанд худро аз лиҳози молиявӣ саводнок ҳисоб кунанд. Дар вазъияти аз Тоҷикистон ҳам бадтар Яман (13%), Албания (14%), Афғонистон (14%), Сомалӣ (15%) ва Ангола (15%) қарор доштаанд.

Саводнокии молиявии аҳолии Тоҷикистон мутаносибан хеле паст аст. Натиҷаҳои гузарондашудаи аҳоли дар соли 2012 нишон доданд, ки қариб 15

% аҳолии кишвар танҳо ба 6 савол дар мавриди молия посух дода тавонистанд, танҳо 2 Ҷоизи пурсидашудагон ба ҳамаи 7 саволи пешниҳодшуда посухи дуруст доданд.

Алалхусус вазъияти ташвишвар дар ин қисмат дар деҳоти кишвар мушоҳида мешавад, зеро на танҳо дар бораи молия, балки дар бораи саводнокии молиявӣ низ тасаввурот надоранд.

Масъалаи саводнокии молиявӣ таваҷҷӯҳи ҷиддиро талаб мекунад, зеро бо зуд-зуд иваз шудани шароити бозори молиявӣ проблемаҳои нав ба нав пайдо мегарданд ва ин боис мешавад, ки на фақат аҳоли, балки мутахассисони соҳаи молия ва банк низ ихтисоси худро такмил диҳанд.

Баҳром Шарипов дар ин иртибот мегӯяд, ки агар пештар барои кормандони банкҳо дониши азхудкарда барои 15-20 соли оянда хизмат мекард, ҳоло фақат барои 2-3 сол хизмат мекунад.

Ин тақозо мекунад, ки кормандони банкҳо доим дар фикри такмили дониши худ бошанд, ба худомӯзӣ низ машғул шаванд, аз ҷониби дигар, ҳама банкҳои мавҷудаи Тоҷикистон марказҳои таълимӣ кушоданд, дигар намудҳои омӯзишро истифода бурданд, – мегӯяд номбурда.

Б. Шарипов ҳамчунин ба ин назар аст, ки барои кӯмак расондан ба аҳоли бояд шабакаи ташкилотҳои консалтингӣ пайдо гарданд, то ки тарзи дурусти истифодаи воситаҳои молиявии ҳозиразамонро ба аҳоли фаҳмонанд ва аз тарафи дигар, одамонро бояд омӯхт, ки бо асосҳои дониши молиявӣ ва дуруст истифода бурдани воситаҳои молиявӣ омода бошанд.

У. Ҳикматов мегӯяд, ки масъалаи саводнокии молиявӣ бояд дар мактабҳои миёнаву олии кишвар ба таври бояду шояд ба роҳ монда шавад. Ў дар ин иртибот тазаккур медиҳад, ки ҳоло дар донишгоҳҳову донишқадаҳои Тоҷикистон ба фанҳои умумӣ, ки ба тахассуси донишҷӯён алоқаи мустақим надорад, соатҳои зиёд ҷудо мешаванд ва чунин муносибот аз замони шӯравӣ мерос мондааст. Ў ба ин бовар аст, ки барномаи мактабҳои миёна ва олии донишҳои зарурии соҳаи молияро, ки дар ҳаёт барои ҳар як инсон зарур мебошанд, намедиҳанд.

Албатта, ин фанҳо ба рушди умумии шогирдон таъсири мусбат мерасонанд, аммо ин набояд аз ҳисоби донишҳое, ки ба зиндагӣ ва некӯаҳволии ҳар як одам таъсир мерасонад, ҷуброн шавад, – таъкид мекунад У. Ҳикматов.

Ҳоло аз замони сар задани Ҷоҷеае бо номи “Мӯҳрабизнес” беш аз 15 сол гузаштааст. Новобаста аз ин, мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки агар дар Тоҷикистон ҳамин гуна аҳром боз пайдо шавад, эҳтимол дорад, ки сокинони

зиёде ба доми он афтанд. Аз ин рӯ, бояд шахрвандон бештар фаъол гардида, саводнокии молиявии худро баланд бардоранд, барои ин фақат хоҳиш ва ирода лозим аст.

Маҳз бо дарназардошти боаҳаммият ва боафзалият будани масъалаи мазкур, Бонки миллии Тоҷикистон қарзҳои муҳимро барои баланд бардоштани сатҳи саводнокии молиявии аҳолии кишвар пайваستا пеш мебарад. Бо ин мақсад, Бонки миллии Тоҷикистон дар солҳои охир дар ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ ва ташкилотҳои қарзии кишвар як қатор чорабиниҳои боаҳаммиятеро ба монанди “Ҳафтаи ҷаҳонии пул”, “Рӯзи умумиҷаҳонии пасандоз” ва “Рӯзи дарҳои кушод” мегузаронад ва дар чунин маърақаҳо ва тренингу семинарҳо сатҳи саводнокии молиявии шахрвандонро (аз он ҷумла, ҷавонону наврасонро) афзоиш медиҳад. Аз ҷумлаи ин тадбирҳо “Ҳафтаи ҷаҳонии пул” (Global Money Week) аст, ки ҳар сол дар кишвар бошукӯҳ таҷлил карда мешавад. Бонки миллии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо ташкилотҳои қарзӣ ҳамасола дар моҳҳои марту апрел ин ҳафтаи байналмилалӣ марбут ба саводнокии молиявиро бо иштироки наврасон ва ҷавонон баргузор менамояд. Мақсад аз ин чорабинӣ тақвият бахшидани боварии аҳоли ба низоми бонкӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии мардуми кишвар ва васеъ намудани имконоти онҳо ҷиҳати ба роҳ мондани ояндаи бомасъулияти молиявӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагони хизматрасониҳои молиявӣ арзёбӣ мешавад. Дар чорабиниҳои мазкур аксари ташкилотҳои қарзии кишвар, Ассотсиатсияи бонкҳои Тоҷикистон, Ассотсиатсияи ташкилотҳои молиявии хурд, ташкилотҳои байналмилалӣ ба таври фаъол ширкат намуда, барои афзоиши саводнокии молиявии аҳоли саҳм мегузоранд.

Ҳамин тариқ баланд бардоштани саводнокии молиявӣ шароит фароҳам меорад, ки шахрвандон доир ба масъалаҳои молиявии худ тасмимҳои дуруст гиранд. Ба ин далел, аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ бо муштарӣ гузаронидани семинарҳое, ки роҳҳои идоракунии буҷети хонавода, ҳисоб намудани даромаду хароҷот, қабул кардани қарори дуруст барои гирифтани қарзро ба шахрвандон ёд медиҳанд, мувофиқи мақсад мебошад. Бино ба маълумоти оморӣ дар натиҷаи чунин тадбирҳо дар доираи “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои то 2030” сатҳи саводнокии молиявии аҳолии Тоҷикистон дар солҳои охир пайваستا боло меравад ва дар пайи он, шумораи шахрвандоне, ки буҷети хонаводаи худро таҳия мекунанд ва шумораи онҳое, ки маблағҳои худро чун пасандоз дар бонкҳо мегузоранд, низ афзоиш меёбад. Инчунин дар натиҷаи татбиқи ин

барномаҳо интизор меравад, ки ҳаҷми амонатҳо дар низоми молиявӣ меафзояд, сатҳи хавфҳои қарзӣ дар низоми бонкӣ коҳиш меёбад, дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ бештар мешавад, ҷойҳои нави корӣ бунёд мешаванд ва сатҳи истеҳсолоти сатҳи зиндагии аҳоли бештар мешаванд.

Адабиёт

1. А.В. Зелентсова, Е.А. Блискавка, Д.Н. Демидов.Повышение финансовой грамотности населения: международный опыт и российская практика»// Издательство: Кнорус, 2012 г.
2. Александр С.Ч. Повышение уровня финансовой грамотности населения России как элемент системы укрепления экономической безопасности государства// Финансы, деньги, инвестиции. 2016. № 4. С.35-36
3. Чураев, Б. М. Маърифати молияви / Б. М. Чураев, Б. М. Шарипов. – Душанбе : Международный университет туризма, 2016. – 168 с. – EDN HQMJPU.
4. Ҳикматов У.С. Саводнокии молиявӣ (Восоити таълимӣ) :- Душаебе:Ирфон, 2021.-340с.
5. Шарипов, Б. М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам / Б. М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. – № 5(55). – С. 78-89. – EDN ZRQFZB.
6. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.
7. Шарипов, Б. М. Методы оценки влияния финансового рынка на экономический рост: эволюция подходов / Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 1. – С. 47-55. – EDN OUXPWL.
8. Шарипов, Б. М. Теоретические аспекты формирования финансового рынка в условиях перехода экономики Таджикистана к новой модели развития / Б. М. Шарипов // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – 2017. – Т. 7, № 10А. – С. 16-29. – EDN YMWVLX.
9. Назариева, Х. Г. Совершенствование кредитных продуктов для малого и среднего бизнеса в рамках клиентоориентированной цифровой

- модели бизнес-процессов / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № S2.1(31). – С. 51-56. – EDN CROIWF.
10. Сулаймонзода, Ш. Ф. Рушди бизнес-хизматрасонӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ ва ҳукумати электронӣ / Ш. Ф. Сулаймонзода, А. Н. Нурализода // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – No. 4-1(53). – Р. 63-72. – EDN VDVVZA.
11. Сулаймонзода, Ш. Ф. Таҷрибаи хориҷии ташкил ва ташаккули бизнес-хизматрасониҳо дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-1(38). – Р. 194-206. – EDN AHJFNJ.
12. Кандиерова, Д. О. Инвестиционные процессы в Республике Таджикистан: региональный аспект / Д. О. Кандиерова, Б. Г. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2015. – № 2/1(157). – С. 176-185. – EDN UNGWQH.
13. Сафаров, Б. Г. Развитие экономики Таджикистана в условиях глобализации / Б. Г. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2015. – № 2/4(169). – С. 176-182. – EDN UNJPJX.

БАХШИ ИҚТИСОДИЁТ

ТАҶРИБАИ ХОРИҶИИ РУШДИ ҶАОЛИЯТИ СОҶИБКОРИИ ИННОВАТИСИОНӢ : АМАЛИЯ ВА ТАДБИҚИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Убайдуллозода Ф.У.- номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Тел: (+992) 918-10-10-51. e-mail: Fk.2704@mail.ru

Ҷаолияти соҳибкорӣ, ба рушди иқтисодиёт ҳамаҷониба мусоидат намуда, барои кам кардани сатҳи бекорӣ, беҳтар гардонидани сатҳу сифати зиндагии мардум, инчунин зиёд шудани маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, ва барои ғани гардидани буҷети давлатӣ хеле муҳим буда, бархурдор гаштани соҳибкорон аз маратория ба рушди минбаъдаи қори онҳо мусоидат намуда, дар маҷмӯ Ҳукумати кишвар нисбат ба дастгирии давлатии ҷаолияти соҳибкорӣ яққатор тадбирхоро ба анҷом расонидааст.

Дар мақола вобаста ба ҷаолияти соҳибкорӣ, дастгирии давлатии ҷаолияти соҳибкорӣ, додани имтиёзу сабуқиҳо доир ба шаклҳои гуногуни ҷаолияти соҳибкорӣ, фазои мусоиди сармоягузорӣ, сармоягузори мустақим ва ғайри мустақим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон суҳан меравад.

Калидвожаҳо: таҷрибаи хориҷӣ, соҳибкории хурду миёна, рушди соҳибкории хурду миёна, таҷрибаи ватанӣ, воситаи рушд, шакли дастгирӣ.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ ВО ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ, ВОЗМОЖНОСТИ И ВОЗМОЖНОСТИ

Убайдуллозода Ф.У. - кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067 Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Нахимова 64/14. Тел.: (+992) 918-10-10-51. Электронная почта: Fk.2704@mail.ru

Предпринимательская деятельность всемерно способствует развитию экономики, очень важно снизить уровень безработицы, повысить уровень и качество жизни народа, а также увеличить валовой внутренний продукт, обогатить государство. бюджетом. Правительство страны поддерживает государственную поддержку предпринимательской деятельности. завершил меры.

В статье речь идет о предпринимательской деятельности, государственной поддержке предпринимательской деятельности, предоставлении льгот и льгот для различных форм предпринимательской деятельности, благоприятном инвестиционном климате, прямых и косвенных инвестициях в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: зарубежный опыт, малое и среднее предпринимательство, развитие малого и среднего предпринимательства, отечественный опыт, средства развития, форма поддержки.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTREPRENEURSHIP AND ITS APPLICATION IN DOMESTIC PRACTICE, OPPORTUNITIES AND OPPORTUNITIES

Ubaidullozoda F.U. - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Finance Department of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067 Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Str. 64/14. Tel: (+992) 918-10-10-51. e-mail: Fk.2704@mail.ru

Entrepreneurial activity contributes to the development of the economy in all respects, it is very important for reducing unemployment, improving the quality of life of people, as well as increasing the gross domestic product, enriching the state budget. The country's government has taken a number of measures to provide state support for entrepreneurial activity.

The article talks about entrepreneurial activity, state support for entrepreneurial activity, the provision of benefits and benefits for various forms of entrepreneurial activity, a favorable investment climate, direct and indirect investments in the Republic of Tajikistan.

Key words: foreign experience, small and medium business, development of small and medium business, domestic experience, means of development, form of support.

Таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки қобилиятҳои соҳибкори инноватсионӣ дар кишварҳои самараноктар татбиқ карда мешаванд, ки дар онҳо сатҳи баланди либерализатсияи фаъолияти иқтисодӣ бо самаранокии баланди фаъолияти институтҳои давлатӣ, бо дастгирии фаъолонаи давлатӣ ба соҳибкориҳои инноватсионӣ омезиш меёбад.

Дар марҳалаи ҳозираи тараққиёти хоҷагии халқ ба инкишоф ва хавасмандгардонии соҳибкориҳои инноватсионӣ аҳамияти аввалиндараҷа дода мешавад. Ҳамин тариқ, дар ин мақола таҷрибаи хориҷӣ дар рушди соҳибкориҳои инноватсионӣ ва татбиқи он дар таҷрибаи ватанӣ баррасӣ мешавад.

Барои мисол ширкатҳои бонуфузи дар арсаи байналмилалӣ фаъолияткунанда, ба мисли Coca-Cola, Toyota ва Samsung, бо мутобиқшавӣ ва стратегияҳои дурусти воридшавӣ бисёр кишварҳо муваффақ шудаанд.

Таҳрезии стратегияи воридшавӣ дар кишварҳои ҷаҳон аз чунин омилҳо вобаста аст:

- ❖ Содирот- фуруши молҳо дар бозорҳои хориҷӣ;
- ❖ Франшиза- иҷозат додан ба ширкатҳои хориҷӣ барои истифодаи бренд ва модели тиҷоратӣ
- ❖ Шарикӣ- эҷоди ҳамкорӣ бо ширкатҳои маҳаллӣ
- ❖ Сармоягузориҳои мустақим- кушодани филиал ё корхона дар кишварҳои хориҷӣ.

Соҳибкориҳои инноватсионӣ бахши асосии низоми иқтисоди бозорӣ мебошад. Он қисми муҳими соҳибони соҳибкоронро ифода мекунад, ки дар ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсии ҳар як кишвар яке аз нақшҳои асосиро

мебозанд. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар кишварҳое, ки низомии иқтисодии пасиндустиали доранд, соҳибқориҳои инноватсионӣ ба рушди иқтисоди миллӣ, ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва афзоиши шумораи коргарони бо кор таъмин таъсири ҷиддӣ мерасонад.

Аз ҷиҳати шумораи коргарон, аз ҷиҳати ҳаҷми маҳсулоти истеҳсол ва фурухташуда, корҳои иҷрошуда ва хизматрасониҳо корхонаҳои хурду миёна дар соҳаҳои алоҳида мавқеи пешбарандаро мебозанд. Аз ин рӯ, масъалаи дастгирии давлатии соҳибқориҳои инноватсионӣ дар ҳоли ҳозир мавзӯи муҳимтарин мебошад. Дар ҷадвали якум оид ба ташкилотҳои асосии танзим ва дастгирии соҳибқориҳои инноватсионӣ дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон баррасӣ мекунад ба таври возеҳ оварда шудааст (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Ташкилотҳои асосии танзим ва дастгирии соҳибқориҳои инноватсионӣ дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон

Кишвар	Мақомоти танзимкунанда ва дастгирӣ	Тадбирҳои ҷудогона оид ба дастгирӣ ва рушди корхонаҳо
Иттиҳоди Аврупо	Бюрои оид ба наздикшавии ширкатҳо; Марказҳои соҳибқорӣ ва ноу-хау; Раёсати тиҷорати хурд ва миёнаи Вазорати иқтисод Тадбирҳои ҷудогона оид ба дастгирӣ ва рушди корхонаҳои хурду миёна	Таъмини корхонаҳои хурду миёна бо як қатор хидматҳо (омӯзиш, пешбурди маҳсулот ва технология); додани қарзҳои имтиёзнок, франчайзинг, субпудратҳо; имтиёзҳои андоз; Дастгирии корхонаҳои хурд;
Британияи Кабир	Вазорати тиҷорати хурд Хизматрасонии тиҷорати хурд; мақомоти маҳаллӣ; марказҳои меҳнат; Гурӯҳҳои ташаббускор барои мусоидат ба рушди соҳибқориҳои хурду миёна	хизматрасониҳои машваратӣ ва пешниҳоди иттилооти илмӣ ва техникӣ; Кўмак дар стартапҳо; танзим ва ташаккули муносибати мусбати ҷомеа ба бахши хурду миёна
ИМА	Кумитаҳои ИМА дар Палатаи Намояндагон ва Сенат; Воҳидҳои сохторӣ барои дастгирии корхонаҳои хурду миёна дар вазоратҳои федералӣ; Маъмурият барои корхонаҳои хурду миёна	ҳамоҳангсозии амалиёти мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ оид ба танзими соҳибқориҳои инноватсионӣ; Ташкили марказҳои рушди хурду миёна

Чопон	Шӯрои корхонаҳои хурду миёна ва хадамоти минтақавии Чопон дар назди Вазорати савдои хориҷӣ ва саноат; корпоратсияҳои сармоягузори тижорати хурд; Ассотсиатсияи кафолати қарз; Комиссияи аҳдҳои одилона	ёри расондан ба тараққиёти истеҳсолот
Кореяи Чанубӣ;	Мақомоти иҷроияи Кореяи Чанубӣ; Бонки инфиродии Корея; Бонки миллии шаҳравандӣ; Фонди кафолати қарзии Корея; Фонди қарзи технологияҳои Корея; Ассотсиатсияи тижорати хориҷии Кореяи хурд; Корпоратсияи тижорати хурди тижоратии Корея. Тадбирҳои ҷудогона оид ба дастгирӣ ва рушди корхонаҳои хурду миёна	Пешниҳоди кафолатҳои кредитӣ ба тижорати хурд; расонидани кумак дар татбиқи технологияҳои нав дар корхонаҳои хурд; ҳавасмандгардонии содироти маҳсулоти корхонаҳои хурд; таҳқиқи бозор, таъмини соҳибкорон бо иттилоот, кӯмак дар ворид шудан ба бозори ҷаҳонӣ, кӯмак дар коркарди ҳуҷҷатҳои гумрукӣ, тавсияҳо оид ба андозу пардохтҳо
Ҷумҳурии Тоҷикистон	Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи маволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Муассисаи давлатии "Фонди дастгирии соҳибкории истеҳсолӣ дар ш. Душанбе Шӯрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Мақсади асосии Шӯрои машваратӣ таъмини муколамаи давлат ва баҳши хусусӣ, рушди фаъолияти соҳибкорӣ инноватсионӣ, беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, инчунин мусоидат ба рушди иқтисодӣ, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли, бартараф намудани душвориҳо ва саддҳои асосии рушди соҳибкории сармоягузорӣ дар мамлакат мебошад.	Муассисаи давлатии Фонди дастгирии соҳибкории истеҳсолӣ дар ш. Душанбе Шӯрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Мақсади асосии Шӯрои машваратӣ таъмини муколамаи давлат ва баҳши хусусӣ, рушди фаъолияти соҳибкорӣ инноватсионӣ, беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, инчунин мусоидат ба рушди иқтисодӣ, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли, бартараф намудани душвориҳо ва саддҳои асосии рушди соҳибкории сармоягузорӣ дар мамлакат мебошад.

Манбаъ: Таҳияи муаллиф

Пешниҳоди кафолатҳои кредитӣ ба тичорат; расонидани кумак дар татбиқи технологияҳои нав дар корхонаҳои истеҳсоли; ҳавасмандгардонии содироти маҳсулоти корхонаҳои хурд: таҳқиқи бозор, таъмини соҳибкорон бо иттилоот, кӯмак дар ворид шудан ба бозори ҷаҳонӣ, кӯмак дар коркарди ҳуҷҷатҳои гумрукӣ, тавсияҳо оид ба андозу пардохтҳо.

Аз гуфтаҳои боло ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар аксари кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон барои рушди соҳибкории инноватсионӣ дар салоҳияти худ ташкилотҳои алоҳида истифода мешаванд, ки бевосита рушди соҳибкории инноватсионӣ, инчунин ҳамчун асбобҳои махсуси дастгирӣ дар арсеналашон. Феълан дар Русия барои дастгирии соҳибкории инноватсионӣ аз таҷрибаи беҳтарини кишварҳои хориҷӣ истифода мешавад. Маблағҳои дастгирии соҳибкории хурду миёна дар сохторҳои давлатӣ ташкил карда шудаанд, ки онҳо аз тадбирҳои дастгирӣ, аз қабili маблағгузориҳои хурд ва додани кафолатҳо барои гирифтани қарз барои корхонаҳои хурду миёна истифода мебаранд. Инчунин, ҳукумати Федератсияи Русия ба ҷалби ғайилонаи бахши хусусӣ дар таҳияи сиёсати марбут ба рушди соҳибкории инноватсионӣ шурӯъ мекунад. Дар қонунгузорӣ шумораи зиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки рушд ва дастгирии соҳибкории инноватсиониро танзим мекунад, ба вуҷуд меоянд.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки таҷрибаи беҳтарини хориҷӣ, ки дар амалияи ватанӣ истифода мешавад, дар маҷмӯъ дар рушди иқтисодиёт ва бахусус рушди соҳибкории инноватсионӣ саҳми арзанда мегузорад.

Бояд қайд кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар самтҳои асосии зерин амалӣ мегардад:

 тақмили қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои соҳибкорӣ инноватсионӣ;

 имконияти озодона амалӣ намудани ҳамаи намудҳои соҳибкорие, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намудааст;

 ташкили марказҳои дастгирии давлатии соҳибкорӣ, бизнес-инкубаторҳо, паркҳои технологӣ, минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва дигар шаклҳои инфрасохтори соҳибкорӣ инноватсионӣ;

таъмини методию таълимӣ, илмию методӣ ва иттилоотии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз ҳисоби Фонди дастгирии давлатии соҳибкорӣ;

ташкили фаъолияти шӯроҳо оид ба рушди соҳибкорӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ [5].

Мувофиқи маълумотҳои созмонҳои молиявиявии байналмилмалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қатори давлатҳои беҳтарини ислохотгар дар соҳаи дастгириии шаклҳои гуногуни молиякият аз ҷумла молиякияти хусусӣ ворид гаштааст. Ин моро водор месозад, ки барои фаъолияти соҳибкорӣ хусусан соҳибкори инноватсионӣ истеҳсоли ҳама фазои мусоидро фароҳам созем (диаграммаи 1).

Диаграммаи 1

Нишондиҳандаҳои рушди фаъолияти соҳибкорӣ инноватсионӣ ва сектори хусусӣ

Манбаъ: <https://investcom.tj/tj/sokhibkori/43-nishondiandaoi-rushdi-soibkor-va-sektori-husus.html>

Дар диаграммаи 1 меъёри камшавӣ ва зиёдшавии соҳибкорони фаъолияткунанда оварда шудааст.

Бояд қайд кард, ки сарвари давлат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон вақти ироаи Паём ба Маҷлиси олии кишвар, ки санаи 26.12.2024 баргузор гардид, Ҳукумати кишварро вазифадор карданд, ки минбаъд ба ҷанбаҳои сифатии рушди иқтисоди миллӣ, тақвияти нерӯи инсонӣ, бо истифода аз технологияҳои муосир ва ҷорӣ намудани инноватсия вусъат додани истеҳсоли маҳсулоти ниҳой, баланд бардоштани фаъолнокии иқтисодии аҳоли, тақмили низоми дастгирии соҳибкориву сармоягузорӣ диққати аввалиндараҷа дода шавад.

Ба ҳолати аввали апрели соли 2024 дар ҷумҳурӣ 690,4 ҳазор субъектҳои хоҷагидорӣ ба қайд гирифта шудааст, ки аз ин 635 ҳазорашон соҳибкорони инфиродӣ мебошанд. Теъдоди субъектҳои фаъол ба ҳолати аввали апрели соли 2023. 344,5 ҳазор нафар мебошад.

Ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти дохилӣ нисбат ба давраи соли 2023 7,5% афзоиш ёфтааст.

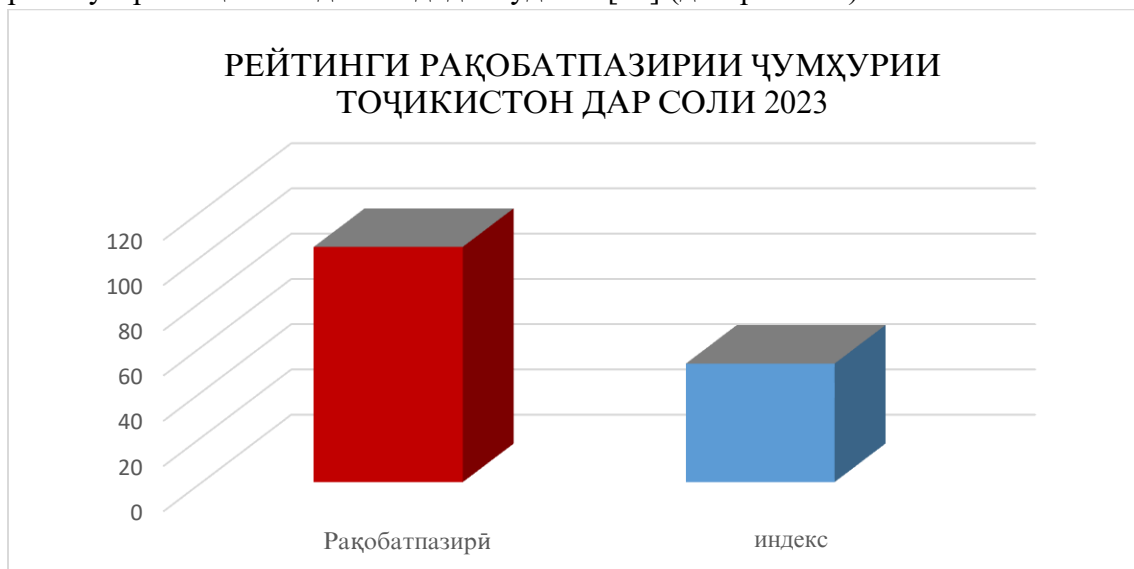
Дар сохтори ММД дар семоҳаи аввали 2024 ҳиссаи саноат (22,1%) ва савдо (19,6%) бартарӣ доранд. Ҳиссаи нақлиёт, алоқа ва анбор дар сохтори ММД 11,7% ва андоз 12%-ро ташкил додааст.

Саҳми соҳаи кишоварзӣ, ки дар охири сол одатан дар сохтори ММД бартарӣ дорад, дар семоҳаи аввали ҳамагӣ 6,4%-ро ташкил додааст. Ин аз он вобаста аст, ки соли кишоварзӣ тоза шуруъ шудааст.

Теъдоди ширкату соҳибкоре, ки фаъолиятро дар семоҳаи аввали соли 2024 қатъ кардаанд:

Беш аз 7 ҳазор соҳибкори инфиродӣ дар Тоҷикистон тайи моҳҳои январ - марти соли 2024 фаъолиятшонро ба сабаҳои гуногун қатъ кардаанд.

Ба ҳолати семоҳаи аввали соли 2024 беш аз 7,3 ҳазор субъекти хоҷагидорӣ фаъолиятшонро қатъ кардаанд, ки аз миёни субъектҳои хоҷагидорӣ фаъолиятшон қатъшуда, 319 ададашон шахсони ҳуқуқӣ ва беш аз 7 ҳазорашон соҳибкорони инфиродӣ мебошад, эълон гардидани солҳои 2025 – 2026 солҳои рушди саноат барои таъсиси корхонаҳои нав ва зиёд намудани ҷойҳои кори мусоидат менамояд, ки дар 31- мин солагарди Истиқлолияти зиёда аз 250 намуди сабукию имтиёзҳо барои соҳаи соҳибкорӣ сармоягузорӣ аз ҷониби давлат дода шудааст [13] (диаграмма 2).

Манбаъ: <https://countryeconomy.com/government/global-competitiveness-index/tajikistan>

Дар диаграммаи 2 рейтинги рақобатпазирии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни давлатҳои ҷаҳон оварда шудааст ва сабаби асосии пастиавии он нисбати солҳои гузашта ин бемории COVID-19 мебошад.

Хулоса, рушди фаъолияти соҳибкории истеҳсоли дар шароити иқтисоди интиқоли метавонад ҳамчун омилҳои муҳими тараққиёти мамлакат ва густариши фаъолияти иқтисодии хориҷӣ хизмат намояд.

Ба андешаи мо фақат зарур аст, ки ин соҳибкорӣ характери ашъвӣ пайдо накарда бештар истеҳсоли моли тайёрро барои бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ пайгири намояд, дар устуворгардии соҳибкории истеҳсоли бо назардошти андешаҳои дар боло овардашуда нақши танзимсозанда ва ҳавасмандкунандаи давлат муассир аст. Эълон намудани солҳои 2025- 2026 ҳамчун солҳои рушди саноат барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ сармоягузорӣ мусоидат менамояд.

Функсияи инноватсионии ин (эҷодкорӣ - ҷустуҷӯӣ) барои соҳибкорӣ ҳамчун як намуди нави идоракунии иқтисодӣ хос аст. Он бо истифодаи идеяҳои нав дар раванди фаъолияти соҳибкорӣ, бо таҳияи воситаҳо ва омилҳои нави ноил шудан ба ҳадафҳои гузашташуда, инчунин бо тамоми вазифаҳои дигар, ки онҳоро пурра мекунад, алоқаманд аст.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ”. -Душанбе, 28.12.2024.- С.13
2. Барномаи саноатикунории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025. ш. Душанбе, 27 майи соли 2020, №293. С-37.
3. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то солҳои 2030.- С.19
4. Трифилова А.А. Отценка эффективности инновационного развития: Монография. Москва: Финансы и статистика, 2005. 304 с. С-6.
5. Тагоев Д.Х., Намозализода Ш.Н. Сармоягузориҳои саноати коркарди маҳсулоти кишоварзии минтақаи Кӯлоб / Д.Х. Тагоев, Ш.Н.
6. Намозализода // В сборнике: Ускоренная индустриализация и вопросы ее реализации в Таджикистане. Материалы международной научно-практической конференции. -Душанбе, 2023. С. 252-260.

7. Тагоев Дж.Х., Намозализода Ш.Н. Промышленная переработка сельхозпродукции в хатлонской области: состояние, проблемы, направления развития и инвестиции / Дж.Х. Тагоев, Ш.Н. Намозализода // Экономика Таджикистана.-2023. № 3.С. 103-110.
8. Вазорати рушди иқтисод ва савдо <https://medt.tj>
9. Горфинкель, В. Я. Инновационное предпринимательство: учебник и практикум для среднего профессионального образования / В. Я. Горфинкель [и др.]; под редакцией В. Я. Горфинкеля, Т. Г. Попадюк. - Москва: Издательство Юрайт, 2024. 523 с.
- 10.(Профессиональное образование). — ISBN 978–5–534–10221–5. —// ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <https://biblio-online.ru/bcode/442427> (дата
- 11.Боброва, О. С. Настольная книга предпринимателя: практическое пособие / О. С. Боброва, С. И. Цыбуков, И. А. Бобров. — Москва: Издательство Юрайт, 2024. — 330с.
- 12.Шўрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
- 13.Назариева, Х. Г. Совершенствование кредитных продуктов для малого и среднего бизнеса в рамках клиентоориентированной цифровой модели бизнес-процессов / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № S2.1(31). – С. 51-56. – EDN CROIWF.
- 14.Бобомуродов, Б. Э. Муқаддимаи ихтисос / Б. Э. Бобомуродов, М. С. Амиров, Ҷ. М. Худойбердиев. – Душанбе : Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 2023. – 170 р. – EDN KTDWPB.
- 15.Комилова, К. Н. Самтҳои афзалиятноки такмили истифодаи воситаҳои маркетинги рақамӣ дар бонкҳои тичоратӣ / К. Н. Комилова, Б. М. Шарифзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – №. 4. – Р. 85-91. – EDN ZKJQAI.
- 16.Назариева, Х. Г. Современные Концептуальные основы банковского кредитования субъектов малого и среднего предпринимательства / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № S4.2(29). – С. 36-46. – EDN SKNHQI.

МАВҚЕИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР НИЗОМИ ТАНЗИМИ АСЪОР

Абдуҷабборзода С.А. – номзоди илмӣ ва иқтисодӣ, дотсенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 933297629.

Танзими асър дар ҳар як мамлакати алоҳида ҳамчун механизми муҳими таъминкунандаи рушди иқтисод баромад мекунад, ки давлатро ба зинаи сифатан нави роҳи устувор равона месозад. Бинобар он дар мақола масъалаҳои танзим ва назорати асър мавриди омӯзиш қарор гирифта, аҳамият ва зарурияти мақомоти гумрук дар низоми танзими асъории давлат муайян карда шудааст.

Калидвожаҳо. Танзими асър, назорат, мақомоти гумрук, фаъолияти иқтисоди берунӣ, сиёсати пулӣ, воридоту содирот пардохтпазирӣ.

МЕСТО ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ В СИСТЕМЕ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЯ

Абдуҷабборзода С.А. – кандидат экономических наук, доцент кафедры таможенной деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: +992 933297629.

Валютное регулирование в каждой отдельной стране выступает важным механизмом обеспечения экономического развития, направляющим государство на качественно новый уровень устойчивого развития. Поэтому в статье исследованы вопросы валютного регулирования и контроля, а также определены значение и необходимость таможенных органов в системе валютного регулирования государства.

Ключевые слова. Валютное регулирование, контроль, таможенные органы, внешнеэкономическая деятельность, денежно-кредитная политика, импорт и экспорт ликвидность.

THE PLACE OF CUSTOMS AUTHORITIES IN THE CURRENCY CONTROL SYSTEM

Abdujabborzoda S.A. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Customs Activities of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe Highway, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 933297629.

Currency regulation in each individual country is an important mechanism for ensuring economic development, directing the state to a qualitatively new level of sustainable development. Therefore, the article examines the issues of currency regulation and control, and also defines the importance and necessity of customs authorities in the system of currency regulation of the state.

Key words: Currency regulation, control, customs authorities, foreign economic activity, monetary policy, import and export liquidity.

Танзими асър навъи қонунгузории татбиқи сиёсати пулию қарзии давлат, кадоме чузъи умумииктисодие, ки ба таҳкими вазъи пулию молиявии кишвар, нигоҳ доштани сатҳи баланди пардохтпазирӣ ва қобилияти қарзӣ, таъмини воридоти асър аз хориҷа тавассути муомилоти иқтисодии хориҷӣ, назорати ҳаракати сармоя ва ҷалби он, ҳамчунин истифодаи чораҳои зарурӣ чихати устувор нигоҳдории қурби асърӣ миллӣ нигаронида шудааст.

Танзими асър фаъолияти мақомоти давлатиро ба идоракунии муомилоти асър, назорат аз болои муомилоти асър, таъсир ба қурби сомонӣ ва маҳдудиятҳо марбут ба истифодабарии асари хориҷӣ. [1, С. 239] Яъне назорати асър назорати давлатӣ доир ба гузаронидани расмиёти аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъ ба даст овардани асари хориҷӣ ба амал баровардани муомилоти асър ва интиқоли асър аз сарҳади гумрукии кишварро дар назар дорад. Таъсиси механизми самаранокӣ ҳуқуқии молиявии назорати асър шартӣ муҳими таъмини манфиатҳои иқтисодии давлат мебошад.

Мутобиқи моддаи 3-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи танзими асър ва назорати асър, ки аз 13.06.2013 сол амал мекунад, мақсад вазифа ва принципҳои танзими асър омадааст:

1. Мақсади танзими асър ҳимояи манфиати иқтисодии давлат, амалӣ кардани сиёсати ягонаи давлатӣ оид ба асър ва таъмини устувории низоми асари кишвар мебошад.

2. Вазифаҳои танзими асър инҳоянд:

- муайян кардани соҳаи истифода ва тартиби муомилоти сарватҳои асари дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- муайян кардани тартиби анҷомдиҳии амалиёти асари дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таъмини фаъолияти самаранок ва ҳамгироии иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисоди ҷаҳонӣ.

3. Принципҳои асосии танзими асър инҳоянд:

- таъмини волоияти қонун;

- истифодаи ҳадди ақалли чораҳои маъмурӣ;

- роҳ надодани даҳолати беасоси мақомоти танзими асър ва назорати асър ба анҷомдиҳии амалиёти асари. [5]

Назорати асър дорои хусусиятҳои умумии назорати молиявӣ буда, дар баробари ин хосиятҳои мушаххасро доро аст;

- назорат аз болои мутобиқати муомилоти асърӣ ба қонунгузории амалкунанда ва мавҷудияти иҷозатномаҳои зарурӣ барои анҷом додани ин намуди амалиёт;

- назорат аз болои иҷрои уҳдадориҳо аз тарафи резидентҳо бо асари хориҷӣ дар назди давлат ва уҳдадории фуруши асари хориҷӣ дар бозори дохилии асари мамлакат;

- назорат аз болои дурустии пардохтҳо бо асари хориҷӣ;

- назорат аз болои мукамал будан, баҳисобгирии воқеъбинона ва ҳисобот аз рӯи амалиёти асари. [2, С.70]

Ҳамин тариқ, назорати асари як қисми низомии назорати молиявии давлатӣ буда, бо мақсади таъмини риояи қонунгузории мамлакат вобаста ба танзими асари ба амал бароварда мешавад.

Яке аз муҳимтарин объектҳои танзими асари фаъолияти иқтисодии берунӣ баромад мекунад. Аз сабаби он, ки назорати асари танҳо як қисми назорат аст, пас дар соҳаи фаъолияти иқтисодии берунӣ аз тарафи давлат ба таври маҷмӯи ба амал бароварда мешавад. Аз ин лиҳоз ин намуди назоратро аз дигар намудҳо ҷудо кардан мумкин имконнопазир аст.

Ҳадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низомии мақомотҳои назорати асари ҷойгоҳи махсусро ишғол менамояд. Гирифтани ин мақом нақши мақомоти гумрукро ба таври назаррас ба роҳ мондани назорат аз болои муомилоти асари дар соҳаи фаъолияти иқтисодии берунӣ афзоиш дод. Ҳамчун мақоми назорати асари, Ҳадамоти гумрук ҳуқуқ ва уҳдадориҳоро оид ба таҳияи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ пайдо намуда, ҳамкориҳои васеъро бо бонкҳои тижоратӣ, мақомоти андоз ва дигар идораҳо ба роҳ мондааст.

Ҳамин тавр самтҳои асосии назорати асари дар соҳаи фаъолияти иқтисодии берунӣ, ки аз тарафи мақомоти гумрук анҷом дода мешаванд иборатанд:

- назорат аз болои аз болои иштирокчиёни савдои хориҷӣ риоя намудани талабот оид ба сари вақт барасмиятдарорӣ ва аз нав бақайдгирии ҳуҷжатҳои баҳисобгирӣ ва ҳисоботӣ;

- назорат аз болои пурра ва сари вақт гирифтани даромади асари аз ҳисоби содироти мол;

- назорат аз болои дурустии пардохтҳои резидентҳо барои моли воридотӣ;

- назорат аз болои интиқоли пули нақд ва воситаҳои пулӣ аз сарҳад.

Дар маҷмӯъ дар фаъолияти минбаъдаи мақомоти гумрук оид ба назорати асъор зарур аст, ки заминаи санадҳои меъёриву ҳуқуқи амалкунанда такмил ёфта, савияи касбии кормандони соҳа баланд бардошта шаванд. Маҳз ин ба назорати комили асъорӣ мусоидат намуда ҳифзи манфиатҳои иқтисодии мамлакат таъмин мешаванд.

Адабиёт.

1. Алексеева Е.В., Габдуллина С.Х. Деятельность ФТС России как органа валютного контроля: практика осуществления и проблемы//Вестник Академии знаний. 2021. № 2 (43). С. 329-333
2. Петрушина О.М., Сусоева А.В. Направления совершенствования валютного контроля, осуществляемого ФТС России//В сборнике: новые информационные технологии в науке. сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции. 2017. С. 70-72.
3. Селиверстов И.В., Мигел А.А. Оценка практики реализации и направления совершенствования валютного контроля в торговом обороте//Тенденции развития науки и образования. 2020. № 62-9. С. 76-80.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи танзими асъор ва назорати асъор 13.06.2013 <https://mmk.tj/content/>.
6. Шарипов, Б. М. Вазъи муосир ва дурнамои рушти бозори дохилии асъори Тоҷикистон / Б. М. Шарипов, Б. М. Ҷӯраев // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2021. – № 3. – Р. 112-118. – EDN ZVDVAF.
7. Холбобоев, Ф. С. Влияние внешних шоков на экономику Таджикистана в современных условиях / Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров, Б. М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2021. – № 4(21). – С. 51-58. – EDN QGPYQD.
8. Шарипов, Б. М. Роль валютного сегмента финансового рынка Таджикистана в изменении модели национальной экономики / Б. М. Шарипов, Б. М. Джураев, С. Зарифзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – № 2. – С. 157-163. – EDN KXLRZM.

ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ - ИМРӢЗУ ОЯНДАИ ОН

Халилов И.Х. - номзади илмҳои техники, и.в.дотсенти кафедраи менеҷменти истеҳсоли Донишгоҳи техники Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ. Суроға: 734042, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, хибони академикҳо Раҷабовҳо 10. Тел.: (+992)93-902-11-75. E-mail: istam.khalilov@gmail.com

Ҳамарӯза ҷаҳон тавассути технологияҳои ҷадиду муосир дигаргун меёбад. Истифодаву паҳнгардии босуръати технологияҳои рақамӣ ба ҷузъи ҷудонашавандаи ҳар як соҳаи ҳаёти мубаддал мегардад. Аксарияти соҳаҳои хоҷагидорӣ бо истифодаи васеи техникаву технологияи электронӣ, ҳисоббарории ғайринақдӣ мегузаранд. Шурӯъ аз нақшагирӣ то истеҳсолу муомилоти молу ҳадамоти мухталиф бо истифодаи технологияҳои рақамӣ роҳандозӣ гашта, дастовардҳои иқтисодии он бамаротиб меафзояд.

Вожаҳои калидӣ: технологияи рақамӣ, иқтисодиёт, истеҳсолот, амнияти иттилоотӣ, дастовардҳо, ҷанбаҳои истеҳсоли.

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА – СЕГОДНЯ И ЕЕ БУДУЩЕЕ

Халилов И.Х. - кандидат технических наук, и.о. доцент кафедры производственного менеджмента Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими. Адрес: 734042, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. академиков Раджабовых, 10. Тел.: (+992)93-902-11-75. Электронная почта: istam.khalilov@gmail.com

Ежедневно мир меняется благодаря новым и современным технологиям. Стремительное использование и распространение цифровых технологий становится неотъемлемой частью каждой сферы жизни. Большинство хозяйственных секторов используют электронные технологии, безналичные расчёты. Начиная от планирования заканчивая производством и торговлей различными товарами и услугами реализуются с использованием цифровых технологий, ее экономические достижения постоянно растут.

Ключевые слова: цифровые технологии, экономика, производство, информационная безопасность, достижения, производственные аспекты.

DIGITAL ECONOMY – TODAY AND ITS FUTURE

Khalilov I.Kh. - candidate of technical sciences, acting associate professor of the department of production management of the Tajik Technical University named after academician M.S. Osimi.. Address: 734042, Republic of Tajikistan, Dushanbe, pr. academicianov Radjabovyh, 10. Tel.: (+992)93-902-11-75. Email: istam.khalilov@gmail.com

Every day the world changes due to new and modern technologies. Rapid use and spread of digital technologies is becoming an integral part of every sphere of life. Most economic sectors use electronic technologies, cashless payments. Starting from planning to production and trade of various goods and services are implemented using digital technologies, its economic achievements are constantly growing.

Key words: digital technologies, economy, production, information security, achievements, production aspects.

Вобаста ба муҳиммияту афзалияти илмиву амалии истифодаи мафҳуми иқтисодиёти рақамӣ нуқтаи назарҳои мухталиф мавҷуд буда, аз ҷумла соли 1995 истилоҳи иқтисоди рақамиро мутахассиси соҳаи информатика Николас Негропonte аз Донишқадаи технологии Массачусетс дар асоси технологияи

иттилоотӣ ба одамон фаҳмонидани афзалиятҳои иқтисодиёти ҷадид баҳо дода аст [1,90]. Бори аввал мафҳуми иқтисодиёти рақамиро соли 1994 Дон Тапскотт муаллифи китоби "Иқтисодиёти рақамӣ" ба таври васеъ шарҳу возеҳ намудааст. Бинобар ин то имрӯз олимону тадқиқотчиёни соҳа Д.Тапскотро яке аз асосгузори он медонанд. Бо така ба назарияи ширкат Дон Тапскотт тамоюли тағйирёбии хароҷоти муомилотро таҳлил намуда, чанд фарзияҳои асоснокро оиди гузариши тичорат ба воситаи усулҳои гипотезаҳои ҷадид пешниҳод намуда аст. Хулоса, истилоҳи "иқтисодиёти рақамӣ" соли 1994 пайдо гардида, он вақт тичорати электронӣ низ пайдо шуд [1,91]. Тибқи манбаъҳои илмӣ оғоз аз солҳои 1972 то соли 1994 давраи зуҳури технологияҳои рақамӣ ба ҳисоб меравад. Аввал воситаҳои ахбори омма (радио, телевизион, рӯзномаҳо) ба шакли рақамӣ гузашта, ҳамзамон интернет рушду инкишоф ёфт.

Соли 1999 Билл Гейтс дар китоби худ бо номи "Бизнес со скоростью мысли (Соҳибкорӣ бо суръати тафаккур)" ғояи инқилоби иттилоотиро муайян намуд. Ба ақидаи муаллиф рушди фанновариҳои иттилоотӣ, хусусан интернет ба тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти ҷомеа таъсири назаррас мерасонад. Дар ин баробар, фаъолияти соҳибкорӣ хатман ба ивазшавию муаммоҳои "иқтисоди нав" ба монанди афзоиши ниёзи муштариён ва баландшавии рақобат ҳарчи тезтар вокуниш намояд. Дар бозор ду шакли ширкат, якум, бо воситаи интернет фаъолияткунанда ва дуюм, берун аз фазои соҳибкорӣ амалкунанда мемонанд.

Дар таърихи техникаи ҳисоббарорӣ солҳои 60-ум ду воқеаи муҳим рух дод. Аввалан, таъминоти барномавӣ коркард гардида, мошинаи электронии ҳисоббарорро ба мошини бисёрриистифодаи ҳисоббарор табдил дод. Дуюм, таъминоти барномавӣ таҷҳизотие руи кор омада, дастрасии дурдасти компютериро фароҳам оварданд.

Арзи ҳастӣ намудани компютери фардӣ боиси боз як табадуллотии инқилобӣ дар фазои соҳаи компютер гардид. Ҳанӯз соли 1975 ду нафар ҷавон Билл Гейтс ва Пол Аллен барои ширкати MITS версияи такмилёфтаи забони Basic-ро барои компютери фардии ширкати Altair 8800 тарҳрезиву пешниҳод намуданд.

Оғоз аз он лаҳза таъминоти барномавӣ ба маҳсулоти мушаххас табдил ёфта, дар бозори ҷаҳонӣ як сегменти ҷадиди рушдёбандаи босуръат гашт. Билл Гейтс дар соҳаи технологияҳои инноватсионӣ фаъолияти

тиҷоратии худро аз сифр оғоз карда, ба таърих ҳамчун яке аз соҳибкори муваффақ шинохта шуд.

Ҳамзамон дар шаҳри Лос-Алтос тавақуфгоҳи Стив Чобс ва Стив Возняк дар ҳамсоғӣ воқеъ буд.

Таваҷҷуҳро хостем ба як нукта ҷалб созем, ки таърихи ширкатҳои дар боло зикршударо муттаҳид мекунад. Онҳо аз сифр, бе сармояи ибтидоиву бидуни таъба дастгирӣ ё гузоштани шартӣ махсус оғоз карданд. Барои он ки тавақуфгоҳи мо мисли тавақуфгоҳи америкоӣҳо натиҷабахшу сермаҳсул гарданд, чи бяд кард?

Ҷавоби ин суол равшану ҷунин мебошад. Бояд бисёре аз омилҳо иваз шаванд. Танҳо ҷанд нуктаи онро хостем баён созем. Агар аз заминаи қонунгузорӣ оғоз кунем, пайдост, ки тасмими ҷавони амрикоӣ ба тиҷорат машғул шудан буда, танҳо дар бораи рушду дурнамои он фикр мекунад, на ҷӣ гуна онро ҳифзу нигоҳ дорад. Бешубҳа ин дар фазои интеллектуалӣ нақши калидиву муҳим дорад.

Аз ҷиҳати иқтисодӣ таҷрибаи ҷаҳонӣ ғоидаовар будани рушди технологияҳои инноватсиониро тасдиқ месозад.

Маҳз фазои компютерӣ қодир аст, ба яке аз асосҳои рушди иқтисоди инноватсионӣ табдил ёбад. Хусусият дар он зоҳир мегардад, ки барои оғози тиҷорат сармояи назаррас лозим набуда. дар баъзе ҳолатҳо метавонед аз сифр оғоз кунед.

Аз нуктаи назари Тапскотт, рушди иқтисоди рақамӣ бояд омили асосии ҷаҳонишавӣ гардад. Ҷанд самти технологияи бо тараққиёти иқтисодиёти нав ҳамроҳшаванда, ки самаранокии иқтисодиёти ҷаҳониро таъмин месозанд, муайян кардааст.

Аз ҷумла Тапскотт ба зарурати дастрасии фароҳи интернет, ҳамгирии додаҳои гуногун (аудио, видео, матн) ба ҷандрасонаӣ, гузариш аз таъминоти барномавии маҳдуд ба кушод ва пайдоиши ҷанбаҳои мухталифи воқеияти виртуалӣ ишора мекунад.

Дастоварди китоби Тапскотт асосан аз он иборат аст, ки зухуроти мушаххаси пайдоиши фазои рақамиро бо таъба ба назарияи илмӣ пешгӯӣ мекунад.

Ба ғуфтаи таҳлилгарони Ассотсиатсияи коммуникатсияҳои электронии Русия имрӯз фазои кадрӣ рақамисозӣ 2,5 миллион корманд дорад, аммо ба

гуфтаи манбаъ, ин захира барои гузариши сифатии рақамисозии иқтисодиёт кофӣ набуда, азнавсозии ҷараёни таълимиро тақозо месозад.

Иқтисодиёти рақамӣ имрӯзҳо шакли худро гирифта, ба яке аз масъалаҳои муҳимтарин дар сатҳи иштирокчиёни ин иқтисодиёт қарор дорад.

Айни ҳол таърифи “иқтисоди рақамӣ” ҳамчун фаъолияти тичоратӣ, ки ба истехсолу фурӯши молу хизматҳои электронӣ вобаста, васеъ паҳн гардидааст [2.8].

Аз ин ру “иқтисоди рақамӣ” фаъолиятест, ки мустақиман ба тичорати электронӣ алоқаманд буда, иборат аз хизматрасониҳои маҷозӣ, мағозаҳои интернетӣ, сайтҳои иттилоотӣ чиҳати гирифтани натиҷа мебошад. Пас қариб ҳама гуна роҳи ба даст овардани даромад бо воситаи интернетро иқтисоди рақамӣ меҳисобанд [2.8].

Аз дигар нуқтаи назар, «иқтисоди рақамӣ» иқтисодиётест, ки ба усулҳои нави истехсол, коркард, нигоҳдорӣ, интиқоли маълумот ва инчунин технологияҳои рақамии компютерӣ асос ёфтааст.

Натиҷаи муҳими рушди иқтисодиёти рақамӣ табиӣ додани моделҳои мавҷудаи соҳибкорӣ ва коҳиши нақши миёнаравҳо дар фурӯши мол ва пешниҳоди хизматҳо мебошад. Технологияҳои рақамӣ барои ба таври доимӣ алоқамандсозии таъминкунандагону мизоҷон кӯмак карда, ба рушду ташаккули маҳсулот ва хизматҳо мусоидат мекунанд. Баъзе амалҳои нодаркорро бартараф карда, вақтро самаранокро ҳосилнокии меҳнатро баланд месозад.

Инчунин бояд ба ду тарҷумаи мухталифи истилоҳҳои марбут ба “иқтисодиёти рақамӣ”-ро диққат диҳем. Якум тарҷума “иқтисодиёти рақамӣ” бахши иқтисоди воқеӣ, дар дигар “иқтисодиёти рақамӣ” як самти илмӣ мебошад. Ҳарду ҳолат ифодаи рақамисозӣ, ҳосиятҳои иттилоот дар шакли рақамӣ ва нақши он дар иқтисодиётро мефаҳмонад [3.9].

Истилоҳи иқтисоди рақамӣ самти махсуси илмиро ифода карда, дар он моделҳои математикӣ истифода мешаванд.

Дар таҷрибаҳои кишварҳои дигар низ таърифи мафҳуми “иқтисодиёти рақамӣ” мухталифанд. Масалан, дар Австралия “Ҳамчун шабакаи ҷаҳонии фаъолияти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки аз ҷониби платформаҳо ба монанди интернет, шабакаҳои мобилӣ ва сенсорӣ дастгирӣ карда мешаванд”, дар

Британияи кабир – “Пешбурди тиҷорат дар бозорҳое, ки ба интернету шабакаи умумичаҳонӣ таъя мекунанд” [4.1].

Роҳу воситаҳои рушди иқтисоди рақамӣ бисёр пешниҳод шуда, ҳар кадоми онҳо барномаи ҳамгироии амиқи технологияҳои иттилоотиро бо равандҳои воқеии иқтисодӣ амалӣ мекунанд [4.8].

Иқтисоди рақамӣ бояд ба таваҷҷӯҳи истеъмолкунанда, ҷои фурӯшу нарх мувофиқ буда, мудом ташаккул ёбад. Имрӯзҳо ҷаҳон дар гузариш ба марҳилаи иқтисоди рақамӣ қарор дошта, метавонад бозори ҷаҳониро ба кулӣ тағйир дода, иттилоотро ба манбаи асосӣ табдил созад. Дар бозорҳои онлайнӣ ягон маҳдудият вучуд надорад. Ҷамагуна ташкилотҳо метавонанд бо иштирокчиёни мухталифи бозор рақобат кунанд. Дар ин ҳангом миқёси амалиётҳо танҳо бо андозаи интернет вобаста мебошанд.

Хуллас, имрӯзҳо технологияҳои рақамӣ як қувваи пешбарандаи бузург гашта, тавоноиву доираи васеи истифодаро ба худ касб намудааст. Дар секторҳои молиявии бозори ҷаҳонӣ тамоюлҳои зиёди онро омӯхтату инкишоф дода, ҷориву истифода месозанд.

Адабиёт

1. Аверьянов М.А., Евтушенко С.Н., Кочеткова Е.Ю. Цифровое общество: Новые вызовы//Экономические стратегии.2016 г. №7 (141). С.90-91.
2. Б. Гейтс. Бизнес со скоростью мысли. - М.: Эксмо-Пресс,2000.
3. Развитие цифровой экономики в России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения: монография / Нижний Новгород: издательство «Профессиональная наука», 2018 г.8 стр.
4. Развитие цифровой экономики в России. Доклад Всемирного 20 декабря 2016г. [Электронный адрес URL: <http://gosbook.ru/node/94904>] (дата обращения 02.04.2018) .
5. Шарифзода, Б. М. Оценка влияния финансового механизма на инновационное развитие промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 3. – С. 72-85. – EDN DVRQEW.
6. Шарипов, Б. М. Теоретические аспекты формирования финансового рынка в условиях перехода экономики Таджикистана к новой модели

- развития / Б. М. Шарипов // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – 2017. – Т. 7, № 10А. – С. 16-29. – EDN YMWVLX.
7. Шарипов, Б. М. Теоретико-методологические аспекты стимулирования инновационного развития экономики Республики Таджикистан / Б. М. Шарипов, Д. Т. Назаров // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2020. – № 4(17). – С. 50-59. – EDN KGBFWU.
8. Назариева, Х. Г. Совершенствование кредитных продуктов для малого и среднего бизнеса в рамках клиентоориентированной цифровой модели бизнес-процессов / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № S2.1(31). – С. 51-56. – EDN CROIWF.
9. Шарифзода, Б. М. Возможности использования банковских цифровых технологий в контексте обеспечения качественного развития промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода, В. Абдусатори, Д. Д. Шаропов // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 1. – С. 88-94. – EDN KQFXSC.
10. Комилова, К. Н. Самтҳои афзалиятноки такмили истифодаи воситаҳои маркетинги рақамӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ / К. Н. Комилова, Б. М. Шарифзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – № 4. – Р. 85-91. – EDN ZKJQAI.
11. Назариева, Х. Г. Совершенствование кредитных продуктов для малого и среднего бизнеса в рамках клиентоориентированной цифровой модели бизнес-процессов / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № S4.2(29). – С. 256-262. – EDN GDSOXE.
12. Бобомуродов, Б. Э. Муқаддимаи ихтисос / Б. Э. Бобомуродов, М. С. Амиров, Ҷ. М. Худойбердиев. – Душанбе : Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 2023. – 170 р. – EDN KTDWPB.
13. Сафаров, Б. Г. Ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии мафҳуми сармоягузориҳои хориҷӣ / Б. Г. Сафаров, М. И. Ҳамроев // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – № 4-2(34). – Р. 34-42. – EDN BSVDQP.

ТАШАККУЛҲЕЌИ ВА ИСТИФОДАИ САРМОЯИ МОЛИЯВЌ ДАР БОЗОРИ МОЛИЯВЌ

Азизкулов Б. Ҷ. - муаллими калони кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: кучаи. Нахимов 64/14 734067 Душанбе, Республикаи Тоҷикистон тел: (+992) 93 588 78 68.

Раҳимова А.В. - муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкӣ Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон кучаи. Нахимов 64/14 734067 Душанбе, Республикаи Тоҷикистон тел: 918 750767.

Дар мақола арзёбии сармояи бонкӣ дар ташаккул ва истифодаи сармояи молиявӣ оварда шудааст. Исбот шудааст, ки аз як тараф барои бонкҳо пасандозҳо ҳамчун манбаи сармоягузори қарзӣ ва аз тарафи дигар ҳамчун ӯҳдадориҳо дар назди пасандозгузoron баромад мекунад. Муқаррар карда шудааст, ки зиёда аз 90 фоизи маблағи умумии қарзҳои додашуда аз ҳисоби пасандозҳо мебошанд. Аз ин рӯ, ҳангоми муайян кардани ҳиссаи беш аз 90 фоизи пасандозҳо дар қарзҳо, масъалаи тақсими ин маблағҳо дар соҳаҳои гуногуни қарздиҳӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар баробари ин, соҳаи асосии қарздиҳӣ қорхонаҳои хусусӣ мебошанд. Саҳми пасандозҳои талабшаванда дар ҳаҷми умумии пасандозҳо нисбат ба дигар категорияҳои пасандозҳо зиёд буда, зиёда аз 31 фоизро ташкил медиҳад. Дар ҳоли дуюм пасандозҳои мӯҳлатноки зиёда аз як сол қарор доранд - 29%.

Калидвожаҳо: арзёби, сармояи бонкӣ, сармояи молиявӣ, пасандозҳо, кредит, муштарӣ, пули нақд, низоми молиявӣ.

ФОРМИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФИНАНСОВОГО КАПИТАЛА НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ

Азизкулов Б.Ж. - старший преподаватель кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: ул. Нахимов 64/14 734067 Душанбе, Республика Таджикистан тел: (+992) 93 588 78 68.

Раҳимова А.В. - старший преподаватель кафедры банковского дела Таджикского государственного финансово-экономического университета, ул. Нахимов 64/14 734067 Душанбе, Республика Таджикистан тел: 918 750767.

В статье дана оценка банковского капитала в формировании и использовании финансового капитала. Доказано, что, с одной стороны, для банков депозиты выступают как источники кредитных вложений, а с другой стороны - как обязательства перед вкладчиками этих депозитов. Установлено, что более 90 % от общей суммы выдаваемых кредитов приходится на депозиты. Поэтому, выявив долю в более чем 90% депозитов в кредитах, особую актуальность приобретает вопрос о распределении этих средств по различным направлениям кредитования.

Вместе с тем, ключевым направлением кредитования являются частные предприятия. Удельный вес депозитов до востребования в общем объеме депозитов является более высоким по сравнению с остальными категориями депозитов – занимает более 31%. Срочные депозиты свыше одного года находятся на втором месте - в 29%.

Ключевые слова: оценка, банковский капитал, финансовый капитал, депозиты, кредит, клиент, денежные средства, финансовая система.

FORMATION AND USE OF FINANCIAL CAPITAL IN THE FINANCIAL MARKET

Azizkulov B.J. - Senior Lecturer, Department of Finance, Tajik State University of Finance and Economics. Address: ul. Nakhimov 64/14 734067 Dushanbe, Republic of Tajikistan tel: (+992) 93 588 78 68.

Rahimova A.V. - Senior Lecturer, Department of Banking, Tajik State University of Finance and Economics ul. Nakhimov 64/14 734067 Dushanbe, Republic of Tajikistan tel: 918 750767.

The article provides an assessment of banking capital in the formation and use of financial capital. It has been proven that, on the one hand, for banks, deposits act as sources of credit investments, and on the other hand, as obligations to the depositors of these deposits. It has been established that more than 90% of the total amount of loans issued comes from deposits. Therefore, having identified the share of more than 90% of deposits in loans, the issue of distributing these funds among various areas of lending becomes particularly relevant.

At the same time, the key area of lending is private enterprises. The share of demand deposits in the total volume of deposits is higher than other categories of deposits – it accounts for more than 31%. Time deposits over one year are in second place - at 29%.

Key words: assessment, banking capital, financial capital, deposits, credit, client, cash, financial system.

Бозори сармояи молиявӣ дар ҷумҳурӣ дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошта, ба рушди он омилҳои зиёд таъсир мерасонанд. Айни замон бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии соҳаи бонкии ҷумҳури дар фазои иқтисоди ва муҳити ҷумҳури фаъолият намуда, таъсири омилҳои гуногуни низоми молиявӣ қарзиро аз сар меғузaronанд. Ташаккул ва инкишофи муносибатҳои типи нави иқтисоди дар шароити гузаштани ҷумҳури ба бозори тараққӣбанда боиси тағироти сохтори институтсионалии бозори молияви ва бозори сармояи молияви мегардад.

Дар адабиёти иқтисодӣ мафҳуми «бозорҳои рушдкунанда» аксар вақт ба бозорҳои фондӣ дахл дорад ва ҳангоми таҳлили равандҳои ҷалби сармояи хориҷӣ ба ин бозорҳо истифода мешавад. Дар натиҷа, яке аз институтҳои пешбари бозори рӯ ба тараққӣ рушди бозори сармояи молиявӣ мебошад, ки ба таҳкими институтҳои бозорӣ, афзоиш ва ба меъёрҳои кишварҳои пешрафтаи ҳақон расонидани бозори миллӣ мусоидат мекунад.

Дар айни замон зарурати тақмили сохтори институтсионалии сектори молиявӣ, ки ба рушди бозори сармоя дар ҷумҳурӣ мусоидат мекунад, аз як қатор хусусиятҳои иқтисоди ватанӣ муайян карда мешавад. Аввалан, дигаргунсозии минбаъдаи институтсионалӣ, пеш аз ҳама, аз равандҳои тағйир додани сохтори ҳуқуқи моликият ба вучуд омада, бо хусусигардонии моликияти давлатӣ, рушди намудҳои кушода ва пӯшидаи ҷамъиятҳои саҳҳомӣ алоқаманданд, ки дар онҳо коғазҳои қиматнок – саҳмияҳо бояд ба моликияти давлатӣ тақдир ёбанд.

Дар ин шароит дар ҷумҳурӣ бозори фонди ва муҳити рақобат барои сармоягузoron барои ба даст овардани саҳмияҳо ташаккул ёфта, инкишоф ёфта истодааст. Сониян, дигаргунсозии институтсионалӣ бояд бисёртар

структураҳои истеҳсолии инҳисоршуда ва хеле махсусгардонидашударо, ки хосияти ҳамгироии амудӣ доранд, дар зерӣ таъсири мақомотҳои давлатӣ, ки ба кор дар шароити инкишофи муносибатҳои бозорӣ мувофиқ нестанд, бартараф намоёнд. Инкишофи муносибатҳои бозорӣ дар ҷумҳурӣ зарурати ба комплексҳои ягонаи квазиинтеграцияи соҳаҳои ҷудогонаро ба воситаи иттиҳоди ихтиёрии корхонаҳо, гуруҳҳои молиявӣ саноатӣ, холдингҳо, кластерҳо, иттифокҳо ва ғайра ба миён меорад. Ин равандҳо субъектҳои воқеии амалкунанда мегарданд, ки ба моликияти саҳҳомӣ, ҳаракати озоди саҳмияҳо ва сармояи корхонаҳо асос ёфтаанд.

Ба он диққат додан лозим аст, ки дар он соҳаҳои иқтисодиёт, ки дигаргунсозии бозор пештар сар шуда буданд, ба дигар соҳаҳо ва соҳаҳои иқтисодиёт, тамоюли ба мадори таъсири он ҷалб намудани онҳо фаъолона диққат дода мешавад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми бонкӣ нисбат ба соҳаи истеҳсолоти воқеӣ барвақттар аз худ кардани принципҳои бозории фаъолият шуруъ мекуна. Ин пешравӣ ба бонкҳо ва нишонондиҳандаҳои бахши молиявӣ имкон фароҳам овард, ки ба дигаргунсозии соҳаҳои бахши воқеӣ, иштирок дар равандҳои хусусигардонӣ, музоядаҳои қарз барои саҳмияҳо, ба даст овардани саҳмияҳо ва ғайра тавачҷӯҳӣ бештар зоҳир кунанд. Ғайр аз ин, барои манфиатдор будани банкҳо ба пурзур намудани назорат аз болои истеҳсолот бо мақсади дастрас шудан ба ресурсҳои молиявии корхонаҳо, ҷалб намудани захираҳои молиявии онҳо, ба ҳаракати маблағҳои молиявӣ хизмат расондан, қарзҳои дарозмуддат ва кутоҳмуддат додан заминаҳои объективӣ мавҷуданд. Аз ин рӯ, аввалин ниҳода, ки ба ташаккул ва рушди бозори сармоя такони бахшид, бонкҳои тиҷоратӣ мебошанд.

Дар баробари афзудани ҳаҷми пасандозҳои ташкилотҳои қарзӣ ҳаҷми маблағгузориҳои қарзии низоми бонкӣ ба иқтисодиёти кишвар меафзояд, ки ин механизми муҳими табилии сармояи қарзӣ ба сармояи молиявӣ мебошад.

Чадвали 1. Динамикаи бақияи пасандозҳо (амонатҳо) дар ташкилотҳои қарзии ҷумҳурӣ (млн. сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 к 2015 в %

Ҳамаги депозитҳо	8 613,5	9 243,0	9 283,5	9 723,8	9 742,2	11 414,2	10 159,3	15 507,8	1,8 мар.
Аз ин:									
Дар ташкилотҳои молиявии хурд	441,1	394,5	563,0	682,6	766,9	821,8	880,6	942,2	2,1 мар.
Бо %	5,12	4,26	6,06	7,02	7,8	7,2	8,7	6,1	0,98 б/ф
Ҳамаги депозитҳо бо ММД	17,8	16,9	15,2	14,1	12,60	13,50	10,3	13,4	- 4,4 б/ф.

Ҳисобкарда шуд: Омори бонкӣ булутени Ҷумҳурии Тоҷикистон– 2019, № 12 (281) с. 10, 19-24:

Омори бонкӣ булутени Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2021, № 12 (305) с. 31-32

Ҳашт сол, яъне. дар давраи 2015-2022. пасандозҳои умумии ташкилотҳои қарзии ҷумҳурӣ аз 8613,5 то 15507,8 млн. сомонӣ ё 1,8 маротиба зиёд шуданд. Саҳми он дар ММД дар соли 2022 13,40 фоизро ташкил дод, вале нисбат ба соли 2015 4,4 банди фоизӣ коҳиш ёфтааст.

Дар ташкилотҳои маблағгузори хурди ҷумҳурӣ дар сафарбар намудани захираҳои пулӣ ҳамчун сарчашма ташаккули сармояи қарзӣ молиявӣ низ нақши калон дорад. Дар давраи таҳлилшуда ҳаҷми пасандозҳо дар ин ташкилотҳо аз 441,1 то 942,2 миллион сомонӣ афзоиш ёфтааст. Афзоиш 210,0 фоизро ташкил дод. Ҳиссаи пасандозҳои ташкилотҳои маблағгузори хурди ҷумҳурӣ дар ҳаҷми умумии пасандозҳо аз 5,12 то 6,1 фоиз ё зиёда аз 0,98 фоизӣ афзуд. Ин тамоюл аз афзоиши эътимоди шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба ташкилотҳои маблағгузори хурд шаҳодат медиҳад, аз ин рӯ, тамоюли афзоиши ҳаҷми пасандозҳо мушоҳида мешавад, ки метавонад аз тамоюли баланд шудани нақш ва ҷойгоҳи ташкилотҳои маблағгузори хурд дар низомии механизмҳо шаҳодат диҳад барои идоракунии ташаккули сармояи молиявӣ.

Тамоюли афзоиши пасандозҳо (афзоиши сатҳи сафарбаркунӣ ва захираҳои озоди пулӣ) дар ташкилотҳои қарзии ҷумҳурӣ дар тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ мушоҳида мешавад. Тавре ки аз маълумоти ҷадвали 1. дида мешавад, ҳаҷми пасандозҳо дар охири сол дар давраи солҳои 2015-2022. дар ВМКБ аз 253,9 ба 545,9 миллион сомонӣ (210,0 фоиз), дар НТМ аз 276,9 ба 493,2 миллион сомонӣ (180,0 фоиз) афзуд. Дар вилояти Хатлон аз 703,5 ба

1132,0 миллион сомонӣ, дар вилояти Суғд аз 1188,1 то 2791,4 миллион сомонӣ афзоиш ёфта, мутаносибан 160,0 ва 230 фоизро ташкил дод. Дар давраи таҳлилшуда дар шаҳри Душанбе ҳаҷми пасандозҳо аз 5749,8 то ба 10545,3 миллион сомонӣ, яъне зиёда аз 1,8 баробар афзуд. Ҳамин тариқ, тавре аз маълумот шаҳодат медиҳад, сатҳи баландтарини афзоиши пасандозҳо дар вилояти Суғд мушоҳида мешавад, бинобар ин метавон гуфт, ки афзоиши ҳаҷми пасандозҳо дар ташкилотҳои қарзии ҷумҳурӣ асосан аз ҳисоби афзоиши ҳаҷми пасандозҳо ба амал омадааст. пасандозҳо дар иқтисодиёти вилояти Суғд, ки устувортар аст.

Ҷадвали 2. Динамикаи бақияи пасандозҳо (амонатҳо) дар ташкилотҳои қарзӣ аз рӯи минтақаҳои ҷумҳурӣ (млн. сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо:	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 к 2015, в, %
Ҳамаги депозитҳо	8 613,5	9 243,	9 283,5	9 723,8	9 742,2	11 414,2	10 159,3	15 507,8	1,8 мар
Аз он ҷумла:									
ВМКБ	253,9	257,3	242,9	270,3	299,2	353,8	315,0	545,9	2,1 мар
РТҚ	276,9	280,7	263,8	240,3	289,1	363,1	323,2	493,2	1,8 мар
Вилояти хатлон	703,5	679,9	660,6	621,3	668,6	838,5	746,3	1132,0	1,6 мар
Вилояти Суғд	1 188,1	1 394,1	1 450,4	1 277,9	1 400,0	2 079,5	1850,9	2791,4	2,3 мар
ш. Душанбе	5 749,8	6 236,8	6 102,7	6 631,3	6 318,1	7779,2	6923,9	10545,3	1,8 мар

Бояд таъakkур дод, ки нишондиҳандаҳои афзоиш танҳо ҳолати умумӣ ва тамоюлҳои рушди равандҳои сафарбаркунии захираҳои озоди пулӣ ва пасандозҳоро дар ташкилотҳои қарзии ҷумҳурӣ нишон медиҳанд. Барои таҳлил намудани меъёрҳои муносибатҳои вобаста ба ташаққули пасандозҳо ва системаи хавасмандгардонии ин бахш бояд таҳлили ҷойгиршавии сохтории пасандозҳо дар байни ҳудудиҳо ё минтақаҳои кишвар зарур аст.

Зеро сатҳи рушди низоми пасандозҳо ба сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо, сатҳи саводнокии молиявӣ, майлияти субъектҳои хоҷагидор ба сармоякунонии даромадҳо ва сатҳи эътимоди онҳо ба ташкилоти қарзии кишвар алоқаманд аст. Маълумоти ҷадвали 2 нишон медиҳад, ки массаи тағйироти сохторӣ, ки бо тағйирот аз рӯи банди ғоизӣ чен карда мешавад, дар ҳамаи минтақаҳои ҷумҳурӣ, ба истиснои НТМ ва вилояти Хатлон, арзиши мусбат дорад. Дар давраи таҳлилшуда бақияи мушаххаси пасандозҳо дар НТҚ дар ҳаҷми умумии пасандозҳои ҷумҳурӣ аз 3,21 то 3,2 ғоиз кам шуда, (-0,01) банди ғоизӣ кам шудааст. Мутаносибан дар вилояти Хатлон аз 8,16 то 7,3 ғоиз ё (-0,86) банди ғоизӣ. Дар вилояти Суғд дар давраи таҳлилшуда аз 13,79 то 18,0 ғоиз ё 4,21 банди ғоизӣ афзоиш ёфт. Дар шаҳри Душанбе ин нишондод 1,25 банди ғоизӣ афзудааст.

Тавре ки дар боло зикр гардид, иқтисоди бозорӣ пайваста сафарбар кардани захираҳои пулии муваккатан озод ва аз нав тақсим кардани онҳоро дар байни субъектҳои хоҷагидор, ки тавассути бозори молиявӣ амалӣ карда мешавад, талаб мекунад. Дар ин раванд бонкҳо дар байни дигар агентҳои сармояи молиявӣ нақши асосиро мебозанд. Фондҳои иқтисодиётро ҳамчун карда, ба роҳи дуруст равона мекунанд, фонданок мекунанд. Дар соли 2022 қариб 93 дарсади тамоми пасандозҳои ташкилотҳои қарзӣ дар бонкҳои ҷумҳурӣ рост омад. Тавре аз маълумоти ҷадвали 1. барои солҳои 2015-2022 дида мешавад, бақияи пасандозҳо (амонатҳо) дар бонкҳо аз 8172,4 то 15507,8 млн. сомонӣ ё зиёда аз 80,0 ғоиз афзуд. Дар сохтори пасандозҳо ҳарчанд ҳиссаи пасандозҳо бо асёри хориҷӣ нисбат ба асёри миллӣ (қариб 52 ғоиз) зиёд аст, аммо дар давраи таҳлилшуда суръати афзоиши пасандозҳо бо пули миллӣ 276,6 ғоизро ташкил дод. Дар сохтори пасандозҳои шахсони ҳуқуқӣ беш аз 55,8 ғоизро ташкил дода, ҳаҷми он нисбат ба соли 2015 беш аз 2,8 баробар афзуд. Суръати афзоиши пасандозҳои шахсони ҳуқуқӣ бо асёри хориҷӣ нисбатан баланд буда, 264,8 ғоизро ташкил дод. Аммо пасандозҳои шахсони ҳуқуқӣ дар тӯли як сол, ки ҳадафи таҳқиқоти, бо пули миллӣ 68,7 ғоиз кам шуда, бо асёри хориҷӣ беш аз 80 ғоиз афзуд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки даромади худро бо асёри хориҷӣ нигоҳ доранд, ки хавфи нисбатан кам дорад, пеш аз ҳама намуди таваррум. Илова бар ин, онҳо манбаи боэътимоди сармояи молиявӣ мебошанд. Тамоюли афзоиши пасандозҳои шахсони воқеӣ нисбат ба суръати афзоиши пасандозҳои

шахсони ҳуқуқӣ нисбатан паст аст. Дар давраи таҳлилшуда пасандозҳои шахсони воқеӣ нисбат ба соли 2014 18,2 фоиз зиёд шуданд.

Айни замон (дар соли 2022) дар ҷумҳурӣ 65 ташкилоти қарзӣ фаъолият доранд, ки аз онҳо 15 бонк, 48 ташкилоти қарзии хурд, 19 ташкилоти амонатии қарзии хурд, 3 ташкилоти қарзии хурд, 26 фонди қарзии хурд мебошанд. Дар давраи таҳлилшуда ҳамаи унсурҳо ё ташкилотҳои низомии бонкӣ кам шуданд. Сабабҳои ин хоҳиш, ба назари мо, пеш аз ҳама, бӯҳрони ҷаҳонии молиявӣ иқтисодӣ ва ноустувории баҳши бонкии иқтисоди ҷумҳурӣ мебошад.

Адабиёт

1. Низомии бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон, унсурҳо ва муносибатҳои он // https://studbooks.net/1265689/bankovskoe_delo/bankovskaya_sistema_respubliki_tadzhikistan_ee_elementy_i_vzamosvyazi
2. Бюллетени омили бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон, декабри соли 2021 №12 (281), с. 86.
3. Ахбори омили бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2021, №12 (293) с.92;
4. Ахбори омили бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2021, №12 (305) с. 92
5. Ҳисоботи Агентии рушди бозори коғазҳои қиматнок ва Бақайдгирии махсуси Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон -2020.
6. Ҳисоботи омили Ҷумҳурии Тоҷикистон - 2021, с. 689.
7. Бобокалонов, О. Влияние финансового кризиса на экономику Республики Таджикистан / О. Бобокалонов, Б. Шарипов // Экономика. – 2009. – № 5. – С. 35-42. – EDN YRRSPN.
8. Шарипов, Б. М. Финансовые ресурсы и факторы экономического развития Таджикистана / Б. М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2017. – № 4(5). – С. 69-79. – EDN PFJAVP.
9. Шарипов, Б. М. Проблемы и тенденции расширения ресурсной базы кредитных организаций Республики Таджикистан / Б. М. Шарипов // Российское предпринимательство. – 2013. – № 9(231). – С. 34-48. – EDN OLDKHU.
10. Шарипов, Б. М. Основные тенденции и проблемы финансирования развития экономики Республики Таджикистан в условиях нестабильности внешних финансовых рынков / Б. М. Шарипов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2013. – № 1(40). – С. 91-96. – EDN RCTPVZ.

11. Шарипов, Б. М. Пути усиления вклада банковского сектора в обеспечение ускоренной индустриализации экономики Таджикистана / Б. М. Шарипов, Ф. А. Курбонова, А. Ж. Зокиров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2024. – № 10-1. – С. 65-71. – EDN CEOVJS.
12. Сафаров, Б. Г. Чанбаҳои назариявӣ ва методологии мафҳуми сармоягузориҳои ҳориҷӣ / Б. Г. Сафаров, М. И. Ҳамроев // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – №. 4-2(34). – Р. 34-42. – EDN BSYDQP.
13. Кодиров, Ф. А. Инвестиционная деятельность в региональном агропромышленном комплексе Республики Таджикистан: некоторые проблемы и пути их решения / Ф. А. Кодиров, Т. Т. Файзуллоев // Вестник БИСТ (Башкирского института социальных технологий). – 2016. – № 1-2(30). – С. 54-59. – EDN VYTUHN.
14. Содиков, М. С. Современные тенденции и перспективы развития интеграционных связей стран ШОС / М. С. Содиков, М. Х. Данаева // Финансово-экономический вестник. – 2019. – № 3(19). – С. 137-145. – EDN XVXDNI.

АҲАМИЯТ ВА НАҚШИ САРМОЯГУЗОРӢ БА БАҲШИ ВОҚЕИИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ҳакимова М. С. – муаллими калони кафедраи менеҷменти молиявӣ, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 987819656. mavzuna.khakimova.83@mail.ru

Қарахонова Н. – ассистенти кафедраи андоз ва сугурта, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 907909046.

Дар мақолаи мазкур муаллифон қайд карда гузаштанд, ки маҳз рушди соҳаҳои воқеӣ, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ, ҷалби сармоягузориҳои и мустақим ва воридоти технологияҳои нави инноватсионӣ имкон медиҳад, ки раванди саноатикунони мамлакат таъмин гардида, аҳамият ва нақши сармоягузорӣ ба иқтисодиёти ҷумҳурӣ ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии содиротӣ ва шумораи ҷойҳои нави корӣ оварда мерасонад.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, лоиҳаҳои сармоягузорӣ, саноатикунони мамлакат, вазои сармоягузорӣ, баҳши воқеии иқтисодиёт.

«ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН»

Ҳакимова М. С. - старший преподаватель кафедры финансового менеджмента, Таджикский государственный финансово – экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 987819656. mavzuna.khakimova.83@mail.ru.

Карахонова Н. - ассистент кафедры налог и страхование, Таджикский государственный финансово – экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 907909046.

В данной статье авторы рассмотрели, что именно развитие реальных отраслей промышленности, создание благоприятной среды для инвестиций, привлечение прямых инвестиций и импорт новых инновационных технологий обеспечат процесс индустриализации страны, а значение и роль инвестиций в экономику республики приведут к производству экспортируемой промышленной продукции и количеству новых рабочих мест.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционные проекты, индустриализация страны, инвестиционный климат, реальный сектор экономики.

THE IMPORTANCE AND ROLE OF INVESTMENTS IN THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Khakimova M. S. - Senior Lecturer, Department of Financial Management, Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067, Republic of Tajikistan. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Telephone: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

Karakhonova N. - assistant of the department of tax and insurance, Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067, Republic of Tajikistan. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Telephone: 907909046.

In this article, the authors considered that it is the development of real industries, the creation of a favorable environment for investment, the attraction of direct investment and the import of new innovative technologies that will ensure the process of industrialization of the country, and the importance and role of investment in the economy of the republic will lead to the production of exported industrial products and the number of new jobs.

Key words: investments, investment projects, industrialization of the country, investment climate, real sector of the economy.

Аҳамияти сармоягузори бо тадриҷ ва ҳамзамон бо афзудани ҳаҷмҳои сармоягузориҳои ҳам дохилӣ ва ҳам хориҷӣ метавонад бештар гардад. Омилҳои асосии зиёд намудани ҳаҷмҳои сармоягузориҳо дар кишвар инҳо маҳсуб доништа мешаванд: корхонаҳои муштарак бо сармояи хориҷӣ, қарзҳои хориҷии давлатӣ ва ғайридавлатӣ, грантҳои хориҷӣ, сармоягузориҳои бевоситаи дохилӣ ва хориҷӣ, таъсиси филиалҳои ширкатҳои хориҷӣ, вуҷуати дараҷаи кредитӣ, истифодаи захираҳои муҳоҷирати меҳнатии хориҷӣ.

То ба имрӯз ҷиҳати ба қор андохтани иқтисодҳои нав дар соҳаи саноат ва истифодаи самараноки корхонаҳои мавҷуда, ба роҳ мондани истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир ва ивазкунондаи воридот, тақвияти имкониятҳои содироти кишвар ва умуман, дар самти иҷрои барномаҳои стратегияи мамлакат як силсила тадбирҳои судманд амалӣ гардидаанд.

Маҳз рушди соҳаҳои воқеӣ, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ, ҷалби сармояи мустақим ва воридоти технологияҳои нави инноватсионӣ имкон медиҳад, ки раванди саноатикунони мамлакат таъмин гардида, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва шумораи ҷойҳои нави корӣ мунтазам афзоиш дода шавад.

Сиёсати сармоягузорӣ ҳолати фазои сармоягузорию дар мамлакат муайян месозад ва худ маҷмӯи механизмҳои иқтисодӣ ва ташкилии таъсиррасонандаи мақомоти давлатии сатҳи ҷумҳурӣ, минтақавӣ ё худ ширкатро дар раванди ташаккулёбии фазои мусоиди сармоягузорӣ дохил менамояд. Аз ин ҷо бармеояд, ки объекти таъсири сиёсати давлатии сармоягузорӣ фазои сармоягузорӣ мебошад. Фазои мазкур барои коркарди сиёсати сармоягузорӣ замина мегузорад ва ҳамзамон ҳамчун натиҷаи сиёсати сармоягузорӣ баромад менамояд.

Барои беҳтар намудани фазои сармоягузорию соҳибкорӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ, татбиқи саривақтию самараноки лоиҳаҳои сармоягузорию давлатӣ, дастгирии давлатии соҳибкорӣ ва истифодаи самараноки моликияти давлатӣ равона намуда, ҷиҳати ноил гардидан ба ҳадафҳои гузошташудаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чораҳои мушаххас андешида истодааст.

Аз ин ҷо бояд қайд намуд, ки дар соли 2024 ҳаҷми умумии сармояи хориҷии ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридгардида 4,9 млрд. доллари ИМА-ро ташкил намуд, ки ин нисбат ба соли 2023 2,1 млрд. доллар ё 72,7% зиёд мебошад. Дар ин ҷо воридоти сармояи хориҷӣ ба шаҳри Душанбе 4,128 млрд. доллар ё 84,2%, вилояти Суғд 761,2 млн. доллар ё 15,5%, вилояти Хатлон 11,8 млн. доллар ё 0,2%, ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ 3,2 млн. доллар ё 0,1% ва ба ВМКБ 1,3 млн. доллар ё 0,1%-ро ташкил медиҳад. Аз ин маблағ ҳаҷми сармояи мустақим 394,3 млн. доллари ИМА-ро ташкил медиҳад, ки нисбат ба нишондиҳандаи соли гузашта 110,2 млн. доллар ё 38,8% зиёд мебошад.

Қайд бояд кард, ки сармояи мустақим, асосан ба саноати коркард – 176,4 млн. доллари ИМА ё 44,7%, саноати истихроҷ – 145,9 млн. доллари ИМА ё 37,0%, миёнаравии молиявӣ – 31,6 млн. доллари ИМА ё 8,0% , савдо ва хизматрасонӣ – 28,1 млн. доллари ИМА ё 7,1%, соҳаи сохтмон – 5,4 млн. доллари ИМА ё 1,4 %, кишоварзӣ ва шикор 1,9 млн. доллари ИМА ё 0,5% 5,0 млн. доллари амрикоӣ ё 1,3% равона карда шудаанд.

Сармояи мустақими хориҷӣ ба ҷумҳурӣ, асосан, аз Ҷумҳурии Халқии Хитой 150,9 млн. доллари ИМА ё 38,3% , Иёлоти Муттаҳидаи Амрико 118,9 млн. доллари ИМА ё 30,2%, Британияи Кабир 51,1 млн доллари ИМА 13,0%, Федератсияи Россия 28,9 млн доллари ИМА ё 7,3%, Қазоқистон 15,7 млн. доллари ИМА ё 4,0%, Туркия 5,8 млн. доллари ИМА ё 1,5%, Япония 5,4 млн. доллари ИМА ё 1,4%, Фаронса 4,2 млн. доллари ИМА ё 1,1% ва дигар давлатҳо 13,4 млн. доллари ИМА ё 3,4 % ворид гардидааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти мамлакат, ташкили ҷойҳои корӣ барои аҳолии маҳаллӣ, баланд бардоштани иқтидори истеҳсолию содиротии мамлакат ва дар ин замина ба роҳ мондани истеҳсоли маҳсулоти ивазкунандаи воридот, дар давраи ҳисоботӣ аз ҷониби Кумита 6 адад созишномаҳои сармоягузорӣ ба маблағи умумии 2,1 млрд доллари ИМА ба имзо расонида шуд, ки дар мавриди татбиқи онҳо ташкили беш аз 9000 ҳазор ҷойи корӣ пешбинӣ гардидааст.

Имкониятҳои сармоягузорӣ ва ҷалби сармоя дар ин давра зиёда аз 20 ҳамоишу нишастҳои соҳибкориву сармоягузорӣ дар дохил ва хориҷи кишвар баргузор карда шуданд, ки дар доираи онҳо зиёда аз 80 санадҳои ҳамкорӣ бо маблағи умумии 3,3 млрд. доллари ИМА байни бахши хусуси ватанию хориҷӣ ба имзо расонида шуданд.

Тавассути Ширкати сармоягузории Тоҷикистону Ўзбекистон созишномаҳои дахлдор барои татбиқи 3 лоиҳа ба маблағи умумии 13,0 млн. доллари ИМА ба имзо расонида шуда, корбарӣ барои мувофиқаи боз 5 лоиҳаи дигар ба маблағи умумии 17,5 млн. доллари ИМА идома дорад.

Қайд кардан зарур аст, ки ба ҳолати 1-уми январи соли 2025 дар ҷумҳурӣ 90 адад лоиҳаҳои сармоягузории давлатӣ, 54 лоиҳаи грантӣ, 6 лоиҳаи қарзӣ ва 30 лоиҳа дар ҳаммаблағгузории қарз ва грант бо маблағи умумии 51,9 млрд. сомонӣ ё 4 756,8 млн. доллари ИМА мавриди татбиқ қарор дорад. Дар доираи лоиҳаҳои сармоягузории давлатии амалкунанда азхудкунии маблағҳо дар соли 2024 - 6,7 млрд. сомонӣ (612,6 млн. доллари ИМА) ё 100% ва аз санаи оғози татбиқ - 30,8 млрд. сомонӣ (2,8 млрд. доллари ИМА) ё 59%-ро ташкил дод. Дар соли 2024 бо шарикони рушд барои татбиқи 23 лоиҳаи сармоягузории давлатӣ 37 созишномаи қарзию грантӣ ба маблағи умумии 16,5 млрд сомонӣ (1,5 млрд. доллари ИМА) ба имзо расонида шуд, ки соҳаҳои гуногунро фаро мегиранд.

Дар таркиби лоиҳаҳои нав маблағҳои грантӣ –8,5 млрд сомонӣ (775,6 млн. доллари ИМА) ё 52%, қарзӣ – 7,4 млрд сомонӣ (684,1 млн. доллари ИМА) ё

46% ва саҳми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – 389,4 млн сомонӣ (35,4 млн. доллари ИМА) ё 2%-ро ташкил медиҳад. Дар доираи созишномаҳои нави дар ин давра ба имзорасонидашуда ба соҳаи маориф 80 млн. доллари ИМА, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли 87,3 млн доллари ИМА, кишоварзӣ 56,5 млн доллари ИМА, энергетика 883,8 млн доллари ИМА, нақлиёт 247,2 млн доллари ИМА, хоҷагии манзилию коммуналӣ 34,7 млн доллари ИМА ва дигар соҳаҳо 105,6 млн доллари ИМА ҷалб гардид. Аз ҷумла, 811,7 млн. доллар ё 54,3% маблағҳои лоиҳаҳои нав барои сохтмони НБО “Роғун” ҷалб гардидаанд, ки аз ин 350 млн. доллар ё 43,1% грант ва 461,7 млн. доллар ё 56,9% қарз мебошад.

Бояд қайд кард, ки тибқи маълумоти оморӣ ба ҳолати 31-уми декабри соли 2024 шумораи субъектҳои хоҷагидор дар ҷумҳурӣ ба 365,3 ҳазор адад баробар шуд, ки ин нишондод дар муқоиса ба ҳамин давраи соли 2023-юм 15017 адад ва ё 4,3% зиёд мебошад. Аз шумораи умумии субъектҳои хоҷагидор, шахсони ҳуқуқӣ 35,0 ҳазор адад ё 9,6%-ро ташкил медиҳад, ки ин нисбат ба соли 2023-юм 1206 адад ё 3,6% зиёд мебошад. Шумораи соҳибкорони инфиродӣ 330,3 ҳазорро (90,4%) ташкил дод, ки нисбат ба соли 2023 13881 адад ё 4,4% зиёд мебошад.

Дар соли 2024 дар ҷумҳурӣ 21189 адад субъекти хоҷагидор, аз ҷумла 843 адад шахси ҳуқуқӣ ва 20346 адад соҳибкорони инфиродӣ барҳам хурдааст, ки ин нишондод нисбат ба соли 2023-юм 139 адад шахсони ҳуқуқӣ ва 162 адад соҳибкорони инфиродӣ дар маҷмӯъ 301 адад субъект кам аст.

Дар ин давра, 36812 адад субъекти хоҷагидор таъсис ёфтааст, ки аз ин 34672 адад соҳибкори инфиродӣ ва 2140 ададро шахсони ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд, ки ин нишондод нисбат ба соли 2023 19 адад шахсони ҳуқуқӣ ва 3614 адад соҳибкорони инфиродӣ зиёд ва дар маҷмӯъ 3633 адад зиёд мебошад.

Тибқи маълумоти Бонки миллии Тоҷикистон дар моҳҳои январ - ноябри соли 2024 аз ҷониби ташкилотҳои қарзии молиявӣ ба иқтисодиёт ба маблағи 21864,8 млн. сомонӣ қарз пешниҳод карда шудааст, ки аз ин 11525,6 млн. сомонӣ ба самти фаъолияти соҳибкорӣ дода шуда, нисбат ба ҳамин давраи соли 2023-юм 1999,3 млн. сомонӣ ё 21,0 фоиз зиёд мебошад.

Қайд бояд кард, ки аини замон, тавассути механизми мазкур 15 созишномаи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ бо ҷалби беш аз 503 миллион сомонӣ мавриди татбиқ қарор дорад. Дар доираи амалишавии лоиҳаҳои

шарикии давлат ва бахши хусусӣ беш аз 667 ҷойи корӣ таъсис дода шуда, зиёда аз 49 миллион сомонӣ андоз ва бочҳои гумрукӣ пардохт гардидааст.

Дар охир бояд қайд эълони мораторий ба санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ, такмили меъёрҳои амалкунандаи арзёбии хавфҳо ва механизми татбиқи имтиёзи андоз аз Ҷоида, таҳияи Стратегияи ҷалби сармоя барои давраи то соли 2040 ва иҷрои дигар дастуру супоришҳо, ки аз паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар” бармеоянд, барои рушди минбаъдаи соҳибкорӣ ва ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ ба иқтисоди кишвар мусоидат хоҳанд кард.

Адабиёт:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ». 15.03.2016, №1299.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи созишномаи сармоягузорӣ». 28.02.2013, №468.
3. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – 23.04.24.
4. Сухарев О.С. и др. Экономическая оценка инвестиций / О.С. Сухарев, С.В. Шманев, А.М. Курьянов. - М.: Альфа-Пресс, 2010. - 244 с.
5. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», 28.12.2024., ш. Душанбе.
6. <https://investcom.tj/news>.
7. Шарипов, Б. М. Финансовые ресурсы и факторы экономического развития Таджикистана / Б. М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2017. – № 4(5). – С. 69-79. – EDN PFJAVP.
8. Шарипов, Б. М. Проблемы и тенденции расширения ресурсной базы кредитных организаций Республики Таджикистан / Б. М. Шарипов // Российское предпринимательство. – 2013. – № 9(231). – С. 34-48. – EDN OLDKHU.
9. Шарипов, Б. М. Основные тенденции и проблемы финансирования развития экономики Республики Таджикистан в условиях нестабильности внешних финансовых рынков / Б. М. Шарипов // Вестник университета

(Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2013. – № 1(40). – С. 91-96. – EDN RCTPVZ.

10. Шарипов, Б. М. Пути усиления вклада банковского сектора в обеспечение ускоренной индустриализации экономики Таджикистана / Б. М. Шарипов, Ф. А. Курбонова, А. Ж. Зокиров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2024. – № 10-1. – С. 65-71. – EDN CEOVJS.

11. Содиков, М. С. Перспективы развития ШОС в условиях экономической интеграции / М. С. Содиков, М. Х. Данаева // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2017. – № 2/9. – С. 31-34. – EDN YVILIZ.

12. Содиков, М. С. Тачрибаи Ҷаҳонии ташаккулёбӣ ва рушди сармоягузори мустақими хориҷӣ / М. С. Содиков, А. А. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – № 9. – Р. 228-233. – EDN QVPOJA.

13. Кодиров, Ф. А. Социально-культурные аспекты формирования предпринимательской среды в Республике Таджикистан / Ф. А. Кодиров, С. Х. Сафарова // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2018. – № 1-4-1(57). – С. 187-190. – EDN VVDVNV.

14. Мирзоева, Е. Ш. Инновационная стратегия развития в условиях цифровой трансформации промышленных предприятий / Е. Ш. Мирзоева // Финансово-экономический вестник. – 2023. – № 3(37). – С. 233-241. – EDN XQOCJQ.

САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ БОЗОРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ЭЛЕКТРОНӢ

Юсунова Ҳ.Ҳ. - муалимаи калони кафедраи Система ва технологияи иттилооти дар иқтисодиёт ДДМИТ.Суроға: 734067 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Наҳимов 64/4. Телефон (+992)935114023, E-mail: Asisa69@mail.ru

Садаи XXI ҳамчун замони амалӣ намудан ва инкишофи технологияҳои иттилоотӣ кумуникатсионӣ дар ҳаёти воқеии инсоният шинохта шудааст. Дар робита ба ин технологияҳои рақамӣ ба ҳаёти инсоният ворид гашта, боиси пайдоиш ва рушди соҳаҳои иқтисодӣ гардидааст. Натиҷаи ин дигаргуниҳоро дар низоми босуръати рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ, ки яке аз ҷузъҳои марказии иқтисодиёти муосир мебошад, мушоҳида кардан мумкин аст.

Мавзуи интихобгардида дар мавриди аввал асосҳои назариявии рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ мавриди омузиш қарор дода шуда, инчунин бештар масъалаҳои асосҳои назариявӣю методи рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ, нақш ва мавқеи бозори хизматрасониҳои электронӣ дар рушди иқтисодиёт ва масъалаҳои ташаққул ва рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ дида баромада шудааст. Таҳлили вазъи муносири рушди бозори хизматрасониҳои электрониро бошад бештар ба таҳлили ҳолати муносири рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ, арзёбии таъсири омилҳо ба рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ ва хусусиятҳои рушди хизматрасониҳои электронӣ дар таҷрибаи кишварҳои ҷаҳон равона намудем. Инчунин, самтҳои афзалиятноки рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ дида баромада шудааст.

Калидвожаҳо: Тичорати электронӣ, шабака, коммуникатсия, технологияи иттилоотӣ, хизматрасониҳои электронӣ, шабакаи электронӣ, интиқоли электронӣ.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЭЛЕКТРОННЫХ УСЛУГ

Юсупова Х.Х.- старший преподаватель кафедры систем и информационных технологий экономики ТГФЭУ Адрес: 734067 Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/4. Телефон: (+992)935114023, E-mail: Asisa69@mail.ru

XXI век известен как эпоха внедрения и развития информационно-коммуникационных технологий в реальную жизнь человечества. В связи с этим цифровые технологии прочно вошли в жизнь человека, что привело к появлению и развитию отраслей экономики. Результат этих изменений можно наблюдать в стремительно развивающейся системе рынка электронных услуг, являющегося одним из центральных компонентов современной экономики. Выбранная тема изначально изучала теоретические основы развития рынка электронных услуг, а также более подробно рассматривала вопросы теоретико-методологических основ развития рынка электронных услуг, роль и место рынка электронных услуг в развитии экономики, а также вопросы формирования и развития рынка электронных услуг. Анализ современного состояния развития рынка электронных услуг был в основном сосредоточен на анализе современного состояния развития рынка электронных услуг, оценке влияния факторов на развитие рынка электронных услуг, а также особенностей развития электронных услуг на опыте стран мира. Также были рассмотрены приоритетные направления развития рынка электронных услуг.

Ключевые слова: Электронный бизнес, сеть, связь, информационные технологии, электронные услуги, электронная сеть, электронная передача.

PRIORITY AREAS FOR THE DEVELOPMENT OF THE ELECTRONIC SERVICES MARKET

Yusupova H.H.- Senior Iecturer at the Department of Systems and Information Nakhimov str.,64/4. Phone: (+992)935114023, E-mail: Asisa69@mail.ru

The 21st century is known as the era of the introduction and development of information and communication technologies into the real life of mankind. In this regard, digital technologies have firmly entered into human life, which has led to the emergence and development of economic sectors. The result of these changes can be seen in the rapidly developing system of the electronic services market, which is one of the central components of the modern economy.

The chosen topic initially studied the theoretical foundations of the development of the electronic services market, and also examined in more detail the issues of the theoretical and methodological foundations of the development of the electronic services market, the role and place of the electronic services market in the development of the economy, as well as the issues of the formation and development of the electronic services market. The analysis of the current state of development of the electronic services market was mainly focused on the analysis of the current state of development of the electronic services market, assessment of the influence of factors on the development of the electronic services market, as well as the features of the development of electronic services based on the experience of countries around the world. Priority areas for the development of the electronic services market were also considered.

Key words: Electronic business, network, communication, information technology, electronic services, electronic network, electronic transmission.

Чуноне,ки ба ҳамагон маълум аст, асри XXI –ро ҳамчун замони амалӣ намудан ва инкишофи технологияҳои иттилоотӣ кумуникатсионӣ дар ҳаёти воқеии инсоният шинохта шудааст. Дар робита ба ин технологияҳои рақамӣ ба ҳаёти инсоният ворид гашта, боиси пайдоиш ва рушди соҳаҳои иқтисодӣ гардидааст. Натиҷаи ин дигаргуниҳоро дар низоми босуръати рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ, ки яке аз ҷузъҳои марказии иқтисодиёти муосир мебошад, мушоҳида кардан мумкин аст.

Рушди босуръати соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти миллий ва навсозии унсурҳои таркибии он аз самтҳои асосии фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ ба шумор рафта, ҳамеша дар меҳвари таваҷҷӯҳи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ қарор дорад. Масоили тақвият бахшидани иқтисодиёти миллий дар шароити муосир ба рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ алоқамандии ногусастанӣ дорад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатиашон қайд намуданд, ки «Дар шароити кунунӣ рушди технологияҳои рақамӣ шартӣ асосии рақобатнокии иқтисодӣ ба шумор меравад. Бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотӣ кумуникатсионӣ дар тамоми қаламрави кишвар, рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллий ва вусъатбахшии раванди амалӣ намудани «ҳукумати электронӣ» ба Ҳукумати мамлакат ва сохтору мақомоти дахлдор супориш дода мешавад, ки доир ба таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон чораҷӯӣ намоянд».

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати татбиқи хизматрасониҳои электронӣ ва рушди иқтисодиёти рақамӣ яке аз масъалаҳои баҳсноки илмӣ аст. Бинобар ин, рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ, аз он ҷумла, нақш ва мавқеи он дар рушди иқтисодиёти рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон талабот ба таҳқиқи комилан нави илмию амалӣ дорад. Аз ин рӯ, дар таҳқиқоти илмӣ татбиқи амалии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва дар ин замина омӯзиши бозори хизматрасониҳои электронӣ чун замина дар рушди минбаъдаи иқтисодиёти рақамӣ муҳим арзёбӣ намудан мумкин аст.

Бозори хизматрасониҳои электронӣ – бозори зудрушдкунанда буда, хизматрасониҳои гуногуни электрониро дар бар мегирад. Такмили минбаъдаи иқтисодиёти муосир ба рушди хизматрасониҳои электронӣ саҳт вобастагӣ дорад. Таъмини рушди устувори иқтисодиёт дар оянда, маҳз дар заминаи татбиқи хизматрасониҳои электронӣ ба вучуд меояд. Таҳқиқи мавзӯи мазкур талаб менамояд, ки паҳлӯҳои гуногуни бозори хизматрасониҳои электрониро омӯхта, монеаҳое, ки боиси рушди ин соҳа мегарданд, муайян намуда барои инкишофи минбаъдаи он чораҳои имконпазир роҳандозӣ ва асоснок гарданд.

Дар шароити имрӯза воситаи асосие, ки тавассути он хизматрасониҳои электронӣ пешниҳод карда мешавад «шабакаи Интернет» мебошад. Дар раванди таҳқиқоти илмӣ мушаххас гардид, ки ба роҳ мондани чунин тарзи фаъолият тавассути Интернет дар речаи вақти воқеӣ (on-line) ба таври пурра автоматикунонии соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ ниҳоят зарур мебошад. Дар шароити ба таври мусбат амалишавии рушди иқтисодиёти рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкilotи зиёде дар пеш меистад. Таҳияи низоми ягона ва мутамарказ ҷиҳати пешниҳоди хизматрасониҳо дар шакли электронӣ, то лаҳзае, ки низоми ягонаи автоматикунонидашуда роҳандозӣ карда нашаванд, мушкил боқӣ мемонад. Ташкили фуруши молу хизматрасонӣ бо истифодаи Интернет, ба вучуд омадани савдои электронӣ боис гардид, ки Интернет зуд рушд ёбад ва дар ин миён маҳсулоти шабакавӣ рӯйи кор оянд. Гузашта аз ин, ташкили самараноки пардохти электронӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ на танҳо мавқеи иштирокчиёни онро боло бурд, балки низоми муосири «Интернет-тиҷорат»-ро ба вучуд овард, ки мисоли дақиқ шуда метавонад.

Бо вучуди мушкилоти мавҷуда бозори хизматрасониҳои электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зинаи рушди устувор қарор дорад. Мушкилот, ки боиси рушд накардани бозор мегардад бештар ба вазъи хизматрасониҳои Интернетӣ вобаста мебошад. Ин мушкилот на танҳо ба татбиқи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ, психологияи муосири ҷомеа рабт доранд, балки дар аксар маврид ба суръати пешниҳоди хизматрасониҳо, сифати интиқоли иттилоот ва норасоии хизматрасониҳои тариқи Интернет пешниҳодшаванда, омилҳои иҷтимоӣ, сармоягузорӣ ва меъёрию ҳуқуқӣ вобаста мебошанд.

Хизматрасониҳои электронӣ шакли муосири хизматрасонӣ, буда танҳо тавассути «шабакаи Интернет» ба роҳ монда мешавад. Дар шароити рақобатпазирии шадид таъмини хизматрасониҳои электронӣ ба истифодаи Интернет масъалаи рӯзмарра мебошад. Намудҳои пешрафтатарин ва серистифодаи хизматрасониҳои электронӣ: хизматрасониҳои Интернет, хизматрасониҳои электронии давлатӣ, хизматрасониҳои электронии бонкӣ, хизматрасониҳои электронии молиявӣ, низомҳои электронии андозситонӣ, низоми бақайдгирии гумрукӣ, таҳсилоти рақамӣ ва ғайра мебошад.

Таҳлили адабиёти илмӣ ва таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки танзими давлатии соҳаи хизматрасониҳои электронӣ натавонад аҳамияти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дорад, инчунин аҳамияти сиёсӣ низ дорад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи соҳаи хизматрасониҳои электронӣ ҳамаҷун воситаи асосии алоқамандкунандаи соҳаҳои иқтисодиёт дар зинаи рушди воқеӣ қарор дорад ва минбаъд боиси ғайриқонунии соҳаҳои шахшудамондаи иқтисодиёти миллӣ мегардад.

Дар идомаи таҳқиқот мо соҳаи хизматрасониҳои электрониро ба сифати зернизомии асосии иқтисодиёти миллӣ баҳо дода, рушди минбаъдаи онро асоси пешрафти дигар соҳаҳои иқтисодиёт ҳисоб менамоем. Чунонки дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030 пешбинӣ шудааст, муваффақ мешавем, ки соҳаи хизматрасониҳои электрониро на танҳо ба дастгоҳи муҳими ташаккулдиҳандаи иқтисодиёти миллӣ, балки минтақавӣ низ гардонем.

Барои ин зарур аст, ки минбаъд ба баландбардории сифати ҳаётгузаронӣ дар минтақаҳо ва ноҳияҳо низ диққати асосӣ равона карда шуда, ҷиҳати ташаккули ояндаи он заминаҳои мушаххаси рушд фароҳам

оварда шавад, зеро аз бисёр ҷиҳат истифодаи васеи хизматрасониҳои электронӣ ба сифати ҳаёти рушдёрфта алоқамандӣ дорад.

Воқеан, дар заминаи татбиқи хизматрасониҳои электронӣ мо метавонем рушди соҳаҳои асосии иқтисодиёти миллиро таъмин намоем. Ин тарзи идора самаранок буда, боиси аз байн рафтани монеаҳои сунъӣ мегардад.

Барои ин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ намудани танзими давлатӣ ва таҳқиқи омилҳое, ки садди роҳи татбиқи воситаҳои электроникунонии соҳаҳо мегардад, зарур мебошад. Таҳқиқоти анҷомдодаи мо нишон медиҳад, ки дар сатҳи минтақаҳои алоҳидаи ҷумҳурӣ омилҳои зиёде мавҷуданд, ки ба рушди бозор таъсири манфӣ мерасонанд. Яке аз омилҳое, ки боиси рушди бозор мегардад, омодагии электронӣ ва сатҳи донишҳои электронии шаҳрвандон ба ҳисоб меравад. Дар минтақаҳо, ки суръати Интернет нисбатан суст ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ниҳоят кам ба назар мерасад, истифодаи хизматрасониҳои электронӣ ниҳоят душвор аст.

Дар шароити имрӯза алоқаи соҳаи хизматрасониҳои электронӣ ва тичорати электронӣ унсури муҳими иқтисодиёти рақамӣ ба ҳисоб меравад. Дар марҳилаи аввал татбиқи воситаҳои зикргардида мураккаб боқӣ мемонад. Рушди ҳаматарафаи савдои электронӣ боиси ташаккули натанҳо соҳаи хизматрасониҳои электронӣ, балки иқтисоди рақамӣ низ мегардад. Аз ин рӯ, дар таҳқиқот омӯзиши масъалаҳо ва самтҳои фаъолияти дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030 дарҷгардидаро, ки барои ҳалли онҳо дар давраи пешбинигардида мақсадҳо ва ҳадафҳо роҳандозӣ гардидааст, зарур мешуморем.

Дар аксари кишварҳои ҷаҳон масъалаи нархгузорӣ дар шабакаи Интернет гуногун ба назар мерасад. Омӯзиши таҷрибаи пешрафта нишон медиҳад, ки бинобар сабаби даҳолати нодурусти мақомотҳои давлатӣ нархи Интернет зина ба зина боло рафта, боиси аз байн рафтани шумораи истифодабарандагон мегардад.

Шароити имрӯзаи иқтисодиёти Тоҷикистон барои рушди шабакаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва паркҳои технологӣ мусоид мебошад. Ҳоло дар аксари корхонаҳо, хусусан дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар паркҳои технологӣ фаъолият менамоянд.

Хизматрасониҳои электронӣ – соҳаи нави пешниҳоди хизматрасониҳо бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва шабакаи Интернет мебошанд, ки дар натиҷаи он методҳои классикӣ муносибатҳои иқтисодӣ аз байн рафта, робитаҳо шаклан ва мазмунан хусусияти электрониро ба худ касб менамоянд. Бозори хизматрасониҳои электронӣ бозори муташаккил ва зудрушдкунанда буда дар он маҳсулоте мавриди хариду фуруш қарор мегирад, ки дар заминаи нерӯи зеҳнӣ бо истифодаи технологияҳои рақамӣ рӯй кор омадааст ва барои қонеъ гардонидани талаботи аҳоли ва дигар субъектҳои иқтисодӣ нигаронида шудааст. Иқтисодиёти рақамӣ – татбиқи технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти хоҷагиҳои гуногуни дар низомии иқтисодиёти милли амалкунанда ва сохторҳои ҷамъиятӣ дар речаи вақтии воқеӣ буда бо истифодаи васеи Интернет ва технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ пурра гардида, барои алоқамандии субъектҳои иқтисодӣ новобаста аз минтақаҳои ҷойгиршавӣ мусоидат менамояд.

Омили асосӣ рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ Интернет ба ҳисоб рафта ҳамаи хизматрасониҳои электронӣ тариқи он анҷом дода мешавад. Исбот карда шудааст, ки бозори хизматрасониҳои электронӣ вобаста ба шумораи истифодабарандагони Интернет тамоюли устуворро соҳиб аст. Дар натиҷаи таҳлил муқаррар гардид, ки танҳо зиёда аз 35,00 фоизи аҳолии ҷумҳурӣ дастрасӣ ба ин навъи хизматрасониро доранд. Қисми зиёди аҳоли бинобар сабабҳои иқлими мураккаб ва суст рушд кардани инфрасохтори соҳа аз пайваستшавии доимӣ ба ин намуди хизматрасонӣ маҳрум мебошанд. Инчунин, омӯзиши ҷанбаҳои методологии таҳқиқот муайян намуд, ки мукамалгардонӣ ва рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ бояд барои ҳалли монеаҳо дар муҳити макро- ва микроиқтисодӣ равона шуда бошанд.

АДАБИЁТ

1. Пайёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомали Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 28.12.2024, шаҳри Душанбе
2. Балабанов И.Т. Электронная коммерция: учебник для вузов / И.Т. Балабанов. – М.: Дело и сервис, 2009

3. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хадамоти гумрукии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон »аз 28.12.2006с. таҳти №612.
4. Алехина Г.В. Основы Интернет–экономики и электронного бизнеса: Московский международный институт эконометрики, финансов и права. – М. 2004.С. 99.
5. Шарапов Д.С. Технологии интернет дар сайёҳӣ. - Душанбе, Бебок, 2013. – 176 с.
6. Вавилова Е.В., Бородулина Л.П. Международная торговля. Учебное пособие / Е.В. Вавилова, Л.П.Бородулина. - М.: Гардарики 2006.
7. Информационные технологии в бизнесе // Под ред. М. Желены. - СПб.: Питер, 2006.
8. Гагарина Л.Г. Разработка и эксплуатация автоматизированных информационных систем: учебное пособие. –М.: ИД «Форум»: ИНФРА-М», 2013. -384с.;
9. Г.В. Князева. Учебное пособие по дисциплине «Электронный бизнес». Тольятти, Волжский университет имени Татищева, 2012. 134 с.
10. Шарифзода, Б. М. Возможности использования банковских цифровых технологий в контексте обеспечения качественного развития промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода, В. Абдусатори, Д. Д. Шаропов // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 1. – С. 88-94. – EDN KQFXSC.
11. Комилова, К. Н. Тамоюли инкишофи маркетинги бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / К. Н. Комилова, Б. Р. Шарипов, Б. М. Шарифзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – Но. 4-2(39). – Р. 243-252. – EDN EDTYLM.
12. Комилова, К. Н. Самтҳои афзалиятноки такмили истифодаи воситаҳои маркетинги рақамӣ дар бонкҳои тижоратӣ / К. Н. Комилова, Б. М. Шарифзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – Но. 4. – Р. 85-91. – EDN ZKJQAI.
13. Назариева, Х. Г. Совершенствование кредитных продуктов для малого и среднего бизнеса в рамках клиентоориентированной цифровой модели бизнес-процессов / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № S4.2(29). – С. 256-262. – EDN GDSoXE.

14. Нуриддинзода, А. Таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир: ҷанбаҳои назариявӣ / А. Нуриддинзода, Б. М. Шарифзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – №. 3. – Р. 72-78. – EDN OPNZVF.

15. Мирзоева, Е. Ш. Инновационная стратегия развития в условиях цифровой трансформации промышленных предприятий / Е. Ш. Мирзоева // Финансово-экономический вестник. – 2023. – № 3(37). – С. 233-241. – EDN XQOCJQ.

16. Убайдуллоев, Ф. К. концептуальные основы социально-экономической мысли таджикского народа в период средневековья / Ф. К. Убайдуллоев // Финансово-экономический вестник. – 2019. – № 3(19). – С. 202-211. – EDN YCLXWJ.

17. Содиқов, М. С. Таҷрибаи Ҷаҳонии ташаккулёбӣ ва рушди сармоягузори мустақими хориҷӣ / М. С. Содиқов, А. А. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – №. 9. – Р. 228-233. – EDN QVPOJA.

РОҲҲОИ АМАЛИИ ТАТБИҚИ САВОДНОКИИ МОЛИЯВӢ ТАВАССУТИ ВОСИТАҲОИ ЭЛЕКТРОНИИ ПАРДОХТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мирзоев Х. Х. – ассистенти кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 907 32 13 21. E-mail: 907321321m@gmail.com

Дар амалисозии сиёсати иқтисодию иҷтимоии давлат, махсусан соҳаҳои воқеии он рушди низоми бонкӣ ҷойи намоёнро ишғол мекунад, чунки афзоиши дастрасӣ ба маҳсулот ва хизматрасониҳои босифати молиявӣ бонкӣ ҳамчунин, истифодаи пурсамари онҳо яке аз шартҳои муҳимми рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи сифати некуаҳолии мардуми давлат ба ҳисоб меравад, ки дар он роҳҳои татбиқи амалии саводнокии молиявӣ тавасути воситаҳои электронии пардохтӣ нақши хосса дорад. Бояд гуфт, ки саводнокии молиявӣ кафили рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, мақолаи мазкур маҳз барои татбиқи амалии саводнокии молиявӣ тавасути воситаҳои электронии пардохтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст.

Калидвожа: бонк, хизматрасониҳо, фарогирӣ, технология, саводнокӣ, фазои соҳибкорӣ, ғайринақдӣ, воситаҳои электронии пардохтӣ.

СПОСОБЫ ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ С ПОМОЩЬЮ ЭЛЕКТРОННЫХ ПЛАТЕЖНЫХ СРЕДСТВ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Мирзоев Х. Х. - Таджикский государственный финансовоэкономический университет, ассистент кафедры финансового менеджмента. Адрес: 734067, г.Душанбе,

Республика Таджикистан, улица Нахимова, 64/14. Телефон: 907-32-13-21. E-mail: 907321321m@gmail.com

В реализации социально-экономической политики государства, особенно в его реальных отраслях, развитие банковской системы занимает видное место, поскольку увеличение доступа к качественным финансово-банковским продуктам и услугам, их эффективное использование является одним из важнейших условий экономического развития и повышения уровня и качества благосостояния населения государства, в котором особую роль играют пути практической реализации финансовой грамотности с помощью электронных платежных средств. Следует отметить, что финансовая грамотность считается гарантом социально-экономического развития страны. Поэтому данная статья посвящена именно практическому применению финансовой грамотности с помощью электронных платежных средств в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: Банк, услуги, покрытие, технологии, грамотность, деловой климат, безналичные, электронные платежные средства.

WAYS OF PRACTICAL IMPLEMENTATION OF FINANCIAL LITERACY USING ELECTRONIC MEANS OF PAYMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Mirzoev H. H. - Tajik State University of Finance and Economics, assistant at the department of financial management. Address: 734067, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Nakhimova street, 64/14. Phone: 907-32-13-21. E-mail: 907321321m@gmail.com

In the implementation of the socio-economic policy of the state, especially in its real sectors, the development of the banking system occupies a prominent place, since increasing access to high-quality financial and banking products and services, their effective use is one of the most important conditions for economic development and improving the level and quality of well-being of the state's population, in which a special role is played by ways of practical implementation financial literacy through electronic means of payment. It should be noted that financial literacy is considered the guarantor of the socio-economic development of the country. Therefore, this article is devoted specifically to the practical application of financial literacy using electronic means of payment in the Republic of Tajikistan.

Keywords: Bank, services, coverage, technology, literacy, business climate, non-cash, electronic means of payment.

Дар амалисозии сиёсати иқтисодию иҷтимоии давлат ва рушди бомароми онҳо рушди низоми бонкию молиявӣ ҷойи намоёнро ишғол менамояд. Бинобар ин, барои таъмини рушди низоми бонкию молиявӣ, беҳтар намудани сифати хизматрасонии онҳо дар тамоми минтақаҳои кишвар, афзоиши дастрасӣ ба маҳсулот ва хизматрасониҳои молиявӣ, ҳамчунин, истифодаи пурсамари онҳо, яке аз шартҳои муҳимми иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар шароити имрӯзаи рушди босуръати технологияҳои инноватсионӣ, саводнокии молиявӣ воситаи самараноки беҳтар намудани дастрасӣ ва истифодаи хизматрасониҳои босифати молиявӣ бонкӣ маҳсуб ёфта, дар таъмини рушди устувори низоми

молиявию бонкӣ, таҳкими баҳши хусусӣ, беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ, ҳифзи иҷтимоии аҳоли, рушди сармояи инсонӣ ва дар ин замина баланд бардоштани сатҳи некуаҳолии давлат нақши муҳим мебозад. Аз ин рӯ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомали Раҳмон дар Паёми навбатии худ ироа намуданд, ки ташаккул додани маърифати молиявии шаҳрвандон ва баланд бардоштани фарҳанги андозсупорӣ ҳамчун яке аз омилҳои асосии татбиқи самараноки сиёсати андозу буҷет, аз ҷумла дар масъалаи гузариш ба низоми пардохтҳои ғайринақдӣ барои ноил гардидан ба устувории молиявии давлат ва рушди иқтисодӣ нақши муҳим дорад. [4]

Саводнокии молиявӣ – ин маҷмӯи маълумотҳои асосӣ дар соҳаи молия, фаъолияти бонкӣ, суғуртакунӣ ва инчунин буҷетикунонии маблағҳои шахсӣ, ки ба шахс имконият медиҳанд, то маҳсулоти зарурии молиявиро /хизматрасониро дуруст интихоб карда, оқилона баҳодихӣ намояд, хавфҳои дар рафти истифодаи онҳо бамиеномадаро ба зимма гирад, самаранок пасандозҳоро ҷамъоварӣ намояд ва тавонад амалиётҳои шубҳанок ва дорои хусусияти қаллобидоштаро муайян намояд. [5.8]

Қайд кардан зарур аст, ки дуруст идора намудани захираҳои пулӣ ба саводнокии молиявӣ вобаста мебошад. Ин ба ҳамаи самтҳои асосӣ дахл дорад, ба монанди:

1. Самаранок истифода бурдани захираҳои пулӣ барои маблағгузорӣ,
2. Оқилона ва дуруст истифода бурдани захираҳои пулӣ барои истеъмолот,
3. Фарҳанги пасандозкунӣ бо мақсади зиёд намудани доройҳо.

Саводнокии молиявӣ маънои фаҳмидани мафҳумҳои молиявӣ ва доштани малакаҳои марбут ба идоракунии пулро дорад, ки ба ҳар як шахс имкон медиҳад, то ки вай бо пули худ қарорҳои оқилона қабул намояд.

Омӯзиши саводнокии молиявӣ дар замири одамон ҳиссиёти боварии идоракунии оқилонаи пулро бедор карда, шахсро барои наафтидан дар мушкилотҳои қарзӣ, такмилдиҳии афзоиши ҳадафҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати молиявӣ дар оила ва барои ба нафақа баромадан омода мекунад.

Доир ба моҳияти иқтисодии саводнокии молиявӣ олимони амрико, ба мисли Манделл Л., Клейн Л.С., Лангрех Ф., Ларсон Е. ва дигарон саҳми арзанда ва босазо дошта, бештари ашхосон аз таҷрибаи онҳо дар шароити кунунии давлати худ бо роҳҳои қисман иваз намудани баъзе аз принципҳои

аслии он дар ҳайёти ҳаррӯзаи худ тadbик мекунанд. Масалан, тибқи нуқтаи назари Манделл Л. ва Клейн Л.С. «...саводнокии молиявӣ ба натиҷаҳои муҳими молиявӣ нигаронида шудааст» [3]. Ф. Лангрех [1] ва Е. Ларсон [2] бошад дар таҳқиқотҳои худ, дар мадди аввал таълим додани илми саводнокии молиявӣ дар байни донишҷӯён ва мактаббачагонро ҷонибдорӣ мекунанд, чунки тибқи назари онҳо «донишҷӯён ва хонандагон оид ба саводнокии молиявӣ ва ҷанбаҳои алоҳидаи он маълумоти кофӣ надоранд. Хуб мебуд, агар барои тарбияи дурусти онҳо Ҷанни саводнокии молиявӣ омӯзонида шавад, то ки дар зиндагӣ шахсони комилёфта бошанд». Албатта, саводнокии молиявӣ хусусияти ғардӣ дошта, на танҳо барои донишҷӯён ва хонандагон, балки барои ҳамаи қишрҳои ҷомеа низ муҳим арзёбӣ мегардад, чунки бе дониши кофии саводнокии молиявӣ ба ҳадафҳои муҳими сатҳи баланди озодии молиявӣ дар зиндагӣ расидан ғайриимкон аст.

Вобаста ба рушди босуръати технологияҳои нав ва истифодаи онҳо дар низоми бонкӣ баланд бардоштани маърифати молиявии аҳоли хеле муҳим аст. Одамон пеш аз интихоби бонк барои пасандозгузорӣ ё иҷрои амалиётҳои дигари бонкӣ бояд дониши зарурии молиявӣ дошта бошанд. Ин амал метавонад боиси пешгирии пасандозгузорӣ дар бонкҳои мушкилидошта, истифода накардани онҳо барои ҳисоббаробаркунӣ ё пардохти маблағҳо, сари вақт баровардани маблағҳои аҳоли аз онҳо гардад.

Татбиқи амалии саводнокии молиявӣ тавассути воситаҳои электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як масъалаи муҳим ва давомдор мебошад. Бо таҳияи ин раванд, мақсад аз беҳтар кардани саводнокии молиявии шаҳрвандон, тақвият бахшидани дарки дуруст аз маҳсулот ва хидматҳои молиявӣ, инчунин пешгирии муносибатҳои молиявии ғайриқонунӣ мебошад. Дар ҷаҳони муосир, дар шароити рушди босуръати технологияи иттилоотӣ ва электронии ҳаёт, истифодаи воситаҳои электронӣ ҳамчун усули муассир барои дастрасии аҳоли ба хизматрасониҳои молиявӣ ва омӯзиши саводнокии молиявӣ бо мақсади таъмини амнияти молиявии кишвар мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи саводнокии молиявӣ тавассути воситаҳои электронӣ ба фикри мо бо як чанд роҳҳо тadbик карда мешавад, ки дар ҷадвали 1. пешниҳод шудааст.

Ҷадвали 1. Роҳҳои татбиқи саводнокии молиявӣ тавассути воситаҳои электронӣ

№	Роҳи татбиқ	Воситаҳои электронӣ	Ҷоидаҳо	Мақсад
1.	Рушди хидматҳои мобилӣ ва интернетӣ	Бонки мобилӣ, пардохтҳои онлайнӣ	Дастрасии осон ба хидматҳои молиявӣ дар ҳама ҷо ва ҳар вақти рӯз	Омӯзиши истифодаи хидматҳои молиявӣ ва пардохтҳои электронӣ
2.	Барномаҳои таълимӣ дар интернет	Курсҳо, семинарҳо, дастурҳои онлайнӣ	Дастрасии маълумот барои баланд бардоштани саводнокии молиявӣ	Омӯзиши асосҳои молия, сармоягузорӣ ва идоракунии молия
3.	Платформаҳои таълимии виртуалӣ	Видеокурсҳо, вебсайтҳои таълимӣ, мақолаҳо	Дастрасии маълумоти амиқ ва дастурҳо барои беҳтар кардани саводноки	Ташаққули саводнокии молиявӣ дар ҳама гуруҳҳои аҳоли
4.	Хидматҳои пардохти электронӣ	Картҳои бонкӣ, PayPal, WebMoney	Пардохтҳо ва амалиёти молиявӣ осон ва беҳатар	Коҳиш додани хатари амалиёти молиявӣ ва дастрасӣ ба хидматҳои бонкӣ
5.	Маърифати молиявӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ	Instagram, Telegram, Facebook	Дастрасии иттилоот дар шакли мақолаҳо, блогҳо ва вебинарҳо	Ташаққул ва баланд бардоштани саводнокии молиявӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар Тоҷикистон, истифодаи воситаҳои электронӣ ва интернетӣ барои рушди саводнокии молиявӣ як қадами муҳим дар беҳтар кардани масъулият ва қобилияти шахсони воқеӣ дар қабули қарорҳои молиявӣ мебошад. Шахрвандон бояд барои истифодаи дурусти воситаҳои электронӣ дар соҳаи молия ва бонкӣ омодагии бештар пайдо кунанд, ки бо ин роҳ метавонанд сифати зиндагии молиявии худро беҳтар намоянд.

Роҳи татбиқи саводнокии молиявӣ тавассути воситаҳои электронӣ бояд бо истифодаи якчанд воситаҳои муосир, аз ҷумла хидматҳои мобилӣ, платформаҳои таълимӣ ва барномаҳои таълимии онлайн сурат гирад.

Баланд бардоштани сатҳи саводнокии молиявӣ яке аз равандҳои муҳими васеънамоии дастрасии молиявӣ ба хизматрасониҳои бонк буда, нақши он дар баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли, рушди соҳибкорӣ

хурду миёна, болоравии сифати хизматрасониҳои бонкӣ, ҷалби сармояи иловагӣ ба иқтисодиёт, дар маҷмӯъ дар рушди иқтисоди миллӣ, назаррас мебошад.

Адабиёт

1. Langrehr F.W. Consumer education: Does it change students' competencies and attitudes? [Text] / F.W. Langrehr // The Journal of Consumer Affairs, 1979, vol. 13, no. 1, p. 41- 53.
2. Larson E.B. A comparison of personal finance understandings of high school students [Text] / E.B. Larson // Business Education Forum, 1970, vol. 25, pp. 40-41.
3. Mandell L., Klein L.S. The impact of financial literacy education on subsequent financial behavior [Text] / L. Mandell, L.S. Klein // Journal of Financial Counseling and Planning, 2009, vol. 20, no. 1, pp. 15-24
4. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 28.12.2024.
5. Ҳикматов У.С., Саводнокии молиявӣ, васоити таълимӣ – Душанбе -2021, саҳ.8
6. Чураев, Б. М. Маърифати молияви / Б. М. Чураев, Б. М. Шарипов. – Душанбе : Международный университет туризма, 2016. – 168 с. – EDN HQMJPU.
7. Шарифзода, Б. М. Возможности использования банковских цифровых технологий в контексте обеспечения качественного развития промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода, В. Абдусатори, Д. Д. Шаропов // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 1. – С. 88-94. – EDN KQFXSC.
8. Комилова, К. Н. Тамоюли инкишофи маркетинги бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / К. Н. Комилова, Б. Р. Шарипов, Б. М. Шарифзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – №. 4-2(39). – Р. 243-252. – EDN EDTYLM.
9. Комилова, К. Н. Самтҳои афзалиятноки такмили истифодаи воситаҳои маркетинги рақамӣ дар бонкҳои тичоратӣ / К. Н. Комилова, Б. М. Шарифзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – №. 4. – Р. 85-91. – EDN ZKJQAI.
10. Назариева, Х. Г. Совершенствование кредитных продуктов для малого и среднего бизнеса в рамках клиентоориентированной цифровой модели бизнес-процессов / Х. Г. Назариева, Б. М. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № S4.2(29). – С. 256-262. – EDN GDSOXE.
11. Вализода, Ш. Ш. Арзёбии самаранокии иқтисодию иҷтимоии рушди низоми пардохтии ғайринақдӣ дар шароити ташаккулёбии иқтисодиёти рақамӣ / Ш. Ш.

Вализода, Б. М. Шарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №. 9. – Р. 116-125. – EDN BIAHEI.

12. Содиков, М. С. Таҷрибаи Ҷаҳонии ташаккулёбӣ ва рушди сармоягузори мустақими хориҷӣ / М. С. Содиков, А. А. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – №. 9. – Р. 228-233. – EDN QVROJA.

13. Содиков, М. С. Ҳамкориҳои мутақобилан судманди сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои ИДМ / М. С. Содиков, Ч. М. Худойбердиев // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2024. – №. 4. – Р. 212-220. – EDN NRPXOG.

14. Кодиров, Ф. А. Инфраструктурные аспекты повышения конкурентоспособности промышленных предприятий Республики Таджикистан в современных условиях / Ф. А. Кодиров // Вестник БИСТ (Башкирского института социальных технологий). – 2022. – № 1(54). – С. 22-28. – DOI 10.47598/2078-9025-2022-1-54-22-28. – EDN JWSQSF.

ТАРТИБИ ГУЗАРОНИДАНИ САНЧИШИ АУДИТОРӢ БО ҚОҒАЗҲОИ ҚИММАТНОК ДАР ШАРОИТИ ИМРӢЗА

Абдуллоева Ш.Ф. - ассистенти кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва омили Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, к.Нахимов 64/14. тел: 909-080990.

Дар шароити муосир, ҳар як низоми иқтисодӣ, сарфи назар аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ, тобеъияти идоравӣ ва миқёси фаъолияти ӯ, маҷбур аст, ки дар шароити рақобатнок фаъолият намуда бо талаботҳои ҷаҳони муосир мувофиқат намояд. Мушкилоти ҳаррӯзаи иқтисодӣ, босуръат пайдоиши моделҳои гуногуни тичорат, суръати тези навоариҳои технологӣ, инчунин боло рафтани нақши истифодабарии қоғазҳои қимматнок дар фаъолияти корхонаҳо таъсири худро ба рушди аудити қоғазҳои қимматнок гузошт.

Калидвожаҳо: шароити муосир, низоми иқтисодӣ, шакли ташкилию ҳуқуқӣ, тобеъияти идоравӣ, шароити рақобатнок, мушкилоти иқтисодӣ, моделҳои тичоратӣ, навоариҳои технологӣ, қоғазҳои қимматнок, аудити қоғазҳои қимматнок.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕНИЯ АУДИТОРСКОЙ ПРОВЕРКИ ЦЕННЫХ БУМАГ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Абдуллоева Ш.Ф. - ассистент кафедры экономического анализа и статистики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Нахимова 64/14. Тел.: 909-080990.

В современных условиях каждая экономическая система, независимо от её организационно – правовой формы, административной подчинённости и сферы

деятельности, вынуждена действовать в конкурентных условиях и соответствовать требованиям современного мира. Повседневные экономические проблемы, быстрое появление различных бизнес – моделей, быстрые темпы технологических инноваций, а также возрастающая роль использования ценных бумаг в деятельности предприятий повлияли на развитие аудита ценных бумаг.

Ключевые слова: современные условия, экономическая система, организационно – правовая форма, административное подчинение, конкурентные условия, экономические проблемы, бизнес – модели, технологические инновации, ценные бумаги, аудит ценных бумаг.

PROCEDURE FOR CONDUCTING AN AUDIT OF SECURITIES IN MODERN CONDITIONS

Abdulloeva Sh.F. - Assistant Professor, Department of Economic Analysis and Statistics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Str. 64/14. Tel: 909-080990.

In modern conditions, every economic system, regardless of its organizational and legal form, administrative subordination, and area of activity, is forced to operate in competitive conditions and meet the demands of the modern world. Everyday economic issues, the rapid emergence of various business models, fast-paced technological innovations, and the increasing role of securities in business activities have influenced the development of securities auditing.

Keywords: modern conditions, economic system, organizational and legal form, administrative subordination, competitive conditions, economic issues, business models, technological innovations, securities, securities audit.

Марҳилаи кунунии рушди тадқиқоти илмии амалӣ дар иқтисодиёт бо татбиқи усулҳои нав дар соҳаи баҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит дар механизмҳои бозор алоқаманд ба миён омад. Назария ва методологияи аудит тавассути ташаққул ва татбиқи концепсияҳои муайян амалӣ карда мешаванд.

Зарурати истинод ба мафҳумҳои илмии аудит пеш аз ҳама бо кафомонии мавҷудаи амалияи аудит аз талаботҳои нави сифати аудит, ки бо равандҳои муосири ҷаҳонишавии иқтисод ва ҳамгироии Тоҷикистон ба фазои ягонаи иқтисодӣ амр дода мешавад, шарҳ додан мумкин аст. Ин фаҳмиши нави назария ва методологияи аудитор аз нуқтаи назари концепсияи муосири илмӣ муайян мекунад.

Бояд қайд намуд, ки аудити қоғазҳои қимматнок ин тартиби мураккабӣ санҷиши аудиторӣ мебошад, ки бо санадҳои меъёри ҳуқуқии зиёд алоқаманди дорад, чунки амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок ҳамгироии иқтисодиёти мамлакатро бо ҷомеаи ҷаҳонӣ пайваст менамояд. [1] Тартиби гузаронидани аудити қоғазҳои қимматнок дорои хусусиятҳои махсуси объекти аудит ба ҳисоб меравад, ки бо санадҳои меъёрию ҳуқуқии батанзимдароварандаи рушди бозори қоғазҳои қимматнок суръат мегирад.

Мақсади гузаронидани аудити амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок ин муайнунии мувофиқати амалиётҳои гузаронидашуда мебошад, ки инҳоро дар бар мегирад:

- санҷиши дурустии гузаронидани амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок ва дурустии тартибдихии онҳо;
- мумаизи барориши қоғазҳои қимматнок;
- низомномаи тартибдихӣ, пардохти дивидентҳо ва хариди қоғазҳои қимматнок;
- мумаизи муайянкунии дурустии арзиши бозории қоғазҳои қимматнок;
- мумаизи гузаронидани эмиссияҳои иловагӣ ва дурустии баҳисобгирии муҳосибии онҳо;
- баҳодиҳии дараҷаи ҳауфи молиявӣ ва харидории қоғазҳои қимматнок;
- тафтиши ҳисобкунӣ, пардохти дивидентҳо, фоизҳо ва инъикоси амалиётҳои мазкур дар ҳисоботи муҳосибӣ;
- санҷиши дурустии андозбандии амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок;
- муайян кардани далелҳои вайронкунии тартиби пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ, пешниҳоди ҳисоботи молиявӣ ва санадҳои меъёри ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок.

Дар рафти санҷиши аудитории амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок усулҳои муайян истифода бурда мешаванд. (расми 1.1)

Расми 1.1. Усулҳои дар ҷараёни санҷиши аудитории қоғазҳои қимматнок истифодашаванда.

Усулҳои дар боло овардашуда нақши муҳимро дар чараёни санчиши аудиторӣ мегузоранд, чунки бо истифода аз онҳо ба ин мақсадҳо метавон ноил гашт:

Таҳлилӣ: таҳлилӣ амалиётҳои қоғазҳои қимматнок ва инъикоси онҳо дар ҳисоботҳо;

Оморӣ: дар асоси таҳлилӣ омилҳо, истифодаи усулҳои индекси интихобӣ, гурӯҳбандӣ ва муқоиса;

Меъёрӣ: дар асоси истифодаи меъёрҳои мавҷудаи самаранокии ин ё он амалиёт бо қоғазҳои қимматнок ва мавфумҳои меъёрии индексҳои фондӣ;

Озмоишӣ: дар ҳолати муракабии баҳисобгирии амалиёт бо қоғазҳои қимматнок барои муайян кардани таркиби воқеи ин амалиётҳо озмоишӣ махсус лозим аст;

Санҷишӣ воқеӣ: аудитор месанҷад мавҷудияти қоғазҳои қимматнок, ҳисоботҳо оид ба ғардиши қоғазҳои қимматнок, ҳисоботи муҳосибӣ оид ба амалиётҳои қоғазҳои қимматнок, бо мақсади тасдиқи омили амалиётҳои алоҳидаи гузаронидашуда дархости расмӣ мекунад, дорандагони қоғазҳои қимматнокро пурсиш мегузанонад ва ғ. [2]

Хуллас барои санчиши аудитории қоғазҳои қимматнок муҳим аст, ки бо хусусиятҳои ибтидоии сиёсати ҳисобгирӣ, ки дар корхона амал мекунад шинос шуд. Дар рафти санчиш муттаҳасис бо дурустии инъикоси амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнокро дар ҳисобҳои таркибӣ дида мебарояд. Бояд қайд кард, ки барои гузаронидани ҳар як амалиёт бо қоғазҳои қимматнок дар корхона шахсони масъул вучуд доранд, ки дар натиҷаи санчиш қарор мегиранд. Дар рафти санҷишӣ қоғазҳои қимматнок аз тарафи кормандони масъул вобаста ба амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок шаҳодатномаҳои махсус бояд пешниҳод карда шавад. Агар рафти санчиши аудитории қоғазҳои қимматнок бе шакли ҳуҷҷати анҷом шавад, дар натиҷа санчиши сабткунакҳо ва реесторҳо анҷом дода мешавад.

Дар хулосаи аудиторӣ пешниҳодшаванда оиди амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок бояд инҳо оварда шаванд:

1. Арзиши бозории қоғазҳои қимматнок;
2. Пешниҳоди дурустии қайд ғардидани амалиётҳо бо қоғазҳои қимматнок дар ҳисоботи молиявӣ;
3. Баҳодиҳии эмиссия, конвертатсия ва индексатсияро дар бозори қоғазҳои қимматнок арзёбӣ менамояд;

4. Қонуни будани амалиётро пешниҳод менамояд;
5. Мақсаднокии амалӣ намудани ин ё он амалиётро сабт мекунад.

АДАБИЁТ

1. Т.Г. Шешукова, М.А. Горолилов. Аудит: теория и практика применения международных стандартов, 2005.
2. Парушина Н.В., Суворова С.П. Аудит: Учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИД «ФОРУМ», 2009.
3. Шарипов, Б. М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. А. Турсунова // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 3. – С. 38-43. – EDN OUEEVZ.
4. Шарипов, Б. М. Проблемы формирования и развития небанковского сегмента финансового рынка Республики Таджикистан / Б. М. Шарипов // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. – 2017. – № 1-3(49). – С. 335-347. – EDN YNEATJ.
5. Шарипов, Б. М. Теоретические аспекты формирования финансового рынка в условиях перехода экономики Таджикистана к новой модели развития / Б. М. Шарипов // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – 2017. – Т. 7, № 10А. – С. 16-29. – EDN YMWVLX.
6. Шарипов, Б. М. Формирование полной архитектуры финансового рынка национальной экономики Таджикистана / Б. М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2017. – № 3(4). – С. 97-109. – EDN LWNQKT.
7. Шарифзода, Б. М. Оценка влияния финансового механизма на инновационное развитие промышленности Таджикистана / Б. М. Шарифзода // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 3. – С. 72-85. – EDN DVRQEW.
8. Базаров, Ш. Ш. Состояние и перспективы развития системы управления агробизнесом / Ш. Ш. Базаров, Ш. Рахимзода, А. Нурализода // Peasant. – 2019. – № 3. – С. 150-155. – EDN MLJBZP.

НАҚШИ ДАВЛАТ ДАР РУШДИ САВДОИ ХОРИЧӢ: ТАҶРИБАИ ХОРИЧӢ

Сафаров И.Н. – муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Сурога: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 918993363.

Аллаярова Я.Б. – магистранти курси 2-уми Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. ш. Душанбе 734024, кӯчаи С. Айни 44, Почтаи эл.: info@ied.tj.

Мақола нақши давлатро дар рушди савдои хориҷӣ аз дидгоҳи таҷрибаи байналмилалӣ таҳлил менамояд. Дар он механизму воситаҳои даҳолати давлатӣ, аз ҷумла сиёсати тарифию ғайритарифӣ, созишномаҳои байналмилалӣ ва барномаҳои дастгирии содирот баррасӣ мешаванд. Бо таҳлили таҷрибаи кишварҳои пешрафта ва рӯшдбанда, мақола моделҳои самарабахши идоракунии савдои хориҷиро нишон дода, тавсияҳо барои беҳтарсозии сиёсати савдои хориҷии кишвар пешниҳод мекунад.

Калидвожаҳо. Нақши давлат, савдои хориҷӣ, сиёсати тарифӣ, сиёсати ғайритарифӣ, созишномаҳои байналмилалӣ, дастгирии содирот, танзими давлатӣ, таҷрибаи байналмилалӣ, рушди иқтисодӣ.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В РАЗВИТИИ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Сафаров И.Н. – Сафаров И.Н. – старший преподаватель кафедры банковского дела Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992 918993363.

Аллаярова Ю.Б. – магистрант 2 курса Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана. город Душанбе 734024, ул. Ю. Аини 44, Электронная почта: info@ied.tj.

Статья анализирует роль государства в развитии внешней торговли с точки зрения международного опыта. Рассматриваются механизмы и инструменты государственного вмешательства, включая тарифную и нетарифную политику, международные соглашения и программы поддержки экспорта. На основе анализа опыта развитых и развивающихся стран статья выявляет эффективные модели управления внешней торговлей и предлагает рекомендации по совершенствованию торговой политики страны.

Ключевые слова. Роль государства, внешняя торговля, тарифная политика, нетарифная политика, международные соглашения, поддержка экспорта, государственное регулирование, международный опыт, экономическое развитие.

THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Safarov I.N. – Senior Lecturer, Department of Banking, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 918993363.

Allayarova Yu.B. - 2-year graduate student at the Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of Tajikistan. city Dushanbe 734024, ul. Yu. Aini 44, Email: info@ied.tj.

The article analyzes the role of the state in the development of foreign trade from the perspective of international experience. It examines the mechanisms and instruments of state intervention, including tariff and non-tariff policies, international agreements, and export support programs. Based on the analysis of the experiences of developed and developing countries, the article identifies effective foreign trade management models and provides recommendations for improving the country's trade policy.

Key words. Role of the state, foreign trade, tariff policy, non-tariff policy, international agreements, export support, state regulation, international experience, economic development.

Таҷрибаи хориҷии кишварҳо дар рушди савдои хориҷӣ стратегия ва амалҳои мухталифҳо дар бар мегирад, ки кишварҳо барои ҳавасмандгардонии савдои байналмилалӣ, баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ қабул кардаанд. Таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки нақши давлат дар рушди савдои хориҷӣ метавонад барои ҳамгирии бомуваффақияти кишвар ба иқтисоди байналмилалӣ ҳалкунанда бошад. Кишварҳои гуногун дар ин самт стратегияҳо ва механизмҳои гуногуни идоракунии равандро барои ҳавасмандгардонии тиҷорат, дастгирии содиқкунандагон, беҳтар намудани шароити сармоягузори байналмилалӣ ва фароҳам овардани афзалиятҳои рақобатӣ истифода мекунанд. Назар меафканем ба як чанд таҷрибаи кишварҳои пешрафта доир ба рушди савдои хориҷӣ, аз ҷумла:

1. Давлати Сингапур, яке аз таҷрибаҳои маъмули ин кишвар дар қабули стратегияи иқтисоди кушод ба ҳисоб меравад.

Унсурҳои асосии стратегияи қабул гардида:

- Сингапур бо вучуди надоштани захираҳои табиӣ ба маркази тиҷорати ҷаҳонӣ табдил ёфтааст.
- Таваҷҷӯҳ ба тиҷорати озод ва бозорҳои хориҷ: кишвар бисёр созишномаҳои тиҷорати дучониба ва бисёрҷониба ба имзо расонидааст.
- Рушди инфрасохтор: ташкили бандарҳо ва фурудгоҳҳои хеле самаранок ва замонавӣ, ки боиси ба дастрасии осон ба молро таъмин кард.
- Сармоягузори давлат ба соҳаи маориф, инфрасохтор ва фароҳам овардани фазои мусоиди соҳибкорӣ афзоиши савдои хориҷиро таъмин намуд.
- Сармоягузорӣ дар соҳаи инноватсия ва маориф: низоми тайёр кардани кадрҳои баландихтисос барои тиҷорати байналмилалӣ таҳия шудааст.
- Дар кишвар сиёсати молиявӣ, аз ҷумла ташкили низомҳои мусоиди андоз ва ҳавасмандгардонии сармоягузори хориҷӣ фаъолона истифода мешавад.
- Муассисаҳои давлатӣ бо шарикони байналмилалӣ ҷиҳати эҷоди созишномаҳои савдои мусоид ва таъмини дастрасии молу хизматрасониҳои Сингапур ба бозорҳои ҷаҳонӣ фаъолона ҳамкорӣ мекунанд.

- Татбиқи сиёсати либералии иқтисодии хориҷӣ: тарифҳои пасти воридот ва содирот, кам кардани монеаҳои тичоратӣ.

Дар натиҷаи татбиқи гуфтаҳои болозикр Сингапур ба яке аз калонтарин марказҳои савдои ҷаҳон табдил ёфт, ки боиси афзоиши ММД ва баланд шудани сифати ҳаёт гардид.

2. Давлати Олмон, таҷрибаи асосии ин кишвар, ки боиси рушди савдои хориҷӣ гардид, қабули “Стратегияи содироти саноатӣ”, ба ҳисоб меравад.

Унсурҳои асосии стратегияи қабул гардида:

- Олмон саноати худро фаъолона инкишоф дода, ба технологияи баланд ва истеҳсолоти дақиқ (машинсозӣ, истеҳсоли автомобилҳои баландсифат, саноати кимиё) таваҷҷуҳи бештар равона кардааст.

- Мамлакат қарзҳои содиротӣ ва субсидияҳои давлатиро барои ҳавасмандгардонии фурӯш дар бозорҳои хориҷӣ фаъолона дастгирӣ мекунад.

- Рушди марказҳои таълимии касбӣ ва тадқиқотӣ барои эҷоди маҳсулоти инноватсионӣ.

- Олмон стратегияҳои устуворӣ ва технологияҳои сабزو фаъолона татбиқ мекунад, ки рақобатпазирии онро дар бозори технологияҳои тоза (ғайрикаרבонӣ) афзоиш медиҳад.

Дар баробари ин аз ҷониби давлат барои рушди савдои хориҷӣ стратегияи рушди инфрасохтор ва содирот қабул гардид, аз ҷумла:

- Дастгирии ҳукумат тавассути барномаҳои мусоидат ба содирот, аз ҷумла кумаки маркетингӣ, субсидияҳо барои корхонаҳои хурду миёна (КХМ) ва таъсиси агентҳои қарзии содиротӣ.

- Олмон кафолатҳои ҳукуматро барои содиркунандагон барои кам кардани хатарҳо ва таъмини рақобатпазирии байналмилалӣ фаъолона истифода мебарад.

- Олмон узви муҳими Иттиҳоди Аврупо мебошад, ки ба он имкон медиҳад, ки аз сиёсати ягонаи савдои хориҷӣ ва минтақаи ягонаи ғумрукӣ баҳра барад.

Дар натиҷа Олмон дар савдои ҷаҳонӣ, махсусан дар маҳсулоти баландтехнологӣ ва хидматрасонии муҳандисӣ мавқеи пешсафро дорад. Инчунин содирот дар Олмон омили асосии рушддиҳандаи иқтисоди миллӣ мебошад.

3. Ҷумҳурии мардумии Чин барои рушди устувор ва афзоиши нақши худ дар иқтисодиёти ҷаҳон “Моделҳои рушди содирот” – ро қабул кардааст.[4]

Унсурҳои асосии стратегияи қабул гардида:

- Дар аввали солҳои 1980-ум, Чин ислоҳоти иқтисодиро қабул кард, ки ба содирот (хусусан молҳои камхарҷ) нигаронида шудааст.

- Чин ба «фабрикаи ҷаҳон» табдил ёфта, барои эҷоди иқтидори саноатӣ сармоягузори хориҷиро фаъолона ҷалб мекунад.

- Минтақаҳои махсуси иқтисодӣ (ММИ): ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ бо имтиёзҳои махсуси андоз ва кам кардани монеаҳои тиҷоратӣ, ки рушди савдои хориҷиро мусоидат намуд. Алаҳусус ташкили ММИ, ба монанди Шэнчэн, ширкатҳои хориҷиро ҷалб намуда, барои рушди содирот шароит фароҳам овард.

- Стратегияи диверсификасияи содирот: Чин ба содироти на танҳо молҳои арзон, балки маҳсулоти баландтехнологӣ, аз қабili электроника, мошинҳо шуруъ кард ва инчунин бозорҳои худро васеъ кард.

- Дар охири солҳои 70-ум Хитой тахти роҳбарии Дэн Сяопин ба татбиқи ислохот шуруъ кард, ки мақсад аз он кушода будани иқтисодиёт ва ҷалб намудани сармояи хориҷӣ буд.

- Ҳукумат бахшҳои асосӣ, аз қабili истеҳсолот, технология ва инфрасохторро тавассути субсидияҳо ва имтиёзҳои андоз ғайилона дастгирӣ кард.

- Чин инчунин дар сомонҳои байналмилалӣ иқтисодӣ, аз қабili Созмони Умумиҷаҳонии Савдо (СУС) ғайилона ширкат варзидааст, ки ба коҳиш додани монеаҳои тиҷоратӣ ва афзоиши дастрасӣ ба бозорҳои хориҷӣ мусоидат кардааст.

Дар натиҷа Чин аз рӯи содирот ба иқтисоди бузурги ҷаҳон табдил ёфт ва савдои хориҷии он яке аз омилҳои асосии рушди ММД мебошад. Вай дар савдои байналҳалқӣ чи аз ҷиҳати ҳаҷм ва чи аз ҷиҳати навҳои мол мавқеи пешқадамро ишғол мекунад.

4. Кореяи Ҷанубӣ бошад “Стратегияи модернизатсияи саноат” – ро қабул кард. [4].

Унсурҳои асосии стратегияи қабул гардида:

- Кореяи Ҷанубӣ ба ташкили кластерҳои саноатӣ ва марказҳои тадқиқотӣ барои рушди маҳсулоти инноватсионӣ таваҷҷӯҳ зоҳир мекунад.

- Мамлакат ба тараққиёти саноатӣ баландтехнологӣ (электроника, автомобилсозӣ, саноати химия) ғайилона ёрӣ расонд.

- Таъсиси агентҳои содиротӣ барои дастгирии соҳибкории хурду миёна бо мақсади ҳавасмандгардонии савдои байналмилалӣ.

- Ҷорӣ намудани имтиёзҳои сармоягузорӣ барои ширкатҳои хориҷӣ, аз ҷумла андозҳои имтиёзнок ва субсидияҳо барои содиркунандагон.

- Мақомотҳои комплексҳои саноатӣ таъсис доданд, ки иқтидорҳои истеҳсолӣ ва муассисаҳои тадқиқотиро муттаҳид намуда, ба рушди инноватсия ва содирот нигаронида шудаанд.

- Сиёсати қарзҳои имтиёзнок барои содиркунандагон ва ҳавасмандгардонии андоз корхонаҳоро ба рушди иқтидорҳои истеҳсолӣ, ки ба бозорҳои хориҷӣ нигаронида шудаанд, ҳавасманд намуд.

- Кореяи Ҷанубӣ барои таъмини дастрасӣ ба бозорҳои байналмилалӣ молҳои худ созишномаҳои тиҷорати озодро (Созишномаи озоди тиҷоратӣ) ҷаъолона имзо кард.

Дар натиҷа Кореяи Ҷанубӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ бонуваффақият ворид шуда, ба содиркунандаи асосии молҳои баландтехнологӣ табдил ёфт сарфи назар аз маҳдуд будани захираҳо.

5. Ҷопон “Сиёсати дастгир инноватсионии давлат”-ро пеш гирифт. [2].

Унсурҳои асосии стратегияи қабул гардида:

- Пас аз Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ, Ҷопон сиёсати банақшагирии давлатӣ ва саноатиро истифода бурд, ки ба барқарорсозии иқтисодиёт ва рушди саноати баландтехнологӣ нигаронида шудааст.

- Ҷопон ҳавасмандгардонии ҳукуматро барои дастгирии соҳаҳои асосии саноат, ба монанди автомобилсозӣ ва электроника ҷаъолона истифода мебарад.

- Ҳукумат рушди саноатро тавассути субсидияҳо, имтиёзҳои андоз ва таъсиси марказҳои тадқиқотӣ ҷаъолона дастгирӣ мекарданд.

- Ҷопон системаҳои қарзии давлатӣ ва сармоягузориҳои дарозмуддатро дар бахшҳои баландтехнологӣ, аз ҷумла электроника, автомобилсозӣ ва робототехника ҷорӣ кард.

- Системаи хариди давлатӣ барои таҳияи қарорҳои баландтехнологӣ ва инноватсионӣ, инчунин дастгирии ширкатҳои калон (масалан, Toyota, Sony).

- Ҷопон барои ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва ҳавасмандгардонии инноватсия як ҷаҳорҷӯбаи қавии қонунӣ фароҳам овардааст.

- Стратегияи коҳиш додани монеаҳои тиҷоратӣ ва пешбурди маҳсулот дар бозорҳои байналмилалӣ тавассути каналҳои дипломатӣ. Ҷопон дар созишномаҳои байналмилалӣ ҷаъолона ширкат варзид ва монеаҳои тиҷоратиро коҳиш дод, ки ба густариши содироти молҳои Ҷопон мусоидат кард.

Дар натиҷа Ҷопон ба яке аз мамлакатҳои пешқадами истеҳсолкунандаи маҳсулоти технологӣ ва автомобилҳо табдил ёфт ва савдои берунии он дар болоравии иқтисодиёти мамлакат нақши калон бозид.

6. ИМА “Стратегияи рушди технология ва молия”-ро пеш гирифтааст

Унсурҳои асосии стратегияи қабул гардида:

- Иёлоти Муттаҳидаи Амрико соаи баландтехнологиро (технологияи иттилоотӣ, дорусозӣ, аэрокосмосӣ) рушд дода, бештар аз ҷониби давлат рушди инноватсия ва стартапҳо дастгирӣ мекарданд.

- Бештар ба соҳаи молия диққати махсус дода мешуд, алаҳхусус барои рушди савдои хориҷӣ дар асоси пешниҳоди қарзҳо бо фоизи кам ва кӯмакҳои молиявӣ.

- Созмон додани минтақаҳои ҳамгирои доир ба савдои озод бо як чанд кишварҳо (масалан, НАФТА), ки боиси рушди савдои хориҷӣ гардид.

Дар натиҷа ИМА ҳамчунин бузургтарин иқтисоди ҷаҳон бо сатҳи баланди ҳамгироӣ ба тичорати байналмилалӣ, махсусан дар соҳаи технологияҳои баланд ва ҳадамоти молиявӣ шинохта шудааст.

7. Ҳиндустон бошад ислохотҳои иқтисодию сиёсиро пеш гирифт.[6]

- Ҳиндустон соли 1991 ислохоти муҳими иқтисодиро ҷорӣ кард, ки ба либерализатсияи тичорат ва кам кардани монеаҳои тичоратӣ нигаронида шудааст.

- Ҳукумати Ҳиндустон барномаҳоро барои дастгирии содиркунандагон, аз ҷумла имтиёзҳои андоз, қарзҳо ва минтақаҳои содирот таҳия кардааст.

- Ислохоти бахши молиявӣ бо мақсади беҳтар намудани дастрасӣ ба бозорҳои байналмилалӣ сармоя ҷорӣ карда шуданд.

- Ҳиндустон бахши технологияҳои иттилоотиро фаъолона инкишоф дода, инчунин барномаҳои давлатиро оид ба дастгирии корхонаҳои нав ва ширкатҳои хурди инноватсионӣ амалӣ намуд.

Дар натиҷа Ҳиндустон афзоиши тичорати хориҷӣ, бахусус дар бахшҳои технологияҳои иттилоотӣ ва аутсорсингро нишон дод.

Чунин хулосаи умумӣ аз таҷрибаи хориҷӣ барои рушди савдои хориҷӣ баровардан мумкин аст:

1. Кушода будани иқтисодиёт ва дастгирии савдои озод омилҳои асосии мусоидат ба рушди савдои хориҷӣ мебошанд.

2. Кишварҳое, ки дорои иншооти хеле пешрафтаи инфрасохторӣ (бандарҳо, нақлиёт, логистика) дар савдои байналмилалӣ доранд, дорои бартарии назаррас мебошанд.

3. Тичорати хориҷӣ бо дастгирии инноватсия, технологияи баланд ва мутахассисони баландихтисос рушд меёбад.

4. Дастгирии давлат дар шакли субсидия, имтиёзҳои андоз ва ташкили минтақаҳои иқтисодӣ ба ҳавасмандгардонии содирот мусоидат мекунад.

5. Тафриқаи маҳсулот ва стратегияҳои диверсификатсияи бозор ба кишварҳо имкон медиҳанд, ки хатари вобастагӣ аз маҳсулот ё бозорҳои мушаххасро коҳиш диҳанд.

6. Банақшагирии давлатӣ ва даҳолати стратегӣ ба иқтисодиёт метавонад шароити савдои хориҷиро беҳтар намуда, дар бозорҳои байналмилалӣ бартариҳои рақобатпазириро ба вуҷуд оварад.

7. Рушди инфрасохтор (бандарҳо, нақлиёт, логистика), дастгирии соҳаҳои технологӣ ва ҳавасмандгардонии содиркунандагон тавассути субсидияҳо ва имтиёзҳои андоз аз воситаҳои муҳимтарини савдои хориҷӣ мебошанд.

8. Иштирок дар созмонҳои байналмилалӣ ва бастанӣ созишномаҳои тиҷоратӣ ба беҳтар шудани дастрасӣ ба бозорҳои байналмилалӣ ва коҳиш додани монеаҳои тиҷоратӣ мусоидат мекунад.

9. Унсури муҳим дастгирии инноватсия ва технология мебошад, ки маҳсулоти кишварро дар бозорҳои ҷаҳонӣ рақобатпазир мегардонад.

Ҳамин тариқ, ҳар яке аз ин мисолҳо нишон медиҳанд, ки чӣ гуна муносибати комплексӣ ба ислоҳоти иқтисодӣ ва савдои хориҷӣ ба кишварҳо ба ҳамгирии ғайбӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ, ҳавасмандгардонии афзоиш ва рушди онҳо кӯмак мерасонад.

Адабиёт.

1. Garnaut, R. J., Lee, L. P. P. "Singapore: The Business and Investment Environment" (Thomson Learning, 2004). ва World Bank, "Singapore: Trade and Investment Policy Review" (World Bank, 2020).

2. Siebert, Horst. "The German Economy: Beyond the Social Market" (Springer, 2005). ва OECD, "OECD Economic Surveys: Germany" (OECD, 2020).

3. Chow, Gregory C. "China's Economic Transformation" (Blackwell, 2007)., ва World Bank, "China: Economic Reform and Development" (World Bank, 2019).

4. Oh, Chang-Hoon, Park, Joong-Won. "The Korean Economy: From a Miraculous Past to a Sustainable Future" (Palgrave Macmillan, 2016). ва World Bank, "Korea's Experience in Trade and Investment" (World Bank, 2009).

5. Nathan, James A. "Japan's Economic Ascent: International Trade and the State" (University of California Press, 2001). ва OECD, "OECD Economic Surveys: Japan" (OECD, 2020).

6. Acharya, Shankar, Panagariya, Arvind. "India's Economic Reforms: A Roadmap for the Future" (Oxford University Press, 2008). ва World Bank, "India: Economic Policy and External Trade" (World Bank, 2015).

7. Шарифзода, Б. М. Международный опыт интеграции банковских систем: две модели развития / Б. М. Шарифзода, В. Абдусаттори, Д. Д. Шаропов // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 1. – С. 159-168. – EDN MULLHZ.

8. Холбобоев, Ф. С. Влияние внешних шоков на экономику Таджикистана в современных условиях / Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров, Б. М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2021. – № 4(21). – С. 51-58. – EDN QGPYQD.

9. Шарипов, Б. М. Экономика Таджикистана в условиях влияния внешних шоков / Б. М. Шарипов, Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров //

Финансово-экономический вестник. – 2022. – № 4-1(33). – С. 38-45. – EDN UMNZAO.

10. Шарипов, Б. М. Вызовы углубления интеграции банковской системы Таджикистана в глобальный и региональные банковские системы / Б. М. Шарипов, В. Абдусатори // Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций в условиях индустриализации и инновационной экономики : Материалы международной научно-практической конференции, Душанбе, Таджикистан, 10 февраля 2023 года. – Душанбе: Таджикский национальный университет, 2023. – С. 272-278. – EDN YXWSAL.

11. Джабборов, Ф. А. 11.1. Макроэкономические условия реализации внешнедолговой политики Республики Таджикистан в контексте обеспечения экономической безопасности / Ф. А. Джабборов, е. М. Джураев, Б. М. Шарипов // Аудит и финансовый анализ. – 2017. – № 3-4. – С. 626-630. – EDN YOWIQD.

12. Ишонхонов, А. М. Влияние глобализации на национальную экономику / А. М. Ишонхонов, Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 2. – С. 18-21. – EDN QIEHND.

13. Шарипов, Б. М. Проблемы совершенствования внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан в контексте развития ее экспортного потенциала / Б. М. Шарипов, А. С. Холикзода // Таджикистан и современный мир. – 2020. – № 1(69). – С. 172-180. – EDN VWCXMB.

14. Холов, Т. Т. Оқилона истифодабарии захираҳои табиӣ - гарави татбиқи ҳадафи чоруми стратегӣ / Т. Т. Холов, Б. М. Шарипов, Т. Ҷ. Қобилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №. 6. – Р. 77-83. – EDN GPCZGP.

15. Шарипов, Б. М. Перспективы развития горнорудной промышленности Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. Т. Холов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2021. – № 3-4(75). – С. 36-44. – EDN VBYQDN.

ГУМРУК ВА ТАЪСИРИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛИИ ЧУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Маҳмадов Э.А. – ассистенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: (+992)93-130-29-16. E-mail: ehson-19-98@mail.ru.

Дар ин мақола оид ба мавзӯи “Гумрук ва таъсири он дар рушди иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон” маълумоти мухтасар дар бораи рушди гумрук дар замони соҳиистиклолӣ, мақомоти гумрук, сохтор, нақш ва таъсири он ба иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар шароити имрӯза оварда шудааст.

Калидвожаҳо: гумрук, бучети давлатӣ, Хадамоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, бочи гумрукӣ, тарифҳои гумрукӣ, мақомоти гумрук, муносибатҳои иқтисодии байналмилӣ.

ТАМОЖНЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Махмадов Э.А. – ассистент кафедры таможенного дела Таджикский государственный финансово - экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Тел.: (+992)93-130-29-16. E-mail: ehson-19-98@mail.ru.

В данной статье на тему «Таможня и её влияние на развитие национальной экономики Республики Таджикистан» представлена краткая информация о развитии таможни в период после обретения независимости, таможенных органах, структуре, роли и влиянии на национальную экономику Республики Таджикистан, в современных условиях.

Ключевые слова: таможня, государственный бюджет, таможенная служба Республики Таджикистан, таможенная пошлина, таможенные тарифы, таможенные органы, международные экономические отношения.

CUSTOMS AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Mahmadvov E.A. – assistant of the department of customs affairs of the Tajik state university of finance and economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, city Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Tel.: (+992)93-130-29-16. E-mail: ehson-19-98@mail.ru.

This article on the topic “Customs and its impact on the development of national economy of the Republic of Tajikistan” provides brief information on the development of customs in the period after independence, customs authorities, structure, role and impact on the national economy of the Republic of Tajikistan, in today’s conditions.

Keywords: custom, state budget, Customs service of the Republic of Tajikistan, customs duty, customs authorities, customs tariffs, international economic relations.

Гумрук дар шароти имрӯза ҳамчун мақомот оид ба назорати содироту воридоти мол ва воситаҳои нақлиёт, таъмини пардохти боч ва дигар намудҳои пардохтҳои гумрукӣ мебошад.

Дар санаи 22 январи соли 1992 бо қарори Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №14 Саридораи назорати гумрукӣ дар назди Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд, ки асоси хадамоти гумруки имрӯзаро ташкил медиҳад.

Баъд аз ин, 22 июни соли 1993 бо қарори Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №228 Саридораи гумруки назди Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Кумитаи давлатии гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил дода шуд.

Кумитаи давлатии гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи қарори Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 феввали соли 1994 ба Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил дода шуд.

Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси фармоиши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24уми январи соли 2002, таҳти №745 ба Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил дода шуд ва аз 30 ноябри соли 2006, таҳти №9 ба Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон иваз карда шуд, ки то инҷониб фаъолият мекунад.

Мувофиқи фасли VII, боби 59, моддаи 460, банди 1 кодекси кумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон “Мақомоти гумрук мақомоти давлатии ҳифзи ҳуқуқ буда, ҳимояи истиқлолият, амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, риояи ҳуқуқ ва ӯҳдадорихои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро ҳангоми интиқол додани мол ва воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд.”

Чуноне ки аз таърифи дар боло зикр гардида бар меояд, мақомоти гумрук ҳамчун мақомоти ҳарбикунонидашуда мебошад ва дар таъмини амнияти давлатӣ ва иқтисодӣ нақши муҳимро иҷро менамояд.

Мувофиқи боби 59 моддаи 461-и кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.12.2004 сохтори мақомоти гумрук иборатаст:

- 1) мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ;
- 2) раёсатҳои минтақавии гумрукӣ (Қонуни ҚТ аз 24.12.2022 № 1932);
- 3) гумрукҳо;
- 4) дидбонгоҳҳои гумрукӣ;

Бояд қайд кард, ки бо самаранокӣ таъсирбахш фаъолият намудани чӯзҳои сохтории мақомоти гумрук ба корхонаю ташкилотҳо, соҳибкорони ватанӣ ва дигар ашхоси манфиатдор шароити муносиби фаъолият фароҳам оварда шавад.

Аз ҷумла танзими давлати нақши муссирро иҷро менамояд, ки бо ҷорӣ намудани тарифи гумрукӣ, боҷи гумрукӣ ба баландшавии арзиши молҳои воридшаванда мусоидат намуда, таъминкунандагони молҳои ватанӣ, корхонаю ташкилотҳо, соҳибкорони ватанӣ ва дигар ашхоси манфиатдорро аз молҳои шабеҳ аз рақобати хориҷӣ дар бозори дохилӣ ғимоя менамояд. Дар алоқа ба ин бояд қайд кард, ки ғимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ ба он вобастагӣ дорад, ки дар раванди муносибатҳои байнидавлатӣ, дар бозори ҷаҳонӣ молҳои мавҷуд мебошанд, ки нисбати молҳои истеҳсолкунандагони ватанӣ рақобатпазиранд.

Ҳоло, ки рақамикунони дар тамоми соҳаҳо мунтазам идома дорад, дар Паёми навбатии худ президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомали Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” таъкид намуданд: “Ҳамчунин, Вазорати молия, Бонки миллӣ, Кумитаи андоз, Хадамоти гумрук, Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамӣ якҷо бо дигар вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадоранд, ки ҳалли масъалаҳои вусъат додани истифодаи технологияҳои муосири рақамиро ҳарчи зудтар таъмин намоянд.”

Тибқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2024”, нақшаи тасдиқшудаи пардохтҳои гумрукӣ дар соли 2024 ба маблағи 8 434,0 млн сомонӣ пешбинӣ гардида, баъдан бо дарназардошти ворид намудани тағйиру иловаҳо нақшаи аниқшудаи пардохтҳои гумрукӣ дар ин давра маблағи 9 134,0 млн сомонино таъкил дод.

Аз ҷумла, воридоти пардохтҳои гумрукӣ аз ҳисоби андоз аз арзиши иловашуда 6 824,5 млн сомонӣ, боҷи гумрукӣ 1 228,7 млн сомонӣ, боҷи содиротӣ 176,3 млн сомонӣ, андози аксизӣ 741,0 млн сомонӣ ва аз ҳисоби воридоти ғайриандозӣ 163,5 млн сомонӣ пешбинӣ гардида, дар асл дар ин давра ба буҷети давлатӣ 9 751,6 млн сомонӣ ворид карда шуд, ки он нисбат ба нақшаи тасдиқшуда 115,6 фоиз ва 1 317,6 млн сомонӣ зиёд ва нисбат ба нақшаи аниқшуда 106,8 фоиз ва 617,6 млн сомонӣ зиёд мебошад.

Бояд қайд кард, ки пардохтҳои гумрукии дар соли 2024 ҷамъовардашуда нисбат ба пардохтҳои гумрукии ҷамъовардашуда дар соли 2023 ба маблағи 672,0 млн сомонӣ ва дар соли 2022 ба маблағи 2 451,6 млн сомонӣ зиёд ворид гардид. Ин аз он шаҳодат медиҳад, сарҳади пардохтҳои гумрукӣ дар ғайи гардонидани буҷети давлатӣ, ки сарчашмаи асосии иҷроии вазифаҳои давлатӣ мебошад мунтазам сол аз сол мефзояд.

Инчунин, аз ҳисоби ғуруши тамғаҳои аксизӣ барои воридот ва тамғагузори маҳсулоти тамоку ва нӯшокиҳои машруботӣ маблағи 4 999 053 сомонӣ ба буҷеи давлатӣ ворид гардидааст.

Нақшаи воридоти пардохтҳои гумрукӣ аз рӯи ҳаҷм бо сомонӣ ва фоиз дар давраи ҳисоботии солҳои 2023-2024.

№	Сол	Аз рӯи нақша млн. сомонӣ	Иҷроиш млн. сомонӣ	Барзиёдӣ	Нақшаи аниқшуда млн. сомонӣ	Иҷроиш млн. сомонӣ	Барзиёдӣ
1	2023	7 408,8	9 079 122,6 %	1 670,8	8 000	9 079 122,6 %	1 070,7
2	2024	8 434,0	9 751,6 115,6 %	700,0	9 134,0	9 751,6 106,8	617,6

Мақомоти гумрук дар шароити имрӯза нақши муассирро дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар иҷро намуда, интиқоли молҳои сифатан паст, зарарнок ва ҳамчунин интиқоли ғайриқонунии мол ва воситаҳои нақлиётро дар нуқтаҳои назорати гумрукӣ танзим намуда, дар баробари ин ҳангоми ҷой доштани ҳуқуқвайронкуниҳо метавонад, фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯиро амалӣ намояд, ки бо мақсади муайян ва пешгирӣ намудани ҳолатҳои дар боло зикр гардида мебошад.

Адабиёт

1. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.12.2004;
2. Мираков Қ. М., Муминов А.Б., Абдуллоев С.И., Ҳалимхонов З.А. “Танзими тарифи гумрукӣ” Душанбе 2021.
3. Паёми президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомали Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” 28.12.2024;
4. Р. Ҳ. Раҳимов “Фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” Душанбе “ЭР-граф” 2012.
5. Сомонаи расмӣ Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон: <https://gumruk.tj>
6. Холбобоев, Ф. С. Влияние внешних шоков на экономику Таджикистана в современных условиях / Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров, Б. М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2021. – № 4(21). – С. 51-58. – EDN QGPYQD.
7. Шарипов, Б. М. Экономика Таджикистана в условиях влияния внешних шоков / Б. М. Шарипов, Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № 4-1(33). – С. 38-45. – EDN UMNZAO.
8. Шарипов, Б. М. Вызовы углубления интеграции банковской системы Таджикистана в глобальный и региональные банковские системы / Б. М.

Шарипов, В. Абдусатори // Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций в условиях индустриализации и инновационной экономики : Материалы международной научно-практической конференции, Душанбе, Таджикистан, 10 февраля 2023 года. – Душанбе: Таджикский национальный университет, 2023. – С. 272-278. – EDN YXWSAL.

9. Джабборов, Ф. А. 11.1. Макроэкономические условия реализации внешнедолговой политики Республики Таджикистан в контексте обеспечения экономической безопасности / Ф. А. Джабборов, е. М. Джураев, Б. М. Шарипов // Аудит и финансовый анализ. – 2017. – № 3-4. – С. 626-630. – EDN YOWIQD.

10. Ишонхонов, А. М. Влияние глобализации на национальную экономику / А. М. Ишонхонов, Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 2. – С. 18-21. – EDN QIEHND.

11. Шарипов, Б. М. Проблемы совершенствования внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан в контексте развития ее экспортного потенциала / Б. М. Шарипов, А. С. Холикзода // Таджикистан и современный мир. – 2020. – № 1(69). – С. 172-180. – EDN VWCXMB.

12. Холов, Т. Т. Оқилона истифодабарии захираҳои табиӣ - гавари татбиқи ҳадафи қоруми стратегӣ / Т. Т. Холов, Б. М. Шарипов, Т. Ҷ. Қобилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №. 6. – Р. 77-83. – EDN GPCZGP.

13. Шарипов, Б. М. Перспективы развития горнорудной промышленности Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. Т. Холов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2021. – № 3-4(75). – С. 36-44. – EDN VBYQDN.

МЕХАНИЗМИ ҶАЛБИ САРМОЯГУЗОРИҲО БА ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИИ ИҚТИДОРИ ЗАХИРАВӢ-ТАБИӢ МИНТАҚА

Самадов С. С. - Унвонҷуи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, к.Нахимов 64/14. E-mail: tahmadyrovabbos@gmail.com/. Телефон: 93-198-99-88.

Маҳмадёрв А. У. - Унвонҷӯи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шаҳри Душанбе, хиёбони Рудаки 146, E-mail: tahmadyrovabbos@gmail.com/. Телефон: 93-198-99-88

Дар мақола масъалаи ҷалби сармояҳо ба истифодаи самаранокии иқтисодии захиравӣ-табиӣ минтақа ва самтҳои асосии тақмили механизмҳои он дар шароити муосир оварда шудааст. Масъалаи идоракунии механизмҳои истифодаи самаранокии сармояҳо ба истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ва беҳдошти муҳити зист дар шароити минтақаҳои кишвар, пешниҳодҳои мушаххас оид ба инкишофи механизмҳои молиявӣ-иқтисодии он дар шароити бӯхрони озукавории байналмиллалӣ пешниҳод карда шудааст.

Калидвожаҳо: минатқа, иқтидори захиравӣ-табӣӣ, захираҳои сармоявӣ, иқтисоди сабз, механизми сармоягузориҳо, захираҳои молиявӣ, бехатарии озуқаворӣ, беҳдошти муҳити зист, самараноки сармоягузориҳо.

МЕХАНИЗМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНА

Самедов С. С. – Соискатель Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Нахимова 64/14. E-mail: mahmadyrovabbos@gmail.com/. Телефон: 93-198-99-88.

Махмадёрӯв А. С. – Соискатель Таджикского аграрного университета имени Ш. Шохтемур. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 146, E-mail: mahmadyrovabbos@gmail.com/. Телефон: 93-198-99-88

В статье рассматривается проблемы привлечения инвестиций в эффективность использования природно-ресурсного потенциала в регионе и совершенствования основные ее направления в нынешних условиях. Предложены проблемы управления эффективности инвестиции в рационального использования природных ресурсов и охраны окружающей среды в условиях регионах страны и развития финансово-экономических механизмов в условиях продовольственный кризис.

Ключевые слова: регион, природно-ресурсный потенциал, зеленая экономика, инвестиционные ресурсы, механизмы инвестирование, финансовые ресурсы, продовольственной безопасности, охраны окружающей среды, эффективность инвестиций.

INVESTMENT ATTRACTION MECHANISM FOR THE EFFICIENT USE OF THE REGION'S NATURAL RESOURCE CAPACITY

Samadov S. S. - Associate Professor of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov 64/14. E-mail: mahmadyrovabbos@gmail.com/. Phone: 93-198-99-88.

Mahmadyorov A. U. - Associate Professor of the Tajik Agrarian University named after Sh. Shohtemur. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 146, E-mail mahmadyrovabbos@gmail.com/. Phone: 93-198-99-88

The article addresses the issue of attracting investments for the effective use of the region's natural resource potential and the main directions for improving its mechanisms in modern conditions. The issue of managing the mechanism for the effective use of investments for the rational use of natural resources and environmental health in the conditions of the country's regions, specific proposals for the development of its financial and economic mechanisms in the context of the international food crisis are presented.

Key words: region, natural resource potential, investment resources, green economy, investment mechanism, financial resources, food security, environmental health, investment efficiency.

Яке аз ҳадафҳои асоси сиёсати давлатӣ дар минтақаҳои кишвар ин ҷалби бештари сармояҳо ба истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табӣӣ ва беҳдошти вазъи муҳити зист ба ҳисоб меравад. Маҳз аз механизми самараноки ҷалби сармояҳо ба истифодаи самараноки захираҳои табӣӣ (захираҳои замин, об, омилҳои агробиологӣ ва иқлимӣ-табӣӣ) дар минтақа, таъмини ҷойҳои нави корӣ ва бехатарии озуқаворӣ вобастагӣ дорад. Аз ин хотир, баҳои самаранокии идоракунии механизмҳои ҷалби сармоягузорӣ ба

истифодаи иқтидори захиравӣ-табӣӣ ва рушди минтақаҳои кишвар дар шароити гузариш аз модели аграрӣ-саноатӣ ба саноатӣ-индустриалӣ мақоми махсус пайдо менамояд.

Иқтидори захиравӣ-табӣӣ ҳамчун унсури муҳимми рушди иқтисодиёти минтақа яке аз нишондиандаҳои (ченаки)-ӣ асосии таъмини бехатарии озуқаворӣ ва рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоӣ хизмат намуда, он ҳамчун маҷмуи захираҳои табӣӣ бо назардошти омилҳои табӣӣ-иқлимӣ, соҳавӣ ва хусусиятҳои хоси минтақавӣ муайян ва баҳогузорӣ карда мешавад. Аз ин рӯ, масъалаи ҷалби сармояҳо ба истифодаи оқилонаи иқтидори захиравӣ-табӣӣ ва таъмини бехатарии озуқаворӣ дар тамоми кишварҳои дунё дар сатҳи байналхалқӣ ва минтақавӣ таҳқиқ карда мешавад.

Масъалаи механизми ҷалби сармояҳо ба истифодаи самаранокии иқтидори захиравӣ-табӣӣ имруз дар мадди аввал буда, тайи даҳсолаҳои охир ин муаммо ба яке аз масъалаҳои муҳим дар сатҳи минтақавӣ табдил ёфтааст. Ҳатто чунин ақидае аст, ки аз истифодаи самараноки захираҳои табӣӣ, аз ҷумла захираҳои замину об дар минтақаҳои кишвар, таъмини бехатарии озуқаворӣ ва сатҳу сифати зиндагии аҳоли вобастагӣ дошта, ҷалби сармоягузорӣ ва қарорҳои сармоягузорӣ барои онҳо дар як давраи муайян баҳогузорӣ гардида, ба хатар ва номуайянии ғайрибағавӣ ҳаҷагидорӣ рӯ ба рӯ мегардад...» [3]. Ҳалли масъалаҳои мазкур бо назардошти ояндабинӣ, зарурати таъмини рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоӣ, аз амали намудани сиёсати давлатӣ, воридоти камтари маҳсулотҳои ғизоӣ ва таъмини аҳоли минтақаҳои кишвар бо озуқаи аз нигоҳи экологӣ тоза ва хушсифат вобастагӣ дорад.

Агар ба назарияи мафҳуми сармоягузорӣ назар афканем, дар маънои васеътар сармоя "...ин дар худ равандеро инъикос менамояд, ки тавассути он илова намудани захираҳои сармояи асосӣ (воситаҳои истеҳсолӣ, мошини таҷҳизотҳо, бехтаршавии ҳолати замин ва амсоли инҳо) дар як марҳилаи муайяни вақт таъмин мегардад. Сармояҳо, ки мо онро дар бозори омилҳои истеҳсолот дар ин маврид мефаҳмем, маблағгузориҳои асосиро ба зиёд намудани захираҳои сармоявӣ ва ҷисмонӣ дар назар дорад...". Дар ин маврид, иқтидори захиравӣ-табӣӣ минтақа ҳамчун омилҳои муҳимми рушди истеҳсолот, яъне ҷалби сармояҳо ба истифодаи захираҳои табӣӣ барои рушди минтақа муайян ва баҳогузорӣ карда мешавад. Ва аз нигоҳи таъмини бехатарии иқтисодӣ ҷалби сармоягузорӣ ба истифодаи самаранокии иқтидори захиравӣ-табӣӣ, махсусан заминҳои кишоварзӣ ба рушди иқтисодиёти минтақаҳои кишвар хеле муҳим буда, он аҳолиро бо маводҳои озуқаворӣ ва саноатро бо ашёи хоми кишоварзӣ таъмин менамояд.

Минтақаҳои Тоҷикистон имкониятҳои хуби ҷалби сармояҳоро ба истифодаи самараноки иқтисодии захиравӣ-табӣӣ дошта, он имконият медиҳад, ки истеҳсоли ҳамаи намудҳои асосии маҳсулотҳои озуқаворӣ тавассути истифодаи самараноки заминҳои кишти кишоварзӣ ва рушди соҳаи кишоварзӣ таъмин гардад. Рушди соҳаҳои асосии минтақаҳои агросаноатии он имконияти пурраи коркарди саноатии ашёи хоми соҳаи мазкур ва таъмини бозори озуқавориро бо маҳсулотҳои хушсифат доранд. Дар шароити дастрасии доимии бо ғизоӣ аз нигоҳи экологӣ тоза ва безарар барои аҳоли, вазъии иҷтимоӣ-демографӣро тавассути танзими давлатӣ таъмин намудан мумкин аст. Ҷалби сармояҳо дар ин маврид ҳамчун омилҳои асосии рушди соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ва таъмини беҳатарии озуқаворӣ дар минтақа ба ҳисоб меравад.

Сиёсати давлатӣ дар ҷалби сармояҳо дар рушди минтақаҳо хусусияти барномавии мақсаднок дошта, аз маҷмуи тадбирҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ, ташкилӣ--иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-демографӣ манша гирифта, тавассути механизмҳои махсуси идоракунии сармоягузориҳо ба истеҳсоли молу маҳсулотҳо ва хизматрасониҳо дар минтақаҳои мамлакат таъмин карда мешавад. Ва чораҳо оид ба танзими рушди бозори минтақавӣ ва истифодаи усулҳои мақсадноки барномавӣ, таҳия ва татбиқи барномаҳои махсуси рушди иқтисодӣ-иҷтимоиро барои ҷалби сармояҳо ба истифодаи самараноки иқтисодии захиравӣ-табӣӣ ва хифзи муҳити зист бояд дуруст таҳқиқ гардида, он дуранамои хубро дошта бошад.

Ҳамин тавр, ҷалби сармоягузориҳо ҳамчун робитаи қавии байнисоҳавӣ, инкишофи инфрасохтори бозорӣ ва таъмини рушди устувори минтақа хизмат менамояд. Талабот ба маҳсулотҳои гуногуни озуқаворӣ ва саноат бо ашёи хом саноатӣ дар минтақаҳо бошад, тавассути махсусгардониҳои соҳаҳои КАС, ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ барои рушди бозори байниминтақавӣ ва устувори минтақаҳои мамлакат барои солҳои тӯлонӣ таъмин гардида, он яке аз ҳадафҳои асосии стратегияи рушди иқтисодиёти миллии ба ҳисоб меравад. Ҳангоми ҷалби сармояҳо ба минтақаҳои кишвар зарур аст, ки таъсири манфӣ ба муҳити зист ва саломатии аҳоли кам карда шавад. Истифодаи ин омилҳо бо мақсади рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар шакли маҷмӯӣ ба вазъии бозори дохилӣ ва рушди устувори минтақаҳои кишвар таъсири калон мерасонад.

АДАБИЁТ

1. Дудина Е.В. Обзор научных подходов к определению понятий «природные ресурсы», «природный потенциал региона», «природно-ресурсный потенциал региона» / Дудина Е.В. // Власть и управление на Востоке России. – Хабаровск, 2014. - №4. - С.50.
2. Курс экономической теории. - Киров: «АСА», 2005. - С. 267.

3. Музафаров Б.С. Пути повышения инвестиционной активности предприятий аграрного сектора // диссер. на соис. уч. ст. к.э.н. - Душанбе, 2013. -С.123.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 28. 12. 2024.
5. Тагоев Дж. Х. Пути активизации инвестиционной деятельности предприятий (на примере сельскохозяйственных предприятий Республики Таджикистан). -Душанбе: «Ирфон», 2009. -С 14.
2. 6 . Шералиев Э. Н., Ҷанбаҳои экологӣ-иқтисодии ислоҳоти замин - қисмати муҳими рушди босуботи соҳаи кишоварзӣ //Паёми Донишгоҳи милли (Маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иқтисодӣ. №1 (33). - Душанбе: «Сино», 2007. - С. 213-216.
3. Рахимзода, Ф. М. Некоторые аспекты развития системы управления государственными финансами в Республике Таджикистан / Ф. М. Рахимзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – № 6. – С. 95-99. – EDN SJHJTZ.
4. Холбобоев, Ф. С. Влияние внешних шоков на экономику Таджикистана в современных условиях / Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров, Б. М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2021. – № 4(21). – С. 51-58. – EDN QGPYQD.
5. Шарипов, Б. М. Экономика Таджикистана в условиях влияния внешних шоков / Б. М. Шарипов, Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № 4-1(33). – С. 38-45. – EDN UMNZAO.
6. Шарипов, Б. М. Вызовы углубления интеграции банковской системы Таджикистана в глобальный и региональные банковские системы / Б. М. Шарипов, В. Абдусатори // Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций в условиях индустриализации и инновационной экономики : Материалы международной научно-практической конференции, Душанбе, Таджикистан, 10 февраля 2023 года. – Душанбе: Таджикский национальный университет, 2023. – С. 272-278. – EDN YXWSAL.
7. Джабборов, Ф. А. 11.1. Макроэкономические условия реализации внешнедолговой политики Республики Таджикистан в контексте обеспечения экономической безопасности / Ф. А. Джабборов, е. М. Джураев, Б. М. Шарипов // Аудит и финансовый анализ. – 2017. – № 3-4. – С. 626-630. – EDN YOWIQD.

8. Ишонхонов, А. М. Влияние глобализации на национальную экономику / А. М. Ишонхонов, Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 2. – С. 18-21. – EDN QIEHND.
9. Шарипов, Б. М. Проблемы совершенствования внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан в контексте развития ее экспортного потенциала / Б. М. Шарипов, А. С. Холикзода // Таджикистан и современный мир. – 2020. – № 1(69). – С. 172-180. – EDN VWCXMB.
10. Холов, Т. Т. Оқилона истифодабарии захираҳои табиӣ - гавари татбиқи ҳадафи қоруми стратегӣ / Т. Т. Холов, Б. М. Шарипов, Т. Ҷ. Қобилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – № 6. – Р. 77-83. – EDN GPCZGP.
11. Шарипов, Б. М. Перспективы развития горнорудной промышленности Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. Т. Холов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2021. – № 3-4(75). – С. 36-44. – EDN VBYQDN.

ТАКМИЛИ НИЗОМИ АНДОЗ БО МАҚСАДИ КОҲИШИ ГАРОНИИ АНДОЗҲО

Холикзода Зулфия. - унвонҷӯи кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. E-mail: zulfiya.992555520580@gmail.com; Телефон: +992555520580.

Андозҳо ҳамчун муҳимтарин воситаи идоракунии низоми иқтисодиву иҷтимоии кишвар ба ҳисоб рафта, барои ноил шудан ба сатҳи баланди рушд, бахусус рушди низоми иҷтимоӣ амалӣ карда мешаванд. Ҳолати кунинии такмили низоми андоз, ки ҳамзамон дар кишвар ҷараён дорад ба таъмини афзоиши самаранокии фаъолияти мақомоти андоз дар масоили андозбандӣ, хусусан коҳиш додани сатҳи гаронии андозҳо нисбат ба фаъолияти субъектони хоҷагидорӣ равона гардидааст.

Муаллиф, дар таҳқиқоти худ ибраз доштааст, ки мақсади гузаронидани ислоҳоти андоз, ин мутобиқ намудани низоми миллии андоз ба шарту шароити иҷтимоӣ иқтисодии кишвар махсуб меёбад.

Калидвожаҳо: андозҳо, низоми иқтисодӣ-иҷтимоӣ, низоми милли андоз, ислоҳот, такмил, иқтисодиёт, гаронии андоз, макроиқтисод.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ С ЦЕЛЬЮ СНИЖЕНИЯ НАЛОГОВОГО БРЕМЕНИ

Холикзода Зулфия. - соискатель кафедры налогообложения и страхования Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992555520580.

Автор, в своем исследовании, отметил, что целью проведения налоговой реформы является приведение национальной налоговой системы в соответствие с существующими социально-экономическими условиями страны. Налоги являются важнейшим инструментом управления социально-экономической системой страны, и реализуются для достижения высокого уровня развития, особенно развития социальной системы.

Текущее состояние совершенствования налоговой системы, которое одновременно происходит в стране, направлено на обеспечение повышения эффективности деятельности налоговых органов по вопросам налогообложения, особенно

снижения уровня бремени налогов по отношению к деятельности хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: налоги, социально-экономическая система, национальная налоговая система, реформы, совершенствование, экономика, налоговое бремя, макроэкономика.

IMPROVING THE TAX SYSTEM IN ORDER TO REDUCE THE TAX BURDEN

Kholikzoda Zulfiya. - *postgraduate department of taxation and Insurance of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. E-mail: Phone: +992555520580.*

The author, in his research, noted that the purpose of tax reform is to bring the national tax system in line with the existing socio-economic conditions of the country. Taxes are the most important tool for managing the socio-economic system of the country, and are implemented to achieve a high level of development, especially the development of the social system.

The current state of improvement of the tax system, which is simultaneously taking place in the country, is aimed at ensuring an increase in the efficiency of tax authorities in tax matters, especially reducing the level of tax burden in relation to the activities of business entities.

Keywords: taxes, socio-economic system, national tax system, reforms, improvement, economy, tax burden, macroeconomics.

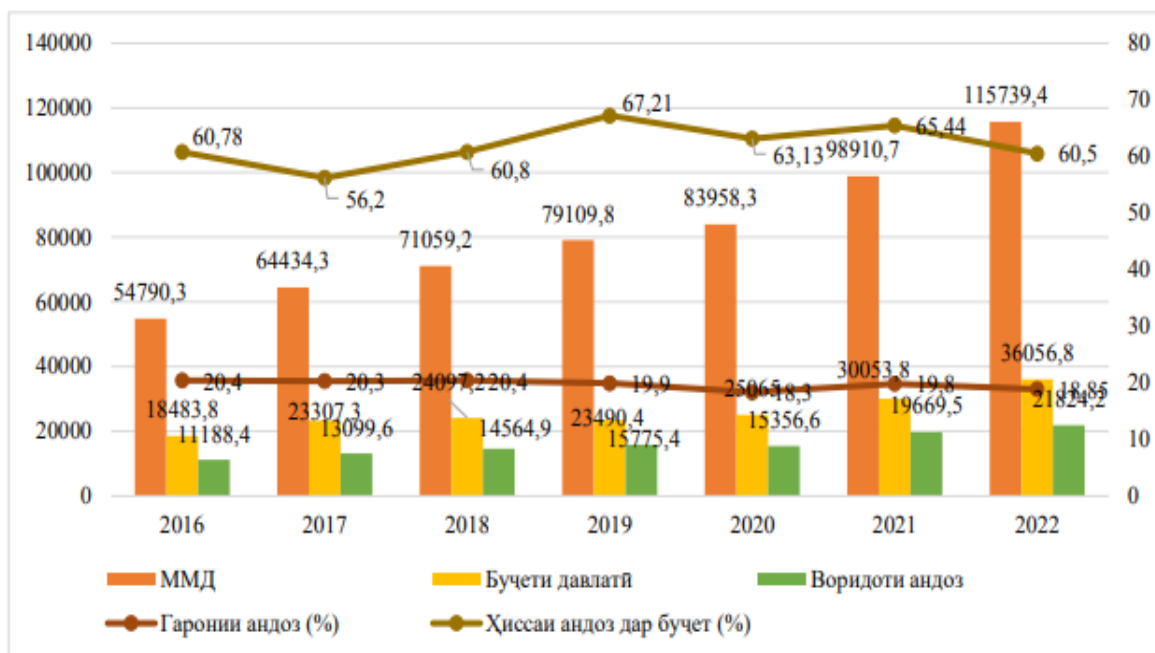
Дар шароити рушду густариши муносибатҳои бозорӣ, омӯзиши масъалаҳои идоракунии давлат, махсусан дар самти низоми миллии андоз, муайян намудани мазмуну моҳияти гаронии андоз, муқаррар намудани меъёрҳои ҳуқуқии танзими он аҳамияти калон дорад. Мувофиқ ба сиёсати самарабахши молиявӣ, давлатро мебояд, ки танзими муносибатҳои андозиро ҳавасманд гардонанд, зеро онҳо қодиранд иҷрои амалии андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмиро ба ҳамаи сатҳҳои буҷетҳо таъмин намоянд.

Чунин мешуморем, ки қонунгузориҳои андозро тавре руҳандози намудан лозим аст, ки пардохтҳо содаю шаффоф ва осон бошад ва андозсупорандагон аз ҳисоб ва пардохти андозҳо қаноатманд ва барои онҳо чунин кирдор ғайриқабул ва номуносиб бошад.

Шахсоне, ки саркашӣ аз пардохти андозҳо менамоянду ба ғайриқонунии соҳибкорӣ машғул гардидан, чунин амалро ҳамчун хиёнат ба Ватан ва бемасъулияти бетаъриф дар иҷрои қарзи шаҳрвандии худ дар назди ҷомеа дарк намоянд.

Мақсад аз ислоҳоти мунтазами низоми андоз, ин мутобик намудани он шарту шароит ва сатҳи зиндагии шаҳрвандон мебошад. Мақсад аз ислоҳоти андоз, мутобик намудани низоми андоз ба шарту шароити иқтисодӣ иқтисодии кишвар мебошад. Яъне сатҳи эътидоли гаронии андоз, муносиб нигоҳ дошта мешавад.

Ҳамзамон, дар ҳолати ба эътидол даровардани сатҳи гаронии андоз, нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ба тадриҷ зиёд мегардад ва ҳолати сатҳи буҷет ғайи мегардад.

**Диаграммаи 1 – Нишондиҳандаҳои иқтисодӣ барои солҳои 2016-2022
(млн.сомонӣ)¹**

Аз нишондиҳандаҳои овардашуда ба маълум мегардад, нишондиҳандаҳои бучети давлатӣ, маҷмуи маҳсулоти дохилӣ, даромадҳои андозӣ ва ғайриандозӣ таъини солҳои охир афзоиш ёфтаанд. Масалан бучети давлатӣ, дар соли 2022 ба андозаи 36056,8 млн. сомонӣ иҷро гардидааст, ки нисбати ҳаҷми бучети соли 2021 ба маблағи 6003 млн. сомонӣ зиёд гардидааст.

Сиёсати андозӣ унсuri муҳими муносибатҳои иқтисодӣ буда, дар танзими низоми самараноки андоз нақши муҳим дошта, заминагузор ба рушди босуботи давлат мебошад. Яъне, амалӣ гардидани низоми муносири андозҳо тавасути танзими давлатии муносибатҳои андоз зарур ва муҳим доништа шуда, рушди оқилонаи он имкон медиҳад, ки самаранокии фаъолияти субъектҳои иштироккунандаи раванди андоз дар ҳолати ба вучуд омадани муносибатҳои андозӣ таъмин карда шавад. Чунин иқдом давлатро вазифадор менамояд, ки корҳоро вобаста ба татбиқи вазифаи танзими давлатии низоми андоз, пурзур кунад.

Баланд бардоштани масъулияти мақомоти андоз ҷиҳати иҷрои вазифаҳои хизматияшон дар сатҳи қонунгузорӣ, яке аз роҳҳои батанзим даровардани сатҳи гаронии андоз ҳисобида мешаад, зеро дар сатҳи қонунгузорӣ ӯҳдадории пардохти андозро тавассути баланд бардоштани сифати асосҳои институтсионалии байни андозсупорандагон ва мақомоти танзимкунанда анҷом дода мешавад.

¹ Сарчашма: Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ. – С. 10-26; Омори солони Чумхурии Тоҷикистон. Маҷмуаи оморӣ. - 2022. – С. 10-13; Омори солони Чумхурии Тоҷикистон 2023. – С. 391

Хушбахтона имрӯз мақомоти андоз аз захираҳои кадри танқисӣ намекашад ва ҳар як семоҳа дар асоси озмуни кушод бо иштироки намояндагони Раёсати хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал бароварда бо ин тартиби нави ба қор қабул намудани кормандон ба мақомоти андоз имкон дод, ки мутахассисони соҳибхтисос ба қор ҷалб карда шаванд ва бар ин васила таъмини самаранокии фаъолияти қории кормандонро дар ниҳодҳо, таъмин гарданд, яъне фаъолияти қории мақомоти андоз дар сатҳи зарури амал мекунад.

Ҳамзамон, боиси қайд аст, ки дар рафти пардохт намудани андозҳо, монеаҳои мавҷуд аст, ки боиси ҳалалдор гардидани пардохтҳои андозӣ ва ҳамзамон бори андозро ба миён овардааст. Масалан, дар нуқтаҳои хизматрасонии пардохтҳои андозии ташкилотҳои қарзии бонкӣ то ҳол баҳри пардохт намудани маблағи андоз аз ҳисоби зиёд будани муштариён, андозсупорандагон вақти зиёдеро барои пардохт намудани андоз сипарӣ мекунад. Яъне ин ҳолат дар доираи фаъолияти андозсупорандагон, ҳам хароҷот асту ҳам зарар. Хуб мебуд, ки сохтори мақомоти андоз дар пайи татбиқи барномаҳои, ки баҳри осон намудани низоми пардохтии электронии маблағҳо, тавассути ҳамиёноҳои электронӣ пардохти андозҳоро ба роҳ монад ва ё ин ки барномаҳои махсуси содагардонидашударо дар терминалҳо ё постерминалҳо дар тамоми миқёси ҷумҳурӣ муҳайё созад.

Ҳамзамон Кумитаи андозро мебояд, ки ба мисли «Равзанаи ягона» -и бақайдгирӣ бо мақсади тартиботи хуби бақайдгирӣ ва сарфаи вақт, портали ягонаи ҳамгироии мақомоти андозу андозсупорандаро яъне «Андози ман» ташкил намудааст, ки он такмилро меҷӯяд, бисёр хуб мебуд агар ин маҳзан вобаста ба ҳисоб ва ирсолӣ уҳдадорӣ ба андозсупоранда, яъне нишон додани давра, манба, меъёр, имтиёзҳо ва механизми ҳисоби андозҳоро тариқи барномаҳои махсус, ҳамчун паём ва ё ин ки бо барномаҳои маҳфӯз бошад, ки ба андозсупоранда истифода ва дастрас будани он қулай гардад. Дар чунин ҳолат андозсупорандагон дигар ба нуқтаҳои ҳудудии мақомоти андоз ташриф наовада аз макони зисту фаъолият тариқи қортҳои ҳамиёнии худ ҳисоббаробаркуниро бо бӯҷет анҷом медиҳанд.

Муносибатҳои, ки «...миёни мақомоти андоз ва андозсупорандагон, ташкил шудаанд аз рӯи мавқеи мобайнии равишҳои ҳокимият ва қонун, ба талаботи муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ дар шароити рақамикунӣ иқтисод ҷавобгӯ нестанд».

Коста будани дониши андозӣ ва ҳуқуқи андозсупорандагон (аз он ҷумла сатҳи оғаҳии онҳо аз ҳуқуқҳо ва уҳдадорӣҳои худ, имрӯз яке аз масъалаҳои ташвишовар аст. Дар ҳолати маълумоти қоғазӣ надоштани нисбат ба давраи андоз, маблағи андозро сари вақт пардох намеkunанд, ки ин ҳолат вазнинии андозро ба миён меорад. Аз ин рӯ баҳри баланд бардоштани савияи дониши андозсупорандагон вобаста ба масъалаҳои андозу андозбандӣ, Кумитаи андозро мебояд, ки пайваستا ҷорачӯӣ намуда,

пешбурди корҳои фаҳмондадихӣ, тавзеҳот ва гузаронидани семинармашваратҳо ва шаклҳои дигари корҳои тавзеҳотӣ фаҳмондадихӣ баргузор намояд.

Ҳамчунин, беҳтар мебуд, ки дар нозиротҳои ҳудудии андоз нуқтаҳои машваратӣ тибқи нақша – чорабиниҳо дар маҳалҳо, дар нуқтаҳои савдо, дар ҷойҳои махсусгардонидашуда, тариқи семинарҳо, коференсияҳо, ахбори умум, видео-роликҳо доир ҳолату уҳдадориҳои андозсупорандагон тарғиботҳоро гузаронанд ва маслиҳатҳои муфид диҳанд. Дар чунин ҳолат маърифати андозии андозсупоранда баланд гардида, кӯшиш ба ҳарч ме диҳанд, ки дар давраҳои минбаъдаи ҳисоботии андоз, сари вақт пардохтҳоро анҷом диҳанд, ки ин раванд то ҳаде ҳолати мувозинатии давлату андозсупорандаро ба миён меорад. Зеро татбиқи чунин ҳолат аз як тараф омили сари вақт пардохт гардидани маблағи андоз ба буҷет, яъне сиёсати фискалии давлат амалӣ мегардад ва аз тарафи дигар андозсупорандагон пардохтҳои андозиро ба нақша гирифта, марҳила ба марҳила, вобаста ба давраи андоз, пардохтҳои андозиро анҷом диҳанд.

Адабиёт

1. Алимов А. А. Налоговая реформа и налоговое бремя в условиях переходной экономики Таджикистана / А. А. Алимов, А. М. Маъмуров // Научное обозрение. Серия 1: Экономика и право. – 2011. – № 6. – С. 278
2. Бегматов, А. А. Масъалаҳои методологӣ ва амалии таъсири низоми андоз ба рушди иқтисодӣ / А. А. Бегматов, Э. – С. Одинаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – №2. – С. 116-121.
3. Воҳидов У.М., Файзуллоев Б.С. Маъмурикунонии андоз асоси танзими муносибатҳои андозбандии соҳибкории хурду миёна / У.М. Воҳидов, Б.С. Файзуллоев // Паёми молия ва иқтисод. 2023. № 4-1 (38). С. 124-136.
4. Воҳидов У.М., Воҳидов М.М. Некоторые аспекты налогового бремени на уровне малых предприятий в Республике Таджикистан / У.М. Воҳидов, М.М. Воҳидов / Финансово-экономический вестник. 2019. - № 1 (17). - С. 62-68.
5. Иброҳимзода, И.Р. Рушди низоми молиявӣ бо бонкии кишвар дар 31 соли истиқлолияти давлатӣ / И.Р. Иброҳимзода, А.Б. Мирсаидов, М.А. Одинаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2022. - №8. - С. 82-93.
6. Маъдиев С., Воҳидов У.М. Масъалаҳои оморию эконометрии мутобиқ намудани гурӯҳбандии даромад ва хароҷоти ҷумҳурии тоҷикистон ба талаботҳои мушоҳидавии замони муосир / С. Маъдиев, У.М. Воҳидов // Паёми молия ва иқтисод. 2023. № 1 (35). С. 133-143.

РУШДИ ПЕШРАФТИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ВА ТЕХНАЛОГИЯИ ИТТИЛОТИ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Раҳимӣ Ш.Д. – магистранти Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни тел.: (+992) 005-05-02-60 E-mail: s.bobokalonov@list.ru

Ҳукумати электронӣ низоми муосири технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба ҳисоб рафта, давлатҳои олам марҳила ба марҳила ба ин система ворид мегарданд. Тибқи маълумоти ҳадамот маълум гардид, ки наздики 50 вазорату идора ба низоми Ҳукумати электронӣ пайваст шудааст. Асоси ташаккули Ҳукумати электронӣ дар кишварро ноил шудан ба самаранокии фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии бо истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳукумати электронӣ хело рушд кардааст.

Калидвожаҳо: Ҳукумати электронӣ, технологияҳои иттилоотӣ, интернет, кишвар, қоршиносон, системаҳои бонки.

РАЗВИТИЕ ПРОГРЕССА ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Раҳимӣ Ш. Д.– магистранти Академия наук Республики Таджикистан, г. Душанбе, улица Айни тел.: (+992) 005-05-02-60 E-mail: s.bobokalonov@list.ru

Электронное правительство считается современной системой информационно-коммуникационных технологий, и государства мира поэтапно входят в эту систему. По данным службы, к системе электронного правительства подключено около 50 министерств и ведомств. Основой формирования электронного правительства в стране является достижение эффективности деятельности исполнительных органов государственной власти и управления с широким использованием информационно-коммуникационных технологий. В Республике Таджикистан электронное правительство получило широкое развитие.

Ключевые слова: Электронное правительство, информационные технологии, интернет, страна, эксперты, банковские системы.

DEVELOPMENT OF THE PROGRESS OF E-GOVERNMENT AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Rahimiyon Sh.D.- magistant of Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, c. Duhanbe, st. Ayni tel.: (+992) 005-05-02-60 E-mail: s.bobokalonov@list.ru

Government is considered a modern information and communication technology system, and the states of the world are gradually entering this system. According to the service, about 50 ministries and departments are connected to the e-government system. The basis for the formation of e-government in the country is to achieve the effectiveness of the activities of executive bodies of state power and management with the widespread use of information and communication technologies. Electronic government has been widely developed in the Republic of Tajikistan.

Keywords: E-government, information technology, Internet, country, experts, banking systems.

Баҳамагон маълум аст, ки Ҳукумати электронӣ низоми муосири технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба ҳисоб рафта, давлатҳои олам марҳила ба марҳила ба ин система ворид мегарданд. Тоҷикистон низ ҳамқадами замон аст. Бо мақсади ташаккули системаи ягонаи иттилоотӣ ва пайвастшавии тамоми сохтору вазорат, ташкилот ва шахрвандон ба низоми ҷадиди электронӣ ва истифодаи васеи онҳо аз технологияи иттилоотӣ

коммуникатсионӣ Ҳукумати кишвар соли 2011 концепсияи Ҳукумати электрониро татбиқ намуд.

Инфрасохтори ҳукумати электронӣ – системаҳои ба ҳам мувофиқи иттилоотӣ – технологӣ ва ба назм даровардани чараёнҳои маълумотро дар бар мегирад. Ҳамзамон инфрасохтори мазкур қоидаҳоеро ба худ ҳамроҳ менамояд, ки ҳамаи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва муассисаҳои давлатии ҷумҳурӣ хангоми иҷрои вазифаҳои худ, ба хусус, дар ҳолатҳои, ки ин вазифаҳо аз ҷониби якчанд мақомот дар як вақт иҷро карда мешаванд, ҳамчун дастуруламал истифода менамоянд.

Ба мақсади бунёди сохтори ягонаи ҳукумати электронӣ, вазифаи техникӣ оид ба ташаккул (ва таъсис)-и қисматҳои асосии ҳукумати электронӣ кор карда баромада мешавад. Дар чунин сурат зарур аст шабакаҳои мавҷудаи технологияҳои иттилоотӣ байни мақомоти идораи давлатӣ рушд ва тақвину дода шавад ва ҷиҳати баланд бардоштани самаранокии истифодаи онҳо ва таъмини гардиши электронии иттилоот, аз ҷумла маълумотҳои захиравии иттилоотӣ, барои мисол, захираи маълумотҳои ҳукукии иттилоотии “Адлия” ва гардиши электронии рӯйхати хизматчиёни давлатӣ тадбирҳо андешида шаванд.

Тибқи маълумоти хадамот маълум гардид, ки наздики 50 вазорату идора ба низоми Ҳукумати электронӣ пайваست шуда, пурра барқарорсозии шабакаи ягонаи электронӣ дар байни дигар ниҳодҳо идома дошта, миёни шӯбаҳои умумии онҳо барои ташкил намудани мубодилаи электронӣ чораҳои дахлдор андешида мешавад.

Аммо маълумоти воқеӣ баёнгари он аст, ки танҳо системаи маориф ва якчанд ниҳод ба ин низоми ягона пайвастаанду халос. “Кумитаи андоз, Хадамоти гумрук ва Бонки давлатии амонатгузорӣ “Амонатбонк” ба шабакаи ягонаи электронӣ пайваст буда, миёни ҳам метавонанд, танҳо маълумоти вобаста ба самти худро дастрас кунанд”, - иброз дошт Фирдавс Файзов, корманди Кумитаи андоз. Ниҳодҳои боқимонда, ки тибқи иттилои Хадамоти алоқа наздики 50 вазорату идораанд, ба кадом шабака пайваста ва чӣ гуна фаъолияти ягонро ба роҳ мондаанд, номаълум.

Дар ҳамин ҳошия Силмон Мавлонназаров, мудири кафедраи амнияти иттилоотӣ ва технологияи иттилоотии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мушқилро дар паст будани суръати интернет медонад. Ӯ гуфт: “Интернет дар провайдерҳои кишвар теъдоди зиёди истифодабаранда дорад, аммо заминаи онҳо қудрати хизматрасониро надорад. Махсусан ноҳияҳои дурдасти кишвар, ки дастрасии онҳо ба интернет хело суст аст, имкони истифодаи хизматрасониҳои электрониро надоранд, ки ин ҳолат зарбаест барои ташаккули Ҳукумати электронӣ. Аз нигоҳи дигар барои пурра татбиқ гардидани ин низом мушқилӣ дар ҳуди мо -

шаҳрвандон аст, ки аз ин хизматрасониҳо ба таври дуруст истифода намекунем”.

Дар ин асно иддае аз шаҳрвандон аз хизматрасониҳои электронӣ изҳори норозигӣ намуда, иброз доштанд, ки истифодаи бархе аз хизматрасониҳо ба онҳо дастнорасу нофаҳмост. Қисмати дигар аз хизматрасониҳои электронӣ қаноатманд буда, мегӯянд, ки қорашон нисбатан осон гардидааст. Соли 2017 дар рӯйхати Созмони Миллалӣ Муттаҳид барои ташаққули Ҳукумати электронӣ Тоҷикистон дар зинаи 133 қарор дошт. Солҳои 2018-2019 ду зина поён фаромад. Дар соли 2019 бошад, бо 0,46 нишондиҳанда дар Осиёи Миёна Тоҷикистон мавқеи чорумро ишғол мекард.

Ин ҷо маълум мегардад, ки ниҳодҳои вобаста, бемасъулиятӣ зоҳир намуда, вазифаи ба зиммагузошташонро анҷом намедиханд. Ва чандин саволҳо дар гирди чунин вазорату идораҳо ҳалқа зада посух мецоҳанд. “Пурра ворид нагардидан ба ин низомро дар кишвар ба масоҳати зиёди кӯҳӣ будан рабт медиҳанд. Агар ба давлатҳои Сингапур ва Швейтсария назар афканем, қисмати зиёдашонро баландкӯҳҳо ташкил медиҳад. Аммо дастрасии онҳо ба интернет бо суръати баланд аст”, - мегӯяд Силмон Мавлонназаров.

Дар ин ҳошия намояндаи Хадамоти алоқа қайд намуд, ки кишварҳои дар истифодабарии имкониятҳои технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ба пешравиҳои назаррас ноил гардидаанд, пеш аз ҳама ба масъалаҳои қабули санадҳои меъёрии ҳукукии дахлдор, омода намудани кадрҳои баландихтисос, рушди инфрасохтори иттилоотӣ ва татбиқи усулҳои идоракунии электронӣ диққати зарурӣ медиҳанд. Аз рӯи гуфтаҳои ӯ маълум мегардад, ки норасоии мутахассисону кадрҳои тахассусӣ низ заминагузори ба таъхир афтодани ин низом дар кишвар мебошад.

Асоси ташаққули Ҳукумати электронӣ дар кишварро ноил шудан ба самаранокии фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии бо истифодаи васеи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, инчунин содда гардонидани қоидаҳо ва кам кардани муҳлатҳои расонидани хизматҳои иҷтимоӣ, кам кардани хароҷоти маъмурӣ ва баланд бардоштани сатҳи дастрасӣ ба иттилоотро ташкил медиҳад. Аммо то чӣ андоза ба ин ҳадафҳо ноил гардиданро намояндаи Хадамот хуб арзёбӣ намуда, зикр кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳукумати электронӣ хело рушд кардааст, аз ҷумла, равшанаи ягонаи пардохти андоз, пардохти маош, тариқи қортҳои бонкӣ, таҳсилоти фосилавӣ дар Вазорати маориф ва илм аз ҷумлаи татбиқоти ҳукумати электронӣ мебошанд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон низ дар паёму вохӯриҳои мухталифи худ ҳамеша таъкид менамоянд, ки бояд ҳарчи зудтар ба ин низом гузашт. Зеро, “дар марҳилаи имрӯза бо истифода аз усулҳои «Ҳукумати электронӣ» ҳарчи васеътар қорӣ намудани қоргузорӣ ва ба сатҳи сифатан нав бардоштани

масъулияти хизматчиёни давлатӣ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарин ба ҳисоб меравад”.

Гуфта мешавад, ки Тоҷикистон барои роҳандозӣ намудани ин механизми кор қадамҳои аввалини худро гузошта истодааст. Дар ин самт “Консепсияи ташаккули Ҳукумати электронии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Қонун “Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ” қабул шуда, ба ҷуз он дар фасли дуюми “Стратегияи муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 -2020 ” низ ташаккули ҳукумати электронӣ ва дастрасӣ ба иттилоот махсус зикр шудааст.

Бино ба маълумоти сомонаҳои интернетӣ, кишвари ба мо ҳамсарҳаду ҳамсоя – Ўзбекистон аз рӯзи ба даст овардани истиклолият қорӣ намудани ҳукумати электрониро зарур донист ва имрӯз аллакай 68 ғисади хизматрасонии давлатии он электронӣ шудааст. Дар ин кишвар Портали ягонаи хизматрасониҳои интерактивии давлатӣ ташкил шуда, ҳам кори мардумро сабуку дастрас намуд, ҳам сатҳи ришвахории мансабдоронро коҳиш дод.

Дар Гурҷистон, ки яке аз кишварҳои муваффақи пасошӯравӣ дар мубориза бо коррупсия ба ҳисоб меравад, тахти унвони “Дом юстиция - это Ваш дом” ниҳоди вижа таъсис додаанд. Дар он тамоми хизматрасониҳои давлатӣ муттамарказ буда, дар муддати хеле кӯтоҳ мардум метавонанд тариқи интернет ҳуҷҷатҳои лозимаро ба даст оранд.

Дар ҳамин ҳол, коршиносон ба ин назаранд, ки яке аз роҳҳои зуд даст ёфтан ба ҳукумати электронӣ – ин дастрасии арзону сифатнок ба интернет дар кишвар аст. Мутаассифона, айни замон дар ин бахш Тоҷикистон муваффақияти зиёдро соҳиб нест, чун аз маълумоти расонаи интернетӣ, аз 15 то 40 ғисади аҳоли дастрасӣ ба интернет доранд ва аз рӯи суръат он тибқи таҳқиқоти ташкилоти хориҷии Speedtest Global index аз моҳи январ соли қорӣ дар қои охири, яъне 137, баъди Ҷумҳурии Афғонистон аст. Аз ҷиҳати қимматаш бошад, бино ба таҳлили ташкилоти Worldwide mobile data pricing, бо арзиши \$ 4,84 барои як Гигабайт дар қои 103-юм байни 230 давлати дунё қарор дошта, миёни Иттиҳоди давлатҳои мустақил бошад, мақоми пеш аз охири соҳиб шудааст. Ҳукумати электрони то соли 2040 ба пураги тавин қарда шавад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар хошияи эълон қардидани соли 2024 «Соли маърифати ҳуқуқӣ» ва амалисозии Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозӣ шудааст. Мавсуф қайд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз оғози соҳибистиклолӣ пайваста барои ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ мувофиқ қардонидани тартиби пешбурди ғаболияти қории мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ тадбирҳои судмандро амалӣ намуда истодааст.

Адабиёт

1. Романова Л.М., Фролов А.Г. Компоненты профессиональной деятельности преподавателя вуза на должностных уровнях ассистента, и старшего преподавателя // Вестник Казан.гос. энергет. ун-та. 2009. №1. С 136-142.
2. Романова Л.М., Матушанский Г.У. Компетентностная модель преподавателя высшей школы // Инновационная образовательная среда как фактор развития учебного заведения. Казань: Изд-во МОИН РТ, 2010. С.133-134.
3. Матушанский Г.У., Завада Г.В. Моделирование повышения квалификации преподавателя высшей школы на траектории ассистент -ст. преподаватель - доцент //Alma mater.2011.С.40-42.
4. Фролов Ю.В., Махотин Д.А. Компетентностная модель как основа качества подготовки специалистов // Высшее образование сегодня. 2010. № 12. С. 34-41.
5. Байденко В.И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате. Материалы к методологическому семинару. М., Исследовательский центр качества подготовки специалиста МИСИС, 2005.
6. Башарина А.В. Влияние процессов глобализации на образовательное пространство России [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.naukapro.ru/konf2008/bash.htm>.
7. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образования [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.bestreferat.ru/referat-78164.html>.
8. Веселовская Н.С. Компетентностный подход в образовании – основа подготовки высококвалифицированного специалиста. Омск. 2004.
9. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Электронный ресурс] //Интернет-журнал "Эйдос". - 2006. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.
10. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании [Электронный ресурс].// Школьные технологии. -2004. -№5. -С.3-12. - Режим доступа: <http://www.orenipk.ru/seminar/lebedev.htm>.

РОЛЬ КОНФЛИКТА В ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Файзуллоев Д. А. - магистрант 2-го курса Института экономики и демографии НАНТ, Тел 918 99 33 63.

Конфликт в проектной деятельности играет двойственную роль: с одной стороны, он может препятствовать эффективному взаимодействию команды, снижая продуктивность и увеличивая сроки реализации проекта, с другой – служить источником новых идей и решений, способствующих инновациям. Управление конфликтами в проектной деятельности требует комплексного подхода, включающего анализ причин, выбор стратегии разрешения и развитие культуры конструктивного взаимодействия. Эффективное управление конфликтами позволяет минимизировать их негативные последствия и использовать их потенциал для повышения качества проектных решений.

Ключевые слова: конфликт, проектная деятельность, управление конфликтами, командное взаимодействие, конструктивный конфликт, инновации, разрешение конфликтов, эффективность проекта.

НАҚШИ НИЗОЪ ДАР ФАЪОЛИЯТИ ЛОИХАВӢ

Файзуллоев Д. А. - магистрант 2-го курса Института экономики и демографии НАНТ, тел. 918 99 33 63.

Низоъ дар фаъолияти лоихавӣ нақши дутарафа дорад: аз як тараф, он метавонад ба ҳамкориҳои самараноки гурӯҳ ҳалал расонад, самаранокиро коҳиш дода, муҳлатҳои иҷрои

лоихаро дароз кунад, аз тарафи дигар, метавонад манбаи ғояҳои нав ва ҳалли инноватсионӣ бошад. Идоракунии низоъҳо дар фаъолияти лоиҳавӣ равиши комплексиро талаб мекунад, ки таҳлили сабабҳо, интихоби стратегияи ҳалли низоъ ва рушди фарҳанги ҳамкории созандаро дар бар мегирад. Идоракунии самараноки низоъҳо ба кам кардани оқибатҳои манфии онҳо ва истифодаи потенциали онҳо барои баланд бардоштани сифати қарорҳои лоиҳавӣ мусоидат мекунад.

Калимаҳои калидӣ: низоъ, фаъолияти лоиҳавӣ, идоракунии низоъҳо, ҳамкории гурӯҳӣ, низоъи созанда, инноватсия, ҳалли низоъ, самаранокии лоиҳа.

THE ROLE OF CONFLICT IN PROJECT ACTIVITIES

Faizulloev D. A. - 2nd year graduate student, Institute of Economics and Demography of NANT, Tel. 918 99 33 63.

Conflict in project activities plays a dual role: on the one hand, it can hinder effective team interaction, reducing productivity and extending project timelines; on the other hand, it can serve as a source of new ideas and solutions, fostering innovation. Conflict management in project activities requires a comprehensive approach, including analyzing the causes, selecting a resolution strategy, and developing a culture of constructive interaction. Effective conflict management helps minimize its negative consequences and leverage its potential to improve the quality of project decisions.

Keywords: conflict, project activities, conflict management, team interaction, constructive conflict, innovation, conflict resolution, project efficiency.

Конфликт является неотъемлемой частью любой коллективной деятельности, особенно в условиях проектной работы, где пересекаются различные интересы, точки зрения и подходы к выполнению задач. Ограниченные ресурсы, сжатые сроки, распределение обязанностей и высокий уровень неопределенности создают благоприятную среду для возникновения разногласий.

В проектных командах конфликты могут возникать по разным причинам: различия в профессиональных взглядах, нечеткость постановки целей, борьба за ресурсы, личные амбиции или недостаточная коммуникация между участниками. Однако важно понимать, что конфликты не всегда являются негативным явлением. При правильном подходе они могут стать катализатором изменений, способствовать поиску более эффективных решений и укреплению командного взаимодействия.

Ключевая задача руководителя проекта — не только предотвращать разрушительные конфликты, но и управлять ими так, чтобы они приносили пользу команде и проекту. Это требует развитых навыков коммуникации, гибкости, эмпатии и способности находить баланс между интересами различных сторон.

Эффективное управление конфликтами в проектной деятельности включает:

- Прозрачное и своевременное общение, позволяющее избежать недопонимания.

- Четкое распределение ролей и обязанностей, снижая конкуренцию за ресурсы.
- Гибкость и адаптивность в подходах, позволяя находить компромиссные решения.
- Развитие культуры конструктивного обсуждения, где разногласия рассматриваются как возможность для совершенствования процессов.

Таким образом, конфликт в проектной работе — это не просто проблема, а возможность для роста, если им управлять грамотно и стратегически.

Множество участников с разными ролями, целями и подходами к выполнению задач должны скоординировать свои усилия для достижения общего результата. Проектная деятельность изначально связана с высокой степенью неопределенности, ограниченностью ресурсов и строгими временными рамками, что создает благоприятные условия для возникновения конфликтов. Однако роль конфликта в проектной деятельности может быть как разрушительной, так и созидательной, в зависимости от того, как он управляется.

Конфликты в проектной деятельности могут принимать различные формы в зависимости от их причин и участников. Наиболее распространенными видами конфликтов являются:

1. Ресурсные конфликты. Проекты редко обладают неограниченными ресурсами, будь то финансы, оборудование, материалы или человеческие ресурсы. Борьба за приоритетное использование ресурсов — частый источник напряжения в команде.
2. Информационные конфликты. Такие конфликты возникают из-за отсутствия, недостатка или искажения информации. Например, если одна группа считает, что задача выполнена, в то время как другая группа считает её незавершённой, это может вызвать недопонимание и конфликт.
3. Межличностные конфликты. Проекты объединяют людей с разными характерами, ценностями, профессиональными подходами и стилями общения. Эти различия могут вызывать трения, особенно в условиях стресса или давления.
4. Целевые конфликты. Иногда члены команды или группы в проекте имеют разные приоритеты и цели. Например, маркетинговая команда может быть сосредоточена на сроках запуска, в то время как разработчики уделяют больше внимания качеству продукта.

Несмотря на то, что слово «конфликт» часто ассоциируется с негативом, в проектной деятельности он может играть важную конструктивную роль. Вот несколько положительных эффектов от конфликта:

1. Стимуляция креативности. Конфликт, основанный на разногласиях, может стать катализатором для генерации новых идей и нестандартных решений. Когда члены команды предлагают разные подходы, они вынуждены рассматривать альтернативные точки зрения, что часто приводит к более инновационным результатам.
2. Выявление слабых мест. Конфликт помогает обратить внимание на проблемы, которые иначе могли бы остаться незамеченными. Например, спор о сроках может выявить недостаток ресурсов или неэффективность процессов.
3. Укрепление команды. Конструктивно разрешённый конфликт способствует улучшению взаимопонимания, укрепляет доверие между участниками и помогает наладить более эффективную коммуникацию в будущем.
4. Повышение вовлечённости. Когда сотрудники активно отстаивают свои идеи, они чувствуют большую ответственность за результаты проекта. Это повышает их мотивацию и степень вовлечённости.

С другой стороны, конфликты, если ими не управлять, могут нанести серьёзный ущерб проекту:

1. Потеря времени. Споры и разногласия могут отвлечь команду от выполнения задач, замедлить принятие решений и привести к задержкам.
2. Снижение продуктивности. Эмоциональное напряжение, связанное с конфликтами, может снизить мотивацию сотрудников и их способность работать в полную силу.
3. Ухудшение атмосферы. Если конфликт перерастает в личную вражду, это подрывает атмосферу доверия в коллективе и мешает слаженной работе команды.
4. Риски для проекта. Неконтролируемый конфликт может привести к расколу внутри команды, отказу от сотрудничества и, в конечном итоге, к провалу проекта.

Эффективное управление конфликтами является одной из ключевых задач руководителя проекта. Вот несколько стратегий и методов, которые можно использовать:

1. Превентивные меры
 - Чётко определите роли и ответственность каждого участника.

- Установите правила и процедуры для разрешения конфликтов ещё на начальном этапе проекта.
 - Организуйте регулярные встречи для обсуждения прогресса и проблем.
2. Открытая коммуникация. Создайте безопасную и открытую среду, в которой участники могут свободно выражать свои идеи и опасения. Обсуждение спорных вопросов в конструктивной форме помогает избежать эскалации конфликта.
 3. Компромисс и сотрудничество. Поиск решений, которые устраивают все стороны, — ключ к разрешению конфликтов. Это требует гибкости и готовности идти на уступки.
 4. Привлечение третьей стороны. В сложных ситуациях может быть полезным привлечь медиатора или эксперта, который поможет урегулировать спор.
 5. Обучение команды. Регулярное обучение навыкам коммуникации и управления конфликтами помогает команде справляться с напряжёнными ситуациями более эффективно.

Конфликты в проектной деятельности, как уже было сказано, могут оказывать как негативное, так и позитивное влияние на результаты проекта. Важность правильного управления конфликтами заключается в способности команды и руководителя выявлять ключевые проблемы и возможности для их конструктивного разрешения. Эффективное управление конфликтами требует комплексного подхода и способности смотреть на ситуацию с разных точек зрения. Это особенно важно при анализе сильных и слабых сторон, возможностей и угроз, которые могут возникать в проекте.

Один из инструментов, который позволяет эффективно оценить текущую ситуацию в проектной деятельности и выявить области для улучшения, — это SWOT - анализ (анализ сильных и слабых сторон, возможностей и угроз). С помощью SWOT - анализа можно более точно определить, как управлять конфликтами, какие ресурсы для этого использовать и какие внешние и внутренние факторы могут повлиять на результат. Рассмотрим, как применение SWOT - анализа может помочь в разрешении конфликтов и повышении эффективности проекта.

Таблица 2.1.1. - SWOT-анализ для роли конфликта в проектной деятельности.

Сильные стороны (Strengths)	Слабые стороны (Weaknesses)
-----------------------------	-----------------------------

- Выявление скрытых проблем и недостатков в проекте. - Способствует креативному мышлению и генерации идей. - Может улучшить навыки коммуникации и компромиссных решений. - Конфликты могут выявить новые подходы и методы работы.	- Задержки в выполнении сроков из-за замедления работы. - Психологическое давление на участников, стресс. - Повышение вероятности ухудшения командной динамики. - Потеря мотивации и вовлеченности участников.
Возможности (Opportunities)	Угрозы (Threats)
- Конфликт может привести к инновациям и улучшению работы. - Возможность обучения участников на основе разрешения конфликта. - Возможность улучшить организационную структуру и процессы. - Возможность усилить лидерские качества менеджера проекта.	- Эскалация конфликта, что приведет к более серьезным последствиям. - Разрушение отношений в команде и ухудшение морального климата. - Негативное влияние на общую эффективность проекта. - Потеря доверия и уважения среди участников проекта.

Источник: составлено автором

Анализ данных, собранных в данной таблице помогает увидеть, как конфликты могут повлиять на проект с разных сторон и помогает лучше планировать стратегии для их управления.

Литература

1. Пинкертон, Д. М. *Конфликт и его разрешение в организации* / Д. М. Пинкертон. — М.: Наука, 2016. — 256 с.
2. Томпсон, Л. *Конфликты в командах и их управление* / Л. Томпсон. — М.: Вершина, 2019. — 312 с.
3. Райан, М. *Управление проектами: Теория и практика* / М. Райан. — СПб.: Питер, 2017. — 430 с.
4. Кларк, К. В. *Основы управления проектами и разрешения конфликтов* / К. В. Кларк. — М.: Альпина Паблишер, 2020. — 350 с.
5. Левин, С. И. *Психология конфликтов в профессиональной деятельности* / С. И. Левин. — М.: Гуманитарный центр, 2015. — 280 с.
6. Джонсон, Д. В. *Конфликт в проектной деятельности: Теории, стратегии, практика* / Д. В. Джонсон. — СПб.: Бизнес-пресс, 2018. — 375 с.
7. Шеремет, А. Д. *Управление проектами в условиях конфликта* / А. Д. Шеремет. — М.: Дело, 2020. — 310 с.

ТАҶРИБАИ ХОРИҶӢ ДОИР БА РУШДИ ШАРИКИ ДАВЛАТ ВА БАХШИ ХУСУСӢ ДАР ТАКМИЛИ СИЁСАТИ САРМОЯГУЗОРӢ

Разокзода Р. А. - магистранти курси 2-уми ихтисоси идораи давлатии Институти иқтисодиёт ва демографии АМИТ.Тел: 93 773 97 79.

Таҷрибаи хориҷӣ дар рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар такмили сиёсати сармоягузорӣ нақши муҳим дорад. Таҷрибаҳои муваффақи кишварҳои рушдёфта ва дар ҳолати гузариш дар соҳаҳои мухталиф, монанди энергетика, инфрасохтор ва технология,

нишон медиҳанд, ки шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ метавонад барои ҷалби сармояи хусусӣ, беҳтар намудани самаранокии идоракунии ва ташкили лоиҳаҳои калонҳаҷм мусоидат намояд. Ҳамкорӣ байни баҳши давлатӣ ва хусусӣ бо мақсади таҳкими иқтисодӣ миллӣ ва сохтмони шароити зарурӣ барои рушди устувор амалӣ карда мешавад. Ин раванд бояд ба тақмили сиёсатҳои молиявӣ ва сармоягузорӣ, инчунин таъмини иштирок ва ҳамкориҳои муассисаҳои молиявӣ байналмилалӣ нигаронида шавад.

Калидвожаҳо: таҷрибаи хориҷӣ, шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ, сиёсати сармоягузорӣ, ҷалби сармоя, самаранокии идоракунии, лоиҳаҳои инфрасохторӣ, иқтисодиёт, ҳамкориҳои молиявӣ, рушди устувор.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ПАРТНЕРСТВА ГОСУДАРСТВА И ЧАСТНОГО СЕКТОРА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ.

Разакзода Р. А. - магистрант 2-го курса государственного управления Института экономики и демографии Национального технического университета. Тел.: 93 773 97 79.

Опыт зарубежных стран в развитии партнерства государства и частного сектора играет важную роль в совершенствовании инвестиционной политики. Успешные примеры стран с развивающейся и переходной экономикой в различных отраслях, таких как энергетика, инфраструктура и технологии, показывают, что партнерство государства и частного сектора может способствовать привлечению частных инвестиций, повышению эффективности управления и реализации крупных проектов. Сотрудничество между государственным и частным секторами направлено на укрепление национальной экономики и создание условий для устойчивого развития. Этот процесс должен быть направлен на совершенствование финансовой и инвестиционной политики, а также обеспечение участия и сотрудничества с международными финансовыми институтами.

Ключевые слова: зарубежный опыт, партнерство государства и частного сектора, инвестиционная политика, привлечение инвестиций, эффективность управления, инфраструктурные проекты, экономика, финансовое сотрудничество, устойчивое развитие.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN THE IMPROVEMENT OF INVESTMENT POLICY.

Razokzoda R. A. - 2nd year master's student in public administration at the Institute of Economics and Demography of the National Institute of National Technical University. Tel: 93 773 97 79.

The experience of foreign countries in the development of public-private partnerships plays an important role in improving investment policy. Successful examples from developing and transition economies in various sectors such as energy, infrastructure, and technology show that public-private partnerships can help attract private investments, improve management efficiency, and implement large-scale projects. Cooperation between the public and private sectors is aimed at strengthening the national economy and creating conditions for sustainable development. This process should focus on improving financial and investment policies, as well as ensuring participation and collaboration with international financial institutions.

Keywords: foreign experience, public-private partnerships, investment policy, investment attraction, management efficiency, infrastructure projects, economy, financial cooperation, sustainable development.

Шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар кишварҳои хориҷии дур, ки дар маҷмӯъ бо стандартҳои байналмилалӣ ва сиёсати ислоҳоти иқтисодӣ алоқаманданд, як усули муассир ва бисёр самаранок барои такмили сиёсати сармоягузорӣ ва рушди устувор мебошад. Дар кишварҳои мутараққӣ ва кишварҳои дар ҳолати рушд, он яке аз воситаҳои асосии таъмини рушд ва афзоиши иқтисодист. Ин кишварҳо метавонанд ба шарикии давлат ва бахши хусусӣ бо усулҳо ва роҳҳои махсуси худ амал кунанд, ки бештар бо шароити иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии онҳо мувофиқат мекунад.

Тажрибаи хориҷӣ дар рушди шарикии давлат ва бахши хусусӣ барои такмили сиёсати сармоягузорӣ нишон медиҳад, ки шарикӣ метавонад воситаи муассир барои таъмини рушди инфрасохтор, сармоягузорию устувор ва амалӣ кардани лоиҳаҳои стратегӣ бошад. Дар ҷадвал таҳти назар ду намунаи асосии таҷрибаи кишварҳои гуногун ва усулҳои татбиқи шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар такмили сармоягузорӣ оварда шудааст:

Ҷадвали 1. - Таҷрибаи хориҷӣ дар рушди шарикии давлат ва бахши хусусӣ барои такмили сармоягузорӣ

Кишвар/Минтақа	Моделҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ (ШДБХ)	Лоиҳаҳои муҳим	Натиҷаҳо ва истифодаи ШДБХ
Ҳиндистон	Лоиҳаҳои ШДБХ дар соҳаи инфрасохтор, махсусан дар бахшҳои нақлиёт ва энергетика.	Лоиҳаи "Нақлиёти хурд ва роҳи оҳан", ки роҳи оҳан ва сохтмони роҳҳои нақлиётӣ яке аз самтҳои рушддихандаи кишвар ба шумор меравад.	Пешбурди сармоягузорӣ ва нигоҳдории инфрасохтор дар ҳар ду бахши давлатӣ ва хусусӣ.
Чин	Татбиқи ШДБХ дар соҳаҳои шаҳрсозӣ, беҳдошти муҳити зист ва энергетика.	Лоиҳаи "Ба истифода додани нерӯгоҳҳои барқи хурд" дар минтақаҳои дурдаст ва сохтмони инфрасохтори ҳамгирошуда.	Афзоиши сармоягузорию хориҷӣ ва баланд бардоштани самаранокии системаи энергетикӣ.

Британияи Кабир	Ҳамкорихои давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаҳои нақлиёт, тандурустӣ ва маориф.	Лоихаи "Системаи роҳи оҳани ҳосилшуда" барои сохтмон ва нигоҳдории инфрасохтори нақлиётӣ дар Лондон.	Шарикӣ бо бахши хусусӣ боиси истифодаи самаранок ва нигоҳдории инфрасохтор гардид.
Сингапур	Раванди стратегӣ ва дастгирии ШДБХ барои лоихаҳои соҳавӣ ва истифодаи ҳамкорихои давлатӣ ва хусусӣ.	Лоихаи "Системаҳои таъминоти барқ" ва нақлиёт дар қазираҳои муҳими Сингапур.	Рушд ва омодагии иқтисодӣ тавассути сармоягузорӣ ва тақмили инфрасохтор ва нақлиёт.
Австралия	Лоихаҳои ШДБХ дар соҳаи сохтори энергетикӣ, нақлиёт ва инфрасохтори шаҳрсозӣ.	Лоихаи "Нақлиёти хурд дар австралия" барои татбиқи роҳи оҳан ва нақлиёти авиатсионӣ.	Қоҳиш ёфтани хароҷоти давлатӣ ва зиёд кардани самаранокии инфрасохтор тавассути шарикӣ хусусӣ.
Канада	Лоихаҳои ШДБХ барои рушди лоихаҳои экологӣ, сохтмони инфрасохтор ва барномаҳои технология.	Лоихаи "Барномасозии мусодира ва тақмили роҳҳои нақлиёти шаҳрӣ" барои омодагӣ ба лоихаҳои экологӣ.	Рушди иқтисодиёт ва беҳтар кардани шароити зиндагии мардум бо истифодаи лоихаҳои ШДБХ.
Мексика	Шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ барои сохтмон ва таъмири роҳҳо, шахсият ва таълимоти	Лоихаи "Шабакаи нақлиёти дуруст ва самаранок" дар шаҳрҳои калони Мексика.	Ҳосил кардани натиҷаҳои муосир дар инфрасохтори нақлиёт ва соҳаҳои

	соҳаҳои иқтисодӣ.		таълимии кишвар.
Италия	Лоихаҳои ШДБХ дар соҳаҳои тандурустӣ ва ҳифзи муҳити зист.	Лоихаи "Раванди муҳофизати экологӣ" ва сохтмони инфрасохторҳо дар минтақаи Рим.	Пешбурди сармоягузорию хусусӣ ва таъсири он дар рушди инфрасохтор ва соҳаҳои экологӣ.
Иёлоти Муттаҳиди Амрико	Ҳамкориҳо дар соҳаҳои нақлиёт, энергетика ва амалиёти урбанизатсия.	Лоихаи "Пасандозҳои нақлиётӣ ва иқтисодиёти шаҳрҳо" барои сохтмони барномаҳои урбанизатсия.	Раванди татбиқи шарикӣ давлатӣ ва хусусӣ дар лоихаҳои бузург, ки манфиатҳои дучониба доранд.

Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ нишон медиҳад, ки модели шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ барои тақмили сармоягузорӣ дар инфрасохтор, иқтисод ва соҳаҳои муҳими дигари кишварҳо ҳеле муассир ва самаранок аст. Ҳар як кишвар ё минтақа таҷрибаи хоси худро дар татбиқи ин стратегияи рушд дорад, ки дар бар мегирад сармоягузорию инфрасохтор, рушди роҳҳои нақлиёт, таъминот бо нерӯи барқ, ва амалиёти экологӣ. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба таври хоса, метавонад аз таҷрибаи кишварҳои мухталиф истифода кунад, то модели мустақил ва мувофиқ барои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ барои тақмили сармоягузорӣ ва рушд созад.

Барои осон кардани дарки таҷрибаи хориҷӣ дар рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ барои тақмили сармоягузорӣ, онро метавон ба гурӯҳҳои зерин тақсим кард, ки ба соҳаҳо ва самтҳои мухталиф дахл доранд:

Ҷадвали 2. - Таҷрибаи хориҷӣ дар рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ барои тақмили сармоягузорӣ

Кишвар/Минтақа	Моделҳои ШДБХ	Лоихаҳои муҳим	Натиҷаҳо
1. Нақлиёт ва Инфрасохтор			
Ҳиндистон	Лоихаҳои ШДБХ дар соҳаи нақлиёт ва энергетика.	Лоихаи "Нақлиёти хурд ва роҳи оҳан".	Пешбурди сармоягузорӣ ва нигоҳдорию инфрасохтор.
Велики Британия	Шарикӣ давлат	Лоихаи "Системаи	Шарикӣ бо бахши

	ва бахши хусусӣ дар соҳаи нақлиёт.	роҳи оҳани шоҳид".	хусусӣ боиси истифодаи самаранок ва нигоҳдории инфрасохтор.
Мексика	Шарикии давлат ва бахши хусусӣ барои сохтмон ва таъмири роҳҳо.	Лоихаи "Шабакани нақлиёти дуруст ва эффектив".	Ҳосил кардани натиҷаҳои муассир дар инфрасохтори нақлиёт.
Иёлоти Муттаҳиди Амрико	Ҳамкориҳо дар соҳаи нақлиёт ва амалиёти урбанистикӣ.	Лоихаи "Пасандозҳои нақлиёти кӯчонӣ ва иқтисодии шаҳрҳо".	Раванди татбиқи шарикии давлатӣ ва хусусӣ дар лоиҳаҳои бузург.
2. Энергетика			
Чин	Татбиқи ШДБХ дар соҳаҳои энергетика.	Лоихаи "Ба истифода додани нерӯгоҳҳои барқи хурд".	Афзоиши сармоягузорӣ ва баланд бардоштани самаранокии системаи энергетикӣ.
Сингапур	Шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар энергетика.	Лоихаи "Системаҳои таъминоти барқ".	Рушд ва омодагии иқтисодӣ тавассути сармоягузорӣ ва тақмили инфрасохтор.
Австралия	Лоиҳаҳои ШДБХ дар соҳаи энергетикӣ.	Лоихаи "Нақлиёти хурд дар Австралия".	Коҳиш ёфтани хароҷоти давлатӣ ва зиёд кардани самаранокии инфрасохтор.
3. Тандурустӣ ва Маориф			
Велики Британия	Шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи тандурустӣ ва маориф.	Лоихаи "Хизматрасонии тандурустии хусусӣ ва шаҳраксозии беморхонаҳо".	Пешбурди нақшаҳои таълимӣ ва беҳтар кардани хизматрасонии тиббӣ.

Канада	Лоиҳаҳои ШДБХ дар соҳаи тандурустӣ.	Лоиҳаи "Барномасозии мусодира ва такмили роҳҳои нақлиёти шаҳрӣ".	Рушд ва беҳтар кардани хизматрасонии тандурустӣ ва таҳсилот.
4. Экология ва муҳити зист			
Италия	Лоиҳаҳои ШДБХ дар соҳаҳои экологӣ ва инфрасохтор.	Лоиҳаи "Раванди муҳофизати экологӣ".	Пешбурди сармоягузори хусусӣ ва таъсири он дар рушди инфрасохтор ва соҳаҳои экологӣ.
Мексика	Татбиқи ШДБХ барои рушди экологӣ ва соҳаҳои нав.	Лоиҳаи "Инфрасохтори нигоҳдории муҳити зист".	Пешбурди лоиҳаҳои экологӣ ва устуворӣ.
5. Шаҳрсозӣ ва Урбанизатсия			
Сингапур	Раванди стратегӣ ва дастгирии ШДБХ барои лоиҳаҳои соҳавӣ ва урбанистикӣ.	Лоиҳаи "Системаҳои таъминоти барқ ва муҳити зист".	Рушди иқтисодиёт ва беҳтар кардани шароити зиндагии мардум.
Италия	Лоиҳаҳои ШДБХ дар шаҳрисозӣ ва сохтмони инфрасохтор.	Лоиҳаи "Нақлиёти шаҳрӣ ва сохтмони роҳҳо".	Пешбурди инфраструктураи шаҳраксозӣ ва рушди урбанистикӣ.

Таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ (ШДБХ) барои такмили сармоягузорӣ дар соҳаҳои инфрасохтор, энергетика, нақлиёт, тандурустӣ, экологӣ ва урбанизатсия самаранок аст. Ҳар як кишвари мухталиф моделҳои ба худ хоси ШДБХ-ро қабул намуда, лоиҳаҳои муваффақи худро амалӣ кардаанд, ки онҳо метавонанд барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун намунаи амал истифода шаванд, масалан.

1. Таҳия ва татбиқи сиёсатҳои мунтазам ва қонунгузори мусоид

- Таъмини муҳити ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ: Дар кишварҳои рушдкарда, ҳамчунон дар Иёлоти Муттаҳида, Британияи Кабир, Германия ва Ҷопон, таҳия ва татбиқи қонунҳои равшан ва шаффоф барои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, ки ҳуқуқ ва масъулияти ҳар як тарафро аниқ муайян

мекунад, хеле муҳим аст. Масалан, дар Иёлоти Муттаҳида ва Британияи Кабир, қонунгузорӣ ва лоиҳаҳои ШДБХ хеле мукамал мебошанд, ки барои роҳандозии лоиҳаҳои инфрасохтори бузург ё таъмини хидматрасониҳои умумӣ шароити мусоид фароҳам меоранд.

- Қонунҳои Ҳимояи сармоягузoron: Давлатҳо метавонанд қонунгузории мукаммали Ҳимояи ҳуқуқи сармоягузoron ва ширкатҳои хусусиро амалӣ кунанд, ки мучозот барои портиҳои ғайриқонунӣ, маводи харидорӣ ва ҳуқуқи истифодаи хидматҳоро қорӣ мекунад. Барои мисол, дар Австрия ва Сингапур, қонунҳои фарогир ва дуруст таъминкунандагони ҳуқуқи тиҷоратиро ё ба сармоягузoron Ҳимоя мекунанд.

2. Ташкили механизми молиявии дучониба ва ҳавасмандсозии сармоягузорӣ

- Қарзҳои имтиёзнok ва фонди сармоягузорӣ: Як усули маъруфи дар кишварҳои пешрафта барои ташкили шарикии давлат ва баҳши хусусӣ, муҳайё кардани шартҳои имтиёзнok ва кӯмакҳои молиявӣ ба баҳши хусусӣ барои сармоягузориҳо дар соҳаҳои стратегии давлатӣ мебошад. Барои мисол, дар Олмон ва Канада, фонди давлатиро барои сармоягузориҳои калон ва муҳим (масалан, дар энергетика ва инфраструктура) таъсис медиҳанд.

- Имтиёзҳои андозӣ ва сармоягузории мустақим: Имтиёзҳои андозӣ барои ширкатҳои хусусӣ, ки дар лоиҳаҳои ШДБХ ширкат мекунанд, метавонанд дар кишварҳои инноватсионӣ амалӣ шаванд. Масалан, дар Сингапур, барои ширкатҳои хусусӣ, ки дар лоиҳаҳои инфрасохтори давлатӣ иштирок мекунанд, шароити мусоид барои маблағгузорӣ ва сабукии андозҳо пешниҳод мекунанд.

3. Татбиқи лоиҳаҳои ШДБХ (Public-Private Partnership)

- Лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва энергетикӣ: Кишварҳои пешрафта, аз қабилӣ Чопон, Франция ва Австрия, дар лоиҳаҳои ШДБХ бо ҳамкории давлатӣ ва баҳши хусусӣ дар сохтмон ва амалиёти инфрасохтор ва энергетикаи устувор хеле муваффақ буданд. Масалан, лоиҳаҳои сохтмони шохроҳҳо, биноҳои баландошёна, шабакаҳои электрикӣ ва корхонаҳои коммуналӣ, ки дар онҳо давлат ва баҳши хусусӣ саҳм гузоранд, метавонанд таъсири баланд ба иқтисод ва рушди ҷомеа дошта бошанд.

- Таъмин кардани хидматрасонӣ: Дар кишварҳои аврупоии мушаххас, ба монанди Британияи Кабир ва Норвегия, лоиҳаҳои ШДБХ ба давлатҳо кӯмак мерасонанд, ки хидматҳои муҳими ҷамъиятӣ, аз ҷумла тандурустӣ, маориф, ва хидматрасониҳои ҷамъиятиро бунёд кунанд ва ба даст оранд. Баҳши хусусӣ метавонад бо сармоягузории худ дар лоиҳаҳо кӯмак кунад ва дар ҳалли масъалаҳои бузург, ки давлат меҳодад пӯшиш диҳад, ғайолият кунад.

4. Таъмини назорат ва шаффофият

- Механизмҳои назорат ва ҳифзи шаффофият: Ба хати мавзӯ, давлатҳои хориҷӣ, хусусан дар Иёлоти Муттаҳида ва Швейтсария, механизми назорат ва шахсиятии мониторингро барои таъмини шаффофияти лоиҳаҳои ШДБХ ва сармоягузорӣ таъмин мекунанд. Ин таҳлил ва назорат, ки дар ҳар як марҳилаи лоиҳа гузаронида мешавад, барои пӯшидани хароҷотҳои ғайриқонунӣ ва ҳамчунин ҷалби сармоягузoron муҳим аст.

- Шаффофият дар мурочиатҳо ва корҳои давлатӣ: Дар кишварҳои муосир, тамоми раванди сармоягузорӣ ва татбиқи лоиҳаҳои давлатӣ бояд бо шаффофият ва расмӣ гузаронида шавад, то дар оянда барои ниҳодҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ дар шеносоии манфиатҳои умумӣ ва муфид беназир бошад. Дар Канада ва Швейтсария, низомҳои расмӣ шаффофият дар баҳодиҳии лоиҳаҳо хеле мустаҳкам мебошанд.

5. Сармоягузориҳои мустақим ва технологӣ

- Технология ва инноватсия: Дар кишварҳои тараққикарда, бахши хусусӣ аксар вақт барои татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва баландтехнологӣ дар баробари давлат ҳамкорӣ мекунад. Масалан, дар Сингапур ва Чопон, инноватсия дар соҳаи технологияи иттилоот, энергетикаи тозаӣ таҷдидшаванда ва таҳлили маълумот як қисми лоиҳаҳои ШДБХ мебошанд. Ҳамкорӣ байни бахши хусусӣ ва давлат барои тақвияти чараҳои сармоягузорӣ ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ зарур аст.

6. Таъсиси механизми назорати байналмилалӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ

- Ҳамкориҳои байналмилалӣ: Давлатҳо метавонанд ба интиқол ё ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ тавассути шарикҳои ШДБХ низ диққат диҳанд. Масалан, дар кишварҳои Аврупо ва Осиё, сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ (FDI) ба фаъолияти ШДБХ дар бахшҳои энергетика, инфраструктура ва саломатӣ кӯмак мерасонанд.

- Шарикони байналмилалӣ: Ҳамкориҳои байналмилалӣ бо созмонҳои молиявӣ, аз қабили Бонки Ҷаҳонӣ, Бонки Осиё ва дигар созмонҳои қарздиҳанда барои татбиқи лоиҳаҳои бузурги ШДБХ як роҳи муҳим дар кишварҳои даромади миёна ва баланд мебошанд.

Шарикони давлат ва бахши хусусӣ дар кишварҳои хориҷии дур як усули муассир барои беҳсозии муҳити сармоягузорӣ, рушд ва беҳтар кардани инфрасохтор мебошад. Бо роҳҳои гуногун, аз қабили таҳия ва амалӣ кардани қонунҳои мусоид, шароити молиявии дуҷониба, шарикӣ дар лоиҳаҳои ШДБХ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ, давлатҳо метавонанд як муҳити устувор ва самаранокро барои шарикони хусусӣ ва давлат таъсис диҳанд.

Шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар давлатҳои ИДМ (Идҳои Давлатҳои Мустақил) як усули муассир барои тақмили сиёсати сармоягузорӣ ва рушди иқтисодӣ мебошад. Шарикии дуҷониба байни давлат ва бахши хусусӣ метавонад дар мамлакатҳои ИДМ таъсири мусбат гузорад, ки дар натиҷа сармоягузориҳои инфрасохторӣ, рушди соҳаҳои гуногун, ва беҳтар кардани муҳити тиҷоратӣ дастоварди муҳим ва устувор хоҳад шуд. Дар зер, ба таври муфассал, масъалаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар давлатҳои ИДМ, ҳамчунин усулҳо ва роҳҳои амалӣ кардани он, оварда шудааст:

1. Рушди инфрасохтор ва роҳҳои мусоидат ба сармоягузорӣ

- Дар давлатҳои ИДМ, шарикии давлат ва бахши хусусӣ асосан барои рушди инфрасохторҳои муҳим, ба монанди роҳҳо, энергетика, фоидаи манзилҳо ва инфрасохторҳои коммуналӣ истифода мешавад.
- Механизмҳои сармоягузорӣ: Давлат метавонад механизми мухталифи молиявӣ ва ҳуқуқиро таҳия кунад, ки ба бахши хусусӣ имконият диҳад, ки дар лоиҳаҳои муҳим иштирок кунад. Масалан, дар Қазоқистон ва Ўзбекистон, лоиҳаҳои ШДБХ (Public-Private Partnership) барои сохтмони инфрасохторҳои нақлиётӣ ва энергетикӣ ҷалб шудаанд.
- Нақши давлат дар сармоягузорӣ: Давлат метавонад барои рушди соҳаҳои стратегӣ сармоягузориҳои баҳодиҳии давлатӣ ва бахши хусусиро таҳрик диҳад. Масалан, дар кишварҳои ИДМ, давлатҳо метавонанд ба бахши хусусӣ шартҳои имтиёзнокӣ молиявӣ пешниҳод кунанд, ки ҷалби сармояи хориҷиро саҳмӣ созад.

2. Механизмҳои ҳуқуқӣ ва танзими муҳити сармоягузорӣ

- Барои шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар давлатҳои ИДМ самаранок ва устувор будан, давлатҳо бояд ба рушди муҳити ҳуқуқӣ ва соҳибкорӣ диққат диҳанд.
- Таҳия ва татбиқи қонунгузорӣ: Давлатҳои ИДМ бояд қонунҳои муносиб ва ошкоро таҳия кунанд, ки шароити ҳуқуқии ба сармоягузoronу бахши хусусӣ мусоид бошанд. Масалан, дар Русия ва Беларус, таҳияи қонунҳо дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар бахшҳои инфрасохтор, энергетика ва истеҳсолот кӯмак мекунад.
- Танзими муносибатҳо: Танзими муносибатҳо байни бахши хусусӣ ва давлат дар давлатҳои ИДМ метавонад воситаҳои гуногун, аз қабيلي монополия ва тартиботи андоз, аз ҷониби давлат таъсис дода шавад, ки ба тарафи бахши хусусӣ барои сармоягузорӣ ва фаъолият дар лоиҳаҳои давлатӣ кумак мекунад.

3. Лоиҳаҳои ШДБХ (Public-Private Partnership) ва идоракунии муштаракӣ лоиҳаҳо

- Лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ (ШДБХ) дар давлатҳои ИДМ яке аз усулҳои асосии ташкили сармоягузорӣ мебошад, ки дар он давлат ва баҳши хусусӣ саҳми баробар ё тибқи шартномаҳо доранд.
 - Намудҳои лоиҳаҳои ШДБХ: Лоиҳаҳои ШДБХ дар давлатҳои ИДМ метавонанд дар соҳаҳои инфрасохторӣ, саноат, энергетика, нақлиёт ва маориф амал кунанд. Масалан, дар Озарбойҷон ва Қирғизистон, лоиҳаҳои ШДБХ барои бунёди роҳҳо ва электростансияҳои хурд амалӣ мешаванд.
 - Идоракунии лоиҳаҳо: Идоракунии лоиҳаҳои ШДБХ дар давлатҳои ИДМ метавонад бо истифодаи усулҳои муосири идоракунии, ки дар он баҳши хусусӣ барои иҷрои кор ва ба ғоидаи ҷамъият дарёфти бароҳатии молиявӣ масъул аст, амалӣ шавад.
4. Сармоягузори мустақими хориҷӣ (FDI) ва ҳамкориҳои байналмилалӣ
- Сармоягузори мустақими хориҷӣ (FDI) дар давлатҳои ИДМ ба шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ, хусусан дар соҳаҳои стратегии инфрасохтор, манзил ва энергетика таъсири мусбат мерасонад.
 - Ҷалби сармоягузорӣ: Давлатҳои ИДМ, ба мисли Қазоқистон ва Арманистон, барои ҷалби сармояи хориҷӣ усулҳои амалӣ ва сиёсати барои соҳибкорони хориҷӣ мусоидро пешниҳод мекунанд. Барои ин, имтиёзҳои андозӣ ва муҳофизати ҳуқуқҳои сармоягузoron як қисми муҳими сиёсат аст.
 - Ҳамкориҳои байналмилалӣ: Ба тӯфайли шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ, давлатҳои ИДМ метавонанд тавассути созишномаҳои байналмилалӣ ва лоиҳаҳои муштарак бо созмонҳои молиявӣ ва сармоягузорони хориҷӣ ба манфиати иқтисодӣ фаъолият кунанд. Барои мисол, ҳамкориҳои давлатӣ ва хусусӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва Кавказ дар самтҳои энергетика ва нақлиёт бо сармоягузориҳои байналмилалӣ амалӣ мешавад.
5. Рушди равандҳои иқтисодӣ ва гузариш ба иқтисоди бозорӣ
- Давлатҳои ИДМ, ки аксарияти онҳо дар марҳилаҳои гузариш ба иқтисоди бозорӣ қарор доранд, ба шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ барои тақвияти иқтисодӣ ва рушди устувор бештар тавачҷӯх доранд.
 - Ислоҳоти иқтисодӣ: Барои рушд ва муваффақият дар шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ, давлатҳои ИДМ бояд ба ислоҳоти иқтисодӣ ва мустақилсозии баҳши хусусӣ тавачҷӯх кунанд. Масалан, дар Қазоқистон ва Ўзбекистон, давлати давлатҳо барои танзими муносибатҳо ва пешниҳод кардани шароити мусоид барои баҳши хусусӣ мусоидат мекунанд.

- Ҳавасмандсозии соҳибкорӣ: Давлат бояд барои ташкили муҳити мусоиди соҳибкорӣ ва ҷалби сармоягузорӣ тадбирҳои зиёд амалӣ кунад, ки дар он шартҳои дуруст барои ширкати хусусӣ ва соҳибкорон барои сохтани лоиҳаҳо ва сармоягузорӣ дар соҳаҳои афзалиятнок пешниҳод шаванд.

6. Назорат ва шаффофият дар шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ

- Барои пешрафти самараноки шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ дар давлатҳои ИДМ, муҳим аст, ки механизмҳои шаффофият ва назорат таъсис дода шаванд.
- Механизмҳои назорат: Механизмҳои назорати мустақил барои назорат кардани иҷрои лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ, ки дар онҳо сармоягузориҳои давлатӣ ва хусусӣ шомиланд, ба ҳисоб меравад. Масалан, дар кишварҳои, ба мисли Қирғизистон ва Русия, таъсиси комиссияҳои мустақил ва сохторҳои махсуси назоратӣ барои баҳодиҳии рисков ва назорат кардани иҷрои лоиҳаҳо кӯмак мекунад.
- Шаффофият: Шаффофияти лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ муҳим аст, зеро барои баҳши хусусӣ ва сармоягузoron боварии зиёд ба шарикӣ ва мутобиқат бо қонунҳои миллӣ ва байналмилалӣ зарур аст.

Шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ дар давлатҳои ИДМ як воситаи муассир барои таҳкими иқтисодиёт ва тақмили сиёсати сармоягузорӣ мебошад. Бо таваҷҷӯҳ ба рушди инфрасохтор, сармоягузории мустақим, механизми қонунгузорӣ, ва амалӣ намудани лоиҳаҳои ШДБХ, давлатҳои ИДМ метавонанд як муҳити устувор ва ҳамкориҳо бо баҳши хусусӣ барои рушди устувори иқтисодӣ ва тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ таъмин намоянд.

Литература

1. Беляев, В. М. Государственно-частное партнерство в России: теория и практика / В. М. Беляев. — М.: Экономика, 2018. — 224 с.
2. Козлова, Е. А. Публично-частные партнерства в мировой практике / Е. А. Козлова. — СПб.: Питер, 2019. — 310 с.
3. Фролова, Т. И. Инвестиционная политика: зарубежный опыт и российская практика / Т. И. Фролова. — М.: Юрайт, 2020. — 320 с.
4. Томпсон, Л. Государственно-частное партнерство и инвестиционные проекты / Л. Томпсон. — М.: Вершина, 2017. — 340 с.
5. Мартинс, Дж. Партнерство государства и частного сектора: глобальный опыт / Дж. Мартинс. — Лондон: Wiley, 2018. — 250 с.
6. Джонсон, М. Эффективность государственного и частного партнерства в инфраструктурных проектах / М. Джонсон. — СПб.: Бизнес-пресс, 2019. — 278 с.

7. Холбобоев, Ф. С. Влияние внешних шоков на экономику Таджикистана в современных условиях / Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров, Б. М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2021. – № 4(21). – С. 51-58. – EDN QGPYQD.
8. Шарипов, Б. М. Экономика Таджикистана в условиях влияния внешних шоков / Б. М. Шарипов, Ф. С. Холбобоев, Д. Т. Назаров // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № 4-1(33). – С. 38-45. – EDN UMNZAO.
9. Шарипов, Б. М. Вызовы углубления интеграции банковской системы Таджикистана в глобальный и региональные банковские системы / Б. М. Шарипов, В. Абдусатори // Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций в условиях индустриализации и инновационной экономики : Материалы международной научно-практической конференции, Душанбе, Таджикистан, 10 февраля 2023 года. – Душанбе: Таджикский национальный университет, 2023. – С. 272-278. – EDN YXWSAL.
10. Джабборов, Ф. А. 11.1. Макроэкономические условия реализации внешнедолговой политики Республики Таджикистан в контексте обеспечения экономической безопасности / Ф. А. Джабборов, е. М. Джураев, Б. М. Шарипов // Аудит и финансовый анализ. – 2017. – № 3-4. – С. 626-630. – EDN YOWIQD.
11. Ишонхонов, А. М. Влияние глобализации на национальную экономику / А. М. Ишонхонов, Б. М. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 2. – С. 18-21. – EDN QIEHND.
12. Шарипов, Б. М. Проблемы совершенствования внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан в контексте развития ее экспортного потенциала / Б. М. Шарипов, А. С. Холикзода // Таджикистан и современный мир. – 2020. – № 1(69). – С. 172-180. – EDN VWCXMB.
13. Холов, Т. Т. Оқилона истифодабарии захираҳои табиӣ - гавари татбиқи ҳадафи чоруми стратегӣ / Т. Т. Холов, Б. М. Шарипов, Т. Ҷ. Қобилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №. 6. – Р. 77-83. – EDN GPCZGP.
14. Шарипов, Б. М. Перспективы развития горнорудной промышленности Таджикистана / Б. М. Шарипов, Т. Т. Холов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2021. – № 3-4(75). – С. 36-44. – EDN VBYQDH.

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В ТОРГОВО- ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Исмадова Назрби Шириншоевна – кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры международных отношений и политологии Международный университет туризма и предпринимательство Таджикистана. Адрес: 734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48/5. Телефон: (+992) 900-10-89-75. E-mail: nazokat.ismatova @bk.ru

Аннотация. Использование потенциала экономического сотрудничества, его организация на основе современных требований, ещё более усиливают значение развития экономических связей между Республикой Таджикистан и Азербайджанской Республикой.

Комплекс геополитических, экономических, социально-культурных, научно-технических и прочих факторов способствует установлению партнерских отношений с Азербайджанской Республикой, как в ближайший период, так и на далёкую перспективу. Количественные и качественные характеристики мирохозяйственных связей за последние годы показывают нарастание взаимозависимости национальных экономик, демонстрируя при этом преимущество международного интеграционного развития.

Ключевые слова: Взаимоотношения, Таджикистан, Азербайджан, интеграция, геополитика, экономические связи, партнерских отношений, Содружества Независимых Государств, Программы ТРАСЕКА, бизнес-форумы.

RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN IN THE TRADE AND ECONOMIC SPHERE

Ismatova Nazrbi Shirinshoevna – Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer at the Department of International Relations and Political Science International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Bordad 48/5. Phone: 900-10-89-75 E-mail: nazokat.ismatova @bk.ru

Annotation. The use of the potential of economic cooperation and its organization based on modern requirements further enhance the importance of the development of economic ties between the Republic of Tajikistan and the Azerbaijan Republic. The combination of geopolitical, economic, socio-cultural, scientific, technical, and other factors ensures the strengthening of partnerships with the South Caucasus, both in the near future and in the long term. The quantitative and qualitative characteristics of global economic relations in recent years show the growing interdependence of national economies, while demonstrating at the same time the advantage of international integration development.

Keywords: International relations, Tajikistan, Azerbaijan, integration, geopolitics, economic ties, partnerships, Commonwealth of Independent States, TRACECA Programs, business forums.

Процессы глобализации внесли кардинальные количественные и качественные изменения в мирохозяйственные связи, углубляя взаимозависимость национальной экономики стран, и, в то же время, способствуя развитию международной хозяйственно-экономической интеграции.

В нынешних условиях существует необходимость в глубоком осмыслении и прогнозировании последствий глобализации, в предвидении её позитивных и негативных

влияний на общественно-экономическую жизнь национальных государств, на их национальную культуру. Позитивный аспект международной экономической интеграции заключается в том, что без неё ни одно национальное государство не может полностью удовлетворить экономические спросы своего населения. Включение страны в международную экономическую интеграцию означает расширение и укрепление её внешнеэкономических связей, экономического сотрудничества с другими странами мира на взаимовыгодных условиях, и первую очередь, со старыми партнерами – бывшими союзными республиками.

Использование огромного опыта и потенциала экономических отношений и сотрудничества, накопленного в недалеком советском прошлом, с учетом современных вызовов и требований, несомненно, оказывает положительное влияние на характер и темпы экономического сотрудничества Таджикистана с Азербайджаном. Как в настоящем, так и в грядущем поступательному развитию экономических связей Таджикистана с Азербайджаном и приобретению ими партнерского характера будут способствовать геополитические, социально-экономические, гуманитарно-культурные, научно-технические и прочие факторы.

Необходимо отметить, что на основании двусторонних усилий по укреплению сотрудничества между Республикой Таджикистан и Азербайджанской Республикой, 16 октября 2014 года в Душанбе было подписано «Соглашение о сотрудничестве между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Азербайджанской Республики о сотрудничестве в области здравоохранения» [1с. 220]. Реализация этого соглашения совместными усилиями помогут развитию двухсторонних отношений в области здравоохранения и социальной защиты населения.

Между Республикой Таджикистан и Азербайджанской Республикой с 2008 года функционирует межправительственная комиссия по торгово-экономическому сотрудничеству, которая координирует вопросы реализации экономических связей и разрабатывает предложения по дальнейшему развитию сотрудничества. Благодаря ее работе было налажено сотрудничество в области экспортно-импортных операций.

К приоритетным направлениям в экономическом сотрудничестве двух дружественных стран относятся сельское хозяйство и промышленная обработка сельскохозяйственной продукции, энергетика, легкая промышленность, цветная металлургия, транспорт и коммуникации. Из года в год умножается объём товарооборота между Таджикистаном и Азербайджаном, наибольшая часть которого состоит из продукции ГУП «ТАЛКО». Транспортировка осуществляется по морским и железнодорожным путям сообщения в направлении стран Европы. Республика Таджикистан закупает в Азербайджане для нужд ГУП и «ТАЛКО» глинозем, кокс и другие необходимые виды сырья.

Следует отметить, что в начале 90-х годов ослабление производственной кооперации в странах СНГ и значительное сокращение объёмов производства оказали негативное влияние на роль промышленного сектора национальной экономики и способствовали повышению роли сырьевого сектора во внешней торговле Азербайджана и Республики Таджикистан. Для создания мощной национальной экономики им, как и другим бывшим союзным республикам, препятствует именно сырьевая направленность их экономики. В частности, несоответствие производственной базы Республики Таджикистан уровню предъявляемых требований, небольшой объём золотовалютных запасов и финансовые затруднения в приобретении современных технологий являются значительным

препятствием для выхода на внешний рынок.

Это способствовало тому, что большая часть межгосударственных экономических связей приходится на сферу торговли, где во взаимоотношениях партнеров со стороны Таджикистана наблюдается уменьшение экспорта и увеличение импорта. Следует отметить, что импорт продовольственных товаров из Азербайджанской Республики в последние годы расширился, играя важную роль в формировании внутреннего потребительского рынка.

Республика Таджикистан и Азербайджанская Республика наладили сотрудничество по производству и реализации алюминия, а также в области добычи и переработки газа и нефти. По этому поводу Президент Республики Таджикистан заявил, что обеспечение энергетической безопасности страны является одной из актуальных задач. Ибо, для полного удовлетворения потребностей отраслей экономики Таджикистана, кроме электроэнергии отечественного производства нужны также нефть и газ [5 С211].

Учитывая, что Азербайджанская Республика характеризуется высоким развитием нефтедобывающей и нефтеперерабатывающей промышленности, наличием непревзойдённого опыта разведки, добычи и переработки топливных ресурсов, республикам целесообразнее развивать сотрудничество именно в этих направлениях. Это можно осуществлять при участии специалистов и инвестиций Азербайджанской Республики. Республика Таджикистан заинтересована в поставках нефти и нефтепродуктов из Азербайджанской Республики [6 С211].

В период независимости внешнеэкономические связи Республики Таджикистан с Азербайджаном укреплялись с каждым годом, и внешнеторговый оборот между ними также увеличивался (табл. 1.).

Таблица 1. Сравнительные показатели внешней торговли Республики Таджикистан с Азербайджанской Республикой в 1991-2021 гг. (млн. долл. США): [2]

	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	1991/ 2021 в раза
Внешнеторговый оборот РТ, всего:	131,1	1558,5	1459,3	2238,8	3851,6	4326,2	3929,9	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	6359,1	47,5
Внешнеторговый оборот РТ с Азерб. Респ.	1,3	2,1	63,5	115,5	9,5	7,8	13,4	2,8	6,9	5,8	6,2	6,1	3,7
Экспорт	0,7	0,9	0,4	0,6	1,4	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	-1,0
Импорт	0,6	1,2	63,1	114,9	8,1	7,7	13,4	2,8	6,8	5,8	6,2	6,1	9,2
Удельный вес (%)	1,0	0,1	4,4	5,2	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,9

Анализ данных по внешнеторговому обороту Республики Таджикистан за рассматриваемый период (1991-2021 гг.) показал его рост на 47,5 раза, тогда как внешнеторговый оборот Таджикистана с Азербайджаном всего лишь на 3,7 раза. Данный незначительный рост в основном вырос за счет показателей импорта, который составил

рост в 9,2 раза. Наивысший показатель удельного веса внешнеторгового оборота с Азербайджанской Республикой в основном приходится на 2000 и 2005 годы, однако, начиная с 2010 года наблюдается тенденция снижения показателей. Если сравнить показатель удельного веса за рассматриваемый период, то оно имеет отрицательное значение (-0,9 раза), причиной чего является отсутствие экспорта, начиная с 2015 года.

Следует констатировать, что общий объем товаров таджикистанского экспорта в Азербайджанскую Республику, начиная с 2001 года, продолжал уменьшаться. Из последних экономических показателей видно, что Азербайджан стал постепенно терять таджикистанские рынки.

Продолжает в последние годы падать объем реэкспортных операций Азербайджанской Республики и Республики Таджикистан, что означает спад деловой активности и уменьшение объема валютных поступлений, несмотря на широту возможностей их эффективного использования.

Так, если общий объем взаимного товарооборота между Республикой Таджикистан и Азербайджанской Республикой в 2016 году составил более 13 миллионов долларов, то за девять месяцев 2017 года – всего 2,3 млн. долларов США и сократился по сравнению с этим периодом 2016 года на 8,6 млн. долларов США. За данный период импорт составил 2,3 млн. долл. США, экспорт товаров составил 0,03 млн. долл. К основным импортируемым в Таджикистан из Азербайджана товарам относятся продукции нефтехимической промышленности и продовольственные продукты [3].

За девять месяцев товарооборот между двумя странами 2017 года сократился по сравнению с этим периодом 2016 года на 8,6 млн. долларов США. Удельный вес товарооборота с Азербайджанской Республикой в общем объеме внешнеторгового оборота Республики Таджикистана за девять месяцев 2017 года составил 0,1%.

Согласно статистике за три месяца 2017 года в Азербайджанскую Республику было импортировано следующее: продукты неорганической химии на сумму 0,7 млн. долл. США; прочие готовые текстильные изделия на сумму 0,2 млн. долл. США; электрические машины и оборудование на сумму 0,1 млн. долл. США; мебель, постельные принадлежности на сумму 0,1 млн. долл. США [8 С 9].

Учитывая имеющийся экономический потенциал двух стран, можно отметить, что существуют огромные незадействованные резервы, торгово-экономические связи между соответствующими структурами Республики Таджикистан и Азербайджанской Республикой. Следовательно, имеются все шансы на дальнейшее расширение и углубление, поскольку экономическая и законодательная база Республики Таджикистан и Азербайджанской Республики предоставляют необходимую правовую платформу для их развития и расширения.

Следует отметить, что Республика Таджикистан заинтересована в реабилитации коммуникационных коридоров, способствующих международной торговле. Транспортировка грузов транзитом через территорию или «коммуникационный коридор» Азербайджанской Республики на сегодняшний день считается одним из приоритетных направлений данного сотрудничества.

Более того, предпринимаются меры возродить в рамках проекта «ТРАСЕКА» исторический «Великий Шелковый путь» в осовремененном виде с учетом сохранения исторических основ, имеющего тысячелетнюю давность «проекта». Попытка активизации древнего торгового пути, соединяющего Восток и Запад, осуществится по программе международного транспортного коридора Европа – Кавказ – Азия, под сокращенным

названием «ТРАСЕКА», полноправным членом которой Республика Таджикистан стала в мае 1993 года. В настоящее время Азербайджан и Таджикистан являются активными участниками этого международного транспортного коридора.

Следует подчеркнуть, что эффективное использование потенциальных возможностей стран-участниц «ТРАСЕКА» сделает данный транспортный коридор более конкурентоспособным, выгодным и безопасным, что в дальнейшем будет способствовать созданию multifunctional транспортной системы и привлечению инвестиций стран Центральной Азии, Южного Кавказа и европейских стран с целью создания современной логистики.

Для совместной реализации различных проектов, особенно в гидроэнергетической области, в строительстве малых и больших гидроэлектростанций на взаимовыгодных условиях, экономике Республики Таджикистан необходимы инвестиции Азербайджанской Республики. Таджикистан выступает за всестороннее участие компаний и финансовых учреждений Азербайджанской Республики в реализации совместных проектов в сфере торговли, строительства, транспорта и телекоммуникаций, аграрном секторе. В случае реализации этих проектов, они могут стать хорошей базой, способствующей расширению сотрудничества между Республикой Таджикистан и Азербайджанской Республикой в экономической сфере.

В последние годы наблюдается развитие сотрудничества двух стран в области инвестиций и совместного предпринимательства в сфере нефтяной промышленности. Участие Азербайджанской Республики в нефтяных проектах Таджикистана - яркий пример делового сотрудничества двух государств.

Товарооборот между Азербайджаном и Таджикистаном в 2023 году составил 6,127 миллиона долларов США (0,1 процента от суммарного азербайджанского внешнеторгового оборота со странами СНГ). По данным Государственного таможенного комитета Азербайджана, товарооборот между Азербайджаном и Таджикистаном в 2023 году вырос на 2,98 процента по сравнению с 2022 годом (5,949 миллиона долларов). Азербайджанский экспорт в Таджикистан в 2023 году составил 5,004 миллиона долларов, что на 13,9 процента меньше показателя за 2022 год (5,811 миллиона долларов). Азербайджанский импорт из Таджикистана в 2023 году составил 1,123 миллиона долларов, что в 8,13 раза больше показателя за 2022 год (138 тысяч долларов). Напомним, что внешнеторговый оборот Азербайджана по итогам 2023 года сократился на 2,85 процента, или 1,502 миллиарда долларов США по сравнению с показателем 2022 года - с 52,686 миллиарда до 51,183 миллиарда долларов.

В структуре внешнеторгового оборота на экспорт пришлось 33,898 миллиарда долларов, что на 4,248 миллиарда долларов, или 11,14 процента меньше показателя за 2022 год. Доля экспорта во внешнеторговом обороте составила 66,23 процента против 72,4 процента в 2022 году. Импорт Азербайджана в отчетный период вырос в годовом исчислении на 2,745 миллиарда долларов, или 18,88 процента - с 14,539 миллиарда долларов до порядка 17,285 миллиарда долларов. Доля импорта во внешнеторговом обороте составила 33,77 процента против 27,6 процента в 2022 году. В результате в отчетный период сальдо внешнеторгового оборота, оставшись положительным, сократилось в годовом исчислении на более чем 6,993 миллиарда долларов, или 29,63 процента - до 16,613 миллиарда долларов против 23,606 миллиарда долларов в 2022 году. В январе-октябре 2023 года товарооборот между Азербайджаном и Таджикистаном составил более 5 млн долларов. Таким образом он вырос на 25,23% по сравнению с

аналогичным периодом 2022-го (чуть более 4 млн долларов) [7].

Для расширения экспортных возможностей взаимного увеличения товарооборота, транзита продукции в режиме свободной торговли, бизнес сообществ двух стран периодически проводят выставки. Более того, бизнес-форумы деловых кругов способствуют ознакомлению с осуществляемыми в Республике Таджикистан социально-экономическими реформами, возможностями использования инвесторами свободных экономических зон республики. Вследствие этого, отношения между Республикой Таджикистан с Азербайджанской Республике имеют перспективу дальнейшего развития и укрепления. Надо отметить, что товарооборот между Азербайджаном и Таджикистаном в январе-феврале 2025 составил \$1,3 млн (экспорт – \$1,1 млн, импорт – \$0,2 млн). За отчетный период товарооборот увеличился в 3,8 раза, экспорт — в 5,2 раза, импорт — в 1,6 раза [4].

Таким образом, исследуя вопросы взаимоотношения Республики Таджикистан с Азербайджанской Республике в социально-экономической сфере, мы пришли к следующим выводам:

- несмотря на определенные успехи во взаимоотношениях Республики Таджикистан с Азербайджаном в социально-экономической сфере, имеют место некоторые проблемы, которые требуют безотлагательного решения. К ним относятся:

- требуется расширение взаимосвязей между Таджикистаном и партнерами Азербайджаном в сфере инвестиций с опорой на развитые европейские страны;

- для усиления взаимовыгодного сотрудничества в сфере предпринимательства необходимо:

- а) создание совместных программ для привлечения зарубежных инвесторов;

- б) формировать в Республике Таджикистан надежный для иностранных инвесторов экономический климат;

- в) добиться участия капитала государств инвесторов в обрабатывающей промышленности Республики Таджикистан;

- г) необходимо активизировать деятельность торговых представительств, призванных обеспечивать стабильное взаимовыгодное экономическое сотрудничество;

- необходимо эффективно использовать потенциал научно-технического сотрудничества; создать условия для расширения сотрудничества в самых перспективных научно и практически направленных отраслях; разработать программу подготовки высококвалифицированных специалистов; создать соответствующие условия для взаимодействия научно-исследовательских центров Таджикистана и Азербайджана.

Литература

1. Дипломатия Таджикистана. Ежегодник-2014. -Д44. – Душанбе. - Ирфон. 2015. –С.220.
2. Источник: Сравнительные показатели внешней торговли Республики Таджикистан с Азербайджаном//Ежегодник Агентства по статистике при Президенте РТ. 2022.
3. Источник: Сравнительные показатели внешней торговли Республики Таджикистан с Азербайджаном //Ежегодник Агентства по статистике при Президенте РТ. 2022
4. Источник: <https://avesta.tj/2025/03/28/tovarooborot-mezhdu-azerbajdzhanom-i-tadzhikistanom-sostavil-1-3-mln/> Avesta.tj - Дата обращения 01.04.2025.
5. Таджикско-азербайджанские отношения имеют прекрасные перспективы. Э Рахмон. Независимость Таджикистана и возрождение нации: В 8 т. –Душанбе: Ирфон, 2006-2010. Т.2. – С.211.

6. Таджикско-азербайджанские отношения имеют прекрасные перспективы. Э Рахмон. Независимость Таджикистана и возрождение нации: В 8 т. – Душанбе: Ирфон, 2006-2010. Т.2. – С.211.
7. tj.sputniknews.ru. Дата обращения 01.04.2025
8. Шалупаева Н.С. Внешнеторговые эффекты прямых иностранных инвестиций в условиях развития глобальных производственных сетей. Автореферат диссертации к.э.н. 08.00.04. Минск 2019. 30 с.

МУНДАРИЧА-СОДЕРЖАНИЕ
САРСУХАН

БАҲШИ МОЛИЯ ВА БОЗОРИ ҚОҒАЗҶОИ ҚИМАТНОҚ		
Мирсаидов С.А.	Хусусиятҳои рушди бозори қоғазҳои кимматнок дар шароити муосир	4-7
Шарифзода Б. М. Абдусаттори Ворис. Шарафов ДЖ. ДЖ.	Муаммоҳои диверсификацияи каналҳои таъминот бо захираҳои молиявӣ сармоягузори соҳаи истехсолӣ бо воситаи қоғазҳои қиматнок	7-17
Хикматов У. С.	Бартариҳои ипотекаи рақамӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон	17-23
Нуров М.Р Дембегиев М.С.	Таҳлили таъсири хизматрасониҳои бонкӣ ба рушди иқтисоди миллӣ	23-30
Миралӣзода З.М.	Муносибати бонкҳо бо бозори қоғазҳои қиматнок ва таъсири он ба низоми молиявии мамлакат	30-34
Қараев Р.Х.	Нақши дигаргуниҳои бозорӣ дар раванди ташаккули бозори молиявӣ	34-38
Аҳадов И.К. Эмомов М.Н.	Барномаҳо доир ба рушди самтҳои афзалиятнок ва татбиқи он дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон	39-46
Халифазода Ҷ. Б.	Роҳҳои муккамалнамоии низоми андозӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити имрӯза	47-51
Раҳимзода Ф.М.	Моҳияти буҷети маҳаллӣ ва хусусиятҳои ташаккули он.	51-56
Раҳимова А.В. Азизкулов Б.Ж.	Асосҳои назариявии мониторинги молиявӣ	57-65
Пирова М.А. Тешаева М.И. Муҳаммадиева Г.Н.	Механизми банақшагирии буҷет дар таҳияи лоиҳаи даромад ва хароҷоти буҷети давлатӣ	66-71
Раҳимзода Ф.М. Иброҳими Х.Х. Худойбердиев Ҷ.М.	Хусусиятҳои танзими бозори қоғазҳои қимтанок дар шароити муосир	71-76
Солиев Н.А.	Масъалаи арзёбии рушди бозори қоғазҳои қиматнок	76-81
Ҳамидова М. М.	Нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар саноатикунонии кишвар	81-89
Иброҳими Ҳ.Ҳ.	Нақши бонки миллии Тоҷикистон	89-93

Раҳимзода Ф.М.	дар рушди бозори қоғазҳои қиматнок	
Абдулхайров Ф. М. Саёраева Р. Ш.	Нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар рушди бозори молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон	93-99
Чиллаев С. Н.	Марҳилаҳои ташаккули бозори қоғазҳои қиматнок дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	99-104
Умаров Э.Х.	Саводнокии молиявӣ омили рушди хизматрасониҳои инноватсионии бонкӣ	104-113

БАХШИ ИҚТИСОДИЁТ

Убайдуллозода Ф.У.	Таҷрибаи хориҷии рушди фаолияти соҳибкории инноватсионӣ : амалия ва тадқиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	114-122
Абдуҷабборзода С.А.	Мавқеи мақомоти гумрук дар низомии танзими асъор	123-126
Халилов И.Х.	Иқтисодиёти рақамӣ - имрӯзу ояндаи он	127-132
Азизқулов Б.Ҷ. Раҳимова А.В.	Ташаккулёбӣ ва истифодаи сармояи молиявӣ дар бозори молиявӣ	132-140
Ҳакимова М. С. Қарахонова Н.	Аҳамият ва нақши сармоягузорӣ ба бахши воқеии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон	140-146
Юсупова Ҳ.Х.	Самтҳои афзалиятноки рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ	146-154
Мирзоев Ҳ. Ҳ.	Роҳҳои амалии тадқиқи саводнокии молиявӣ тавассути воситаҳои электронии пардохтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	154-160
Абдуллоева Ш.Ф.	Тартиби гузаронидани санҷиши аудиторӣ ба қоғазҳои қиматнок дар шароити имрӯза	160-164
Сафаров И.Н. Аллаярова Я.Б.	Нақши давлат дар рушди савдои хориҷӣ: таҷрибаи хориҷӣ	165-172
Маҳмадов Э.А.	Гумрук ва таъсири он дар рушди иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон	173-177
Самадов С. С. Маҳмадёрв А. У.	Механизми ҷалби сармоягузориҳо ба истифодаи самаранокии иқтисодии захиравӣ-табӣӣ минтақа	177-182

Холиқзода Зулфия	Такмили низоми андоз бо мақсади коҳиши гаронии андозҳо	182-186
Раҳимиён Ш.Д.	Рушди пешрафти ҳукумати электронӣ ва технологияи иттилоти дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	187-191
Файзуллоев Д. А.	Роль конфликта в проектной деятельности	191-196
Разоқзода Р. А.	Таҷрибаи хориҷӣ доир ба рушди шарики давлат ва бахши хусусӣ дар такмили сиёсати сармоягузорӣ	196-208
Исматова Н.Ш.	Взаимоотношение Республики Таджикистан с Азербайджанской Республике в торгово-экономической сфере	209-215